

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİMİ BİLİM DALI
OSMANLI DEVLETİ'NDE MESLEK EĞİTİMİ VE ENDERUN
MEKTEBİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HAZIRLAYAN
Erdi EYAN
DANIŞMAN
Doç. Dr. Selami SÖNMEZ
KARS- 2024

T. C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİMİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE MESLEK EĞİTİMİ VE
ENDERUN MEKTEBİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Erdi EYAN

DANIŞMAN VE JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Selami SÖNMEZ

Doç. Dr. İsmail ÇELİK

Prof. Dr. Halil İbrahim KAYA

Kars-2024

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Erdi EYAN tarafından hazırlanan “Osmanlı Devletinde Meslek Eğitimi ve Enderun Mektebi” başlıklı bu çalışma, *[Savunma Sınavı Tarihi]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından *Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi Bilim Dalı*’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak (oy çokluğuyla/birliğiyle) kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Prof. Dr. Halil İbrahim Kaya	İmza:
Üye	: Doç. Dr. İsmail ÇELİK	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Selami SÖNMEZ	İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Devleti’nde Meslek Eğitimi ve Enderun Mektebi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled " **Vocational Education and Enderun School in the Ottoman Empire**" as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

... / ... / 2024

Erdi EYAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı.....	2
Araştırmanın Önemi.....	3
Sınırlılıklar	4
Araştırmanın Yöntemi.....	4
Veri Kaynaklarının Belirlenmesi.....	5
Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi.....	6
Verilerin Toplanması	6
Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	7

1. BÖLÜM

MESLEKİ EĞİTİM

1.1. Mesleki ve Teknik Eğitimle İlgili Temel Kavramlar	8
1.1.1. Eğitim Nedir?.....	9
1.1.2. Meslek Nedir?.....	10
1.1.2.1. Meslek Seçiminde Etkili Olan Faktörler	11
1.1.3. İş Nedir?	12
1.1.4. Kariyer Nedir?	14
1.1.5. Mesleki Eğitim Nedir?	14
1.1.5.1. Mesleki Eğitimin Nitelikleri	15
1.1.6. Teknik Eğitim Nedir?	16
1.1.7. İşbaşı Eğitim Nedir?.....	16
1.2. Mesleki Teknik Eğitimin Amaçları.....	17
1.3. Mesleki Teknik Eğitim Sistemini Meydana Getiren Unsurlar	18

1.4. Mesleki ve Teknik Eğitimde Kullanılan Öğretmeye ve Öğrenmeye Yardımcı Kaynaklar ve Mesleki Teknik Eğitimde Kullanılan Temel Öğretim Yöntemleri	18
1.5. Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Eğitim	19
1.5.1 Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Mesleki ve Teknik Eğitim	19
1.5.2. Tanzimat'tan Meşrutiyete Mesleki ve Teknik Eğitim.....	20
1.6. Günümüzde Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim	22
1.6.1. Mesleki ve Teknik Eğitimin Verildiği Okul Türleri ve Programlar	26
1.6.2. Mesleki Eğitim Merkezleri ve Bilim Sanat Merkezleri	28
1.7. Dünyadaki Bazı Ülkelerde Mesleki ve Teknik Eğitim	30
1.8. Mesleki Teknik Eğitimin Sorunları.....	31
1.9. Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirmek İçin Yapılan Çalışmalar	33

2. BÖLÜM

GELENEKSEL OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ

2.1. Osmanlı Eğitim Sistemi.....	33
2.2. Osmanlı Eğitiminin Politikası.....	35
2.3. Geleneksel Osmanlı Eğitim Kurumları	36
2.3.1. Örgün Eğitim Kurumları	36
2.3.1.1 Sıbyan Mektepleri	37
2.3.1.1.1. Kuruluşu, Programı ve Seçilen Öğretmenler	37
2.3.1.1.2. Öğrenci Seçimi, Ders Araç Gereçleri ve Kapanışı.....	38
2.3.1.1.3. Disiplin	39
2.3.1.2. Medreseler	40
2.3.1.2.1. İhtisas Medreseleri	42
2.3.1.2.1.1. Darûlhadis	43
2.3.1.2.1.2. Darülkurra	43
2.3.1.2.1.3. Daru't-tıbb.....	44
2.3.1.2.1.4. Şifahaneler	45
2.3.1.2.2. Dahil Medreseler	45
2.3.1.2.2.1. Sahn-ı Seman Medreseleri	46
2.3.1.2.2.2. Süleymaniye Medreseleri.....	47
2.3.2. Yaygın Eğitim Kurumları.....	47
2.3.2.1. Cami ve Mescitler	47

2.3.2.2. Tekke ve Tarikatlar	49
2.3.2.3. Saraylar	51
2.3.2.3.1. Enderun Mektebi	52
2.3.2.3.2. Harem	53
2.3.2.3.3. Şehzâdegân Mektebi.....	55
2.3.2.3.4. Meşkhane	57
2.3.2.4. Sahaflar	59
2.3.2.5. Bilgin(Ulema) Evleri.....	59
2.3.2.6. Kütüphaneler.....	60
2.3.2.7. Lalalık	62
2.3.2.8. Kıraathaneler.....	64

3. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ MESLEKİ EĞİTİM KURUMLARI

3.1. Osmanlı Devleti'nde Mesleki Eğitimi.....	67
3.1.1. Ahilik Teşkilatı ve Ahi Evran	67
3.1.1.1. Ahi Teşkilatının Amacı	69
3.1.1.2. Fütüvvet İnancı ve Ahilik	70
3.1.1.3. Ahi Birliklerinde Mesleki Eğitim.....	72
3.1.1.3.1. İş Başında Eğitim	73
3.1.1.3.2. İş Dışında Eğitim.....	75
3.1.1.3.3. Sanat Eğitimi.....	77
3.1.1.4. Şed Bağlama Töreni	77
3.1.1.5. Meslek Sırrı.....	78
3.1.2. Loncalar	79
3.1.2.1. Loncaların Amacı.....	80
3.1.2.2. Loncaların Görevleri ve İşleyişi.....	81
3.1.2.3. Loncalarda Meslek Edinme	82
3.1.2.4. Loncalarda Verilen Cezalar	83
3.1.2.5. Yârân Odaları.....	84
3.1.3. Batı Tarzında Açılan Okullar.....	84
3.1.3.1. Batı Tarzında Açılan Askeri Okullar.....	85
3.1.3.1.1. Hendeshane (Fen Okulu)	86

3.1.3.1.2. Mühendishane-i Bahrî-ı Hümâyûn (Mühendishane-i Tersane-i Âmire)	87
3.1.3.1.3. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn (Kara Ordusu Mühendislik Okulu)	88
3.1.3.1.4. Tıphane-i Amire Cerrahhane-i Mamure (Tıp Okulu).....	90
3.1.3.1.5. Mektebi-i Ulum-u Harbiye (Harp Okulu).....	91
3.1.3.1.6. Askeri Rüştiyeler	92
3.1.3.1.7. Askeri İdadiler (Askeri Liseler)	94
3.1.3.1.8. Menş-e-i Muallimin (Askeri Öğretmen Okulu)	94
3.1.3.1.9. Mızıka-i Hümayun (Müzik Okulu)	95
3.1.3.2. Batı Tarzında Açılan Sivil Okullar.....	96
3.1.3.2.1. İptidailer (İlkokullar)	96
3.1.3.2.2. Rüştiyeler (Ortaokullar).....	98
3.1.3.2.2.1. Mektebi Ulumu Adli ve Mekteb-i Ulumu Edebiye ve Adli	101
3.1.3.2.3. İdadiler (Liseler).....	102
3.1.3.2.3.1. Galatasaray Sultanisi	105
3.1.3.2.3.2. Darüşşafaka	107
3.1.3.2.4. Darülfünun	109
3.1.4. Meslek Okulları.....	110
3.1.4.1. Darülmuallimler (Öğretmen Okulları)	111
3.1.4.1.1. Darülmuallimin-i Rüşdi (Ortaöğretmen Okulları) ve Darülmuallimin-i Sıbyan (İlköğretmen Okulu).....	112
3.1.4.2. Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulları) 1870.....	113
3.1.4.3. Ziraat Mektebi (Ziraat Fakültesi) 1847	114
3.1.4.4. Orman Mektebi (1870) ve Maadin Mektebi (Orman ve Maden Fakültesi 1874)	115
3.1.4.5. Telgraf Mülazım Mektebi 1861 (Fünûn-ı Telgrafiye/ Telgraphâne-i Âmire Mektebi)	118
3.1.4.6. Posta ve Telgraf Mektebi 1872	120
3.1.4.7. Mektep-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) 1859.....	121
3.1.4.8. Sanayi Mektepleri 1868 (Sanayi Okulları)	122
3.1.4.8.1. Erkek Sanat Okulu.....	124
3.1.4.8.2. Kız Sanat Okulu 1869.....	125
3.1.4.9. Ticaret Okulları 1883	126
3.1.4.10. Hukuk Mektebi - Mekteb-i Hukuk-ı Şahane 1874.....	127

3.1.4.11. Mahrec-i Aklam 1862.....	130
3.1.4.12. Lisan Mektebi 1864	130

4. BÖLÜM

ENDERUN MEKTEBİ

4.1. Enderun Kelimesinin Etimolojik Kökeni	131
4.2. Enderun Nedir?	134
4.2.1. Enderun'un Kuruluş ve Gelişimi	135
4.2.2. Enderun'un Saray İçindeki Yeri ve Önemi	136
4.2.3. Pençik ve Devşirme Sistemi	137
4.2.4. Hazırlık Sarayları	140
4.2.5. Enderun Mekteplerine Öğrenci Seçimi	141
4.2.6. Enderun'un Bölümleri	145
4.2.6.1. Büyük ve Küçük Odalar (Hane-İ Sağır).....	146
4.2.6.2. Doğancılar Odası (Hane-İ Bazban).....	148
4.2.6.3. Seferli Odası.....	149
4.2.6.4. Kiler Odası.....	150
4.2.6.5. Hazine Odası.....	150
4.2.6.6. Has Oda	151
4.2.7. Enderun'un Kapatılma Süreci.....	153
4.2.8. Enderun Mekteplerinde Eğitim Öğretim	155
4.2.9. Enderun Mektebinin Amaçları.....	161
4.2.10. Enderun'da Öğretilen Meslek Alanları	162
4.2.11. Enderun'daki Öğretim Görevlileri	164
4.2.12. Enderun'daki Eğitim ve Öğretim Biçimi ile Ders Programı	165
4.2.13. Enderun'da Yetişmiş Bazı Önemli Tarihi Kişilikler	169
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	171
KAYNAKÇA.....	178
EKLER.....	207

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan “Osmanlı Devleti’nde Meslek Eğitimi ve Enderun Mektebi” başlıklı çalışmada, Osmanlı eğitim sisteminde kuruluşun I. Meşrutiyet’in ilanına kadar geçen sürede etkili olan sivil, askeri ve meslek okulları ile Enderun Mektebinin kuruluş amacı, müfredatı, işleyişi ve son olarak da kapatılış süreci meslek edinme sürecine etkileri kapsamında incelenmiştir. Öncelikle dönemin diğer eğitim kurumları hakkında bilgi verilmiş daha sonra Enderun saray mektebinin eğitsel yönüne ve ülke yönetimine tesirleri üzerinde durulmuştur.

“Osmanlı Devleti’nde Meslek Eğitimi ve Enderun Mektepleri” isimli Yüksek Lisans tezimin planlanmasından sonuçlandırılmasına kadar her kademedede akademik ve idari yardımlarını esirgemeyip değerli vakitlerini bana ayıran Kafkas Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi Bilim Dalında görev yapan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Selami SÖNMEZ’ e şükranlarımı sunarım. Ayrıca Yüksek Lisans eğitimine başlamam konusunda beni motive edip destekleyen Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Murat TAŞDAN ile Okul Müdürüm Yasin ÇALIŞIR’a, İngilizce metinlerin çevirisinde bana yardım eden değerli kuzenim Doktor Öğretim Üyesi Bilginç EYAN’a ve çeşitli akademik kaynaklara ulaşmamı sağlayan Kafkas Üniversitesi Tarih Bilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa KARAGEÇİ hocam ile tez sürecinde desteğini hep arkamda hissettiğim aileme ve can yoldaşım eşime çok teşekkür ederim.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİMİ BİLİM DALI
OSMANLI DEVLETİNDE MESLEK EĞİTİMİ VE ENDERUN MEKTEBİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Erdi EYAN
Danışman
Doç. Dr. Selami SÖNMEZ
2024 – VI+221

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle eğitimin tanımı yapılmış ardından mesleki ve teknik eğitim ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra geçmişten günümüzde Türkiye’de mesleki teknik eğitimin gelişimi konusuna değinilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti’nin geleneksel örgün ve yaygın eğitim kurumları hakkında bilgiler verilerek Osmanlı Devleti’nde genel eğitimden sorumlu okullar ile mesleki ve teknik eğitim veren örgün ve yaygın eğitim kurumları müfredatları, kuruluş ve yıkılış süreçleri, öğretmen ve öğrenci seçimi, okutulan dersler vb. gibi farklı açılardan incelenmiştir. En son aşamada Osmanlı Devleti’nin dünya mirasına kültürel ve eğitsel katkısı sayılabilecek nitelikte bir saray okulu olan Enderun Mektebi geniş bir perspektifte detaylıca ele alınmıştır.

“Osmanlı Devletinde Meslek Eğitimi ve Enderun Mektebi” isimli çalışmada meslek edindirmede etkili olan kurumlar yine bu alanda yazılan kitap, dergi, makale ve tezlerden yararlanılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Enderun, Meslek Edindirme

KafkasUniversity
Institute of Social Sciences
Department of Educational Sciences
Vocational Education and Enderun School in the Ottoman Empire
Master's Thesis
Erdi EYAN
Assoc Prof. Dr. Selami SÖNMEZ
2024 –VI+ 221

ABSTRACT

In this study, firstly, the definition of education was made, and after general information about vocational and technical education was given, development of vocational technical education from past to present was mentioned. Then, by giving information about the traditional formal and non-formal education institutions of the Ottoman Empire, vocational and technical education institutions in the Ottoman Empire were examined from different perspectives such as curricula, establishment and collapse processes, teacher and student selection, courses taught, etc. In the final stage, the Enderun School which is a palace school that can be considered as a cultural and educational contribution of the Ottoman Empire to the World heritage, was discussed in detail in a broad perspective.

Thanks to these boys, a strong bureaucratic class was raised and the authority of the state found the opportunity to spread to the remotest corners of the country. In our thesis titled as "Vocational Education and the Enderun School in the Ottoman Empire",

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Enderun, Meslek Edindirme

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
Bkz.	Bakınız
BLA	Büyük Larousse Ansiklopedisi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEGEP	Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi
Mestem	Mesleki ve Teknik Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: İş ve Meslek Arasında Başlıca Farklılıklar.....	13
Tablo 1.2: Mesleki ve Teknik Eğitimde Yerleşme ve Eğitim Süreci	24
Tablo. 1.3: Türkiye’ de Örgün ve Yaygın Eğitim Sisteminde Yer Alan Okullar.....	26
Tablo. 1.4: Türkiye’de Bulunan Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Okulları	27
Tablo 3.5: Mühendishane-i Berri-i Hümayun ’un kuruluşunda okutulan dersler	89
Tablo 4.2: Enderun’da Verilen Eğitimin Niteliği	155

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil.4.1: Çıkma Usulü.....152

GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın sınırlılıkları, tanımlar ve araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır.

Problem Durumu

Eğitim insanın yaratıldığı zamandan beri sürekli değişim süreci içindeki döngüsüne devam ederek insan hayatının bir parçası olarak varlığını devam ettirmiştir. Modern dünyada gelişmiş ülke olarak sıfatlandırılan ülkelerin çoğu karşılaşılan sorunların çözümünde ve bireylere meslek kazandırmada eğitim sistemlerinden yararlanır. Bu sorunların niteliklerine göre zaman içerisinde mevcut eğitim - öğretim programlarına eklemeler veya çıkarmalar yaparak programların içeriği değiştirilir ve karşılaşılan problemlere çözümler getirilmeye çalışılır.

Toplumsal yaşamda mevcut bulunan her kurum bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Toplumun vazgeçilmez unsuru olan bu kurumları birbirlerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bütün kurumlar direkt ya da dolaylı olarak birbirini etkiler. Herhangi bir kurumda meydana gelen olumlu ya da olumsuz durumlar diğer kurumlara da yansımaktadır. “Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.” Metaforundan hareketle, toplumsal hayatta yer alan ve topluma şekil veren kurumlar ile bu kurumların vazifeleri toplumun ihtiyaçlarına göre bir yenileşme sürecine girebilir hatta yıkılıp yenisi kurulabilir. Bu değişim döngüsünden en çok etkilenen kurumlardan biri de eğitim kurumlarıdır.

Eğitime yön veren kuruluşlar da toplumda yer alan diğer kurumlar gibi var olan gereksinimleri karşılamak için ortaya çıkmıştır. İnsanlar ve doğal olarak da içinde yaşadığımız cemiyetler devamlı olarak bir değişim ve ilerleme içinde olmuştur. Hükümetlerde var olan varyasyonlar karşısında yaşamlarını idame ettirmek için zamanın şartlarını ve gereksinimleri karşılayacak modern dünya koşullarına ayak uyduracak insan yetiştirmeye gayret etmektedir.

Ecdadımız yıllarca yetiştirdiği insan tipiyle her alanda başarıdan başarıya koşmuştur. Hiç şüphe yok ki bunda çağa uygun hatta çağının ötesinde gelişmiş bir eğitim sistemine sahip olması, bu sistemi çok güzel bir şekilde uygulaması ve bu sistemin ürünleri olan başarılı yöneticiler etkili olmuştur. Bu yöneticilerin birçoğunu yetiştiren

başta Enderun Mektebi olmak üzere sahip olunan eğitim kurumları araştırmamızın odağını oluşturmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında araştırmamızın problem durumunu “Osmanlı Devletinde meslek edinme süreci nasıl işledi ve Enderun Mektebinin meslek edinme sürecindeki önemi nedir ?” sorusu oluşturmaktadır.

Bu problem durumu kapsamında aşağıda belirtilen alt problemlere çözüm aranmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre içerisinde kurulan mesleki ve teknik eğitim kurumları nelerdir?

Kurulan mesleki teknik eğitim kurumlarıyla günümüzde mesleki teknik eğitim veren kurumlar arasında benzerlik ya da farklılıklar var mıdır?

Osmanlı eğitim sisteminde yer alan Enderun Mektebi ile günümüz eğitim sisteminde yer alan Bilim Sanat Merkezleri veya Mesleki Eğitim Merkezleri arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Osmanlı Devleti'nde kurulan mesleki ve teknik eğitim kurumlarında hangi hatalar göz önüne alınarak günümüz mesleki teknik eğitim sistemi oluşturuldu?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, Osmanlı Devletinin kuruluşundan 19.yy.ın sonlarına kadar geçen sürede devlet içinde kurulan askeri ve sivil genel eğitim veren okullar, mesleki ve teknik eğitim alanın hizmet vermiş okullar ile Enderun Mektebinin kuruluş amacını, eğitim sistemlerini, işleyişini, öğrenci ve öğretmen seçiminde dikkat edilen kriterleri ve yıkılış süreci gibi bilgileri ortaya koyarak bu kurumların meslek edindirmede ne kadar etkili olduğunu anlamaya çalışmak ve daha sonra bu konu hakkında yapılacak araştırma ve incelemelere yol gösterici olmaktır. Bu genel amaca uygun olarak aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmaktadır

1. Eğitim nedir?
2. Mesleki ve Teknik eğitim ne demektir?
3. Osmanlı Devletinde kuruluş yıllarından başlayarak genel eğitim ile mesleki ve teknik eğitim nasıl veriliyordu?
4. Batılı Avrupalı devletlerinin diğer devletlere nazaran ilerlemesinde mesleki ve teknik eğitimin etkisi ne ölçüdedir?

5. Osmanlı İmparatorluğunda eğitim alanında özellikle meslekî-teknik eğitimde ne zaman ve neden modernleşmeye gidilmiştir?
6. Genelde eğitim alanında özelde meslekî ve teknik eğitimde yapılan modernizasyonlarda devlet adamlarının etkisi ne yöndeydi?
7. Meslekî ve teknik eğitim alanında yapılan yeniliklerde neden dünyadaki diğer devletler değil de batılı Avrupalı devletler örnek teşkil etmiştir?
8. Meslekî ve teknik eğitim verilirken ne tür problemlerle karşılaşmıştır?
9. Kuruluşundan 19.yy. sonlarına kadar geçen sürede mesleki ve teknik eğitim veren okullarla Enderun Mektebinde ne tür profile sahip öğrenci, öğretmen ve idareci seçilmiştir?
10. Mesleki ve teknik eğitim veren okullar ile Enderun Mektebinde uygulanan eğitim programları, öğretim yöntemleri ve işleyiş nasıldı?
11. Enderun Mektebi ve kurulan mesleki - teknik okullarda hedeflenen başarı düzeyine ulaşılmış mıdır?
12. Devletin idari kadrolarının belirlenmesinde Enderun Mektebinin önemi ne olmuştur?

Araştırmanın Önemi

Osmanlı İmparatorluğuna yaklaşık 500 yıl hizmet vermiş ve devletin büyüyen gelişmesine hizmet etmiş başarılı yönetici ve askeri idari sınıfı yetiştiren Enderun Mektebi isimli kurumun detaylı incelemesi yapılarak günümüz Türkiye'sinde görülen eksiklere çare bulunmaya çalışılmıştır. Günümüz Türkiye'sinde pek çok alanda mesleki ve teknik eğitimi geliştirmeye yönelik projeler hazırlanmakta ve bu projelerle ülkenin kalkınması hedeflenmektedir. Bu ve buna benzer çalışmaların hedeflerine ulaşabilmesi için şüphesiz ki tarihten çıkarılacak pek çok ders vardır. Osmanlı Devleti mesleki ve teknik eğitimi bir adım öteye taşıma gayesiyle çağın gereklerine ayak uydurmak için pek çok mesleki eğitim kurumu kurmuş bu doğrultuda büyük mücadeleler vermişti. Harcanan bu çabaların tüm yönleriyle (açılış amacı, müfredatı, işleyişi ve son olarak da kapatılış süreci) açıklığa kavuşturulması günümüz Türkiye'sini anlama açısından önemlidir. Bu bilinçle bu çağda üretilmesi planlanan projelerde eksikler tamamlanır ve tarih tekerrür etmez. Bu kapsamda söz konusu araştırmada aşağıda maddeler halinde belirtilen yararların sağlanması beklenilmiştir.

1. Osmanlı Devletinde üst düzey yönetici tabakayı yetiştiren Enderun Mektebinin ve kurulan mesleki teknik okulların daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.
2. Endüstride daha iyi bir seviyeye ulaşmak amacıyla mesleki ve teknik eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.
3. Geçmişte kurulan mesleki teknik eğitim kurumları analiz edilerek günümüz eğitim kurumlarının geçmişte yapılan hatalara düşmesi engellenecek, daha sistematik, değişim ve yenileşme sürecinin bütün kademelere yayıldığı bir organizasyon sayesinde istekli ve yetenekli idareci, öğrenci ve öğretmenlerle birlikte topluma meslek edinen mutlu ve ekonomik refah düzeyi yüksek bireyler kazandırılacaktır.

Bu beklenen faydaların dışında tezimizin önem taşıdığı bir diğer noktada şudur ki, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi ve alan yazında bu başlık altında yazılan tezlerin ilkidir. Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli mesleki eğitim kurumları ya da Enderun Mektebi farklı başlıklarda işlenmiş fakat bu başlık altında işlenen çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu kapsamda bizden sonra yapılacak çalışmalara kaynak oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Zamansal Sınırlılık: Araştırma kapsamında ele alınan genel eğitim veren kurumlar ile mesleki ve teknik eğitim veren kurum ve kuruluşlar Osman Bey tarafından Osmanlı Devletinin kurulduğu 1299 yılı ile Padişah II. Abdülhamid tarafından 23 Aralık 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet arasında geçen zaman diliminde kurulan eğitim kurumlarını kapsamaktadır.

Konu Bakımından Sınırlılık: Araştırmada Osmanlı Devletinin Gerileme Dönemi olarak bilinen 19.yy'da açıldıktan kısa süre sonra değişime uğrayan ya da kapanan Ebe Mektebi, Kaptan ve Çarkçı Mektebi, Mülkiye Mühendis Mektebi ile yabancı devletler tarafından kurulan okullar ve azınlıkların kurduğu okulların üzerinde durulmamıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda sosyal bilimlerde sıkça kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi tarihçilerin ve

arkeologların bir kültür veya medeniyetin geçmişine ilişkin özellikleri çalışırken kullandıkları en önemli çalışma yöntemlerinden biridir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Bu yöntem Sak, Sak, Şendil, & Nas (2021: 228) ile Yıldırım & Şimşek (2006: 193)'a göre, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak farklı dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak ifade edilen bir bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemi Seyidoğlu, (2003: 44) eserinde bir konu hakkında diğer kişiler ve kurumlarca yazılan, hazırlanan veya basılan belgeler, eserler, kalıntılar ve yapıların incelenmesi olarak ifade etmiş ve belgesel kaynak derlemesi olarak isimlendirmiştir. Yine bu isimlendirmeyle benzerlik gösterecek biçimde belgesel tarama olarak isimlendirdiği yöntemi Karasar (2015: 183) eserinde “mevcut kayıt ya da belgelerin veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi” olarak ifade etmiştir. Doküman incelenmesinde yukarıda sözü edilen yazılı kaynakların yanı sıra; film, video ve fotoğraf gibi görsel malzemeler de nitel araştırmada kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2006: 187-201). Bu tür materyaller tek başlarına bir araştırmanın temel veri toplama araçları olabileceği gibi, çoğu durumda gözlem, görüşme veya doküman incelenmesi gibi veri toplama yöntemleri ile birlikte ek veri kaynakları olarak kullanılabilir. Doküman incelemesi yapılırken incelenmesi gereken bir dizi aşama vardır. Her araştırmacı bu aşamaları kendi çalışmasının niteliğine, doküman incelemesi sonunda elde etmeyi hedeflediği veriye göre yeniden yorumlayabilmektedir. Bu aşamaları Forster (1994), eserinde doküman incelemesinin aşamalarını beş başlığa ayırmıştır. Bunlar: dokümanlara ulaşma, ulaşılan dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu çalışmamızı, araştırma problemimiz ve çalışma sonunda elde etmeyi hedeflediğimiz sonuçlardan dolayı doküman incelemesi aşamalarını veri kaynaklarının belirlenmesi, veri kaynaklarının değerlendirilmesi, verilerin toplanması ve verilerin analiz ve yorumlanması şeklinde yeniden yorumlayarak tamamladık.

Veri Kaynaklarının Belirlenmesi

Doküman incelenmesine karar verilmeden önce araştırmamızda ne tür dokümanlara ihtiyaç var? Bu dokümanlara nerelerden ulaşabilirim? Bu dokümanlara ulaşmak için kime ya da kimlere ulaşmak gerekir. Elde edeceğim dokümanlar “Osmanlı

Devletinde meslek edinme süreci nasıl işlerdi ve Enderun Mektebinin meslek edinme sürecindeki önemi nedir ?'çalışma problemim ile ne kadar uyumlu? Gibi sorular sorduktan sonra bu dokümanları nerden ve nasıl elde edileceğine karar verildi. Bu doğrultuda Osmanlı Eğitim Tarihi ve Enderun Mektebi konusunda önemli eserler üreten Ali Ufki Bey, Enderunlu Abdullatif, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İsmail Hakkı Baykal, Osman Nuri Ergin, Reşad Ekrem Koçu, Yahya Akyüz, Mehmet İpşirli ve İlber Ortaylı ve Ülker Akkutay gibi alanın önemli isimlerine ait eserlere ulaşılmıştır. Bu eserler içerisinde söz konusu çalışmamızın kapsamına Osmanlı Devleti'nin kuruluşu olan 1299 yılından 23 Aralık 1876 I. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen süre içerisinde kurulan mesleki teknik eğitim kurumlarının ve Enderun Mektebinin ilgilendiren bölümlerinden faydalanılmıştır. Bu uzman isimlerin eserlerinin dışında alan yazın taraması yapılarak o döneme ait tarihi belgelerden, kanunnamelerden, çeşitli makale, tez, dergi ve kitaplardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda Osmanlı Devletinin kuruluşundan I. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre içerisinde kurulan mesleki teknik eğitim veren kurumlarla Enderun Mektebinin kuruluş amacı, öğrenci ve öğretmen seçiminde dikkat edilen kriterler, yıkılış süreci, eğitimi verilen dersler ve öğretim şekli gibi alanlarda bilgiler edinilmeye çalışılmıştır.

Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Çalışmamızın geçerliliğini sağlamak ve tutarlılığı artırmak için yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalarla birinci elden kaynaklar incelenmiştir. Özellikle geçmiş dönemlerde kaleme alınan yerli ve yabancı kaynaklardan Osmanlı eğitim sisteminde yer alan mesleki eğitim veren kurumlar ile Enderun Mektebini içeren tez, makale, kitap, dergi ve kütüphanelerden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan kaynaklar genellikle birincil kaynaklardır. Dönemin kaynakları ve daha sonra derlenen kaynaklar incelenmiş herhangi bir tutarsızlık görülmemiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın amacı ve problemi kapsamında araştırma konumuz dâhilinde alan yazın taraması yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, daha önce yapılan çalışmaların arasından konumuzla ilgili olanlarından faydalanarak toplanmıştır. Bazı kaynaklar birinci elden, bazıları internet ortamından (YÖK veri tabanı ile İslam Araştırma Merkezindeki tez ve makelelerden) ve bazı kaynaklara ise Kafkas Üniversitesi

Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığında, Kars Halk Kütüphanesinde ve İstanbul Rami Kütüphanesinde bulunan eserlerden ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin büyük kısmı literatür taraması yoluyla elde edilmiştir. Daha sonraki aşamada İstanbul iline gezi düzenlenmiş tez kapsamında yer alan Topkapı Sarayı ve Bölümleri, İstanbul Üniversitesi, Sahaflar Çarşısı, Lisan Mektebi, Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi, Sinan Paşa Medresesi vb. mekânlara gidilerek tarihi yapılar fotoğraflandırılmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Verilerin toplanması noktasında genellikle özenli ve sistemli notlar tutulmuştur. Veriler toplandıktan sonra konu alanı dâhilinde yorumlanarak bilgi kartları oluşturulmuş elde edilen bu bilgiler önem düzeyine ve oluşturulan içeriğe göre ayrılarak tezde kullanılacak verilerin alt başlıklara göre yazımı sağlanmıştır. Elde edilen verilerden konumuzla uzak bağlantısı olanlar ayıklanmış ve araştırmada doğrudan etkili olacak bilgilerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Bu minvalde çalışmamız tamamlanmıştır. Verilerin sunulmasında kronolojik bir sıra takip edilmiştir. Öncelikle Osmanlı Devletinin geleneksel eğitim kurumları örgün ve yaygın eğitim kurumları olarak iki başlığa ayrılmış daha sonra geleneksel mesleki eğitim kurumları anlatılmış sonra özellikle Tanzimat Dönemindeki yeniliklerden sonra açılan batı tarzı okullarla mesleki eğitim kurumları anlatılmış ve son olarak da Enderun Mektebi geniş perspektifte ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

MESLEKİ EĞİTİM

1.1. Mesleki ve Teknik Eğitimle İlgili Temel Kavramlar

Geçmişten günümüze her daim nitelikli işgücü için duyulan gereksinim ve bu gereksinimlerin karşılanmasında ehemmiyeti göz ardı edilemeyecek mesleki eğitim politikalarının gelişimi ülkelerin ekonomik refahı açısından önemlidir. Toplumunu oluşturan bireyler arasında nitelikli meslek sahibi olma oranı arttığı ölçüde refah ve kalkınmışlıkta da artış gözlemlenir.

Değişen dünya koşulları küreselleşmeyi zorunlu kılmakta bu durum farklı kültürlerle sahip bireylerle farklı ekonomik koşullara sahip bireyleri yeni oluşan taleplerle yüz yüze getirmektedir. Oluşan bu taleplerin her durumda var olan tüm kültürlerle uyulanması çok zordur. Çünkü insanların günlük yaşamlarında uymaları gereken kurallarla global süreçlerin gerektirdiği kurallar birbirinden farklıdır. Bu durumda içinde yaşanılan kültürün değer ve normlarına uygun fakat küresel sanayi sonrası pazarla da uyumlu bir eğitim sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Mesleki ve teknik eğitim işte tam da bu kısımda ihtiyaç duyulan eğitimin alt boyutlarının belki de en önemlisidir.

Mesleki ve teknik eğitim, küreselleşen dünya ile birlikte oluşacak problemlere karşı toplumu oluşturan kişilerin güçlü yönlerinin geliştirilerek karşı koyabilecek en etkili araçlardandır. Bunun nedeni var olan eğitim sistemlerinde ve okullarda sürdürülebilir kalkınmayı tam olarak gerçekleştirilemez oluşlarıdır. Bu noktada mesleki ve teknik eğitimin sahip olduğu yüz hem okul, hem iş bütün hayata yönelik olduğu için bireylerin bütün yaşamının tamamlayıcı bir parçası olmuştur (Demir & Şen, 2009: 39).

Mesleki eğitimi genel eğitimden ayrı düşünmek olanak dâhilinde değildir. Kaliteli bir mesleki ve teknik eğitimi sağlıklı işleyen bir genel eğitimin üzerine inşa etmek bu noktada önem taşımaktadır.

Dünyadaki ülkelerin sahip olduğu mesleki teknik eğitim sistemleri toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirerek bireyleri iş dünyasına ve ileri eğitim seviyelerine hazırlamayı amaçlar. Ülkemizde ise özellikle ortaöğretim düzeyinde bu

fonksiyonları gerçekleştirmek için kişisel ve mesleki gelişimi birlikte ele alan programlar uygulanmaya çalışılır (Şahin ve Fındık, 2008: 74).

Mesleki eğitim bireyin mesleğini yaparken aynı zamanda mesleğinde kendini geliştirebilmesi için gereksinim duyduğu bilgi, beceri ve yeterlilikleri kazandırma sürecidir. Bu noktada mesleki eğitime yönelik eğitim veren okulların en büyük işlevi bireylere hem teorik hem de uygulamalı eğitim vererek donanımlı bireyler yetiştirmektir (Ödemiş, 2014: 65). Bu noktada mesleki eğitim iş dünyasının ihtiyaç duyduğu kaliteli ve rekabetçi bir eğitim süzgecinden sonra eleman yetiştirmeyi amaçlar.

1.1.1. Eğitim Nedir?

Eğitimin tanımı üzerine geçmişten beri birçok araştırmacı farklı tanımlamalar yapmış ve eğitimin farklı yönlerine odaklanmışlardır. Bir milletin kalkınıp gelişmesinde eğitim öğretim faaliyetleri her zaman öncelikli bir konu olarak süre gelmiştir. Vatandaşlarını eğitim vasıtasıyla yaşadığı çağa hazırlayan devletler her daim gelişmiş devletler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimde gelişmişliği yakalayan devletler uluslararası arenada da söz sahibi olmuş ve bu durum küresel ölçekte de elini kuvvetlendirmiştir. Eğitim formal ve informal öğrenmeleri kapsadığı için çeşitli şekillerde tanımlanmış ve bu kapsamda farklı fikirler öne sürülmüş olmakla birlikte alan yazında en çok kabul edilen tanımlamalar şöyledir:

Latince “education” olarak bilinen kelime: beslemek anlamı taşıyan “ Educare” ve bir şeyden almak, bir yöne doğru ilerlemek manasına gelen “ Educere” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu iki ifadeden olgunlaştırmak olarak ortak anlam çıkarılmaktadır (Tanilli, 1989: 11).

Çelikkaya (1991: 77) eserinde eğitimin tanımlarını yaparken eğitimin terbiye, yönlendirme, yetiştirme, şartlandırma, uygulama, alıştırma, pedagoji gibi anlalarının olduğunu belirtmiş ve bazı ün ünlü düşünörlere ait sözleri söyle yansıtılmıştır.

“Eğitim, İnsana en iyi olgunluğu vermektir (Eflatun)...

...Eğitim, çocukları yetiştirmek ve insan yapmak sanatıdır (J.J.Rousseau)

Eğitim, Sosyal olmayan nesli sosyalleştirmektir (E. Durkheim)...

...Eğitim, insanın, lehindeki ve aleyhindeki şeyleri bilmesidir (İmam-ı Azam)"

Tezcan (1985: 4)'a göre: kişiliğin gelişmesine yardımcı olan, kişiyi temel alan, gereken bilgi beceri ve davranışları kazandırarak bireyi yetişkin yaşamına hazırlayan sürece eğitim denir.

Eğitim, eğitilecek kitleyi, eğitimin aracını, eğitimin sistemini, eğitimin konusu, bireyin eğitim seviyesini vb. durumları ifade etmektedir. Arapça terbiye kelimesiyle eş anlamlı kullanılmış olan eğitim bir insanın kalıtımla getirdiği temel ihtiyaçların yaşantılar yoluyla kasıtlı olarak istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme sürecidir (Başaran, 1984: 14-22; Ertürk, 1994: 11; Gültekin, 2018: 4; Demirel, 1999: 5;). Çok uzun yıllar boyunca eğitimin en çok kabul edilen tanımlamaları arasında kabul edilen bu tanımlama bazı göze çarpan nitelikler barındırır. Bunlar, eğitimin bir süreç olduğu bu nedenle forma ve informal süreçlerden oluştuğu, davranış değişikliği ile sonuçlandığı ve davranışların değişiminin yaşantı aracılığıyla olmasıdır.

Genel anlamda klasik eğitim yaklaşımları eğitimi 18. yy. ın ortalarına dek öğretmen ve öğrenci odağına oturtmuşken daha sonra geçen sürede eğitim bu iki odağın yanında bireyin ekonomik, sosyal ve psikolojik özelliklerini de odağa almış birey bir bütün olarak görülmüştür (Aslan, Aslan, & Cansever, 2012: 6). Eğitimin tanımı yapılırken bireyin sadece akademik yönüne odaklanma ve tek yönlü ilişki reddedilip birey çok boyutlu ele alınmıştır.

Yukarıdaki geniş tanımlamalar dikkate alındığında eğitimin farklı yönlerinin olduğu fakat ortak görüşün ise insanın ancak eğitim yoluyla gelişebildiği gerçeği dikkati çekmektedir. Bu durumda eğitimin gagesinin insanı geliştirme olduğu görülmüş bu kapsamda eğitimin insan hayatında belirli bir dönemi değil de bütün yaşamını içine aldığı anlaşılmaktadır.

1.1.2. Meslek Nedir?

Meslek üzerinde kesin olarak anlaşmaya varılamamış bir kavramdır farklı araştırmacıların çalışmalarında farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Özgüven (1999: 128)'e göre meslek, Bir bireyin yaşamını devam ettirebilmesi ve geçimini yapabilmesi için yaptığı sürekli iş alanıdır.

Meslek, Türk Dil Kurumu'na göre ise "Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 22.11.2023).

Bozgedik (2017:14)'e göre ise meslek, süresi belirli bir eğitimden geçerek kazanılan, bireyin maddi ve manevi kazanç sağladığı ve sürekli olarak yaptığı ve pek çok kurumda benzeri olan bir grup ekonomik faaliyettir.

Kuzgun (1994: 51)'a göre meslek, bireyin hayatını kazanmak uğruna yaptığı, toplum tarafından kuralları belirlenen aynı zamanda belirli bir eğitim süzgecinden sonra kazanılan bilgi ve becerilerden oluşan etkinlikler bütünüdür.

Çakır (2023: 6)'a göre meslek, kazanç elde etme gayesiyle girilen sosyal ve psikolojik etkinliklerin karşılanması amacıyla yapılan etkinliklerin bütünüdür.

Yapılan bu tanımlamalardan bir tanım oluşturulursa eğer meslek, toplumu oluşturan fertlerin geçimini sürdürmek için belli bir eğitimden sonra öğrenip yaptığı ve kar elde ettiği iş şeklinde tanımlanabilir.

1.1.2.1. Meslek Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Modern toplumlarda meslek seçimi bireylerin hayatını etkileyen en önemli olaylardan olduğu için meslek seçimi büyük önem taşımaktadır. Kişiler meslek seçimi yaparken sadece nasıl bir iş yapacaklarını seçmez aksine bütün yaşamını tesiri altına alacak yaşam tarzını ve sosyal yaşantısını belirleyecek bir sürece girmiş olurlar. Günümüz şartlarında mesleklerin çeşitlenmesi, uzmanlık alanlarının genişlemesi gelişen teknolojik ve bilimsel koşullar gibi nedenlerden dolayı bazı mesleklerin önemi artarken bazı meslekler de değişime ayak uyduramayıp yok oluş sürecine girmişlerdir. Bu nedenle meslek seçiminde öz farkındalığın yüksek olması hem kişisel hem de ülke geleceği açısından önem taşımaktadır.

Ensari & Alay (2017: 412)'a göre meslek seçimini etkilediği düşünülen bireysel faktörlerin başlıcaları mesleki tercihin yapıldığı yaş, cinsiyet, yaş grupları, yaşamın sürdürüldüğü yer vb. demografik faktörlerin yanında kişilerin inanç ve değer sistemlerinden oluşan kişilik yapısıdır.

Çay (2021: 6-9) eserinde meslek seçiminde etkili unsurları iki ana başlığa ayırmıştır.

Bunlardan birincisi bireye ait faktörler(ilgi, yetenek, kişilik özellikleri, beceri ve zeka) ve ikincisi ise topluma ait faktörler(aile ve çevre etkisi) olarak sıralamıştır.

Çelik & Üzmez (2014: 95-98)'e göre bireylerin meslek seçimi sosyo-demografik özellikler, mesleğin avantajları, yetenek ve ilgi durumu gibi çeşitli faktörlerden etkilenebilmektedir. Sayılan bu faktörlerin yanında aile, arkadaşlar, öğretmenler (yakın çevre) vb. de meslek seçimine etki edebilmektedir. İdeal meslek seçiminde özellikle iş sahalarının analizi, meslekle alakalı sektörün olumlu ve olumsuz yönleriyle ilgili bilgi edinme, yapılması düşünülen meslekle ilgili bilgi ve beceriye sahip olma, sektörde hizmet verenlerin mesleki algı ve deneyimlerinden yararlanma ve mesleğin kişilikle uyumunun tespiti, iş bulma olanakları, iş güvencesi, alınacak maaş, güncel gelişmelerin takibi, ulusal ve küresel alanda ortaya çıkan kariyer alanlarının incelenmesi, kariyer ve tatil olanakları, toplumsal saygınlık gibi faktörlere göre meslek seçimi yapmak gerekmektedir.

Çakır (2023:6)'a göre ise; yetenek ve ilgiler, istekler ve hayaller, cinsiyet ve fiziksel özellikler, ülkenin ekonomik durumu, çalışma alışkanlıkları ve kişinin eğitsel başarı durumu, teknolojik gelişmeler, mesleğin yeri ve önemi, elde edilecek gelir, bireyin içinde yaşadığı ailenin durumu ve beklentileri, akranlarının tesiri, öğretmenlerinin bakış açısı ve mesleki olgunluk düzeyi meslek seçimini etkilemektedir.

Pişkin (2023: 41-62) ise meslek seçiminde etkili olan unsurları psikolojik faktörler (kişilik özellikleri, yetenek, ilgi ve meslek değerler), cinsiyet, politik ve ekonomik faktörler, sosyolojik faktörler (aile, sosyo-ekonomik düzey) şeklinde sınıflandırmıştır.

Görüldüğü üzere meslek seçiminde çok fazla unsur etkili olmuştur. Alın yazın incelendiğinde etkili olan bu unsurlar temelde aynı olmakla birlikte sadece farklı araştırmacılar tarafından farklı şekilde sıralanmış olduğu görülmüş olup ayrıca en önemli olan unsurun hangisi olduğu konusunda farklı fikirlerin ortaya atıldığına şahit olunmuştur.

1.1.3. İş Nedir?

Genellikle herhangi bir bireyden yapması istenilen hizmet ya da birine verilen vazife anlamında kullanılır.

Yıldız & Yörübulut (2017: 101)'a göre iş, mesleki bilgi ve becerilerin uygulamaya geçirilip üretime katkı yapmasıdır.

Sevimli & İşcan (2005: 56) eserinde yaptığı tanımlamaya göre iş, örgütsel ortamda belirlenmiş bir zamanda gerçekleşen, yanında bazı ilişkileri getiren ve belli bir para karşılığında mal ve hizmet üretme çalışmasıdır.

Yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında iş ve meslek kavramlarının genellikle birlikte zikredildiği için alan yazında çoğu zaman meslekle aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle bu iki kavramın farklılıklarını tablolaştırma zorunluluğu hissedilmiştir.

Tablo 1.1: İş ve Meslek Arasında Başlıca Farklılıklar

İş	Meslek
Eğitim genelde iş başında yapılır.	Eğitim üniversitelerde verilir.
Eğitimin süresi değişim gösterir.	Belirli bir eğitim süresi vardır.
İşe bağlılık değişim gösterir.	Mesleğe bağlılık güçlüdür.
Çalışanların gözlenmesi gerekir.	Çalışanlar bağımsızdır.
Sıklıkla değişebilir niteliktedir.	Bireyler mesleği değiştirmeye eğilim göstermezler.
Mesuliyet işverene aittir.	Mesuliyet bireye aittir.
İş hazırlık sürecinde inanç, değer ve etik baskın değildir.	Bireylerin sahip oldukları inanç, etik ve değerler mesleğe hazırlığın bir parçasıdır.

Kaynak: Karadağ (2002: 57).

Yukarıda (**Bkz. Tablo 1.1**) belirtilen farklara bakılarak iş ve meslek olgusunun birbirlerinden farklı kavramlar olduğunu söylenebilir. İş kişilerin mesleğini icra ederken yaptığı faaliyetlerin genel ismini ifade ederken işten daha geniş bir anlam taşıyan meslek ise birbirine benzeyen işlerin birleşmesiyle oluşan daha geniş bir ifadedir.

1.1.4. Kariyer Nedir?

Kariyer kelimesi, Güney Fransa’da konuşulan Provençal dilinde araba yolu manasına gelen “carriera” kökünden türemiştir. Kelimenin Fransızca anlamı ise; meslek, diplomatik kariyer, bir meslekte aşılması gereken aşamalar, araba yarışı için etrafı çevrilmiş saha vb. manalarda kullanılır (Aydın, 2007: 3).

Belirlenen bir işte ilerleyip yükselme, saygınlık elde etme, gereken mesleki deneyimi kazanma ve gerekli eğitimleri alarak tecrübe elde edip uzmanlaşma gibi anlamlara gelen kariyeri farklı araştırmacılar farklı şekillerde tanımlamıştır.

Alan yazında en fazla kabul gören kariyer tanımlarından birisi Hall tarafından yapılan tanımdır bu tanıma göre: “Kariyer kişisel ve örgütsel hedeflerle doğrudan bağlantılı, kişinin hayatı boyunca yaşayacağı kısmen kontrol altında tutacağı iş tecrübesi ve aktivitesiyle bağlantılı bir süreçtir.”(Tüz, 2003: 171).

Super (1980: 283)’a göre kariyer, kişilerin ömrü boyunca oynadığı rollerin birleşimi ve sıralamasıdır.

Yapılan bu tanımlardan bir kariyer tanımı yapılırsa herhangi bir alanda çalışan bir bireyin çalıştığı yıllar içerisinde kazandığı tecrübe ve becerilerle yaptığı işte ilerleyip yükselmesidir.

1.1.5. Mesleki Eğitim Nedir?

Eğitim, geçmişten beri toplumun önde gelen filozoflarının, düşünürlerinin ve siyasetçiler gibi kişilerin ilgi alanıyken özellikle sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte ekonomistlerinde dikkatini çeken bir konu olmuştur. Bu noktada karşımıza çıkan en temel kavramlardan birisi de eğitimin ekonomik boyutlarının arasında en önemlilerden mesleki eğitim boyutudur.

Karaçivi (2000: 3)’ye göre mesleki teknik eğitim, bireysel ve toplumsal yaşamda zorunlu olan bir mesleğin bilgi, beceri, pratik ve uygulama yeteneklerini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, kişisel ve ekonomik yönleriyle dengeli bir biçimde geliştirme sürecidir.

Mesleki ve teknik eğitim (Mestem, 07.12.2023)’e göre, bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri, tavır ve meslek alışkanlıkları

kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli biçimde geliştirme süreci olarak tanımlanırken, Mesleki ve teknik eğitimin amacı ise Özer (2018b: 21)'e göre, mesleki ve teknik eğitim sosyal ve ekonomik sektörlerle birlikte hareket ederek milli ve milletlerarası meslekî yeterliliğe, meslek adabına ve mesleki değerlerle donanmış, üretken, girişken, yeniliklere açık ve ekonomiye pozitif katkı sunan ehil işgücü yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu perspektifte bakılacak olunursa mesleki ve teknik eğitimin amacı, iş dünyasının beklentileri ve ekonominin amaçları kapsamında insanları bir mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmaktır.

Mesleki ve teknik eğitim, hem genel eğitimi hem de günden güne gelişip değişen teknolojileri, ilgili bilimlerin çalışmalarını, ekonomik ve toplumsal yaşamın farklı alanlarındaki iş kollarıyla alakalı uygulamalı bilgi, beceri, tutum ve anlayış geliştirmeyi kapsayan bir eğitsel süreç olarak tanımlanabilir. Mesleki ve teknik eğitimin çoğunlukla “genel veya akademik eğitimden” ayrıldığı görüşü hâkimdir. Akademik eğitim öğrencinin bilgi birikimi, eleştirel ve analitik düşünme becerileri üzerine yoğunlaşırken, mesleki ve teknik eğitim işçilik, deneyim kazanma ve problem çözme becerilerinde geliştirmek üzerine yoğunlaşır (Özkan, 2021: 1)

Bu geniş tanımlamalara bakıldığında mesleki eğitimi tanımlayacak olursak eğer; toplumsal yaşam içerisinde gereksinimi hissedilen meslek alanlarında nitelikli işgücünün yetiştirilmesi için gereken bilgiyi olduğu kadar beceriyi de içinde barındıran eğitimidir. Bu eğitim içerisinde iş dünyasının ve çağın beklentilerine göre sürekli değişim ve yenileşmeyi barındırır.

1.1.5.1. Mesleki Eğitimin Nitelikleri

Doğan (1983: 170)'a göre mesleki eğitimin niteliklerini 8 başlık altında toplamıştır.

1. Bireylerde belirli mesleklerde işe girmek için belirli ana yeterlilikleri kazandırmayı amaçlar.
2. Mesleki becerileri geliştirmeyi amaçlar.
3. Mesleğin özelliğine göre belli özel yetenekli bireylere açıktır.
4. Meslek sahibi olmak için gereken yaş grubundaki bireylere açıktır.
5. Bir meslekle alakalı takım ve makinalar barındırır.
6. Çalışma şartları takım ve makinalar sanayidekilere benzemelidir.

7. Atölye çalışmaları ortalama 4 saat olmalıdır.
8. Öğrencilerin yaptığı işler mesleki uygulamalara göre seçilmelidir.

1.1.6. Teknik Eğitim Nedir?

Mesleki eğitim ve öğretimin, kariyer ve teknik eğitim olarak da adlandırıldığı durumlara alan yazında rastlanmaktadır. Örneğin Cathelina & Mala (2019: 2244)'ya göre, mesleki eğitim öğrencileri meslekleriyle alakalı işlere hazırlar. Mesleki eğitim kapsamında yapılan faaliyetlerde öğrenciler direkt olarak bir teknik ya da teknoloji grubunda uzmanlaştığı için teknik eğitim olarak da isimlendirilmektedir.

Fakat teknik eğitimin ayrı bir tanımının yapıldığı da görülmüştür. Teknik eğitim: bir işin yapılması uyulması gereken işlem basamaklarına dair bilgi ve becerinin yanında estetiğin insan eliyle işlenmesidir. Örneğin: pamuktan, halat ve elbise yapmak; keresteden, sandalye veya koltuk yapmak vb. Bu noktada teknik teriminin bir hesaplama dayandığını söylemek mümkündür. Eğer teknik personelin hesaplama, geometri, fen vb. alanlardaki bilgi ve becerilerinde eksiklik olursa bu durumda tekniğin niteliğinde zayıflıklar görülür (Açıkgöz, 09.11.2023).

Teknik yeteneklerin ve yeteneklerle ilgili tutumların öğretimiyle alakalı her çeşit eğitime teknik eğitim denir (Gültekin, 2023: 12).

Karaçivi (2000: 3) eserinde teknik eğitimi şöyle tanımlamıştır: ileri düzeyde fen ve matematik bilgisi ile uygulamalı yetenekler kazanmış mühendislik, tarım, beslenme, ticaret vb. gibi her alanda yer alabilecek insanı yetiştiren eğitimidir.

Yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında teknik eğitim ve mesleki eğitimi birbirinden ayıran kesin çizgiler olmadığı görülmektedir. Teknik eğitimin mesleki eğitimden ayrıldığı kısmın daha çok sayısal niteliklerinin ağır basması ve bir işin matematiksel boyutuyla ilgili kısmı olduğu söylenebilir.

1.1.7. İşbaşı Eğitim Nedir?

İşbaşı eğitimde, teorik eğitim alan bireylerin aldığı eğitimin sahada uygulama fırsatı sunulmasıdır. Böylece verilen eğitimdeki eksiklikler görülüp hızla dönütler alınarak gerekli geliştirmeler yapılabilir.

Kılınç (2012: 66) eserinde iş başındaki eğitimi genel olarak, çarşı, pazar vb.

mahallerdeki esnaf ve sanatkârların yanında, işyerlerini vakitlice açıp kapatma, dürüst çalışma, üretim miktarını artırma, çırakları iyi yetiştirme vb. davranışların gelişmesini hedefleyen eğitim olarak tanımlamıştır.

“ (İŞKUR) Genel Müdürlüğünce Kuruma kayıtlı işsizlerin mesleki deneyim edinmeleri ve teorik eğitimini aldıkları mesleklerde uygulamayı görmesi, çalışma ortamına uyumunun sağlanması amacıyla düzenlenen programlardır... İşbaşı Eğitim Programı; bilişim ve imalat sektörlerindeki işyeri ve mesleklerde en fazla 6 ay, diğer sektörlerde ise en fazla 3 ay olarak uygulanmaktadır.” (Mestem, 14.11.2023).

1.2. Mesleki Teknik Eğitimin Amaçları

Mesleki ve teknik eğitimin amaçlarını MEB (2014: 18) strateji belgesinde, öğrencileri iyi vatandaş olarak yetiştirmenin yanında esnek bir yapı içinde ilgi ve kabiliyetleri oranında ortak bir genel kültür eğitimiyle bir üst öğrenime ve/veya iş hayatına hazırlamak olarak belirtmiştir.

Mesleki ve teknik eğitimin amacı bireyleri bir üst eğitim kurumuna hazırlamak ve vasıflı insan gücü yetiştirmektir. Bu gayeye ulaşabilmek ise ülkelerin kültürel ve toplumsal şartlarıyla alakalıdır (Altın, 2007:35).

Tontuş (2019: 50)' e göre mesleki ve teknik eğitimin amacı, iş dünyasında hizmet veren sektörlerin gereksinim duyduğu niteliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi şeklinde tanımlamıştır.

Başaran (1993:94) mesleki ve teknik eğitimin amacını üretime sürekli katkı sağlayan birey manasına gelen “üretmen” yetiştirmek olarak tanımlamıştır.

Saç (2023: 14)'a göre bireylere mesleki iş alışkanlıkları, bilgi ve tecrübeleri kazandırarak bireylerin gelişimini sağlayıp iş yaşamına kazandırarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak nitelikli işgücünü yetiştirmeyi amaçlar.

Yani kısaca belirtmek gerekirse mesleki ve teknik eğitimin amacı, insanların içinde yaşamını sürdürdüğü toplumun hedefleri ve iş dünyasının istekleri ölçüsünde kişilere mesleğin icap ettiği bilgi ve becerileri pratiğe dökme yeteneğinin kazandırılmasıdır. Böylelikle meslekî ve teknik eğitim gören öğrenciler toplumun istediği profilde iyi vatandaş olarak yetişecek aynı zamanda değişebilir bir mekanizma içinde ilgi, istek

ve becerilerine göre bir üst öğretim kademesine ve iş hayatına hazırlanacaktır.

1.3. Mesleki Teknik Eğitim Sistemini Meydana Getiren Unsurlar

Mesleki teknik eğitim sistemi incelendiğinde sistemi oluşturan dört ana unsur olduğu görülmüştür.

Doğan (1983: 174-181) tarafından dört temel unsur belirlenmiştir. Bunlardan birincisi mesleki eğitimde alınacak kararlar sürecin içinde olan eğitimci - işveren ve işçi tarafından alınması gerektiğini ifade eden yönetim ve karar süreci, ikincisi programın esnek olarak planlanıp hızlıca değişebilirliğini ifade eden bölgesel ihtiyaçlar, üçüncüsü atölye uygulamasında çalışan öğretmenlerin 4-6 yıl, mesleki derslere giren öğretmenlerin 2-4 yıl mesleki tecrübesi olması gerektiğini ifade eden öğretmen yetiştirme, dördüncüsü mesleki teknik eğitim programının iş hayatının ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve bireylerin hazırlandığı meslek alanındaki bilgi ve becerileri tam olarak vermesini belirten eğitim programlarının yapısıdır.

1.4. Mesleki ve Teknik Eğitimde Kullanılan Öğretmeye ve Öğrenmeye Yardımcı Kaynaklar ve Mesleki Teknik Eğitimde Kullanılan Temel Öğretim Yöntemleri

Mesleki teknik eğitim bir işin öğrenilip uygulamasına dayalı bir eğitim sürecini içerdiği için eğitim alan bireylerin bir bütün olarak ele alınıp eğitim sürecinde aktif olması önem teşkil etmektedir. Bu noktada problem çözme , araştırma inceleme ve buluş yoluyla öğretim yönetimi kullanılıp öğrenciyi aktif kılacak akış haritaları, gösterip yaptırma, rol oynama, proje çalışması gibi yöntem ve tekniklerin kullanımı önem arz etmektedir.

Özkan (2021: 70-138) eserinde mesleki ve teknik eğitim verilirken kullanılan ve öğretmeye yardımcı olan kaynakları yazı tahtaları, yardımcı ders notları, videolar, çoklu ortamlar, sanal gerçeklik uygulamaları, modeller ve simülasyon uygulamaları, nesnelerin interneti ve yapay zeka ile robot teknolojileri olarak; eğitimde kullanılan yöntemleri ise anlatma, gösteri, grup çalışması, soru sorma, örnek olay, drama ve tartışma olarak belirtmiştir.

Korkmaz & Tunç (2010: 8) yaptığı araştırmada mesleki teknik eğitim kurumlarında en çok tercih edilen materyallerin %46 ile gerçek eşya ve modeller, bilgisayar ve

internet temelli öğretim materyalleri ve yazılı materyallerden oluştuğunu belirtmiştir.

1.5. Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Eğitim

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu mesleki eğitim sistemi söz konusu çalışmada devletin kuruluşundan Tanzimat Dönemine kadarki zaman diliminde ve Tanzimat Fermanının İlanından I. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süreyi kapsayan zaman dilimindeki mesleki teknik eğitim olarak iki alt başlıkta incelenmiştir.

1.5.1 Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Mesleki ve Teknik Eğitim

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Dönemine kadar süre içerisinde mesleki teknik eğitim veren kurumlar mesleği iş başında öğreten Ahi Teşkilatı ile devami niteliğinde olan Gedikler ve Lonca Teşkilatı ile sarayda yönetici kesimin yetiştirildiği Enderun Mektebi olarak sıralanabilir. Bu teşkilatlarda verilen mesleki eğitim esnaf dükkânlarında ve imalathaneler gibi mekânlarda usta çırak ilişkisine dayalı bir şekilde yürütülmekteydi. Bunlara Tanzimat Döneminden sonra açılan ziraat, sanayi ve ticaret mektepleri de eklenebilir. Bunlardan Ahi Teşkilatı ve loncalar Osmanlı Devleti'ndeki hemen hemen bütün topraklarda açılırken sanayi, ziraat ve ticaret mektepleri başta ekonomik yetersizlikler olmak üzere pek çok nedenden dolayı merkez dışına yayılma imkânı bulamamıştır.

Mesleki ve teknik eğitimin temelini usta çırak ilişkisi içerisinde eğitim veren Selçuklu döneminde kurulan ve Osmanlı Devletinde de devam eden Ahilik Kurumu oluşturmaktadır. Ahilik, Anadolu'da yaşayan Türklere sanat, ticaret ve ekonomi vb. alanda yaklaşık 630 yıl yön vermiş ve Sultan III. Ahmet Dönemi kaldırılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları yapılmış ve Osmanlı ülkesinde Gedik isimli mesleki eğitim kuruluşları ortaya çıkmıştı 1861 yılında ise kapatılmıştır (Aydın & Özdemir, 2019: 19-20).

İmparatorlukta 19.yy.a kadar mesleki teknik eğitim loncaların sorumluluğu altında gedik usulü ile yürütülmüştür (Yörük, Dikici, & Uysal, 2002: 300). İlerleyen bölümlerde detaylı açıklamalar yapılan loncalarda usta çırak ilişkisi içerisinde bireylerin meslek kazanması sağlanır ve usta olmayı hak eden bireye çeşitli törenlerde peştamal bağlanarak onure edilip kendi mesleğini yapma yetkisi verilirdi. Loncaların sorumluluğu esnaf şeyhi kethüdası ve ustabaşılarca yürütülmekteydi. Bu

kişiler esnafların kendi içinde yaptığı seçimle belirlenir ve hükümet onayıyla görevlerine başlardı.

Diğer taraftan Ahilik Teşkilatının devamı niteliğinde kurulan ve adına lonca denen mesleki teknik eğitim kurumlarında, gerçekleşen mesleki eğitim faaliyetleri 1860 yılına yaygın eğitim halinde yürütürken 1860'dan sonra örgün eğitim kurumlarıyla beraber devam etmiştir. Lonca teşkilatına 1912 yılında çıkarılan kanunla son verilmiştir (Aydın & Özdemir, 2019: 19-20).

Avrupa'da 18. yy. ın sonlarından itibaren bilim ve teknik gelişmeler hız kazanmıştı. Bu gelişmelerin sanayi alanında kullanılmasıyla mesleki manadaki insan gücü ihtiyacı ortaya çıktı. Bu ihtiyaç var olan eğitim kurumlarıyla karşılanamayınca ve özellikle askeri alanda girişilen savaşlarında kaybedilmesiyle çağın gereklerine uygun kurumlar açılarak mesleki ve teknik eğitim verilir oldu. Başlangıçta başkentte açılan bu okullar zamanla taşraya da yayıldı.

1.5.2. Tanzimat'tan Meşrutiyete Mesleki ve Teknik Eğitim

Osmanlı Devletinde Tanzimat dönemi batılılaşma hareketlerinin çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta askeri eğitim alanında başlayan ve daha sonra diğer mesleki alanlara yapılan yeniliklerde Avrupa'nın ve çağın gerisinde kalındığının kabul edilmesi etkili olmuştur.

Sultan Abdülmecid tarafından 3 Kasım 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanından sonra sultanın isteği üzere eğitimde yeniliklere gidilmiştir. 1845'te Meclis-i Muvakkat'ın, 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin ve Mekâtib-i Umûmiyye Nezareti'nin açılmasıyla eğitim işleri bir düzene oturtulmaya çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda ise ilk denilebilecek ziraat, orman, sanayi, telgraf ve maadin mektebi gibi bazı mesleki ve teknik eğitim kurumları açılmıştır (Aydın & Özdemir, 2019: 43).

Bursa, Midilli, Beyrut, Adana, İzmir, İstanbul'da çeşitli gıda ve dokuma fabrikaları kurulmak istenmiş fakat kapitülasyonlar, sermaye azlığı, çıkan ayaklanmalar vb. nedenlerle kurulamamıştı. Bu dönemde meslek erbabını okullarda yetiştirme, yerli ürünleri vatandaşlara tanıtmaya, sergiler açma ve şirketler kurma çabaları görüldü. Fakat bu girişimlerde de çok ta başarılı sağlanamadı. Okullara uzman eleman sağlama amacıyla Fransa'ya öğrenci gönderildi. Dönemin siyasetçilerinden Sadık

Rıfat Paşa “İdare-i Hükümetin Kavaidi Esasiyesi” isimli eserinde ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için el sanatları ve endüstride çalışacak uzman elemanların yetiştirilmesi amacıyla mesleki teknik okulların açılmasını ve gerçek anlamda ilk defa mesleki eğitimin çıraklık eğitiminden ayrı olacak şekilde, genel eğitimle birlikte ele alınmasını önerdi. 1869 yılında ilan edilen Maarif Umumiye Nizamnamesinde mesleki teknik okulların sadece yüksek kısmı bakanlık sorumluluğuna verildi. 19.yy.ın ikinci yarısından itibaren erkek ve kız teknik okulları açılmaya başlandı (Karaçivi, 2000: 49-50; Semiz & Kuş, 2004:276-277).

Tanzimat döneminde bazı girişimler yapılarak meslekî ve teknik eğitim ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı. 1842’de Prusya’dan getirilen bir uzman öncülüğünde Askerî Baytar Mektebi, 1847-48’de Yeşilköy’de Ziraat Talimhânesi isimli ilk uygulamalı tarım okulu açıldı (Şişman, 2008:27).

Yaşanan bu gelişmelerden sonra 1863’te İstanbul’da bir sanayi sergisi açıldı. Sergide Türk sanayisinin Avrupa sanayisi karşısında ezildiği ve rekabet edemediği görüldü. Bu duruma son vermek amacıyla Babiâli öncülüğünde yarı resmi bir kuruluş olan “İslâh-ı Sanayi Komisyonu” kuruldu. Bu komisyon Osmanlı pazarlarında etkili olan yabancı mallarla baş ederek rekabet oluşturmak, güçlü sanayi kuruluşları oluşturmak ve bunlara devletçe destek vermek, imkân dâhilinde lüzum görülürse ham madde ithal edip seri üretime geçmek, üretim niteliğini belirli bir seviyede tutmak, fiyatların kontrolünü sağlamak ve devletin gereksinim duyduğu malları kendi bünyesindeki kurumlardan temin etmek, her sanat dalı için lazım gelen okulları açıp nitelikli eleman yetiştirmek, esnaflar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlama gibi amaçlarla kuruldu (Semiz & Kuş, 2004:278).

Tanzimat’ın ilan edilmesinden sonraki yıllarda mesleki eğitim ve genel eğitim artık bir arada zikredilmeye başlanılırken bu konuda okullar açılması gündeme gelmiştir. 1848 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Mekteb-i Sanayi girişiminden sonra dönemin ünlü siyaset adamı Mithat Paşa’nın temelini 1861 yılında Niş vilayetinde attığı İslahaneler zamanla sanayi mekteplerinin dönüşmüş ve ülke geneline yayılmıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar az sayıda artan bu okullarda eğitim alan öğrencilere, kunduracılık, çuhacılık, araba yapıcılığı, terzilik, külahçılık vb. sanatlar öğretilmiştir (Yörük ve Diğerleri, 2002: 300).

1.6. Günümüzde Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim

Günümüzde Türk Eğitim sisteminde Mesleki ve teknik eğitimi aktarmadan önce Cumhuriyet yıllarına değinmek gerekir. Çünkü Cumhuriyetin ilanından sonraki gelişmeler günümüz mesleki teknik eğitim sistemini yakından etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece cephede savaşılmamış başta eğitim, sağlık, kültür, sosyal vb. olmak üzere bütün alanlarda bir kalkınma seferberliği başlamıştı. Cumhuriyet döneminde, Osmanlı Devleti’nden çok az sayıda mesleki teknik eğitim kurumu kalmıştı. Kalan bu kurumlarsa sayı ve nicelik açısından oldukça yetersizdi.

Yıldırım & Şahin (2015: 81) eserinde, Cumhuriyet döneminde en ehemmiyetli problemlerin birinin de kalifiye işgücündeki yetersizlik olduğunu vurgulanmıştır. 1 Mart 1922 yılında TBMM’nin 3. Yasama yılında yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Atatürk “Bir yandan cahilliğin kaldırılması ile uğraşırken diğer yandan da memleket çocuklarını sosyal hayat ve ekonomide fiilen etkili ve yararlı kılabilmek için gereken basit bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek yöntemi eğitimimizin temelini oluşturmalıdır.” diyerek mesleki eğitimde nasıl bir yöntem izleneceğinin ana hatlarını belirlemiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının geliştirilmesi için John Dewey, Kuhne, Jung ile ABD’den getirilen yabancı uzmanlardan oluşan bir heyet ve Ömer Buyse, Ziya Gökalp, Mehmet Rüştü Uzel, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İsmail Hakkı Tonguç gibi önemli isimlerden yararlanıldı. Bu kişilerin görüşleri doğrultusunda ilkokuldan sonra hemen iş hayatına devam etmek isteyen bireylere yönelik orta dereceli meslek okulları açma, teknik eleman gereksinimini karşılayacak kurumların kurulması, örgüt düzeni, çıraklık eğitimi, bütçe, program ve okul nitelikleri gibi konularda görüş bildirilmiştir (Ekşioğlu & Taşpınar, 2019: 617; Yıldırım & Şahin, 2015: 86; Demir & Şen, 2009: 43). Görüldüğü üzere mesleki ve teknik eğitimin temellerinin atılması ve geliştirilmesi amacıyla yerli ve yabancı uzmanlardan faydalanılmıştır.

1927 yılında çıkarılan bir kanunla bu kurumların eğitim programını hazırlama, kurumlara öğretmen yetiştirme, araç gereç sağlama vb. yetkiler dönemin Eğitim Bakanlığına verildi. Bu konudaki işleri düzene koymak adına 1937 yılında Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Genel Müdürlüğü kuruldu. 1935 yılından itibaren mesleki ve teknik okulların ihtiyaçları genel bütçeden

karşılanınca okulların sayısı hızla arttı. Bu okulların öğretmen gereksinimini karşılamak üzere de 1934 'te kız 1937'de ise erkek teknik öğretmen okulu açıldı. Bu okulların önündeki en büyük engellerden biri olan mesleki teknik okullarda okuyan öğrencilerin üniversiteye girmeme durumunu düzeltmek için ise 1973'te çıkarılan kanunla bu okullar liseye çevrildi. Böylece bu engelde kalktı. Ve bu okullar ülke genelinde yayıldı (Başaran, 1993: 89-90).

Yine 1934 senesinde çıkarılan "Mesleki Tedrisatın İnkışaf Planı" mesleki ve teknik eğitim alanında çok mühim yer tutmaktadır. Eğitim ve üretim kesimlerinin birlikte çalışmalarından dolayı önemli bir yeri olan bu planda, Çırak Okulları, Sanat ve Orta Sanat ile Akşam Sanat Okulları, Gezici Köy Kursları, Tekniker Okulları ve Mühendis Okullarının açılıp yaygınlaşması öngörülmüştü (Demir & Şen, 2009: 44; Doğan, 1983: 173-174). Bu plan, Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimin gelişimi bakımından önem taşıyan bir çalışmadır. Bu plan sayesinde mesleki ve teknik eğitim ülke çapında yayılma imkânı bulmuş. Kurulan okulların ve bu okullardaki öğrenci ile öğretmen sayıları hızlıca artmıştır.

Bunların dışında 6. Milli Eğitim Şûrasında mesleki eğitimle ilgili halk eğitimi komisyonu, ticaret eğitimi komisyonu ve ayrı ayrı olacak şekilde kız ve erkek teknik öğretim komisyonu olarak dört komisyon oluşturulmuştu. 7. Milli Eğitim Şûrasında ortaokul düzeyinde öğretimin bütünleşmesi, 8. Milli Eğitim Şûrasında ortaöğretim programlarının yeniden düzenlenmesi ve mesleki-teknik eğitim kuruluşlarının üniversitelere açılması, 9. Milli Eğitim Şûrasında ise çok seçmeli dersler ve yöneltme sistemi 10. Milli Eğitim Şûrasında çok amaçlı lise ile teknik lise konularında mesleki ve teknik eğitimi ilgilendiren karar almıştır. Yakın tarihte yapılan 12., 15. ve 16. Milli Eğitim şûralarında da yine mesleki ve teknik eğitim üzerine kararlar alınmıştır (Demir & Şen, 2009: 44-45).

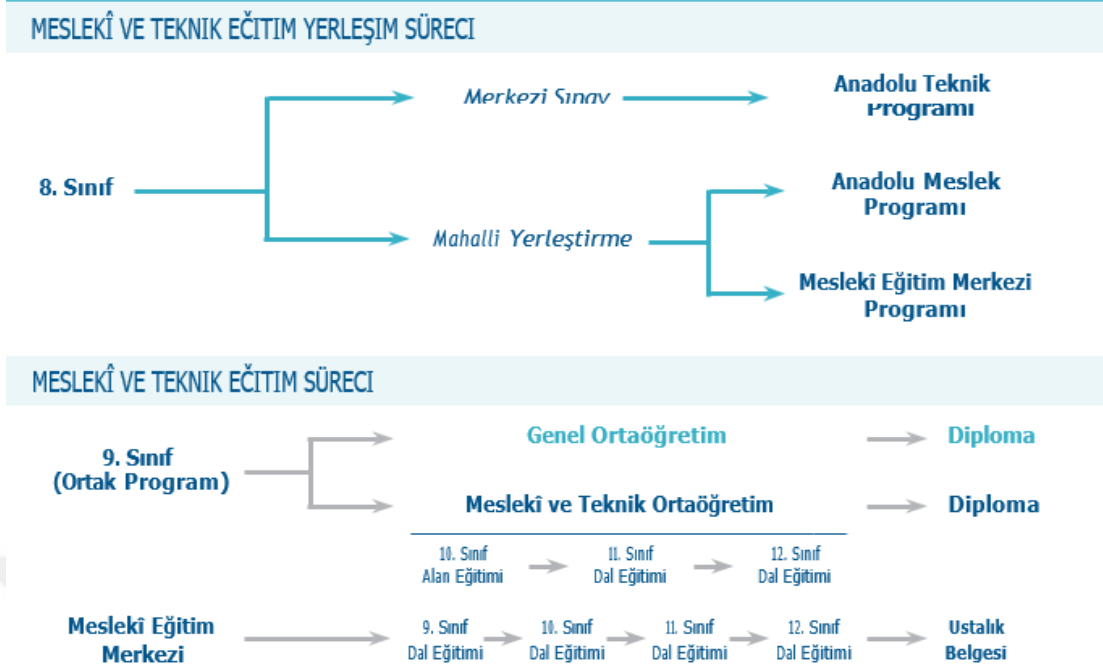
Günümüz Türkiye'sinde ise mesleki ve teknik eğitim, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilmektedir. Örgün eğitimde yer alan mesleki ve teknik eğitim veren kurumlar temel eğitimde yer almazken orta öğretim seviyesinden başlar ve iki ana başlıkta incelenebilir. Bunlar, Meslek liseleri ve teknik liselerdir. Kuruldukları ilin özel şartları ve ekonomik koşullarına göre uzmanlaşma bilme imkânı bulunan bu eğitim kurumlarında esnek programlar uygulanmaktadır. Örneğin Zonguldak'ta madencilikle ilgili eğitimler verilirken Kars'ta tarım ve hayvancılıkla ilgili eğitimler

verilebilmektedir

Sekizinci sınıfı bitiren öğrencinin önünde iki seçenek vardır. İsterse genel eğitim veren liselere gider isterse mesleki teknik eğitim veren liseleri seçer. Her ikisinde de Anadolu Sağlık Meslek Liseleri hariç 9. sınıfta ortak dersler görülür. Bireyler 9.sınıf bittiğinde alan seçimi yapar. Mesleki Teknik Liselerden 10. sınıfında alan seçimi yapan öğrenci 11. ve 12. sınıfta ise seçtiği alanın uzmanlaşmak istediği dalında eğitim alır.

Meslek liselerindeki bütün alanlar temel eğitimini tamamlayan herkese açıktır. Teknik liseler ise meslek liselerinde okuyup birinci yılını başarıyla tamamlayan öğrencileri almaktadır. Anadolu meslek liselerinde hazırlık sınıfı uygulaması görülmekte olup bir yıl yabancı dil eğitimi verilir ardından üç yıl mesleki eğitim verilmektedir. Teknik liseler mesleki eğitim müfredatlarıyla birlikte genel liselerin fen kollarında uygulanan eğitime benzer bir eğitim vermektedir. Yükseköğretimde ise mezunlarının tekniker sıfatıyla işe girdiği iki yıllık meslek yüksekokulları ve dört yıllık mesleki ve teknik eğitim fakülteleri aracılığıyla yürütülmektedir. Dört yıllık eğitim verilen Mesleki, Endüstriyel Sanatlar, Teknik, Ticaret, Turizm ve Eğitim Fakültelerinin temel amacı ise mesleki ortaöğretim kurumlarının öğretmen ihtiyacını karşılamaktadır (Şahin & Fındık, 2008: 65)

Tablo 1.2: Mesleki ve Teknik Eğitimde Yerleşme ve Eğitim Süreci

Kaynak: Özer (2018b: 25).

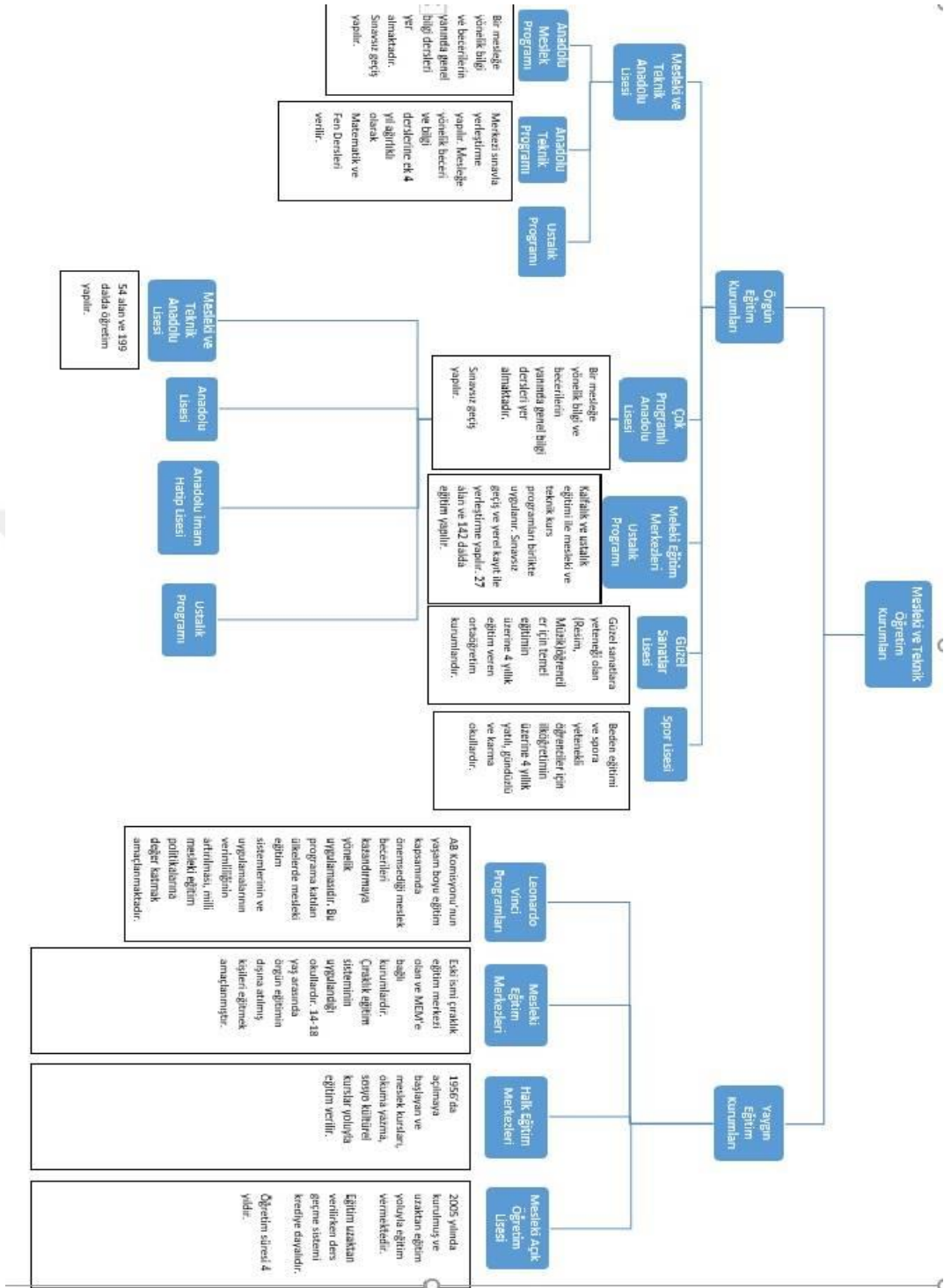
Görüldüğü üzere mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının niteliğine göre sınavla veya sınavsız şekilde kayıt yaptırılmakla birlikte eğitim süreci dört yıldan oluşmaktadır.

Yukarıda Tablo 2 'de belirtilen Anadolu Teknik Programı ve Anadolu Meslek Programının farkını açıklama zorunluluğu hissedilmiştir. Bu noktada Özer (2018a: 427)'e göre, Anadolu teknik programında eğitim gören öğrenciler için yılda 40 gün staj uygulaması varken Anadolu meslek programında yılda 10 ay işyeri eğitimi uygulaması yapılmaktadır. Anadolu teknik programı daha fazla akademik ağırlıklı bir eğitim programına sahip olup, bu programdan mezun olanların yükseköğretime devam etmeleri ve mesleki ve teknik yükseköğretimin bu bağlamda nitelikli insan kaynağına sahip olması hedeflenmiştir. Anadolu meslek programı ise daha fazla uygulama ağırlıklı bir eğitim imkânı sunmaktadır; dolayısıyla bu program mezunlarının yükseköğretime devamından ziyade sektörün nitelikli teknik eleman ihtiyacını karşılaması hedeflenmiştir.

1.6.1. Mesleki ve Teknik Eğitimin Verildiği Okul Türleri ve Programlar

Tablo. 1.3: Türkiye’ de Örgün ve Yaygın Eğitim Sisteminde Yer Alan Okullar.

Kaynak: Özer (2018b: 23-24); Şencan (2008: 15-21).

Türkiye’de örgün ve yaygın eğitim sistemi içerisinde yer alan okullar yukarıda (**Bkz. Tablo. 1.3**) genel hatlarıyla verilmiştir. Sistemde yer alan bu okulları daha kapsamlı incelersek eğer aşağıdaki tabloya bakabiliriz (**Bkz. Tablo. 1.4**).

Tablo. 1.4: Türkiye’de Bulunan Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Okulları

Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	Kız Teknik ve Meslek Lisesi	Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Ticaret Meslek Lisesi	Sağlık Meslek Lisesi	Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi	Çok Programlı Lise
• Anadolu Teknik Lisesi	•Anadolu Kız Teknik Lisesi	• Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	• Ticaret Meslek Lisesi	• Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	• Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezi	• Lise Programı
• Anadolu Meslek Lisesi	•Anadolu Kız Meslek Lisesi	• Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	• Anadolu Ticaret Meslek Lisesi	• Sağlık Meslek Lisesi		• Meslek Lisesi Programı
• Teknik Lise	•Kız Teknik Lisesi	• Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	• Adalet Meslek Lisesi			• İmam-Hatip Lisesi Programı
• Endüstri Meslek Lisesi	•Kız Meslek Lisesi		• Anadolu İletişim Meslek Lisesi			
• Denizcilik Meslek Lisesi	•Kız Meslek Lisesi					
• Denizcilik Anadolu Meslek Lisesi	•Kız Meslek Lisesi					
• Tarım Meslek Lisesi	•Kız Meslek Lisesi					
• Tarım Anadolu Meslek Lisesi						
• Tapu Kadastro Meslek Lisesi						

Kaynak: MEB (2014: 18).

Görüldüğü üzere ülkemizde bulunan mesleki teknik ortaöğretim kurumları tür ve çeşitlilik açısından zengindir. Bu zenginlik öğrencilerin ilgi duyduğu alanlarda eğitim almasına fırsat tanımaktadır.

1.6.2. Mesleki Eğitim Merkezleri ve Bilim Sanat Merkezleri

Çalışmanın alt problemleri arasında “Osmanlı eğitim sisteminde yer alan Enderun Mektebi ile günümüz eğitim sisteminde yer alan Bilim Sanat Merkezleri veya Mesleki Eğitim Merkezleri arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” yer alan problem durumuna yönelik olarak yapılacak açıklamalara öncelikle Mesleki Eğitim Merkezlerini açıklayarak başlamak gerekirse;

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı yaygın eğitim kurumları içerisinde bulunan Mesleki Eğitim Merkezleri temelini 1986 yılında açılan Çıraklık Eğitim Merkezlerinden almaktadır. Bu kurumların ismi 2001 yılında çıkarılan 4702 sayılı kanunla Mesleki Eğitim Merkezi olarak değiştirilmiştir (Yıldırım, 2009: 135). Mesleki Eğitim Merkezleri aday çırak, çırak ve kalfa ve usta olarak üç kategoride öğrencilerini direkt olarak mesleğe hazırlayan kurumlardır (Tokuç, Evren, & Ekuklu, 2009: 155-160). Adayları mesleğe hazırlarken bu işi açtığı çeşitli meslek kursları ve

usta öğreticilik programları ile yaparlar bu programlar sayesinde sanayinin gereksinim duyduğu nitelikli ara eleman gücünü yetiştirmek amaçlamaktadır.

Bu merkezlere ortaokulu bitirip lise eğitimine devam etmek istemeyip yetenekleri doğrultusunda mesleki eğitim almayı amaçlayan öğrencilerin devam ettiği yaygın ortaöğretim kurumlarıdır. Mesleki Eğitim Merkezlerinde öğrenciler haftada 1 ya da 2 gün teorik eğitim alırken diğer günlerde anlaşmalı bir iş yerinde usta öğreticilerden iş başı eğitim görürler. Bu eğitim süreci sonunda başarılı olanlara AB ülkelerinin tamamında geçerliliği olan uluslararası kalfalık veya ustalık belgesi verilir.

Bu merkezlerde çıraklık eğitimine en az ortaokul mezunu 14-19 yaş arası bireyler alınmaktadır. Zorunlu eğitimin 2012 senesinde 12 yıla çıkarılmasıyla çıraklık eğitim programına devam etmek isteyen bireylerin Açık Öğretim Lisesi ve Mesleki Açık Öğretim Lisesine kaydolma zorunluluğu getirildi. Çıraklık eğitimi programını bitiren öğrenciler eğer kalfalık sınavını kazanırlarsa eğitim süreci devam etmekte kalfalık belgesini aldıktan sonra ise 5 yıl çalışması halinde ustalık sınavına katılmayı hak etmektedirler (Horuz, 2017:25-26)

Bu merkezlere devam eden öğrenciler: öğrenci statüsünde oldukları için öğrencilerin sahip oldukları bütün haklardan yararlanmaktadır. Bu merkezler önemi nedeniyle zorunlu eğitim kapsamına alınmıştır. Meslekî Eğitim Merkezine ait programlardan herhangi birini bitiren bir öğrenci eğer isterse farklı dersleri Açık Öğretim Lisesinde tamamlayarak diplomasını alır ve yükseköğretime devam edebilir (Özer, 2018b: 24).

Çalışmamız kapsamında incelenen mesleki eğitim kurumları arasında yer almamasına rağmen araştırmamızın alt problemleri arasında yer aldığı için kısaca Bilim Sanat Merkezlerine değinecek olursak ise bu merkezlerde tüm eğitim kademelerinde öğrenim gören üstün yetenekli çocuklara yeteneği ölçüsünde eğitimler verilmektedir. Bu yetenek alanları genel yetenek(zihinsel), görsel sanatlar ve müzik yeteneği olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu kurumlarda eğitim gören öğrencilerin yeteneklerini keşfetmeleri, kapasitelerinin farkında olmaları ve mevcut kapasitelerini artırmalarına yönelik olarak okul saatleri dışında eğitimler verilmektedir.

Türkiye’de de özel yetenekli öğrencilerin devam ettikleri okullarda verilen eğitiminden ayrı bir eğitim programı sunmak gayesiyle ilk BİLSEM 1994-1995 eğitim-öğretim yılında Ankara’da kurulmuş olup günümüzde tüm Türkiye’ye

yayılmıştır ve sayıları günden güne artmaktadır. Bu kurumlarda öğrenme ortamları öğrencilerin bireysel ve grup çalışmalarına fırsat verecek bir şekilde düzenlenmiş olup öğrencilere serbestçe hareket edebilme hakkı tanınmıştır. Kurumun öğretmenleri ise öğrencileri yönlendiren ve problem çözmelerine yardımcı olan bir rehber görevi görürler (Sarıtaş, Şahin, & Çatalbaş, 2019: 115-116).

Bilim ve Sanat Merkezleri ne kabul edilmek için sınav yapılmakta bu sınava ise bireysel başvuru yapılmamaktadır. Sınava girmenin tek şartı sınıf öğretmenin aday göstermesidir. Yapılan bu sınava ilkökul öğrencileri, tabletle yapılan, merkezi sınav ile seçilirler. Seçilen öğrenciler, okul saatleri dışında kurumunun içinde bulunan atölye ve sınıflarda yeteneklerine göre özel eğitimler almaktadırlar.

1.7. Dünyadaki Bazı Ülkelerde Mesleki ve Teknik Eğitim

Mesleki ve teknik eğitim sistemlerine göz atılacak olursa dünyadaki ülkelerin arasında birlik olmadığı birbirinden ayrılan önemli farklılıklarının olduğu göze çarpmaktadır.

Mesleki ve teknik eğitim alanında en önemli dönüm noktası 18.yy.ın sonlarında İngiltere’de başlayan ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yayılan Sanayi İnkılabıdır. Kurulan yeni fabrikalarla kitlesel üretime geçilmiş ve İngiltere liderliğinde Avrupalı devletlerin ekonomisi dünyadaki diğer ülkelerden ayrılmıştır. Bu ülkeler günden güne ekonomik olarak gelişirken diğerleri zayıflamaya başladı (Yıldırım & Şahin, 2015: 83). Bu yeni makinaların ve gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı fabrikalarda çalışmaya yetkin nitelikli işçilerin azlığı dünyada mesleki teknik eğitimin önem kazanmasına neden oldu.

Şimdi Dünya’daki bazı ülkelerin mesleki teknik eğitim sistemleri incelenecektir. Burada incelenen ülkeler gelişmiş ülkeler arasından random olarak belirlenmiştir.

Japonya’nın, mesleki teknik eğitim sistemi 2. Dünya Savaşından sonra Alman mesleki teknik eğitim sistemi temel alarak oluşturuldu. Alman ve Japon mesleki teknik eğitim sistemi günümüz dünyasında en başarılı eğitim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Japonya’da 9 yıl süren zorunlu eğitimden başarılı olanlar ortaöğretimde genel ve teknik eğitim olarak iki bölüme ayrılırlar. Teknik okulu bitirenler 2 yıl süreli meslek yüksekokulları ya da ileri meslek kurslarına devam ederken öğrencinin devamsızlık süresine göre genel liseler 3 yıl süren tam, 4 yıl

süren yarım ve uzaktan eğitim olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Çoğu genel lise akademik konulara ek olarak bir meslek programı seçebilmektedirler (Uçar, 2013: 243).

Zorunlu eğitim Almanya'da altı yaşında başlayıp dokuz sene devam eder. Genel eğitimi bitiren bireylerden orta öğretime devam etmeyenleri yarı zamanlı zorunlu eğitime katılırlar. Mesleğin özelliklerine göre eğitim süresi örgün eğitimde genel olarak üç yıl sürmektedir. Bu ülkede tam zamanlı zorunlu eğitimden sonra mezunların yaklaşık %60'ı mesleki kazanımlar elde etmek gayesiyle dual sistem ismiyle anılan mesleki eğitim programlarına katılmaktadırlar. Bu sistemde 350 meslek dalı bulunur. Bunların arasından seçimini yapan birey mesleğin niteliklerine göre 2 ile 3.5 sene arasında haftada 2 ile 4 gün olacak şekilde bir işletmede, 2 gün ise Berufsschule ismiyle bilinen meslek okullarında eğitim görür. Bu eğitimlerde öğrencilerin harçlığını vermek işletmelerin vazifesi iken meslek okullarının masraflarını karşılamak devletin görevidir (Kürklü & Ergün, 2010:79). Görüldüğü üzere Almanya kurduğu sistemle mesleki teknik eğitimin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Güçlü & Bayrakçı (2004: 55)'ya göre ABD'de mesleki eğitim genel olarak ortaöğretimden sonra iki sene devam eder ve yüksekokullar bu mekanizmanın içinde bulunur. Ayrıca liselerin 11. ve 12. sınıflarında mesleki eğitim görmeyi amaçlayan bireylere has kurulan mesleki teknik eğitim veren okullarda ve özel amaçlı liselerde teknik ve mesleki programlar tatbik edilir. Burada eğitim alan öğrencilere hem diploma hem de mesleki yeterlik belgesi verilir.

1.8. Mesleki Teknik Eğitimin Sorunları

Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim sisteminin durumu incelendiğinde geçmişte mühim ve köklü yapısal sorunlarla karşılaştığı görülür. Bu sorunlar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal şartların bir yansıması şeklindedir. Özellikle 28 Şubat döneminde 8 yıllık zorunlu temel eğitim teamülüne geçilmesiyle birlikte meslek lisesi mezunlarına bir darbe inmiş ve önlerine katsayı engeli gelmiştir (Bozgeyikli, 2019: 1). Bu da meslek lisesi mezunlarının üniversitelere geçişini zorlaştırmıştır. Bu problem ancak 2012 de uygulanan üniversite giriş sınavında kaldırılmış fakat bu durum yıllarca meslek liselerine olan talebi azaltmış ve

günümüze kadar süren yansımalar yaşatmıştır.

Mesleki ve teknik eğitimde karşılaşılan sorunları Gültekin (2023: 15-16) eserinde:

1. Mesleki ortaöğretim kurumlarının güncel teknolojiden; müfredatın ise içerikten yoksun olması.
2. Mesleki ve teknik eğitim veren kurumların malzeme ve donanım eksikliği finansman ve kaynak bulmada problem yaşamaları,
3. Uygun niteliklere sahip eğitici kadroların olmaması.
4. Mesleki eğitim alan bireylerin toplumca itibarsızlaştırılması.
5. İş dünyasıyla yeterince işbirliği yapılmaması ve bu doğrultuda istenilen elamanın yetiştirilmemesi.
6. Mesleki eğitim almış bireylere kariyer planlamasının yapılması için gereken rehberliğin yapılmaması, bu bireylerin ilerleyen yıllarla birlikte kendini güncelleyememeleri olarak belirtmiştir.

Atik (2018: 256)'e göre mesleki eğitimin sorunlarının başında mesleki eğitim programlarının piyasa şartlarına elverişli olmaması ve Türkiye'nin üretim açısından diğer ülkelerle rekabet etme gücüne kavuşamamasıdır. Bunun dışında mesleki eğitim alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun Matematik ve Fen gibi derslerde temel becerilerden yoksun olması, mesleki eğitim alan öğrencilerin piyasalarının gereksinimlerinin karşılayamamaları, işletmelerin iş verdiği personeli yeniden eğitime alması mesleki ve teknik eğitimin en büyük sorunlardandır

Bozgeyikli (2019: 8) eserinde mesleki teknik eğitimin sorunlarından bazıları şu şekilde sıralamıştır.

1. Mesleki ve teknik eğitime yönelik toplumun olumsuz algısı
2. Mezunların gerekli mesleki beceriye/niteliğe sahip olmaması
3. Öğretim programının (müfredatın) güncel olmaması
4. Mesleki okulların donanım açısından yetersiz olması
5. Öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimi ve mesleki gelişimi
6. Mesleki eğitimde okul sektör iş birliğinin kurulamaması

Yukarıda belirtilen sorunlara bakıldığında temelde aynı noktalara işaret etmektedir. Bu sorunlar nedeniyle mesleki ve teknik eğitim kurumları merkezi sınavla bir ortaöğretim kurumuna yerleşemeyen öğrencilerin boşta kalmaması adına kayıt

yaptırıp öğrenim gördükleri kurumlar olmaya doğru gitmekte bu durum mesleki ve teknik kurumların itibarına gölge düşürmektedir.

1.9. Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirmek İçin Yapılan Çalışmalar

Mesleki ve teknik eğitimi geliştirmek daha ileriye taşımak için yapılan çalışmaları Tamer & Özcan (2014: 206) eserinde şöyle belirtmiştir. Hareketlilik, yeterlilik ve mesleki eğitim konularında Avrupa Birliğinin geliştirdiği araçların uygulanmasında işbirliği yapılması kararı alındı. Bu doğrultuda Europass ve ECVET (Mesleki Eğitim ve Öğretimde Avrupa Kredi Sistemi) konularında aktif iş birliği kurulması amaçlanmaktadır. Mesleklerin yeterlilikleri belirlemek için ise Mesleki Yeterlilik Kurumu araştırmalarına devam etmektedir. 2002’de uygulanmaya başlanan Mesleki Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGEP) isimli proje ile Türkiye’de mesleki eğitimin geliştirilerek mesleki eğitim alan bireylerin oranının artması hedeflenmektedir

MEB sektör temsilcileri ile işbirliğinin planlandığı sektör odaklı yeni mesleki ve teknik eğitim modelini 2017-2018 eğitim ve öğretim yılı itibarıyla hayata geçirdi. Bu model kapsamında çıraklık eğitimi 12 yıllık zorunlu eğitim kapsamına alındı, öğrencilere beceri eğitimi ve staj olanağı veren işletmelere devlet desteği sağlandı. Ön lisans programlarına geçişte ilave puan uygulamasına geçildi. Öğrenciler iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı sigortalandı. Meslek lisesi mezunlarının tamamına teknisyen unvanı verildi. Öğretim programları ulusal ve uluslararası meslek standartlarına göre yenilendi. Empatik mesleki ve teknik eğitim uygulaması başlatıldı. Tüm ülkede mesleki ve teknik eğitim okul yönetim kurulları oluşturuldu. Böylece her mesleki ve teknik kurumunun performansına göre karne verilecek. Organize sanayi bölgelerinde açılan özel meslek liselerine verilen devlet desteği uygulaması genişletildi. Öğrenci devamsızlıkları takip edilmesi kararlaştırıldı (MEB, 21.11.2023).

2. BÖLÜM

GELENEKSEL OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ

2.1. Osmanlı Eğitim Sistemi

Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu milli eğitim sistemi devlet kanalıyla

yürütülmekteydi. Osmanlı Devleti genel olarak İslami temellere dayandığı için eğitim politikası da sadece Müslümanlara göre şekil almıştır. Gayrimüslim halka ise özel eğitim ayrıcalıkları tanınmıştır. Eğitim sistemi devletin son dönemlerine kadar kuruluş zamanındaki halini korumaktaydı. İlköğretim mektep isimli kuruluşlarda yükseköğretim ise medreselerde yapılıyordu. Günümüzde bilinen manayla ortaöğretim kurumları yoktu. Eğitim ise tamamen ferdiyetçi olup öğretim dili Arapçaydı (Karal, 1994 : 5-6).

Osmanlı Devleti gerek kuruluş döneminde gerekse de yükselme döneminde hem doğulu hem de batılı devletlerle kültürel, bilimsel ve teknolojik olarak sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu doğrultuda eğitim sisteminde çağın gereklerine göre düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 18.yy.a kadar batılı devletlerden üstün olduğuna inanıldığı için eğitim sistemi dışı kapalı iken 18.yy.dan sonra batılı devletlerin örnek alınarak yapılandırılan okulların sayısının arttığına şahit olunmaktadır. Genel olarak bakıldığında dini eğitim odaklı bir anlayışla toplumun ihtiyaç duyduğu bireyler yetiştirilmiştir (Güven, 2004: 1-12).

Akyüz (2001: 55-56)'e göre Osmanlı eğitim sisteminin genel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Dönemin en önemli eğitim kurumu medreselerdir fakat devlet yıkılana kadar kendini yenilememiştir. Yenileşme hareketleri ilk olarak 1776 yılından sonra askeri okullar aracılığıyla olmuştur.
2. Azınlık çocuklarının yüksek makamlarda yönetici olduğu Enderun isimli çok önemli bir örgün eğitim kurumu vardır.
3. 19.yy.ın sonuna kadar ilköğretim çok basit bir seviyededir. İlkokul ve üzeri örgün eğitim kurumlarında devletin son yıllarına kadar sadece erkekler eğitim almış olup Tanzimat'a kadar eğitim öğretim genel olarak ücretsizdir.
4. Eğitim dili olarak Farsça, Türkçe ve Arapça karışımı olan Osmanlıca kullanılmış bu da okuyup yazan aydın kesim ile sıradan halk arasındaki uçurumu derinleştirmiş olup okulları denetleyen bir yapı bulunmamaktadır.
5. Pozitif bilimlere ilgi kişisel ve süreksizken eğitimin ana gayesi dini daha iyi öğrenmektir. Âlim denince din bilgisi yüksek kişiler akla gelmektedir.
6. Eğitim öğretimde temel olarak ezberleme ve kendinden bir şeyler koymadan olduğu gibi aktarma yöntemi kullanılmıştır.

Söz konusu çalışmada eğitim sistemini oluşturan kurumlar örgün ve yaygın eğitim kurumları olarak iki ana başlık halinde incelenecektir.

2.2. Osmanlı Eğitiminin Politikası

Ana hatlarına bakılacak olunursa Osmanlı eğitim sistemi XVI. yüzyılda neydi ve nasıl işliyorsa, XIX. yüzyılda da hemen hemen aynı şekilde devam etmişti. Eğitim sisteminin temelinde yer alan medreseler şikâyetlere konu olunca meselenin özüne inilmeden geçici denilebilecek çözümler oluşturulmaya çalışılmıştır. Zamanla medreselerin gereksinimleri karşılamadığı görülmüş bu noktada batı anlayışına uygun daha modern okullar açılmış bu durumda zaten merkezileşmemiş eğitimde, birliği hepten ortadan kaldırmıştır.

Osmanlı Devletinin resmi politikasına bakıldığında büyük grupların eğitimine yer verilmediği görülmektedir. Resmi devlet kurumlarında günümüz anlayışıyla merkezi bir eğitim kurumuna rastlanmamaktadır. Başta padişahlar olmak üzere birçok devlet adamı eğitim kurumları kurup yaygınlaşması için çaba harcamışsa da eğitim bir devlet politikası haline getirilememiştir. Devlet kurumlarında kendisine yetecek ölçüde sivil ve askeri bürokrat yetiştirdikten sonra halkın eğitimini yine halkın kendisine bırakmıştı (Saydam, 2014: 453-454).

Genel hatlarıyla eğitim kurumları, yönetici sınıfın yetiştirildiği Enderun, esnaf ve sanatkârların usta- çırak ilişkisi içerisinde eğitildiği loncalar, tasavvufla ilgilenenlerin verdiği dergâh eğitimi ve halka açık olan medreseler olarak sınıflandırılabilir. Bunların her birinin eğitimde kullandığı metotlar ve derslerin içeriği birbirinden farklıdır. Bununla birlikte özellikle Tanzimat Fermanının ilanından sonraki yıllarda eğitimde devletin rolünün arttığına ve okulların çeşitlenerek eğitimde bir temel oluşturma çabasına girişildiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti tarihte İslami kurallara göre yönetilen son İslam devletlerindedir. Bu nedenle eğitim politikasının temelini diğer bütün sistem ve kurumlarda olduğu gibi kendinden önce kurulan İslam devletlerinden ve İslami eğitim usullerinden almıştır. Toplumunu Kuran-ı Kerim ve hadisler etrafında birleştirmek amaçlanmıştır (Baltacı, 1999: 9).

Eğitimin tüm kademeleri dini temeller üzerine inşa edilse de, Fenni pozitif bilimler de eğitim sisteminin içinde üst seviyede yer almıştır. Eğitim sisteminin bir diğer

özelliği ise, Tanzimat Dönemi'ne dek bütün kademelerde ücretsiz olmasıdır. Osmanlıca diye bilinen Türkçe, Arapça ve Farsça karışımından oluşan bir dil ortaya çıkarılmış ve eğitimde genel olarak bu dil kullanılmıştır (Kurt: 2018, 5-6).

Eğitimin bir kamu görevi olduğu düşüncesi Tanzimat'ın ilanından sonra görülmektedir. Eğitim politikasında toplumdaki tüm etnik grupların hakkı korunmuş ve Müslüman- Gayrimüslim ayrımı yapılmamıştı. Tanzimat dönemine kadar eğitim hizmetlerinde vatandaşların kendi gayretleri ön plandadır. Nasılk i camilerin yanında medrese kurulmuşsa kiliselerin yanında da azınlık yada yabancı okullarının kurulmasına müsaade edilmiştir (Vahapoğlu, 1997: 80). Bu durum devletin eğitime karışmadığı ve eğitimde halka eşit yaklaştığını göstermektedir.

2.3. Geleneksel Osmanlı Eğitim Kurumları

Osmanlı Devleti 15. ve 16.yy.da siyasi, sosyal ve ekonomik alanda adeta altın çağlarını yaşamış buna rağmen eğitim öğretim hizmetleri merkezi bir teşkilata bağlanıp sınıflandırılmamıştı. Bu nedenle eğitim alanında faaliyet gösteren kurumlardaki uygulamalar arasında birlik, beraberlik ve eşgüdüm yoktu. Ancak 17.yy.da Tanzimat Döneminde açılan Maarif Nezaretinin kurulmasıyla eğitim öğretim işleri bir düzene koyulmaya çalışılmıştır. Söz konusu tezimizde anlaşılrlığı artırmak maksadıyla eğitim kurumları örgün ve yaygın eğitim kurumları olarak iki ana başlık ve bunlara bağlı alt başlıklardan oluşturulmuştur.

2.3.1. Örgün Eğitim Kurumları

Osmanlı Devletinin klasik döneminde eğitim alanında belirli bir plana ve programa göre eğitim veren örgün eğitim kurumları, ilkokul seviyesinde öğretim yapan sıbyan mektepleri, derecesine göre orta ve yükseköğretim düzeyinde eğitim yapan medreseler ve saray içinde üst düzey yönetici yetiştiren özel bir okul olarak da Enderun Mektebi karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde Sıbyan Mektepleri ve Medreseler detaylı olarak açıklanırken tekrara düşmemek adına tezin ilerleyen bölümlerinde Enderun Mekteplerine özel başlık açılmış ve daha detaylı bilgi verilmiştir.

2.3.1.1 Sıbyan Mektepleri

Abbasiler devletinde “küttap” ismiyle bilinen okullara Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlı Devleti’nde “Sıbyan Mektebi” denilmiştir. Bu mektepler zaman içerisinde dârütta’lim, muallimhane, mahalle mektebi, dârülilm, mekteb-i iptidâiyye ve taş mektep gibi farklı isimlerle anılmıştır (Baltacı, 2004: 6). Osmanlı Devleti’nde Sabi ismi verilen yaşları beş ile altı arasında değişen erkek ve kız çocuklarına eğitim vermek gayesiyle açılmış bulunan ilköğretim kurumlarına sıbyan mektebi denilmiştir (Ergin, 1977: 82).

2.3.1.1.1. Kuruluşu, Programı ve Seçilen Öğretmenler

İslam tarihinde ilk müfredatının Hz. Ömer zamanında yapıldığı bu okullarda zamanla gelişmeler ve değişimler gözlenmiştir. Bu mekteplerde muallim ismi verilen hocalar, kalfa ismi verilen yardımcıları ve talebe, suhte, tilmiz, puser veya şakird denilen öğrenciler bulunurken Elifba, Kur’an, İlmihal, Tecvit, Muhtasar Ahlâk-ı Memduha Risalesi, Harekeli Türkçe İle Sülûs Ve Nesih yazıları öğretiliyordu. Tanzimattan sonra süresi 3 yıla düşen ve mekteb-i iptidaii ismini alan okullarda yukarıdaki derslerin dışında Ahlak, İmla, Kıraat, Tarihi-i Osmani, Coğrafya-yı Osmani, Hesap ve Hüsn-ü Hat vb. derslerde öğretilmiştir (Baltacı, 1999: 9-15).

Sıbyan mektepleri genel olarak her mahalle ve köyde vardır. Genellikle bir camiye bitişik şekilde kurulup giderleri vakıflar aracılığıyla karşılanırdı. Çeşitli vakfiyelere göre bu mekteplerin ders programında temel ders niteliğinde bir tek ders vardır o da Kur’an-ı Kerim’ in sadece okunuşunu öğretmektir. Bunun dışında ayrıca başlıca dualar, namaz vb. temel dini bilgi ve uygulamalar öğretirdi. Ayrıca velisinin isteği üzerine çocuk hafızlığa da çalıştırılabilirdi (Akyüz, 2001: 78-79).

Sıbyan mekteplerinde resmi olarak belirlenen bir öğretim programına rastlanılmamaktadır. Fakat incelenen vakfiyelerden ve ele geçen hükümlerden programın amacının temel seviyede okuma yazma, İslam dininin ana kurallarını öğretme ve Kur’an-ı Kerim’i ezberletme olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçla buralarda Elifba, Kur’an-ı Kerim Talimi, Temel İlmihal Bilgileri, Tecvit gibi dini derslerin yanında yazı yazma ve kara cümle adı verilen dört işlem öğrencilere öğretilirdi. Eğitim dili Türkçe iken mezun olma yaşı ise belli olmamakla birlikte Kur’an-ı Kerim’i en az bir defa hatmetmek mezuniyet için yeterli görülmüştür (Memioğlu,

2003: 241-245). 1869 Maarif Umumiye Nizamnamesiyle bu mekteplerde dini eğitim ağırlıklı derslerin dışında Coğrafya, Hesap, Faydalı Bilgiler, Osmanlı Tarihi vb. dersler de eklenmiştir (Zengin, 2004: 42). Görüldüğü üzere programında yıllar içerisinde ihtiyaçlara göre değişiklikler meydana gelmiştir.

Mektebin hocaları genel olarak medrese mezunları içinden seçilmiştir hatta Fatih döneminde Sahn-ı Seman ve Eyyub Medresesinde bu mekteplere hoca olacaklar için özel dersler konulmuştur. Fakat daha sonraki dönemlerde medrese mezunları, camilerin imam hatipleri hatta müezzinlerin bile muallimlik yaptığı görülmektedir. Kızlara özel açılan mekteplerde ise medrese mezunu olmayan Subha-i Sıbyan ve Tuhfe-i Vehbi gibi kitapları okuyan yaşlı kadınlar hocalık yapmıştır.1869 tarihinde yayımlanan Maarif Umumiye Nizamnamesiyle sadece Daru'l-Muallimin-i Sıbyan mezunlarının atanması kararı çıkmıştır (Baltacı, 1999: 11-17).

2.3.1.1.2. Öğrenci Seçimi, Ders Araç Gereçleri ve Kapanışı

1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 'ne göre sıbyan mektepleri, her mahalle veya köyde Müslümanların ve gayrimüslimlerin çocuklarına ayrı ayrı kurulması, öğretim süresinin dört yıl olması, erkeklerin 7-11, kızların ise 6-10 yaşları arasında mektebe devam etmeleri zorunlu tutulmuştur. Bu kanunla erkekler ve kızların mektepleri eğer şartlar uygunsa ayrılacak, uygun değilse aynı mektepte karışık oturmamak kaydıyla birlikte okuyacaklardı. Okullar ayrılana kadar eğitim öğretim bu şekilde devam edecek bu okullarda derse giren hocalar da kızlara ve erkeklere göre ayrı ayrı olacaktı (Zengin, 2004: 41-42).

Genel olarak 5-6 yaşlarında kız ve erkek bütün çocuklar eğitim görürken eğitim süresi 3 veya 4 yıl olarak belirlenmişti. Okul çağına gelen çocuklar ders hocasının, mahalledeki çocukların ve mektepte okuyan çocukların katıldığı bed'i besmele cemiyeti veya halkın âmin alayı ismiyle bildiği ilahili yürüyüşlerle çocuklar mektebe başlardı. Derslerde öğretmen, çocukların önünde bağdaş kurarak oturur öğrenciler ise mektepteki halı ve kilimlerin üzerine diz çöküp önlerindeki rahlelerde Kur'an ve çeşitli dua kitapları okurdu. Farklı yaşlardaki çocuklar bir odada teker teker hocanın yanına gider derslerini okur yerine dönerdi bu durum defalarca tekrar ederdi (Akyüz, 2001: 78-80). Çocukların bu şekilde yürüyüşlerle, törenlerle okula başlaması hem çocukları okumaya özendirmiş hem de velilerde çocuklarının okuması için sabırsızlık

oluşturmuştur.

Sıbyan mekteplerindeki sorunlar yaklaşık 19.yüzyıl başlarına kadar sürdü. Bu mekteplerdeki sorunları çözmek adına ilk düzenleme Sultan II. Mahmut'un 1824 tarihli Talim-i Sıbyan isimli fermanıdır. Bu fermanla ilköğretimin zorunlu tutulması çocukların okuma yazma öğrenmeden ustaların yanına çırak gitmeleri engellenmiştir (Bilim, 1998: 2-5). Sıbyan mektepleri zaman içerisinde oluşan değişim ve yeniliklere duyarsız kalmış, yapı ve işleyişinde reformlar yapmayı reddetmiş ve toplumun ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmişti. Osmanlı Devleti, son dönemlerde sıbyan mekteplerinde reformlar yapmakta zorluklarla karşılaşınca bu kurumun yerine yenilik taraftarınca "usul-i cedide" ismiyle yeni bir okul açıldı bunun sonucunda iki başlı bir ilköğretim yapısı oluştu. Fakat devletin son dönemlerine kadar varlığını sürdürdü (Demirtaş, 2007: 173-183). En son 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla sıbyan mektepleri de kaldırılmıştır (Memioğlu, 2003: 245).

2.3.1.1.3. Disiplin

Muallim, mektebin mutlak hâkimidir. O, ne derse mutlaka yapılmıştır. Muallim sayılıp sevilen aynı zamanda korkulan bir figürdür. Her zaman muallime saygı gösterilir ve eli öpülürdü. Rahlesindeki sopası ve duvardaki falakası muallimin azametini artıran simgelerdir. Sınıfta düzen ve disiplini sağlamak muallimin görevidir. Bunun için başvurduğu yolların başlıcaları kulak çekme, dayak, azar, sopayla vurma ve falakaya yatırmadır. Kimi zaman kalfalarında kulak çekme cezası verdiği görülmüştür (Çelik, 2007: 133).

Dayak disipline etmede en önemli araç olarak kullanılmıştır. Anne ve babalar mektebe başlayan çocuğu hocaya teslim ederken eti senin kemiği benim deyip aslında hocaya çocuğumu dövebilirsin mesajı verirlerdi. Hocalar da çocukları tokat, değnek ve falaka ile döverdi. Falakada çocuklar sırt üstü yatırılarak ayakları sıkıştırılır, kızılıcık ya da fındık ağacından yapılan değnekle çocuğun ayağına vurulurdu. Kızların ise ellerine vurulurdu. Ödül olarak ise genellikle "aferin" kelimesi kullanılırdı (Akyüz, 2001: 81-82).

Dayak her ne kadar günümüz disiplin anlayışıyla bağdaşıklık göstermese de alan yazın incelenip dönemin şartları göz önüne alındığında hocaların çocuğa sabırla yaklaştığı ve çocuğu ancak zor durumda kaldığında terbiye etmek amacıyla insaflica

dövdüğü oysa aynı yıllarda Avrupa’da çok daha acımasız bir şekilde dayak atıldığı anlaşılmaktadır.

2.3.1.2. Medreseler

İslam tarihine bakıldığında orta ve yüksek seviyede eğitim öğretim hizmeti veren kurumların ortak adına medrese denir. Medreseler eğitim ve bilim yuvasıdır. Genellikle vakıflar aracılığıyla kurulan bu kurumlarda öğretmenlere müderris, yardımcısına müd, öğrencilere ise derecesine göre danişmend, sūhte veya talebe ismi verilirdi (Baltacı, 1999: 7-67). Osmanlı imparatorluğunun klasik döneminde bilim ve eğitimin kaynağı olan kurumdur (İhsanoğlu, 2003b: 25).

İlk medreselerde Hz. Muhammed döneminde cami ve mescitlerde öğrenciler hocaların çevresine toplanıp halka şeklinde oturmasıyla “ ders halkası” olarak bilinen dersler oluştu. Resulullah’ın ölümünden sonra bu halkalar çeşitlilik kazanmış ve artmış bu durum ise medreselerin temellerini oluşturmuştur. İslam dünyasında Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat’ta kurulan Nizamiye Medreselerinin kurulan ilk medrese olduğuna inanılsa da Zehebi, “İslam Tarihi” isimli kitabında bu duruma karşı çıkarak Nişabur’da kurulan Beyhakiye Medresesi’nin daha önce kurulduğunu söyler. Daha sonra zamanla İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte medreseler geniş bir bölgede eğitimden sorumlu kurum olmuştur (Gözütok, 2013: 199-216).

Osmanlıdaki ilk medrese İznik’te Orhan Bey döneminde “İznik Orhaniyesi” adıyla kurulmuş başına da devrin önemli âlimlerinden Davud-u Kayseri getirilmiştir. Daha sonra yine İznik’te Süleyman Paşa kendi adıyla anılan medresesini kurmuştur (Gül, 1997: 34-36). Daha sonraki yıllarda Osmanlı padişahları medrese açmak istediklerinde Bursa, Konya, Kayseri ve Aksaray gibi devrin ilim ve kültür merkezlerinden ya da Mısır, Suriye, Türkistan ve İran gibi İslam dünyasının önemli şehirlerinden bilgin ve hocaları çağırılmışlardır (İnalçık, 1973/2019: 214-215). Bu uygulamaya bakılırsa eğitici seçiminde ırkçılık yapılmadığı önceliğin eğitimde niteliği artırmaya verildiğini göstermektedir.

Osmanlı padişahları kuruluş döneminden itibaren ulemaya özen göstermiş Anadolu’nun farklı bölgelerine medreseler kurmuşlardır (Atsız, 1992). Medreseler gerek Osmanlıdan önce gerek de Osmanlı döneminde genellikle bir caminin

etrafında kurulan misafirhane, hamam vb. diğer kurumlarını da içine alan bir külliye içinde yer almış olup giderleri vakıflar tarafından karşılanmıştır. Müderris denilen hocaları padişah beratıyla atanmış olup, öğrenci seçimi, medresenin yönetimini sağlamak, eğitim öğretimin işleyişini takip etmek vb. görevleri vardı (İnalçık, 1973/2019: 213-222).

Osmanlı medreseleri içinde dereceleri göz önüne alındığında Bursa, Edirne ve İznik medreseleri en önemlileridir. Sıbyan mektebinden mezun olup muhtasarat dersini alan bir öğrenci medreseye devam ederdi. Medreselerde kendi içinde eğitim veren müderrisin aldığı ücret temel alınarak kademelere ayrılmıştı. Örneğin müderrisi 20 akçe alıyorsa yirmili medrese olarak isimlendirilirdi. Nasireddin Tûsi'nin Tecrid isimli eserinden dolayı "Yirmili" medreselere Hâşîye-i Tecrid, İbtidâ-yi Hariç ya da Tecrid medreseleri de denilirdi. Giriş düzeyinde Arapça, Kelam, Mantık, Astronomi, Geometri vb. öğretilirdi. Sıbyan mektebinden mezun olan bir öğrenci, eğitimine devam etmek için önce yirmili medreseye başlayıp buradaki derslerini bitirip icazet aldığı anda "Otuzlu" medreseye (Miftâh) devam ederdi burada Belagat ve diğer Edebiyat bilimleri öğretilirken bu medreseler genelde eyaletlerde bulunurdu. "Kırklı" veya "Ellili" medreseler" olarak bilinen medreselerde orta düzeyde bir Kelam ve üst düzey Fıkıh dersi verilirdi (Gül, 1997: 34-35; İnalçık, 1973/2019: 213-222).

Fatih Sultan Mehmet döneminde çıkarılan kanunname ile kuruluşundan sonra Osmanlı medreselerini müderrislerin yevmiyeleri ve okutulan dersleri temel alarak Bir öğrenci sırasıyla Yirmilik (Tecrid), Otuzluk (Miftâh), Kırklık (Telvih), Ellilik (Hariç) ve Altmışlık (Dahil) olarak ayırmıştı (İhsanoğlu, 2003a: 350; Hammer, 2008: 261). Buradan sonra ise dönemin en ünlü ve büyük eğitim kurumlarından olan Sahn-ı Seman veya Süleymaniye Medreselerine kadar eğitim görebilirdi. Fatih döneminde yapılan Sahnı Seman ve Kanuni döneminde yapılan Süleymaniye Medreseleri döneminin en önemli medreseleri olup içerisinde uzmanlık (ihtisas) sınıflarını da bulundurmaktaydı Görüldüğü üzere medreselerde de bir kariyer sistemi geliştirilmiş aşama aşama ilerleme temel alınmış bu sayede genel olarak dini ilimlerde uzmanlaşıp meslek edinme sağlanmıştır.

Meslek seçiminde önemli kurumlardan biri olan medreselerin amacı toplumun ihtiyaç duyduğu dini, bürokratik ve kültürel kurumlarda ulema sınıfına eğitim

vererek İslam dinini ve çeşitli bilimlerini insanlara anlatmak olup aynı zamanda ihtiyaç duyulan kadroları yetiştirmektir. Mezunlar yargı ve din görevlisi, kazasker, nişancı, şeyhülislam ve defterdar, tabiplik, cami hizmetleri gibi görevlere gelirken daha sonraları üst düzey yöneticilikler Enderun Mektebi mezunlarına verilmiş medrese mezunları ise kadı, müftü ve müderris gibi orta düzeydeki memurluklara getirilmiştir. Yüksek devlet memurlarına gitmek isteyenlerin 30 yıl civarı eğitim aldığı görülmüştür (Clot, 1990/1998: 132-136; İhsanoğlu, 2003b: 20-30).

2.3.1.2.1. İhtisas Medreseleri

Belirli bir alanda uzmanlaşmanın olduğu medreselere ihtisas medreseleri denir. Bu medreseler uzmanlaşmanın olduğu dala göre isimlendirilir. Örneğin Hadis biliminde uzmanlık eğitimi veriliyorsa Darülhadis gibi.

Ünal (2007:114) ve Vahapoğlu (1997: 84)'ya göre, yukarıda belirtilen medreseler umumi(genel) medreseler olarak geçerken bu medreselerin dışında özel olarak bir alana yoğunlaşmak amacıyla kurulan medreselere ihtisas medreseleri ismi verilmiş olup genel olarak Dâru'l-hadis, Darülkurra ve Darültıp (Daru'ş-Şifa) olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaya ek olarak Baltacı (1999: 17-31) eserinde, isimleri kaynaklarda pek zikredilmeyen ve Osmanlı klasik döneminde bulunmayan vaiz, imam, yazıcı, hatip, vb. alanda meslek edindirme amacıyla Medresetü'l-Kudat, Medresetü'l-Vâizîn , Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ, Medresetü'l-İrşad, Medresetü'l-Mütehassisin, Medresetü'l Hattatîn gibi medreseleri de ihtisas medresesi olarak sınıflandırmıştır.

Anadolu topraklarında ihtisaslaşmanın Anadolu Selçuklu Devleti döneminde kurulan medreselerle birlikte başladığı görülmektedir. Eğitim verilen derslere göre medreseler Fıkıh, Tıp ve Dâru'l-hadis medresesi gibi isimlerle anılmıştır. Örneğin Konya'da bulunan İnce Minareli Medrese, Dâru'l-hadis olarak bilinirken, Sırçalı Medrese döneminin Fıkıh medresesi olarak bilinmektedir (Yavuz, 2013:217-232).

Osmanlı Devletinde ise özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulan Süleymaniye Medreseleriyle medreseler altın çağını yaşamıştır. Bu medreseye bağlı olarak kurulan Darültıp ilk ihtisas medresesi olma unvanını taşır. Darültıp ile ilk defa şifahanelerin ve darüşşifaların dışında tıp eğitim veren bir kurum oluşturuldu. Bunun dışında Darülhadis ve Darülkurra olarak iki ihtisas medresesi daha vardı (İhsanoğlu,

2003b: 27)

2.3.1.2.1.1. Darûlhadis

“Ev, mekân, yer” vb. manalara gelen dâr ve hadîs kelimelerinin birleşimim olan dârü'l-hadîs “hadis okutulan yer” anlamına gelmektedir. Bu kurumlar geçmişte “dârü's - sünne”, “dârü's - sünneti'n - nebeviyye” veya “dârü's - sünneti'l - Muhammediyye” olarak da anılmıştır (Bozkurt, 07.06.2023).

Parlatır (2014: 318)'a göre ise, hadis bilimiyle alakadar olunan kurum olarak tanımlamıştır.

Alan yazına göre İslam dünyasındaki ilk dârü'l- hadîs'i Selçuklu Devleti'nin Atabeylerinden Nurettin Mahmud Zengi Şam'da hicri takvime göre 563 yılında Nûriyye Dârü'l- Hadîs'i ismiyle kurmuş ve müderris olarak İbn-i Asâkir'i tayin etmişken Osmanlı Devletindeki ilk dârü'l- hadîs'i ise II. Murad İznik'te kurdu. Daha sonra Yugoslavya'nın İştîp isimli şehrinde ve sonra da Edirne'de bir dârü'l- hadîs daha kurdu. Edirne'de kurulan dârü'l- hadîs, Sahn-ı Seman kurulana kadar ilmi açıdan en önemli medrese olmuştur (Yavuz, 2013: 225).

Yıldırım & Kılıç (2018: 612)'a göre eğitim almak için temel koşulun genel medrese bitirmek olduğu darü'l hadislerde de medreselerde olduğu gibi derece ve seviyeler bulunmaktaydı. Hocalarına "Muhaddîs" denen bu kurumda müderris olabilmek için hadîs biliminde liyakat sahibi olmak gerekliydi

Daha Sonra gelen Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad döneminde ve hatta 16.yy.dan sonra da ülkenin çeşitli şehirlerinde dârü'l- hadîsler yapılmış olup bazıları ayrı bir müessese şeklindeyken kimisi de bir caminin veya mescidin içinde bulunmaktaydı. Osmanlı Dönemindeki dârü'l- hadîslerde, medreseler gibi sınıflamanın olduğu ve sınıfına göre müderris atanmış ve Sahih-i Buhari, Müslim ve Meşârik gibi hadis kitapları okutularak ve hadis hafızları yetiştirilmiştir (Baltacı, 1980: 35-40).

2.3.1.2.1.2. Darülkurra

Dârül-kur'an veya dârülhuffâz isimleri de verilen ve ansiklopedilerde “Kur'an öğretilen ve hafız yetiştirilen mekteplerin, kıraat talimi yapılan medrese veya

bölmelerin genel adı.” anlamına gelen darülkurra kelimesi, “yer, mekân, ev.” vb. anlamına gelen dâr ile kâri kelimesinden çoğaltılan kurra sözcüğünden oluşur. Çeşitli seviyelerde kıraat derslerinin verildiği bu okullara Osmanlı Devletinin sınırları içerisinde çok sık rastlanılmaktaydı (Bozkurt, 1993: 543-545).

Parlatır (2014: 318) ise bu kurumu, Kur’ân-ı Kerîm’i okuma ve okutma salonu şeklinde tanımlamıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’i doğru bir şekilde telaffuz edip okuma ve Hz. Muhammed’in Kur’an’ı nasıl okuduğuna dair rivayetleri öğrencilere öğretmek için kurulmuştur. Genel olarak camilere hizmet etmek için çalışan kişileri eğitmek amacıyla kurulan dârülkurrular ilk defa Bursa’da Yıldırım Bayezid tarafından açılmıştır. Derslerde Cezeri’nin “El Cezeri” kitabı ile Şatibi’nin “Kaside-i Lamiyesi” ders kitabı olarak okutulmuştur (Ünal, 2007: 114).

Türkiye’deki dârülkurrular 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunuyla dönemin Maarif Vekâletine bağlanmak istenmiş fakat dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi’nin bu kurumların bir ihtisas okulu olduğunu söylemesi nedeniyle Kuran Kursları adını almış ve varlıklarını sürdürmüşlerdir (Bozkurt, 1994: 545).

2.3.1.2.1.3. Daru’t-tıbb

Genellikle padişahlar, devlet adamları, zengin kişiler kişi toplumun ileri gelenleri tarafından kurulan ve vakıflar aracılığıyla yönetilen bu kurumlar sağlık alanındaki ihtiyaçları karşılama amacı taşımaktadır. Bu kurumlarda yalnız tebaanın sağlık ihtiyacı karşılanmamış, aynı zamanda tıp eğitimi de yapılarak doktorluk mesleğini icra eden bireyler yetiştirilmiştir.

Alan yazın incelendiğinde Osmanlı Devletinde Şifaiyye, Daru’s-Sihha, Şifahane, Bîmarhane, Daru’l-Atiye, Bîmaristan, Daruş-Şifa, Maristan, Dar’ül-Merza vb. isimlerin hepsinin karşılığının bu kurumu tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir (Çelik, 2020: 444; Hızlı, 1987: 278).

Tıp alanındaki ilimlerin öğretildiği ve tıbbi uygulamaların yapıldığı medreselere verilen isimdir. Osmanlı Devletinde genellikle daruş-şifa ismiyle bilinen bu kurumların ilki Yıldırım Bayezid tarafından Bursa’da kurulurken daha sonra

İstanbul'da Fatih tarafından ve Edirne'de II. Bayezid tarafından kurulmuştur. Süleymaniye Medresesinin inşa edilmesinden sonra tıp medresesi olarak anılmıştır. Bu dönemde yine İstanbul'da karısı Hürrem Sultan adına inşa edilen Haseki Darüşşifası ve Manisa'da annesi adına inşa edilen Hafsa Sultan Darüşşifası bu kurumların önemlilerindedir (Baltacı, 1999: 25).

Genellikle bir külliyeyle bağlı kurumlar arasında yer alan darüşşifalar arasında Süleymaniye Darüşşifası en üst derecede olanıdır. Burada hafta başında klinik eğitim verilirken haftada dört gün teorik eğitim verilmiştir. Diğer darüşşifalarda deneyim kazanan hekimlerin çalıştığı bu darüşşifanın bir bölümünde akıl hastalarına müzikle tedavi yapıldığı bilinmektedir. Dârü'l- Akâkîr ismiyle bilinen eczanesinde hastaların ilaçları yapılır ve diğer darüşşifalara ilaç temini buradan yapılırdı (Yıldırım, 12.10.2023).

2.3.1.2.1.4. Şifahaneler

Osmanlıda sağlık hizmetlerinin verildiği kurumların genel adıdır. Sağlık alanında meslek sahibi olmak isteyenler buralarda çalışırdı.

Osmanlı Devletinde özellikle Bursa, İstanbul ve Edirne gibi önemli şehirler başta olmak üzere pek çok darüşşifa kurulmuştur. Kurulan bu darüşşifalar genel olarak bir külliyenin parçasıdır (İhsanoğlu, 2003b: 28). En önemli darüşşifalar arasında Fatih'in İstanbul'da kurduğu Fatih Darüşşifası, Edirne'de II. Bayezid'in yaptırdığı II. Bayezid Darüşşifası, Kanuni döneminde yine İstanbul'da yapılan Süleymaniye Darüşşifası ve Yavuz Sultan Selim döneminde eşi tarafından Manisa'da yaptırılan Hafsa Sultan Darüşşifası devrin önemli kurumlarıdır (Terzioğlu, 1992: 163-178).

2.3.1.2.2. Dahil Medreseler

“İptida-yi dâhil” de denilen ve padişahın kız ve erkek çocukları ile vezirler tarafından kurulan Ellili Medreseleri de içine alan bu kurumlarda giriş düzeyinde Telvih, Tefsir ve Hidaye öğretilirken ikinci sırada Fatih'in kurduğu ve sekiz hazırlık sınıfı olan “Tetimme Medreseleri” yer alırdı. Üçüncü sırada Sahn-ı Seman vardı burada okuyanlar Fıkıh, Belagat, Kelam ve Tefsir eğitiminde uzmanlık eğitimi alırdı. Kanuni döneminde yapılan ve dört medreseden oluşan Süleymaniye Medreselerine tıp ve hadis bilimleri için ekstra iki medrese daha yapılmış ve bunlar en üst medrese

sayılmış olup yapılan düzenlemeyle imparatorluktaki bütün medreseler bu hiyerarşiye göre düzenlenmiştir (İnalcık, 1973/2019: 213-222). Yukarıda belirtilen paragraf incelendiğinde ihtiyaçlara göre zaman içinde uzmanlaşmanın öneminin arttığı gözlenmektedir. Özellikle Süleymaniye Medreselerindeki uzmanlaşma çabaları dikkat çekmektedir.

2.3.1.2.2.1. Sahn-ı Seman Medreseleri

Fatih Sultan Mehmet büyük bir imparatorluk kurmuş olmasına karşın etrafında yabancı ülkelerdeki ulemayla kıyaslanabilecek ulemanın olmamasına içerlemiştir. Çevresinde övünülecek yerli ulema olarak sadece Hocaşâde Mustafa ile Molla Hüsrev vardı. Bu nedenle İstanbul'un fethinden sonra Fatih Camisini yaptırmış ve etrafındaki sekiz kiliseyi dönemin ünlü bilginleri için Sahn-ı Seman adını verdiği ve devrinin uzmanlık medresesi denilecek medreseye çevirmiş bunların yanına ise öğrenci yetiştirmek için sekiz alt medrese (tetimme) kurmuştur (İnalcık, 1973/2019: 216; Hammer, 2008: 261). Gerek kuruluş amacı gerekse de verilen eğitim olarak devrinin en önemli medreseleri olarak kabul edilmektedir. İki eğitim seviyesinden oluşan bu on altı medresenin eğitim tarihinde önemli bir yeri vardır.

Belge (2005:215)'ye göre, sekiz medreseden oluşan bu medresenin ismindeki "Sahn" kelimesi Arapça merkez anlamına gelmektedir. Tahminen İstanbul'un merkezi bir konumunda kurulduğu için bu ismi almıştır. Bu medresenin arkasında sekiz küçük medrese kurulmuştu. Tetimme isimli bu medreseyle bir derece fark konulan bu medreseler orta dereceliydi. Sahn-ı Seman öğrencisi "Danişmend" ünvanıyla anılırken tetimme öğrencisi "Softa" ünvanıyla anılmıştır.

Her medresenin ayrı kütüphanesi ve müderrisi (hocası) vardır. Tıp hocalarının etrafındaki öğrencileri tedavi ettikleri bir hastanenin yanı sıra ortama 4-5 öğrencinin kaldığı odalarda medreselere dâhildi. Giderler vakıflarca karşılanmış olup öğrencilere ücretsiz yemek ve günde iki akçe para verilirdi. (Clot, 1990/1998: 130-137)

Osmanlı da medreseler iki kategoriye ayrılıyordu. Birincisi olan "Hâriç" adı verilen medreselerde fikri bilimler ve Arapçaya hazırlık dersleri verilirken "Dâhil" adı verilen ikinci medreselerde dini bilimler üzerine öğretim yapılmış olup bu medreselerde derecelerine göre kendi içinde sınıflandırılmıştır (İnalcık, 1973/2019:

213-222).

19.yy.ın ikinci yarısından itibaren külliyein hastane, mektep, muvakkithane ve kervansaray kısımları zamanla hizmet veremez hale gelmiş ve Cumhuriyet Döneminde çıkarılan 1924 Tevhid-i Tedrisatla bütün medreselerle birlikte kapatılmıştır (İhsanoğlu, 2003b: 26).

2.3.1.2.2.2. Süleymaniye Medreseleri

Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu Süleymaniye Camisinin etrafına inşa edilen toplamda altı medreseden oluşur. Bunlardan birisi darülhadis iken diğeri tıp mektebidir.

Kanuni dönemde Riyaziye, Tababet ve Tabiiye derslerine olan ihtiyaç nedeniyle bu sınıflara özel adam yetiştirmek için bu mektep kurulmuştur. Medreselerin dahil ve hariç derslerini alan bir talebe Hukuk, Edebiyat ve İlahiyat Fakültesi niteliğindeki Sahn-ı Seman medresesine girmezse tıp ve riyaziyat derslerini almak isterse Musıla-i Süleymaniye isimli medreselere devam ederdi. Burayı bitirdikten sonra Sahn-ı Süleymaniye'ye devam eder uzmanlaşırdı. Buradaki hocalara günlük altmış akçe yevmiye verilirken darülhadis en itibarlı müderrislik kabul edilerek hocasına günde yüz akçe yevmiye verilirdi (Uzunçarşılı, 1988b: 33-38).

2.3.2. Yaygın Eğitim Kurumları

Osmanlı Devletinde yaşamını sürdüren esnaf ve sanatkârlar, mesleğin öğretimindeki ilkeleri belirlemek, üyeler arası düzen oluşturmak, karşılıklı yardımlaşma ve özlük haklarının belirlenip muhafaza edilmesi vb. açılardan 18.yy.a kadar daha sonraları Lonca ismiyle anılacak Ahilik Teşkilatı etrafında toplandılar (Turan, 1992: 25). Toplumda mesleki ve teknik eğitim öğretimin yapıldığı Ahilik Teşkilatı ve Loncalar dışındaki en önemli yaygın eğitim kurumları şunlardır:

2.3.2.1. Cami ve Mescitler

Cami kelimesi “c-m-a” kökünden gelir ve bir araya gelip bütünleşme, toplanma, birleşmek vb. anlamlara gelmektedir. Kısacası “cami” kelimesi bir araya getiren ve toparlayan demektir. İslam'ın ilk dönemlerine genel manada bakıldığında cuma namazı kılınan ve hutbe olan mekânlara cami denilirken bu özellikleri taşımayan

ibadet yerlerine mescit denilmiştir (Işıkdoğan & Korukçu, 2015: 125-141).

Bir mekânın ismi olan mescit ise Arapça kökenli olan (sücut) mastarından çoğaltılmış veya (sedece) mazi kökünden gelmekte olup, alnını yere koymak ve boyun eğmek gibi anlamlara gelmektedir. Bu durumda secde edilecek yer anlamına gelen mescit İslam dininde camileri ve ibadet yerlerini tanımlarken kullanılmıştır. İlk cami ve mescitler etrafında çitler ve içinde gölgelik olan sade yerlerdi. İslam tarihinde ilk mescit Mekkelilerin İslam'a karşı olduğu ve ibadetlerin gizli yapıldığı dönemde Hz. Ebubekir'in evinin avlusunda ibadet etmek için kurduğu mescittir. İlk Cami ise Hz. Muhammed'in (sav) hicret sırasında Kuba'ya uğradığında kurulan Kuba Camisidir (Baykal, 1979: 13-53).

İslam tarihine bakıldığında cami ve mescitlerin sadece bir ibadet yeri olarak değil sosyal, kültürel ve eğitsel amaçlarla da kullanıldığı görülmektedir. İslam'ın ilk yıllarından itibaren camiler halkın bir arada bulunduğu önemli bir yaygın eğitim merkezi haline gelmiştir. İslam dininde ilim öğrenmek en üstün ibadetler arasında görüldüğü için camiler İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren birer ilim irfan yuvası niteliği kazanmıştır.

İslam kültür ve medeniyetinde camiler ilk eğitim öğretim kurumlarıdır. İslam'ın ilk dönemlerinde cami ve mescitlerde hocanın etrafında ders halkaları vardı ve dersler bu şekilde işlenmekteydi (Kazıcı, 2015: 339). Mescid-i Nebi'nin yanında kurulan Suffe isimli mektep, cami ve mescitlerde verilen eğitimin en güzel örneklerindedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kendisi burada ders vermiş, Kur'an-ı Kerim'i okuma ve yazmayı öğretmek için sahabelerden Ubâde b. Sâmit (r.a.) gibi muallimler görevlendirmiştir. Buradan yetişen öğrenciler arasında önemli devlet adamları vardır (İşleyen, 2021: 74).

Cami ve mescitlerde İslam'ın ilk yıllarından itibaren verilen en önemli ders Kuran-ı okumak ve anlamak olmuştur. Bunun dışında Fıkıh, Kelam gibi dini eğitim odaklı dersler verilmiştir. Sadece dini dersler verilmemiş aynı zamandan Dil, Edebiyat, Şiir, Darb-ı Mesel, Matematik, Kimya, Coğrafya, Tarih, Astronomi, Felsefe, Tıp vb. birçok pozitif bilimler ile sanat dersleri de verilmiştir (Işıkdoğan & Korukçu, 2015: 8). İslam dünyasında medreseler kuruluncaya kadar eğitim örgün değil yaygın dini eğitim şeklindeydi ve camilerle mescitler en önemli eğitim kurumları niteliğindedi (Karamant, Güzel, Zengin, & Tozal, 2018: 4-21). Camilerin eğitim öğretim

fonksiyonu Nizamülmülk'ün kurduğu Nizamiye medresesinden sonra azalmış olmakla birlikte yine de farklı yollarla devam etmiştir (Çelebi, 1983: 336). Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere genel anlamda bakıldığında camilerde kurulduğu günden bu yana neredeyse bütün ilimlerin öğretildiği söylenebilir.

Eğitimin gönüllülük esasına dayandığı camilerde eğitim süresi net çizgilerle belirlenmemiştir. Asr-ı Saadetten sonra Emeviler, Abbasiler, Selçuklular döneminde de cami yapımı hız kazanmış camiler birer eğitim yuvasına dönüşmüştür. Osmanlı döneminde camiler cuma hutbeleri, vaazlar, ilmihalleler ilgili bilgilendirmeler, ilmi ve dini sohbetlerle dönemin en önemli halk eğitim kurumları arasında yer almıştır (Akın, 2016: 179-211).

Osmanlı döneminde İstanbul'da bulunan Beyazıt, Ayasofya ve Fatih camisi başta olmak üzere camilerde “Dersiyye Maksureleri ve Dersiyye Kürsüleri” kurulmuş “Ders-i âm” ismi verilen dönemin âlimleri tarafından Hadis, Fıkıh, Tefsir, Kelam ve Tasavvufa ait kitaplarla belirli bir düzen dâhilinde halka açık eğitim verilmiştir. Bu derslerde bireyler anlamadığı kısımları hocaya sorar ve cevap alabilirdi. Camilerdeki dini eğitim temelli bir diğer uygulama ise mihrapta imamların çeşitli konularda halkı bilinçlendirmek için verdiği eğitimlerdir. Her sene Ramazan Bayramına girmeden önce Meşirat'ça hazırlanan “cer” adı verilen programlardır. Bu programlarda medreseler tatil edilirdi Son sınıfa gelen muid ve mülazemet seviyesine erişen öğrenciler ülkenin dört bir tarafına ilim yaymak için dağıtıldı (Işıkdoğan & Korukçu, 2015: 125-141).

Osmanlı Devleti'nde, müderrisler sadece medreselerde öğrencilere ders vermemiş aynı zamanda camilerde halka da ders vermiştir. Toplumdaki sıradan bir vatandaşın ya da bir yeniçerinin bu derslere katıldığı kaynaklarda mevcuttur. Özellikle Cuma namazlarında camilerde verilen eğitimin içeriğini minbere çıkan hatibin vatandaşlara güncel olaylara değinerek dini tavsiyelerde bulunması oluştururdu. Son olarak da dönemin padişahına kısa bir duayla namaz bitirilirdi (İnalçık, 2017: 23). Görüldüğü üzere camiler belirli bir planı ve programı olmadan yaygın eğitim tarzında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.

2.3.2.2. Tekke ve Tarikatlar

Hz. Muhammed'den (s.a.v.) sonra düşünceleri ve davranışlarıyla topluma yön veren

maddeden çok manaya ehemmiyet veren, günlerini ibadetle geçiren, kalıptan çok kalbe yönelen insanlar tekke, hangah, savma'a, düvyre gibi isimlerle kendileriyle aynı düşünceleri paylaşan insanlara İslam dinini öğretmek ve çeşitli alanlarda eğitim vermek amacıyla bu kurumları kurdular (Kara, 2008: 107-138).

İslam âleminde dinin, yapılan ibadetlerle alakalı kurallarının birbirinden farklı şekillerde tabir edilmesi "tarikat" isimli kuruluşları oluşturmuştur. Tarikat üyelerinin toplanıp beraber ibadet edecekleri hususi alanların büyük olanlarına tekke ismi verilirken küçük olanlarına zaviye ismi verilmiştir (Güler, 07.10.2023). Şeyh kelimesi lügatda "yaşlı, ihtiyar, dervişlerin başı, tekke başkanı" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1964: 389). Osmanlı Devletindeki tekke ve zaviyeler genellikle şeyhlerce kurulur ve vakfiyede belirlenen koşullara göre kadı veya naibi arzı tarafından padişahın beratı ile atanırdı (Sılay, 2015: 30). Zaviyeler yönetimi ise sözlükte "küçük tekke şeyhi" anlamına gelen zaviyedar tarafından sağlanırdı (Çağbayır, 2007: 5441).

Tekke ve zaviyelerin temelinde yer alan tasavvufi düşünce temelinin peygamberimiz ve sahabelerin yaşantılarından almaktadır. 8.yy.dan sonra kurulan bu kurumlar 11.yy.dan sonra tarikat ismiyle İran, Orta Asya, Mısır, Anadolu vb. birçok coğrafyada görülmüş olup tekke, ribat, zaviye, dergah, asitane vb. pek çok isimle anılmıştır. Verdikleri hizmet açısından bakıldığında cami, mescit, mektep ve medrese gibi dini eğitimin verildiği kurumlardandır (Yılmaz, 2001: 346-351).

Osmanlı'daki önemli yaygın eğitim kurumlarından bir tanesi de tekke ve zaviyelerdir. Bu kurumlarda verilen eğitimde en çok kullanılan yöntem birini model alıp onu taklit etmektir. Amaç bir mürşidin liderliğinde dini eğitimin detaylarını uygulamalı olarak öğretmektir. Eğer mürit bir hata yaparsa mürşit yâda onun yetkili kıldığı bir halifesi tarafından hemen ikaz edilirdi. Tekkelerde sadece dini ve tasavvufi eğitim verilmemiş dil ve müzik eğitimi de verilmiştir (İlkadımdergisi.net, 23.06.2023)

Tekkelerde hocalara mürşid yada şeyh, öğrencilere ise mürid denilirdi. "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." anlayışıyla hareket edildiği için her öğrencinin bir şeyhi olması gerekirdi. Eğitim gönüllülük anlayışına dayanır ve eğitim alacak öğrencilerde belirli bir yaş sınırı aranmazdı. Bu eğitim gönüllülük anlayışına dayandığı için mürşidi arayarak bulmak gerekirdi. Öğrenci kendini mürşidin eline bırakır ve süresi

belli olmayan bir eğitim hayatına başladılar. (Demircioğlu & Çelik, 2019: 7-23).

Bu bilgiler ışığında tekkelerde verilen eğitimin özelliklerini Kara (2008: 109-114) şu şekilde sıralamıştır:

1. Tekke eğitiminde belirli yaş sınırlaması yoktur.
2. Tekkede eğitim alırken bir müşid gereklidir fakat bu müşid arayıp bulunmalıdır.
3. Bu eğitim zorunlu değildir.
4. Bu eğitimin süresi belli değilken birebir ve yüz yüze yapılır.
5. Masrafları vakıflar aracılığıyla karşılanırken eğitim yatılı ve gündüzlüdür.
6. Eğitimde dili olarak Türkçe, Arapça ve Farsça kullanılır.
7. “İhyau ulûmi’-d-din, Avârifu’l-meârif, Fusûsu’l-hikem, Futûhat-ı Mekkiyye, Mesnevî, Kûtu’l-kulûb, Hikem-i Atâiyye, Mektûbât-ı Rabbânî, Râmuzu’l-e hâdis” gibi bazı klasik eserler ve günlük dualar okunur.
8. Hayat boyu eğitim vardır ve herkes müşid olamaz.
9. Şiir, musiki ve hat gibi güzel sanat eğitimleri de verilirdi.

Osmanlıdaki diğer sosyal kurumlar gibi bu kurumlarda 17.yy.dan itibaren gerilemelerle bozulmalar görülmüş ve hatta bazı tarikatlar birbirleriyle çatışır duruma gelmiştir. Bu kurumlar toplumdaki din ve kültür birliğini sağlama dinamizmini kaybetmeye başlamış bu durumu düzeltmek için 18. ve 19. yy. da çıkarılan nizamnamelerde işe yaramamıştır (Yılmaz, 2001: 349). Ve nihayetinde Osmanlı Devleti’nde önemli yaygın eğitim kurumlarından olan tekke ve zaviyeler yüzyıllarca halkın toplanıp bütünleştiği dini eğitimin yanında adap, terbiye ve hatta güzel sanat eğitimi aldıkları kurumlar olmuşken milli mücadeleden sonraki yıllarda gerici insanların toplanma mekânı haline gelmiş cumhuriyete karşı çıkarılan isyanlarda rol almışlardır bu nedenlerden dolayı 30 Kasım 1925 tarihinde 677 Sayılı Kanun ile tekke ve zaviyeler kapatılmıştır.

2.3.2.3. Saraylar

Saray kelimesinin geçmişine bakıldığında 10.yy.dan itibaren Türkçede kullanıldığı görülmektedir. Bu kelime hem devlet meselelerinin görüşüldüğü yer hem de padişahın ailesi ile birlikte yaşadığı mekân anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı tarihinde ilk saray Orhan Bey döneminde Bursa’da yapılmış daha sonra başkentin

Edirne'ye taşınmasıyla I. Murad döneminde Selimiye Camisinin yakınlarında yer alan Saray-ı Atık ismiyle bilenen Eski saray yapılmıştır. Daha Sonra Osmanlının en uzun kullandığı saray Fatih döneminde Topkapı Sarayı ismiyle yapılmıştır (Gündüz, 2012: 52-53). Devletin kalbinin attığı konum olması hasebiyle saraylarda padişahlar öncülüğünde eğitime önem verilmiş ve devrin en ünlü hocalarına ve en yetenekli öğrencilerine bir irfan yuvası olarak hizmet ederek bireylere meslek öğretimindeki en mühim mekânlar arasında yer almıştır.

Osmanlı Devletinde devletin kalbi olan saraylarda verilen eğitim alan yazın incelendiğinde Enderun, Harem, Şehzâdegân Mektebi, Meşkhane olarak ayrılmaktadır.

2.3.2.3.1. Enderun Mektebi

Enderun kelimesi “iç saray, sarayın iç hayatı” manasına gelir. Burası hem padişahın günlük yaşamını geçirdiği bölüm hem de devletin devamına katkı sağlayacak zeki, nitelikli, donanımlı ve padişaha sadık idarecilerin yetiştirildiği kısımdır (Sönmez, 2022: 3). Aynı zamanda bir eğitim kurumu olarak bakacak olursak medreselerin dışındaki en değerli eğitim kurumu olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Temeli II. Murad döneminde atılan ve devşirme sistemiyle öğrenci yetiştiren toplamda altı eğitim odasından oluşan Topkapı sarayı içinde yer alan mekteptir (Halaçoğlu, 1995: 35-39). Bu mektepte medreselerde okutulan nakli ve akli ilimleri içeren derslerin dışında talebelere askeri ve idari konularla alakalı uygulamalı dersler verilirdi (İhsanoğlu, 2003a: 356-364).

Enderun binası, Padişahların yaşamını sürdürdüğü saray olan Topkapı Sarayının Babüssaade ile Hasbahçe kapısı arasında kalan ve üçüncü, dördüncü ve beşinci avlular ile bu avlularda yer alan yerleşkelerin tamamını kapsar. Tarihte benzerine denk gelinmeyen yüksek eğitim-öğretim veren kurumdur. Amacı devletin üst yönetim kademesine personel desteği sağlamaktır (Yılmaz, 2008: 174-177). Bu açıdan bakıldığında sarayın üniversitesi de denilebilir.

Tezin ilerleyen kısımlarında detaylı açıklamalar yapıldığı için burada üzerinde pek fazla durulmayacaktır.

2.3.2.3.2. Harem

Akkadca'ya dayanan bu kelime "örtmek, gizlemek, başkalarından esirgemek; ayırmak, tecrit etmek" anlamına gelen haramu(m) olan harem sözcüğü Arapçada ise "korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer" manasına gelmektedir. Evler, konaklar ve saraylarda çoğu zaman içerdeki avluya bakan ve kadınların yabancılarla karşılaşmadan hayatlarını sürdürdükleri bölüme denir. Yine saygısızlığın yasaklandığı, ibadet maksatlı gidilen Kudüs, Medine ve Mekke gibi şehirlerde bulunan kutsal mekânlara da harem denilir; sözcük anlamı olarak "zevce" manası da taşır (Özaydın, 1997: 132; Kazıcı, 2010: 31).

Osmanlı Sarayı, Bîrûn, Enderûn ve Harem olarak üç bölümden oluşur. Saraydaki bütün plan bu üç bölüme göre düzenlenirdi. Dış hizmetlerin görüldüğü Bîrûn Akağalar Kapısında biterdi. Diğer adı Bâbü's-sa'âde kapısı olan bu kapının devamında Enderun bölümü yer alırdı. Harem de bu bölümde yer alırdı. Harem padişahın eşleri ve ailesiyle özel hayatını geçirdiği bölümdür.

Haremin başı valide sultanlardır. Valide sultanlar haremi idare ederken kızlar ağası (darüssaâde ağası) en büyük yardımcısıydı. Topkapı Sarayının içindeki Enderun'un Harem-i Hümayun bölümünde yaklaşık 400 kadar oda vardır (İnalçık, 2009: 100-102).

Genel olarak bakıldığında 16.yy.a kadar kadınların kullandığı bir mekân manasını taşımamış aksine padişahın devlet işlerini yürüttüğü ve erkeklerden oluşan sarayın iç kısmı anlamında kullanılan bir tabir olmuştur. Bu tabir Kanuni Sultan Süleyman'ın ailesini buraya taşıması ile aynı zamanda kadınların bulunduğu mekân anlamını kazanmıştır. Tanzimat'a kadar Osmanlı konaklarının bir bölümünde bu düzen devam etmiştir. Misafirlerin kabul edilip iş hayatıyla ve gündelik yaşamla ilgili konuların konuşulduğu bölüme selamlık, ailenin günlük yaşamını sürdürdüğü kısma ise harem denilmiştir (Özbay, 1996: 53).

Harem Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa Orhan Bey zamanında kurulmuş fatih zamanında da güçlenmiştir. Genellikle savaşlarda esle geçirilen esir kızların güzel olanları burada eğitim almakla birlikte 16.yy.da bazı Müslüman ailelerinde kızlarını burada eğitim aldirmek istedikleri görülmüştür. Haremde yaşamak oldukça zor ve disiplin gerektiren bir işti. Burada dönemin çeşitli bilim ve sanat konularında ciddi

eğitim verilmiştir. Haremde asıl derslerin dışında, protokol kuralları, okuyup yazma, dikiş ve nakış, resim yapma, ud alma, dans etme, şarkı söyleme, hat ve yaldız sanatı vb. alanlarda meslek eğitimine yönelik dersler verilmiş olup cariyeler çeşitli mesleklere yönlendirilirken ayrıca sarayda aldıkları derecelere ve yaptıkları işlere göre göre maaş verilmiş (Baysal, 2009: 509-613).

Osmanlı padişahları ilk zamanlarda, Müslüman ve Hristiyan hanedanlardan nikah kıyarak eş almış fakat II.Bayezid' den sonra, bu durumun siyasi ve hukuki sonuçlarından dolayı Müslüman kadınlarla evlenmekten kaçınmışlardır. Bu durumda sarayda harem adı verilen yapılar oluşturulmuştur. Buraya valide sultanların padişahlara eş olarak seçtiği güzel cariyelerden ve ele geçirilen esirlerin güzel olanları seçilmiştir. Haremdeki cariyeler Enderun'daki i oğlanlar gibi mutlak bir disiplin ve hiyerarşi içinde yetiştirilmiş zamanla belirli saray görevlerine getirilmiştir. Saraya ilk defa gelen esir kıza “acemi” denilip; bu dönemde önce Türk-İslam gelenekleri ve adabı, İslamlık, rakkaslık, hikye anlatma, dikiş-nakış, hanendelik eğitimi verilirdi. Böylece acemi, cariye olur daha sonra kalfa ve usta olabilirdi. Cariyeler, aksamaları iki büyük odada yan yana yatardı. Bu cariyelerden padişahın yatağına girenlere gedikli, “ikbal” veya “haseki” ismi verilir ve dereceleri artardı (İnalıcık, 2001: 7-15). şüphesiz ki padişahın şehzadesini hayata getiren cariye saray içinde ayrıcalıklı konuma gelirdi.

Osmanlıda harem  bölüme ayrılıyordu: birinci bölüm, erkek kölelere ayrılan ve asıl harem kapısına kadar devam eden Hareme Medhal (Antre) dir. İkinici bölüm, harem'in işçi ve hizmeti sınıfına mensup olan cariyelerin olduğu kısımdır. nc bölüm ise; sultanın ailesinin olduğu valide sultanların, kadın efendilerin, şehzade haremlerinin yaşadığı kısımdır (Akgündüz & ztrk, 1999: 319-320).

Kocaslan (2014: 87-111) ve Thornton (1809/2010: 317-319) eserlerinde saraya özellikle de hareme girmenin çok zor olduğundan ayrıntılarıyla bahseder. Hareme giren pek çok kişinin verdikleri bilgileri içeriden aldıkları duyumlara bağladığını ve dışarıya kapalı bir sistemin olduğunu vurgular. Bu kişiler yaptıkları tasvirlerde haremın çok kaliteli mobilyalarla süslendiği, içinde fiskiyelerin bulunduğu havuzların olduğunu, güzel bahçelerin olduğunu ve etrafının büyük duvarlarla çevrildiğini duvarlarda kaliteli çinilerin olduğunu, tavanların yaldızlı, yerlerin el rmesi kaliteli İnan halılarıyla dolu olduğunu, kadınların yeteneklerine göre

ustalardan el işlerini öğrendiklerini, Enderun'un ve Harem'in yapısının aynı olduğunu fakat derslerin farklı olduğunu söyleyerek haremden çıkan kadınların nihai amacının sultan olmak olduğunu fakat çoğu kadının Enderun'dan mezun olanlarla veya subaylarla evlendirildiğini ekler.

19.yy.a kadar sarayda ve farklı alanlarda yapılan yenilik hareketlerine rağmen Harem-i Hümayun'un yapısında çok fazla değişim olmadı. Fakat Sultan Abdülmecid Dolmabahçe Sarayını yaptırıp devlet merkezi olarak orayı kullanınca Topkapı Sarayındaki harem dönemi sona erdi. Özellikle Tanzimat Döneminde kölelik uygulamasına kısıtlamaların gelmesiyle hareme gelen cariyeler azaldı. Devletin yıkılması ile de bu kurum tamamen ortadan kalktı (ansiklopedi.tubitak.gov.tr, 15.12.2023).

Kısaca söylemek gerekirse dışa kapalı bir yapısı olduğu için insanlarda merak uyandırmış olan harem bazı yabancı kaynaklarda anlatıldığı gibi zevk ve sefa mekânı değil kadınların disiplinli, ciddi ve özel bir eğitimden geçirildiği bir okul niteliğindedir. Hareme alınan bir cariye'nin hayatında üç farklı yol bulunmaktaydı. Birincisi padişahın eşi ve şehzadesinin annesi unvanıyla hanedana mensup olmak, ikincisi özgür olarak bir vezir veya idareci kadrodan birine eş olarak yönetici sınıfa girmek üçüncü yol ise haremde kendi işleyişi içinde oluşan idari konumların birine girmektir.

2.3.2.3.3. Şehzâdegân Mektebi

Osmanlı soyundan gelen erkek evlatlara şahzade veya şehzade tabiri kullanılmıştır. Bunun dışında padişah çocuklarına I. Mehmet dönemine dek Çelebi tabiri de kullanılmış olup şehzade kelimesi daha sonraki yıllarda kullanılmıştır (Uzunçarşılı, 1984: 107). Görüldüğü üzere padişah çocuklarına zaman içinde farklı isimlendirmeler verilmiştir.

Osmanlı Devleti varlığını sürdürdüğü en gelişmiş döneminde siyasi, sosyal, ekonomik, etnik köken ve kültürel açıdan birbirinden farklı toplumları ve çok büyük toprak parçalarını yönetmişti. Hiç şüphe yok ki bu kadar farklılığı uyum içinde yönetmek için çok kabiliyetli ve insan ilişkileri gelişmiş bir padişah gereklidir. Aldığı kararlar ve attığı adımlarla tarihi şekillendiren padişahların şehzadelik döneminden itibaren nitelikli bir eğitim alması gerekiyordu. Bu amaçla şehzadeler

için Osmanlı sarayında özel olarak kurulan okula tarihte şehzâdegân mektebi ismi verilmiştir.

Osmanlı tarihinde şehzadeler için ilk mektep Edirne’de yani Saray-ı Cedide-i Amire’de yapılmış olup konumuzda vuku bulan asıl Şehzâdegân mektebi Fatih Sultan Mehmet döneminde Topkapı Sarayında yer almıştır. İçinde ahşaptan yapılan kitap dolapları ve mobilyalar ile farklı ölçülerde rahleler ve masalar yer almaktadır (Çevirgen, 2013: 29). Padişahların çocuklarının ilköğretim okulu da denilebilecek şehzâdegân mektebi farklı bir açıdan bakılırsa o dönemdeki şehzâdelerin sıbyan mektepleri gibidir.

Şehzadelere verilen eğitim sancağa çıkmadan önce ve sonra olarak ikiye ayrılmıştır. Bir şehzadeye sancağa çıkmadan saray içinde teorik eğitim verilir- ki bu eğitim şehzâdegân mektebindedir- daha sonra da sancağa çıkar ve aldığı eğitimi uygulamaya dökerdi (Eroğlu, 2004: 81). Daha doğumundan itibaren valide sultanlar, lalalar, mürebbiyeler ve saray eşrafi tarafından özel alakayla ilgilenilen şehzadeler ve padişahın kız çocukları 4-7 yaşına gelince mektebe başlayan çocuklar için yapılan “Amin Alayı”na benzeyen ve saray ahalisinin katıldığı “Bed-i Besmele” ismi verilen yürüyüş ile okula başlardı. Dönemin şeyhülislamı, şehzadeye eski alfabeyi baştan sona ezbere okutur duasını yapar ve şehzadeyi hocasına teslim ederdi. Bu hocalar dönemin ileri gelenleri ve askerler arasından padişah tarafından seçilirdi (Ortaylı, 2008: 104).

Topkapı Sarayı’nın içinde yer alan Harem dairesinde dâru’s-saade ağasının bulunduğu binada kurulan bu okulun müdürü de yine dâru’s-saade ağasıdır. Şehzadeler burada ilk olarak besmele çekmeyi daha sonra okuyup yazmayı, basit denilebilecek seviyede dört işlem becerilerini ve Kur’an-ı Kerim öğrenirlerdi (sessiztarih.net, 26.07.2023). Bu noktada temel eğitim verilerek şehzadelerde bir altyapı oluşturulmak istenmiştir.

Hocalar saraya kadınları göremeyecek bir şekilde girer ve iki ihtiyar siyah kadınla beraber dersi işlerdi. Burada verilen eğitimin devamında şehzâdeler, sarayın üçüncü avlusunda iç oğlanlarla beraber fiziksel eğitime tabii tutulurdu. Dövüş teknikleri ve binicilik dersi alırdı. Aldıkları diğer dersler şöyle sıralanabilir: Farsça ve Arapça ile Türkçe okuyup yazma, Yönetim Usulleri, Coğrafya, Şiir, Askerlik (Savaş Teknikleri ve Kumandanlık), Hukuk, Musiki vb. dersler almışlardır. Bunun dışında şehzadenin

ilgisine göre güreş, gürz kullanma, ok atma, avcılık ve cirit eğitimi de verilmiştir (Kurtaran, 2014: 559-578). Şehzadelerin çok yönlü gelişimlerini desteklemek amaçlanarak farklı alanlarda dersler verilmiştir.

Bu derslerin haricinde şehzadelere (Taylan, 2020: 66-69)'a göre: Siyaset, Matrak, Satranç, Hat, Tezhip, Kimya vb. dersleri verilmişti. Dersler grup halinde değil de bireysel olarak alınırken şehzadenin seviyesi göz önünde bulundurularak bir sonraki aşamaya geçilmiştir. Ayrıca bu mektepte sınıfı geçme veya kalma sistemi yoktu.

Sultan I. Ahmet döneminde çıkarılan kanunla şehzadelerin sancağa çıkmaları yasaklanmış, kafes usulü olarak bilinen ve şehzadenin sarayda kalması usulü kabul benimsenmişti. Bu da zamanla Şehzâdegân Mekteplerinin önemini yitirmesine neden oldu. İlerleyen yıllarda devletin zayıflamasına paralel olarak bu kurumda eğitsel gücünü kaybedip son olarak da 1908 senesinde ilan edilen II. Meşrutiyetle birlikte eğitim tarihinde yer eden kurumlardan Şehzâdegân Mektebi kapanmıştır (Kırpık, 2010: 99-130).

2.3.2.3.4. Meşkhane

Osmanlı Devletinin yaklaşık 600 yıl boyunca çok büyük toprak parçalarına hükmetmesinde hiç şüphe yok ki kurduğu kendine özel eğitim sisteminin rolü büyük olmuştur. Müziğin önemine inanan devlet görevlileri saraylarda müzik teşkilatı kurmuş ve dönemin usta müzisyenlerini desteklemiştir.

Meşk sözcüğü kelime olarak “bir öğretmenin alıştırma yapmak amacıyla öğrencilerine verdiği yazı veya resim.” anlamına gelirken, meşk etmek , “bir şeyi öğrenmek için alıştırma yapmak.” anlamındadır. Meşkhane ise “eski tekkelerde müzik eğitimi verilen yer veya meşk yapılan yer.” anlamına gelmektedir (Çağbayır, 2007: 3170). Görüldüğü üzere kelime zaman içerisinde anlam değişikliğine uğramıştır.

Temiz (2010: 324-332)'e göre, Osmanlı Devletinde müzik alanında sarayda faaliyet gösteren kurumlardan belli başlı olanları şunlardır.

- a. Mehterhane
- b. Mızıkai Hümayun
- c. Enderun

Osmanlı sarayında müzik öğretimi meşk isimli bir yöntemle gerçekleşirdi. Bu durumu Cem Behar (2006: 10-16) eserinde şu şekilde ifade etmiştir: *“Bundan 80-90 yıl öncesine kadar Geleneksel Osmanlı / Türk Musikisinin öğretimi ve aktarımında “meşk” adı verilen yöntem kullanılırdı. Hem ses-saz icracılığı öğretimi hem öğrencilerin bir repertuvar edinmeleri, meşk yoluyla gerçekleşirdi. Meşkin en önemli özelliklerinden biri de eserleri nusul vurularak öğretilmesiydi. Böylece eserin talebenin hafızasına nakşedilmesi sağlanırdı.”*

Meşk, musiki öğretiminde kullanılmış bir tekniktir. Ustadan çırağa öğretilerek gelişmiştir. Müzikte nota kullanımını hafızayı körelttiği için reddetmiş nota yerine güfte ezberletilip usul vurularak söylenmiştir. Meşkte gaye, müzik repertuarını ve müziğin püf noktalarını değiştirmeden olduğu haliyle öğretmek müziği geleceğe miras bırakmaktır. Meşkhane gün boyunca açık olup sürekli müzik yapılan bir alıştırma odasına benzetilebilir. Meşkhânedeki verilen eğitimde belirli bir ders saati yoktu. Burada mehter müziği de dahi olmak üzere çeşitli müzikler için uzmanlarınca öğretilmiştir. Meşkhânedeki en aşağı on dört yıllık eğitim alan işin usta öğreticileri karşısına da öğrencileri alıp gelerek burada oturur, ellerini dizlerine vurarak bazen sazla bazen sazsız müzik eserlerini öğrencilere öğretirdi. Bu odayı sazende başı ismi verilen şefler yönetmiştir (Somakçı, 2017: 171-182). 19. yy.ın ilk çeyreğine kadar devam eden bu usul batı tarzı yaşamın benimsenmesi sonucu ortaya çıkan batı müziğinin etkisiyle zamanla ortadan kalkmıştır

Meşkhane, Topkapı Sarayı'nın içinde yer alan Enderun'un içinde bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Saraya alınan çocuklar 17.yy.a kadar Enderun'un Büyük ve Küçük Oda ismi verilen bölümünde IV. Murad döneminden itibaren ise Seferli Koğuşunda eğitim almış burada yetenekleriyle öne çıkanlar Meşkhane'ye gönderilerek yeteneklerine göre bir ustaya çirak olarak verilip yeteneklerinin geliştirilmesi için çaba harcanmıştır (Yurtseven & Sağer, 2018: 124-133; Somakçı, 2017: 171-182). Görüldüğü üzere Enderun meslek edindirme açısından çok önemli bir konumdadır. Enderun'da sadece devletin siyasi ve idari teşkilatına yönetici yetiştirilmemiş aynı zamanda devrinin önde gelen pek çok musikişinasları ve müziğin gelişimine katkı sağlayan bireyler de yetiştirilmiştir.

2.3.2.4. Sahaflar

Sahaflık, eski kitap satıcılığı anlamına gelmektedir. Osmanlı Devletinde 15.yy.da Bursa'da ortaya çıkmış oradan Edirne'ye oradan da İstanbul'un fethiyle İstanbul'a yayılmıştır. Başlangıçta Sahn-ı Seman Medreselerinde okuyan öğrencilerin kitap ihtiyacının karşılanmasında önemli rolü oynamıştır. Bazı sahaflar cami avlularına sergi açıp kitap satarken bazısı kapalı çarşının yapılmasıyla oraya taşınmıştır. Matbaanın Osmanlı'ya gelmesiyle sahaflık gerileme göstermiş genellikle el yazması kitapları satan sahaflar daha sonraları matbu eserler de satmışlardır (Baltacı, 1999: 139).

İstanbul sahafları, aslında Hakkâklar Çarşısı olan günümüzdeki yerine 1894 yılında gerçekleşen depremde önce geçmeye başlamış olup 1910'lu yıllarda çarşının ismi Sahaflar Çarşısı olarak anılmaya başlamıştır. Genellikle tek katlı ve baraka şeklinde olan yapılardan oluşan çarşı 1950 yılında çıkan yangında zarar görünce yerine betonarme binalar yapılmıştır. Eskiden çarşıda berber, çorapçı kolonyacı, teşbihçi vb. diğer mesleklere ait iş yerleri de bulunurken İstanbul Belediyesi'nin aldığı karar gereğince çarşı sadece kitap satıcılarına tahsis edilmiştir (Ermiş, 2008: 510-511). Osmanlı klasik döneminde sahaflar mecnun'a yol gösteren bir bilgedir. Pratisyen bir bibliyografıdır. Onlar, düşünce dergâhının ikram sahibi şeyhine benzer. Sahafların kitap sattığı dükkân ilmin barınağıdır ve aynı zamanda eser sahiplerinin, devrin bilim adamlarının ve ilmi kişiliklerin toplanıp sohbet ettiği yerlerdir. Sahaflar bu toplantıların sürekli izleyicisi olduğu için de önemli ustalara yardımcılık yapmış onların kalburundan geçmiştir (Özbilgen, 1996: 140-141). Görüldüğü üzere sahaflık mesleği sadece kitap satmak değildir. Sahaflar kimi zaman sattığı kitabın içerik ve önem açısından yorumlayacak kitabı alacak kişiye kitabın içeriği hakkında bilgi verecek niteliğe sahip bir birey kimi zaman da ilmi meclislerin daimi konusudur.

Günümüzde İstanbul' da, Bayezid Camisi civarında bulunan sahaflar çarşısı hala varlığını sürdürmekte olup birçok başucu niteliğinde kitap buradaki sahaflarda bulunmaktadır.

2.3.2.5. Bilgin(Ulema) Evleri

Ulema devrin bilginlerine verilen isimdir. Tarih kitapları incelendiğinde Osmanlı, Emevi ve Selçuklu gibi büyük devletlerin sultanlarının ulemaya önem verdiği

saraylarında ulemanın her türlü ihtiyacını karşıladığı görülmektedir.

Ulema sohbetleri sadece sarayda kıraathanelerde olan bir etkinlik değildi. Ulema dönem dönem kendi evine gelen insanlarla ve öğrencilerle de evde çeşitli konular üzerine sohbet ederdi. Bu özelliğinden dolayı bu evler adeta bir okul özelliği taşıyor. Bu evlere gelen misafirlerin çok olmasından dolayı devrin ulemaları genellikle büyük konaklarda yaşamışlardır. Bu doğrultuda kurulan Zenbilli Ali Efendi konağında sorulan soruların cevabını zenbille verdiği kaynaklarda mevcuttur (Baltacı, 1999: 143).

Devrin uleması, bilgiyi sadece kendine ait görmemiş paylaşmak için çaba harcamıştır. Ulemaya ait konaklarda, toplumun geneline hitap ederek dersler okutulmuştur. İlmî konulardaki bilgilerini halka anlatmak isteyen âlimler, dini konularda çıkmaza düşen soruları olan bireyleri evlerine kabul eder sorularını cevaplandırır (İlkadımdergisi.net, 23.06.2023).

2.3.2.6. Kütüphaneler

İznik'te ilk Osmanlı medresesi Orhan Bey tarafından açılınca şüphesiz derslerde ihtiyaç duyulan kitapların olduğu bir kütüphane ihtiyacı doğmuştur fakat bu kütüphanenin varlığından eldeki bilgilere göre net olarak bahsedilememektedir. Bu doğrultuda ilk kütüphanenin nerede ve kim tarafından kurulduğu bilgisine ulaşamamaktayız. Fakat Yıldırım Bayezid döneminden itibaren kurulan medreselerin çoğunda kütüphane olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Sultan II. Murad döneminde başta Edirne olmak üzere diğer Rumeli şehirlerinin çoğunda kütüphane görülmektedir. Özellikle Fatih'ten itibaren kütüphaneler medreselerden ayrı birer kurum olarak yapılanmaya başlamış ve daha sonraki dönemlerde bunların niceliğinde ve sahip olduğu koleksiyonlarda artış olmuştur (Baltacı, 1999: 139).

İslam devletlerinde birbirine bitişik halde yapılan her ilim irfan yuvasına (medrese ve mektepler) bitişik kütüphaneler kurulmuştur. Fatih Sahn-ı Seman Medreselerini yaptırdığında yanındaki kütüphanede çalışmak üzere günlük 6 akça ile bir hafız-ı kütüp atamış ve buradan alınan kitapların kaydını tutması için de bir kâtip görevlendirmiştir (Gül, 2012: 322).

Osmanlı Devletinde İlk kütüphaneler de medreseler gibi genellikle vakıflar aracılığıyla kurulmuştur. Edirne'de kurulan Darülhadis, Bursa'da kurulan Umur Bey

Camisi ve Üsküp'te bulunan İshak Bey Medresesi vakfiyesi olan ilk vakıf kütüphanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. III.Ahmet, I.Mahmud ve III.Osman döneminde içerik olarak zengin kütüphanelerin kurulduğu göze çarpmaktadır. Devletin en ücra bölgelerine kadar kütüphane kurma çalışmalarının görüldüğü I. Mahmud dönemi tarihçiler arasında kütüphanelerin altın çağı olarak nitelendirilir (Erünsal, 2015: 194-199).

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın İstanbul'da 1678'de kurduğu kütüphane vakıfların başlıklarla kurduğu ilk bağımsız kütüphane özelliğini taşır. İmparatorluk büyüdükçe kütüphaneler yalnız İstanbul'da değil, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde de kurulmaya başlamıştır. Devletin yöneticileri ve ileri gelenlerinin vakıflar yardımıyla kurduğu bu kurumlardan kimisi hala varlıklarını devam ettirmektedir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak da bilinen 1884'de yılında Kütüphane-i Osmaniye ismiyle kurulan ve hala hizmet veren kütüphane, Osmanlıda devlet eliyle kurulan ilk kütüphane özelliğini taşımakta olup günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak hizmet vermektedir (Kültür ve Tuzim Bakanlığı, 06.10.2023).

Osmanlı döneminde kurulan kütüphaneler özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- Padişahların şehzadelik ve hükümdarlık dönemlerinde, buldukları saraylarda kurulmuş özel (kişisel) kütüphaneler,
- Evler, konaklar, odalar vb. yerlerde kişisel amaçla kurulmuş kütüphaneler.
- Cami, medrese, mektep ve dersane gibi çeşitli eğitim-öğretim kurumları içerisinde ya da bu kurumların yakın çevrelerinde kurulmuş kütüphaneler,
- Tekke, zaviye, türbe, hankah, ribat, mescit, dergâh ve mevlevihane gibi eğitim-ibadet kurumları içerisinde ya da çevresinde kurulan kütüphaneler,
- Kendine özgü, bağımsız (müstakil) binaya sahip kütüphaneler (Soysal, 1998: 9-205-261-305).

Osmanlı kütüphaneleri kuruluşundan sonra sahip oldukları kitap koleksiyonlarını şu şekilde artırmışlardır:

- *Vakıf sahiplerinin çeşitli dönemlerde vakfettiği kitaplar,*
- *Çeşitli kimselerin vakfettiği kitaplar,*
- *Satın alma ile sağlanan kitaplar,*

- *Kitap yazdırma - çoğaltma (katiban-ı kütüblerin8 istinsah ettikleri kitaplar),*
- *Çeşitli hükümdar, elçi, devlet adamları ve ileri gelenlerden gelen hediye kitaplar,*
- *Müsadere ile sağlanan kitaplar,*
- *Ganimet yoluyla sağlanan kitaplar (Anameriç, 2006: 53-78).*

Yine I.Abdulhamit, III.Selim ve II.Mahmud dönemlerinde de kütüphanecilik alanında çalışmalar yapılmıştır. Özellikle tanzimattan sonra kütübünlerin çalışma koşulları ve hakları, kütüphanelerdeki denetim ve kataloglama faaliyetleri vb. hakkında çalışmalar yapılmış fakat başarıya ulaşmamıştır. Kütüphanelerde genelde el yazması ve eski kitapların olmasından ötürü zamanla modern eğitim ve modern öğrencinin ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiş ve medreselerin kapatılmasıyla iyice gerilemiştir (Erunsal, 2015: 194-199).

Kütüphane sorumlularına hafız-ı kütübün ismi verilmiş ve çeşitli vakfiyelerde kütübünlerin ders okutacağından ötürü bilgili ve âlim olmaları gerekli görülmüş hatta Selim Ağa'nın vakfiyesinde şeyhülislamca sınava tabi tutulması istenmiştir (Baltacı, 1980: 139). Meslek seçiminde böyle bir uygulamanın olması devletin kütüphanecilik mesleğine önem verdiği bir göstergesidir.

Kütüphanelerin kuruluşu, çalışma usullerinin belirlenmesi, kütüphane personeline yapılacak ödemeler vb. bütün konular vakfiyelerde belirtilmiştir. Kütüphanelerde çalıştırılacak personel kütüphanenin kurulduğu kuruma göre değişmektedir. Örneğin, tekke kütüphanelerinde tekke görevlileri ve dervişânlar görev yaparken; medrese kütüphanelerinde çeşitli muallimler, müderrisler ve öğrenciler görev yapmaktadır (Erunsal, 2015: 194-199).

2.3.2.7. Lalalık

Lâlâ kelimesi Farsça kökenli olup lügatlarda “ kul, köle; efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr” manalarına gelmektedir. Zaman içinde han, bey ve padişah çocukları ile dönemin ileri gelen yöneticilerinin çocuklarına eğitim veren onları hayata hazırlayan, yönetim alanında tecrübe katan ve aynı zamanda bu çocukların bakımı ve yetişmesinden sorumlu olan kişileri nitelemek için kullanılmıştır (Baykara, 03.07.2023).

Pakalın (1971: 354)'e göre, Şehzadelerin eğitiminde onlara danışmanlık yapacak kıdemli kişilere lala denildiği gibi aynı zamanda saraya alınan acemilerin terbiye edilmesinden sorumlu kişilere de lala ismi verilmiştir. Lalalık Osmanlı Devletinin kendinden önce kurulan devletlerden örnek aldığı kurumlardan biridir. Selçuklularda ve diğer bazı Türk - İslam devletlerinde görülen atabeylik sisteminin Osmanlı Devletine yansımasıdır denilebilir.

Lalalığın ilk kez nasıl ve nerede ortaya çıktığı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte genel olarak Osman Gazi'nin oğlu Orhan Bey'e yardımcı olması için kendi arkadaşlarını görevlendirdiği ve dönemin önde gelenlerinden Sultan Alp'in, Orhan Bey'in lalası olduğu ve bu mefhumun kurumsallaşmasının I. Murat dönemine denk geldiği kaynaklarda belirtilmiştir. Lalaların görev süreleri, kökenleri ve soyları konusunda ise ilk zamanlarda arşiv belgelerinde yeterince bilgi olmamakla birlikte daha sonraki yıllarda kayıtlar tutulmuştur. İncelenen kayıtlarda ilk zamanlarda yerli ümera ailelerden kimselerin lalalığa seçildiği daha sonra kul sistemiyle Enderun'dan yetiştirilen kişilerin lala olduğu anlaşılmaktadır. Lala olmak için belirli bir soy veya sülale şartı aranmamış, görev süreleri genel anlamda üç yıl olarak belirlenmiştir (Taş, 1999: 33-37). Şüphesiz bu sürenin belirlenmesinde devletin bekası düşünülerek lalaların şehzadeyi etkisi altına alıp devlet yönetiminde nüfuzunu artırıp aktif olabilme düşüncesi etkili olmuştur.

Hanedan etrafında biçimlenen ve merkezi otoriteye önem veren Osmanlı devlet felsefesi içinde lalalığın her daim önemli bir yeri olmuştur. Hükümdardan sonra tahta çıkacak veliahtların devletin geleceği açısından önemi kavranmış bu nedenle varislerin, tecrübesizliğine ve iradesizliğine mahal vermemesi açısından erken denilebilecek şehzadelik döneminden itibaren bir lala başkanlığında içinde muhtelif hizmetlilerin de olduğu bir grupla birlikte şehzade sancaklara gönderilip eğitim verilerek tecrübe kazanması hedeflenirdi (Güner, 2014: 1-6). Bu kalabalık heyetin idari sorumlusu olan lalalar şehzadelere sarayda öğrendiği teorik eğitimi ve çıktığı sancağı nasıl yöneteceğini uygulamalı olarak göstermekle sorumluydu (Kırpık, 2016: 82-84).

Şehzade saray eğitimini alıp sünnet olduktan sonra sancakbeyi görevi ile sancağa çıkarılarak siyasi hayatına başladılar. Sancağa çıkma yaşı değişkenlik göstermekle birlikte ilk zamanlarda 7-8 yaş civarırken daha sonraki yıllarda 13, 14, 16 hatta 21'e

kadar çıkmıştır (Kurtaran, 2014: 759-778).

Şehzadelere saray içerisinde bulunan Has Oda ağalarından lala verilir ve bu lalanın rehberliğinde yönetimi öğrenen şehzade istikbalde tahta çıkınca Has Oda ağalarından seçtiği başlala ile vazifesini sürdürürdü. Başlala bulunduğu konumdan dolayı her daim ön planda tutulurdu. Lalalar şehzadeye yardımcı olurken çok önemli görevler icra ederdi bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir. İlk olarak şehzadenin eğitimi ve öğretimi ile ilgilenip şehzadenin siyasi konulara hâkim olmasını sağlamaktı. Bunun dışında şehzadenin mali işleriyle ilgilenip defterdarlığını yapmak, şehzade adına sefere çıkmak, şehzade divanına başkan olmak, eğer padişah uygun bulursa şehzade hakkında malumat vermek vb. görevleri de bulunurdu (Serin, 2021: 461-468). Görüldüğü üzere lalalar şehzadeye padişahlık mesleğini öğretme konusunda çok mühim görevleri yerine getirmektedir.

Lala seçiminde dikkat edilecek özelliklerin başında şunlar gelmektedir. İdari, askeri ve yönetim alanında nitelikli olan, irade sahibi ve faziletli kâmil insanlardan, problem çözme yeteneği gelişmiş, ahlaklı, akil ve padişahın güvenini kazanmış bireylerin içinden seçilirdi (Çevirgen, 2013: 72-77).

Sancağa çıkan son padişah Manisa iline giden Sultan III. Mehmed olmuş da sonra bu sistemi kaldırmıştır. Özellikle 17.yy.dan sonra bu usul sonlanmış yerine kafes usulü olarak da bilinen şehzadelerin Topkapı Sarayı'nda yaşamaları ve ekber erşad yani en büyük ve en akıllı kişinin tahta geçmesi usulü getirilmişti. Bunun dışında valide sultanların yönetimdeki konumunun artması ve lalaların yetkilerinin zamanla daha da azaltılması gibi durumlar lalalığın tarihi önem ve fonksiyonunu azaltmış ve zamanla bu mefhumu ortadan kaldırmıştır (Diker 2019: 36; Taş, 1999: 133-140).

2.3.2.8. Kıraathaneler

Kıraathane kelimesinin anlamı sözlüklerde “ Müşterilerin okumaları için gazete ve dergi bulundurulan, zaman zaman edebiyatçıların kendi aralarında tartışıp konuştukları iyi döşenmiş büyük kahvehane” olarak geçerken (Çağbayır, 2007: 2615).

Parlatır (2014: 896) eserinde ise, gazete ve dergilerin okunduğu büyük kahvehane şeklinde tanımlamıştır.

Kıraathane kelimesinin kökeni okumak anlamına gelen “kıraat” kelimesinden alır ve “okuma evi” manasına gelmektedir. Bu müesseselerde içerisinde müracaat kitaplarının, dergilerin ve gazetelerin olduğu açık raflar bulunurdu. Buralarda o çevrede oturan ulema, toplanıp sohbet eder ve insanların sorduğu sorulara cevap vermeye çalışırlardı. İstanbul’da bulunan Meserret Kıraathanesi en güzel örnekler arasında yer almaktadır (Baltacı, 1999: 143).

Osmanlıda ilk kahvehaneler Kanuni Sultan Süleyman döneminde sohbet, dinlenme ve oyun oynama vb. gayelerle açılmıştı. 16.yy.a gelindiğinde kahvehanelerde pedagojik problemler tartışılmış genellikle Battalnâme, Hamzânâme ve Şehnâme gibi klasik eserler okunmuştur. Kahvehanelerin, kıraathaneye dönüşümünde o dönemde çıkarılan gazete ve dergilerin okunması önemlidir. O dönemde ülkemize gelen bürokratlar Osmanlı kahvelerinde önceki yıllarda görülen tütün içen tiplerin gittiğini yerine Takvîm-i Vekâyi’nin okunduğunu yazmıştır. Zamanla aydınların, sanat ve edebiyat çevrelerinin toplantı mekânı olan kahvehaneler yavaş yavaş isimlerini kıraathane olarak değiştirmiştir. Bu doğrultuda 1857 yılında “Kıraathane-i Osmânî” ismiyle de bilinen ilk kıraathane Sarafim Kıraathanesi adıyla İstanbul açıldı (Kuzucu, 2014: 231-238).

Türk kültüründe kahvehanelerin çok eski yıllardan beri önemli bir konumu vardı. Temelleri 1800’lü senelerde atılan kıraathaneler toplumun bilgi birikimini ve seviyesini artırmakta, bireylerin sosyalleşmesini sağlamaktaydı. Buralarda ekonomiden siyasete, yönetimden ticarete kadar birçok alanda bilgi paylaşımı yapılarak sohbet edilirdi. Zamanla buralarda gazeteler, kitaplar ve dergiler okunmaya başlandı. Bu da ortaya kahveli kütüphane yani kıraathane anlayışını çıkardı (TRT Haber, 22.06.2023).

Kıraathanelerin müdavimlerinden bazıları devrin önemli siyasetçileri, bürokratları, şair ve yazarlarıdır bunlardan başlıcaları: “*Yeni Osmanlılar hareketinin öncüsü olan Namık Kemal, Ebuzziya Teyfik, Ayetullah, Hâlet, Hasan Subhî, Âli, Refik gibi edip ve münevverler; Vidinli Teyfik Paşa, Süleyman Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Maarif Nazırı Yusuf Paşa, Sadullah Paşa gibi üst düzey askerî ve mülki yöneticiler; Cerîde-i Askeriye muharrirleri Kolağası Hacı Raşid, Kırımlı Doktor Aziz ve Said gibi bürokratlarla Hersekli Ârif Hikmet ve Leskofçalı Galib gibi divan edebiyatının son temsilcileri devam etmiştir. Son dönemlerde müdavimler arasına Muallim Naci,*

Abdülhalim Memduh, Ahmed Rasim, Halit Ziya, Müstecabizâde İsmet ve Fâik Esad gibi edebiyatçılar katılmıştır.” (Kuzucu, 2011: 285).

3. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ MESLEKİ EĞİTİM KURUMLARI

3.1. Osmanlı Devleti'nde Mesleki Eğitimi

Osmanlı Devletinde mesleki eğitim ve öğretim ilk dönemlerde genel olarak yaygın eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirilirken özellikle 1860 yılından sonra örgün eğitim kurumu denilebilecek meslek ve sanat eğitiminin verildiği okullarda uygulanan farklı niteliklerde programlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durumda dönemin şartları göz önüne alındığında mesleki ve teknik eğitim veren kurumlar örgün ve yaygın eğitim kurumları olarak temelde iki ana başlık altında toplanabilir (Turan, 1992: 25).

Osmanlı Devleti klasik döneminde mesleki eğitim genel olarak Ahi Teşkilatına bağlı birlikler ve ilerleyen yıllarda Lonca teşkilatına dayalı olarak yapılmıştır. Özellikle Tanzimat Döneminden sonraki yıllarda bu iki ana kuruma ek olarak mesleki eğitim veren batı tarzı okullar ve meslek okulları açılmıştır.

3.1.1. Ahilik Teşkilatı ve Ahi Evran

Devletin görevinin sadece iç ve dış güvenliği sağlamak olarak görüldüğü topluma yön verecek olan eğitimin bir devlet vazifesi olarak görülmediği bir dönemde topluma yön vermek özel kuruluşlara düşmektedir. İşte bu noktada Ahilik karşımıza çıkmaktadır.

26 Ağustos 1071'de Selçukluların Bizans'ı Malazgirt Savaşında yenmesiyle birlikte Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler başladı. Orta Asya'da dükkânını tezgâhını bırakan sanatkâr ve esnaflar da Anadolu'ya geldiler. Orta Asya'dan gelen bu topluluklar ticaret ve sanatta Anadolu toplumuna göre daha ileri seviyedeydi. Ticari hayatlarında çek kullanan, ticari ortaklıklar kuran ve günümüz kâğıt parasına benzer ipek parçalarıyla ticarete bulunmuşlardır. Anadolu'ya göç eden bu toplumların içindeki esnaf ve sanatkârlar Anadolu'da 1240'lı yıllarda tüccar ve esnaf Türk birliklerini yani "Ahi Örgütü" nü kurdular. Ve bu teşkilatlara, esnafların, sanatkârların, bilginlerin ve devlet yöneticilerinin dışında kimseyi almadılar (Çağatay, 1988: 485-500). Başlangıçta sadece esnaflardan oluşan bir teşkilat değil aksine bünyesinde kadınları, müderrisleri, devlet adamları ve askeri görevlileri de barındırıp toplumun bütününe hitap etmektedir (Ceylan, 2013: 30). Görüldüğü üzere Türkler Orta Asya'dan geldiklerinde orada sahip oldukları bilgi, beceri, deneyim ve tecrübelerini Anadolu'da Ahilik kurumunu kurup geliştirmekte kullanmışlardır.

Ahiliğin kuruluşu hakkında farklı görüş ve düşünceler gelişmiştir. Bunlardan bazıları Ahiliği "İhvan üs-Safa hareketine dayandırmış ve İslam'ın mezheplerinden biri olan "Bâtinilik" ten ve "Melâmilik" ten, bazı yazarlar kökenleri İsrail Devletine dayanan "Masonluk" tan, bazı yazarlar, tüzük niteliğinde olan fütüvvetname ve şeceranelere bakarak ahiliğin fütüvvetçilikten kaynaklandığını bazıları da XI. yy.da Avrupa'nın şuan ki Almanya, Fransa, İtalya, Belçika bölgelerine denk gelen kısımlarında gelişen meslek ve sanat organizasyonlarından etkilenerek oluştuğunu söylerler (Çağatay, 1988: 485-500).

Türk-İslam toplumunda 13.yüzyıldan itibaren toplumsal, kültürel ve ekonomik alanda gelişimi sağlayan, mesleki dayanışmaya ahlaki ve sanatsal değerler katarak koruyan "İlk Türk Esnaf Birlikleri" ne verilen addır (Tekelioğlu, 2013: 25). 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki dönemde yamak, çırak, kalfa ve ustalık hiyerarşisinde devam eden bir meslek sahip olmak isteyen kişileri iş başında yetiştirip davranışlarını düzenleyen daha sonra törenlerle diploma verip mezun eden bir meslek teşkilatıdır.

Ahilik Teşkilatı, 13.yy.da Anadolu'da Şeyh Nasîrüddin Mahmud b. Abbas (Ahî Evrân) tarafından kurulmuş olup, toplumdaki bireylerin bir meslek ve sanat dalında gelişip yetişmesinin yanında ahlaki olarak da gelişmesini temeline oturtan dinsel, içtimaî ve aynı zamanda ekonomik bir teşkilattır (Aydın, 2015: 88; Yılmaz, 2008: 116).

Ahi kelimesinin kökeni hakkında dilbilimciler arasında görüş birliği yoktur. Fransız Türkolog J.Deny ve Fuat Köprülü, kelimenin öz Türkçe eli açık, çömert, mert anlamına gelen "akı" kelimesinin zamanla evrilerek "ahi" olduğunu ileri sürerken bu teze karşı olanlar kelimenin Arapça kardeşim anlamına geldiğini söylemiştir (Demir, 1998: 7-9).

Yine Tekelioğlu (2013: 25) eserinde de yukarıdaki paragrafı destekler nitelikte olan şu cümlelere yer vermiştir. Kelime kökenine bakıldığında ahi kelimesi Arapçada, "kardeşim" anlamına geldiğini görmekteyiz. Kaşgarlı Mahmut'a ait Divan-ı Lügatürk'te ve Edip Ahmet Yükneki'ye ait Atabetü'l- Hakayık'ta "akı" olarak kardeşlik anlamında kullanılmıştır. Yine eski Türkçede alp, çömert, yiğit, eli açık, mert vb. anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Bu birlikleri kuran kişilere "Ahi" denmektedir.

Asıl adı Şeyh Nasirüd-din Ebül-Hakayık Mahmud El Hoy olan Ahi Evran

Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuş devrin önemli âlimlerinden dersler almıştır. Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kelam ve tasavvufi kitaplar yazmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'ya gelerek 1205 yılında Kayseri'de bir deri atölyesi kurmuştur. Bu atölye zamanla devletin de desteğiyle diğer meslek gruplarını ve erbaplarını da içine alan büyük bir siteye dönüşür. Sultan Alaaddin Keykubat döneminde bu siteler Anadolu'nun diğer şehirlerine de yayılır. Sultan Alaaddin ölünce Ahi Evran Kırşehir'e gider burada faaliyetleri hız kazanmış böylece Ahi Teşkilatı kurulmuştur (Demir, 1998: 14-15).

“Evran” ise ejder veya büyük ve ebedi bekçi manasına gelmektedir. Bilindiği üzere ejderhalar Türk toplumlarında Orta Asya'dan beri sonsuz hayat anlamına gelip kutsallık atfedilmiştir Çeşitli efsanelerde karşımıza çıkan ejderler. Selçuklu Devletinde de birçok kale, sur, kervansaray vb. mimari yapılarda yer almaktadır (Bayram, 1994: 296).

3.1.1.1. Ahi Teşkilatının Amacı

Anadolu'da kurulan Ahilik Teşkilatının asıl amacı ilim ve bilgiyi insanların hizmetine sunup yararlanmalarını sağlamaktır. (Demir, 1998: 8-16). Bu amaçla sadece kendi üyelerine değil Anadolu'daki bütün halkın siyasi, sosyal, ekonomik ve dini ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Yine ilimi çeşitli sanat ve mesleklerde uygulayıp toplum yararına kullanmak ahiliğin amacıdır (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 25). Ahilik bir cömertlik işidir alının teriyle ve elinin emeği ile geçinip başlarına yardım etme gayesi taşır.

Ahiliğin amacı ünlü İslam bilgini Farabi'nin ifade ettiği gibi “Medinet-ül- Fazıla” yani eksiklerden noksan refah bir toplum hayatını oluşturmak diğer bir deyişle nizam-ı âlem yani dünyaya yeniden düzen oluşturmak ahiliğin gayesi olarak belirlenmiştir (Ceylan, 2013: 30-31). Osmanlı Devletinin büyük ülküsünü oluşturan bu amaç ahiliğin kendini geliştirmesini ve Anadolu'da yayılmasını sağlamıştır.

Ahilikte ana amaç kişileri bir sanat erbabı ya da meslek sahibi kılmaktır. Fütüvvetnamelerde bu konuda ahilere helal para kazanmanın hem vacip hem sünnet olduğu belirtilerek ahilerin on sekiz dirhem gümüşü ile kesin olarak bir işinin olması beklenmektedir. (Çağatay, 1988: 495). Görüldüğü üzere toplumda işsiz olmak yadigarlanmış kötü bir özellik olarak öne çıkmıştır.

Ahilikte amaç, yerleşik hayata geçen ve şehirleşen insanları birbirlerine yardım etme duygusu etrafında birleştirerek teşkilatlandırmaktır (Tekelioğlu, 2013: 25). Bu nedenle ahilik kurumunda toplumdaki insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve helal kazanmak, ticaret yapıp kâr elde etmekten daha fazla yaygındır.

1304 -1369 yılları arasında yaşayan dünyaca ünlü seyyah olan İbn-i Batuta yazdığı seyahatnamesinde ahilerin bölgeye yeni gelen yabancı insanları karşılamak için yarıştıklarından, misafirperver ve cömert olduklarından, gelen yabancıların yeme, içme ve banyo vb. ihtiyaçlarını karşılamak için yarıştıklarından, yaşadıkları bölgelerin güvenliğini sağladıklarından ve sadakat, emaneti korumak, doğru sözlülük, düşenin elinden tutmak, ahde vefa, Allah için sevmek, edep ve hayâ vb. gibi üstün erdemlere sahip olduğundan bahsetmektedir (Battuta, 2000: 409-410).

3.1.1.2. Fütüvvet İnancı ve Ahilik

Ahilikte anayasa niteliğinde olan “fütüvvetname” ler vardır. Bilindiği üzere devrin bilim dili Arapçadır ve Fütüvvet kelimesi de Arapça kökenli olup tekil olarak ”feta” yani eli açık, gözü pek, delikanlı, iyi huylu, yiğit anlamlarına gelirken çoğul hali “fityan” diye geçer (Çağatay, 1989: IX). Fütüvvetnamelerde yetiştirilecek insanın sahip olması gereken nitelikler belirtilmiştir. Buna uygun hayat sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Kimi araştırmacılara göre Fütüvvet İslam öncesi Arap toplumunun bir kültür ürünü olmakla birlikte İslam tasavvufuyla birlikte daha anlam kazanmıştır. Bu sebeple fütüvvet, fedakârlık, yardım, iyilikseverlik, hoş görürlük vb. faziletlerle uyuşmaktadır (Ceylan, 2013: 15-22).

Fütüvvet; insanlara iyilik yapmak, hoş gönüllü olmak, fedakâr olmak, nefesine hâkim olmak vb. ahlaki özellikleri tanımlayan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır (Uludağ, 24.05.2023). Fütüvvet Hz. Muhammed’in “Aliden başka yiğit, Zülfikârdan başka kılıç yoktur.” hadisine dayanarak bir gencin sahip olması gereken niteliklerdir. İslamiyetin ilk yıllarında Hz.Ali’nin gösterdiği yiğitlikleri ve savaşlarda cesaretli yönü islamiyetin en iyi feta örneklerinden sayılırken fütüvvetnemelerde fütüvvetin temelleri, toplumsal ve ahlaki ilkerleri ve fütüvvete nasıl kabul olunacağı yazıldı (Yılmaz, 2002: 273 - 275). İslamiyetin ilk yıllarından beri fütüvvetname yazma geleneği ağır basmaktadır. Abduraahman es-Sülemi ‘nin ilk fütüvvetnameyi

yazmasından yani özellikle 13. yüzyıldan sonra literatürdeki fütüvvetnamelerin sayısı artmıştır. 13.yy.dan itibaren Abbasi Halifesi Nâsır li-Dinillah'ın fütüvveti kurumsallaştırmasıyla yiğitlik, cesaret, eli açıklık, merhamet vb. kavramlar toplumdaki ekonomik, sosyal, dini ve siyasi kurumlara da tesir etti. Zamanla Ahi Teşkilatına ait mesleklerle ilgili kanunnameleri ifade eder bir hal aldı (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 177-183).

Fütüvvetnameler, Ahi Teşkilatına üye olan bireylerin manevi ve toplumsal yönlerini geliştirmek için kullanılmıştır. Ahi teşkilatının uyması gereken ahlaki kural ve kaideler, fütüvvetnamelerde belirtilmiştir. İlk ortaya çıkan fütüvvetnamelerde, Ahilikteki bir mesleğe ya da sanat dalına bağlı olmak ve bu dalda kendini geliştirmeye yönelik konular yoktu. Bu ve buna benzer nitelikte olan mesleğe özel tören ve kutlamalarla çeşitli normlar Türklerin İran'da yaşadıkları dönemdeki Farsça fütüvvetnamelerde ve Anadolu'ya gelindikten sonraki yıllarda kaleme alınan Anadolu'da Türkçe olarak yazılan fütüvvetnamelerde yer almaktadır (Çağatay, 1988: 490). Görüldüğü gibi fütüvvetnamelerde de zaman içinde toplumdaki ihtiyaçlara göre düzenlemelere gidilmiştir.

Fütüvvetnamelerde Ahilerin sahip olması gereken üçü açık üçü kapalı altı ahlaki kuraldan bahsedilir. Bunlardan açık olanlar: 1- Eli açık olacak düşküne ve zorda olana yardım için. 2- Kapı açık olacak misafirler için. 3- Sofra açık olacak yoksul ve aç olanlar için; Kapalı olan üç kural ise: 1- Eline dikkat et hırsızlık ve kötülük yapmamak için. 2- Diline dikkat et yalan, dedikodu ve iftiradan korunmak için. 3- Beline dikkat et başkalarının namusuna ve onuruna dokunmamak için (Çağatay, 1989: 244). Bu altı kurala bakarsak ahiliğin neden yıllarca ayakta kaldığını da anlamış oluruz. Toplumun önem verdiği insani ve ahlaki değerler bu şekilde kurallaştırılmış ve korunmuştur.

Ceylan (2013: 20-21)'e göre, fütüvvetnamelerde alkol alan, zina yapan, ticarete hile yapan, dedikodu ve gıybette bulunan kişiler fütüvvetten düşer ve fütüvvetin üç kısımdan oluştuğunu belirtir bunlar: Kavli, Seyfi ve Şurbî'dir.

Kavli: doğruluk, vefa ve sabır gibi nitelikleri nedeniyle fütüvvet sahipleri arasına giren asker olmayan kişilerken, Seyfi: gerçekte nefisleriyle görünüşte ise kâfirlerle savaşan askerlerdir. Peygamber Efendimizin Hz. Ali'ye kılıç verdiği gibi ahiler de Seyfilere kılıç verirdi son olarak Şurbî ise şerbet içen demektir. (Gölpınarlı, 2011:

43)

Fütüvvetnamelerde Ahilerin hangi elbiseleri giyinip giyinmeyeceğinden (pamuklu, yünlü, ipek), fütüvvetin kime verilip verilmeyeceğine ve fütüvvetin hangi şartlarda düşeceğine gibi Ahilik Teşkilatının kapsamını ilgilendiren geniş bilgilere yer verilmiştir (Ceylan, 2013: 16-22). Görüldüğü gibi fütüvvetnameler Ahilik Teşkilatı açısından bir başucu kitabı özelliği taşır.

Fütüvvetnamelerde ahilik için 740 kural belirlenmiştir. Bu kuralların hangi derecede olanlarının ne kadarını bilmesi gerektiği belirtilmiştir. Padişah ve evliyaların hepsini bilmesi gerekirken Ahilerin bu kurallardan 124 'ünü bilen ehil görülmüştür (Ceylan, 2013: 21).

3.1.1.3. Ahi Birliklerinde Mesleki Eğitim

Ahi Evran'ın asıl mesleği debbaglık yani dericiliktir. Bunun dışında 32 farklı sanatkâr ve esnafın lideri olmuş onları ahilik çatısı altında birleştirmiştir (Demir, 1998: 15). Ahilik felsefesinin ve mesleki eğitiminin temelinde ibadet, iman ve inancın çeşitli mesleklerle bütünleştirilmesi bunun sonucunda ise dayanışma ve kanaatkârlık gibi üst düzey ahlaki ve sosyal ilkeler etrafında birleşmesi yatar (Tekelioğlu, 2013: 25). Yani bir meslekte ihtiyacı karşılayacak ustayı yetiştirirken sadece yapacağı ürünlerin kalitesine göre iyi veya kötü usta denilmemiş; Allah inancını yüreğinde hisseden helal ile haramı ayırabilen bir usta yetiştirilmek istenmiştir.

Ahi Teşkilatında sabahları Ahi liderinin güzel dilekleri ve dualarıyla esnaflar dükkânlarını açar eğer kendisi siftah yapmışsa gelen müşteriyi komşusuna yönlendirip onun da siftah yapmasını sağlardı. Kendi içinde bir oto kontrol mekanizması bulunuyordu. Kötü ürün yapan esnaf cezalandırılırken kaliteli ürün yapmak teşvik edilmiştir. Ürünlerin fiyatı her yerde aynıdır ve kendi aralarında kurulan sandıklar yardımıyla ekonomik olarak sıkıntı yaşayan esnafa faizsiz kredi verilerek dayanışma sağlayan bir yapısı mevcuttur (Bayram, 1994: 296-301). Bu da bizlere mesleki eğitimde önceliğin para kazanmak değil de niteliksel açıdan daha donanımlı ve ahlaklı kâmil insanı yetiştirmek için çaba harcandığını göstermektedir

Ahiliğe girmenin özellikleri Tekelioğlu (2013: 26)'e göre: çaba, emek, güçlü bir yürek (şecaat), özel bir elbise, güzel ve sağlam bir kılıç, yay, süngü, iyi bir at, kol

kuvveti, uygun bir dost olarak belirtilmiştir. Bu durum dönemin şartları göz önüne alındığında öğrenci seçiminde sadece güce değil karaktere de bakıldığını göstermektedir.

Ahi Teşkilatına dâhil olmak isteyen birey toplumda yedi sosyal grup ve katı bir hiyerarşik sistemin olduğu “Yol Erkânı” ismi verilen iradet kapısından girerek icazet alır ve sadece liyakatla yükselebileceği bir sisteme dâhil olurdu (Ceylan, 2013: 31).

Ahi topluluklarında her mesleğin veya sanatın kendisine pir, aziz veya üstad seçtiği ve kendine önder olarak kabul ettiği devrinin önde gelen İslam büyükleri vardır. Batı toplumlarında da ahiliğe benzer organizasyonlar olmuş fakat onlarda bir dayatma veya kaygı söz konusu olmuştur. Ahilik Teşkilatına sahip doğu toplumlarını batıdaki benzer organizasyonlardan ayıran en temel faktör toplumu yönlendiren din adamlarının devlet otoritesi üzerinde, devlet otoritesinin de onlar üzerinde bir fonksiyonunun bulunmamasıdır (Çağatay, 1988: 489). Bu da Ahi yöneticilerinin genel manada mesleğe ve kaliteli insanı yetiştirmeye yöneldiğini göstermektedir.

Ahi topluluklarında mesleki eğitim verilirken geleneklere bağlılık ve mesleği gelenek halinde yani usta- çırak ilişkisi şeklinde sürdürme prensibi vardır. Tasavvufta yer alan “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” Kuralına benzer bir şekilde bir ustadan el almadan bir mesleğe sahip olmak toplum tarafından hoş karşılanmazdı. Ahilik Teşkilatında bir meslek sahibi olmak yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi aşamalara bölünmüş ve her bir aşamayı geçmek için belirli şartlar getirilmiştir.

Ahilikte mesleki eğitim ile ahlak eğitimi ve sanat eğitimi olarak üç çeşit eğitimden bahsedilebilir. Meslek eğitimi çeşitli dükkânlar ve atölyelerde uygulamalı olarak verilirken ahlak ve adap eğitimi ahi zaviyesinde verilirdi. Verilen bu eğitimler birbirini tamamlayıcı niteliktedir (Demir, 1998: 18-24). Yine Turan (1992: 30)’ de Ahilikte verilen eğitimi iş başında eğitim ve iş dışında eğitim olarak iki bölüme ayırmıştır. Şimdi bu eğitimleri tek tek inceleyelim.

3.1.1.3.1. İş Başında Eğitim

İş başında verilen eğitimde pazar, bedesten veya çarşı gibi esnaf ve sanatkârların toplu halde bulunduğu yerlerde, dürüst çalışıp üretme, dükkânını zamanında açma ve vaktinde kapatma, çırağını iyi yetiştirme ve üretime teşvik edip üretimi fazlaştırma vb. davranışların geliştirilmesi amaçlanmaktaydı (Akyüz, 2007: 53).

Selçuklu ve Osmanlıda yerleşim birimlerinde bulunan Ahiler “Tarikat” esasına göre örgütlenmişti. Her meslek kendi içinde bir yapı oluşturmuştu. Ahi birlikleri, herhangi işi yapan bireylere bir Pir’in manevi ve kutsal saydığı değer ve normları öğretiyor onları mesleğin tarikatı içerisinde sadık müritlere dönüştürüyordu. Her mesleğin bir ustası olup ustası olunacak meslekte uzun yıllar çalışıp emek vermektan başka usta olma yolu yoktu (Ceylan, 2013: 31). Mesleğin görev başında uygulamalı eğitimle öğretildiği kısmı kapsayan bu bölümde akşamları zaviyelerde verilen teorik eğitim uygulamalı eğitimlerle pekiştirilerek verilirdi. Ahilerin verdiği eğitim gerçek hayata dönük olarak yürütölmekteydi.

Üretim genelde sanayi sitelerinde aynı iş kolundaki esnafların bir arada olduğu yerlerde yapılırdı. Eğitim çıraklık aşamasıyla başlayıp her ustanın belirli sayıda çırak yetiştirme zorunluluğu vardı. Çıraklara ücret ödenmez işi öğrenmeleri sağlanırdı. Çırak olmak isteyen aday bir ustaya verilip orada yanına iki tane yol kardeşi (yiğitbaşı) seçilirdi (Demir: 1998: 19-25). Bu uygulamada adında da anlaşılacağı üzere çıraklarda yardımlaşma ve işbirliği duygusunu geliştirmek amaçlanmıştır. Gençler zaman içerisinde birbirine yardımcı olur Ahiliğin gerektirdiği prensiplerle birlikte büyür ve işi öğrenirlerdi.

Nasıl ki bir insan yürümeden koşamazsa Ahilikte de bu felsefe yerini bulmuştur. Mesleğin en iyi şekilde öğretilmesi için usta çırak ilişkisi içerisinde basitten karmaşığa, kolaydan zora olacak şekilde mesleğin niteliklerinin öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır. Bir çırak ancak Ahi birliğinden izin alarak teşkilata dâhil olurdu.

İşbaşında (mesleki) eğitim yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık dönemlerinden oluşur. Yamaklık evresinde yaklaşık 10 yaşındaki çocuk velisinin izniyle bir ustanın yanında boğaz tokluğuna iki yıl çalışır. Çıraklıkta ortalama 12-13 yaşındaki birey 3-5 yıl arası bir zamanda basit işlerle ustasına yardımcı olurdu şed bağlama töreniyle kalfa olurdu. Kalfalığa yükselecek genç iş elbisesini giyerek kendi ustasıyla birlikte üç ustanın karşısına çıkar ve şed bağlama ile kalfa olurdu. Kalfalar yaklaşık 3-5 yıl çalışıp zamanı gelince ustasından icazet alarak Ahi birliklerinin izniyle dükkânını açıp usta olurdu. (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 98-100). Görüldüğü üzere bireyler bir sistem dâhilinde belirli aşamalardan geçerek belirli uygulamaları standartlara göre yaparsa ancak bir üst basamağa çıktığı için mesleki anlamda nitelikli insanlar

yetiştirilmiştir.

Her grup sanatkâr için ayrı olmak üzere özel olarak düzenlenmiş çevresi kalın duvarlarla örölü adına uzun çarşı, bedesten veya arasta denilen pazarlarda aynı işi yapan ve yan yana dizilen dükkânlarda bireyler sahip oldukları mesleğini güvenilir bir ortamda icra ederdi. Kendi içinde sahip oldukları oto kontrol sistemi sayesinde ürünlerde hem ucuzluk sağlanmış hem de ürünün standardı belirlenmiştir. (Çağatay, 1988: 496). Günümüzde birçok kurum ve kuruluştan belirli bir fiyata aldığımız ürünü tekrar aynı fiyata alamadığımız ya da alsak bile kalitesinde değişimlerin olduğunu düşünecek olursak Ahi Teşkilatının ne kadar önemli bir işlevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

3.1.1.3.2. İş Dışında Eğitim

Uygulamalı eğitimin dışında verilen eğitimi kapsar. Ahi veya pir denilen öğretmenler aracılığıyla verilen eğitimidir. Bunlar teşkilatla yeni tanışan bireylere yapılacak törenlerdeki harekât tarzını, okuyup yazmayı, terbiye ve adab-ı muaşeretini, teşkilatın düzeni ve işleyişi hakkında bilgilerin yanında askerlikle ve beden terbiyesi alanında da eğitim verilirdi (Akyüz, 2007: 52).

Bireyi geliştirmeye yönelik terbiyesini artırma amaçlı mesleki eğitimin dışında Ahi zaviyelerinde muallimlerce verilen eğitimidir. Burada ilk iş olarak bireye okuma yazma öğretilip sonrasında temelini ilk Türk- İslam dönemi yazılı eserleri, Ahiliğin tüzüğü denilebilecek fütüvvetnameler (gençlik, kahramanlık ve cömertlik hikâyeleri) ve Ahi Evran'ın kitaplarından alan ve dini bilgiler ile ahlaki açıdan doğru davranışlarla bunların yanında musiki dersleri, davranış kuralları, askeri bilgiler ve spor dersleri öğretilirdi (Demir, 1998: 19-25). Buradaki eğitim kitaplara dayalı bir eğitimden ziyade genel anlamda insani ve ahlaki değerleri öğretmeye yönelik olmuştur. Böylece mesleğin inceliklerini öğrenen bireyin ahlaki açıdan eksikleri de tamamlanmış olduğundan dolayı daha huzurlu ve daha güvenilir bir toplumun temeli atılmıştır.

Kısaca söylemek gerekirse mesleki eğitimin dışında kalan genellikle Ahi zaviyelerinde verilen güzel ahlaklı ve ideal insan tipini yetiştirmek için yemek yemekten su içmeye, bir mecliste nasıl oturulup nasıl kalkılacağından bir Ahinin sahip olacağı ahlaki değerlere kadar her şey için erkân ve kurallar belirlenmiş ve

bireylerin bu kuralları içselleştirmesi için çaba harcanmıştır.

Ahilere ait zaviyelerde verilen iş dışındaki eğitimde teşkilatın üyelerinin bilgi birikimlerini ve kültür düzeyin artıracak etkinliklere yer verilmiş olup bazı kaynaklarda yedi bazı kaynaklarda dokuz aşamadan oluşan hiyerarşik bir düzen vardı bu düzende en alt tabakada bulunan bireylere “yiğit” denilirken en üst tabakaya “ahi baba” yani “şeyh’ül - meşayih” denilirdi. Ahilere ait bu zaviyelerde toplanan esnaf ve sanatkârlara, adab-ı muaşeret, ortalığı toplama, yemek pişirme, misafir ağırlama, yurttaşlık görevleri, çarşı ve pazardan alışveriş etme gibi toplum yaşamına ait kurallar öğretildiği gibi ata binme, silah kullanma vb. gibi askeri çalışmalar yapılır hayatta karşılaşılabilecek çıkabilecek gündelik problemler üzerinden eğitim yapılırdı.(Çağatay, 1988: 490-500). Görüldüğü üzere iş dışında verilen eğitimin kapsamı çok geniş tutulmuştur.

Ahilere ait bu tekke ve zaviyelerde iyi ahlak, sabır, insanlara karşı sevgi ve hoşgörü beslemek, samimi olmak, güler yüz göstermek, affedici olmak vb. konulara yönelik olarak bireyin gelişmesini sağlayıcı etkinlikler yapılırken verilen sözü tutmamak, tükürmek, sümürmek, cimrilik, haset, iftira, dedikodu, şehvetle bakmak, taş yürekli olmak, cinsel sapıklık, sarhoş edici içkileri içmek ve haram yemekten de bireyler uzak tutulmaya çalışılmıştır (Ceylan, 2013: 70). Yani toplumsal yaşamda olumlu karşılanan nitelikler bireye kazandırılmak istenirken olumsuz niteliklere karşı bireyler uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Ahi zaviyelerinde mesleki eğitim iş başında verildiği için pek işlenmemiştir bunun yerine özellikle toplumun gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri, ahlaki ve dini eğitimler sohbete dayalı bir şekilde verilmiştir. Yani zaviyelerdeki eğitimin içeriğini daha çok adap ve erkân oluşturmaktadır. Zaviyelerde spora da önem verilmiş olup başta cirit olmak üzere, güreş yapmak ve kılıç kalkan oynamanın önemli yeri vardı (Bayram, 1994: 300).

Bir bölgedeki Ahiler akşam olunca teşkilatının başkanı olan “Ahi Baba” nın zaviyesinde toplanırlardı. O şehre veya bölgeye önemli misafirlerin geldiği günlerde toplantılar yemekli olurdu gelen misafir ağırlanırdı. Yenilecek yemekler zaviyenin mutfağında yine Ahi Teşkilatının mensuplarınca pişirilip gelen misafirlere ikram edilirdi (Çağatay,1988: 485-500). Burada Ahilik sistemine mensup gençler Türk misafirperverliğini uygulamalı gösterme imkânı bulurlarken aynı zamanda seyahat

etmenin çok güvensiz olduğu ve konaklama imkânlarının bu kadar gelişmediği bir dönemde yapılan bu uygulama çok dikkat çekicidir.

3.1.1.3.3. Sanat Eğitimi

Bu sisteme katılan gençlere sanat ve ahlaki eğitim bir arada verilirdi. Gençlerin yaşlarına ve öğrenim süresine göre alacağı eğitim önceden sistematize edilmişti. Zamanı gelmeden ne sanatın incelikleri ne de ahlaki bilgiler öğretilmezdi. Öğrenciler yeterince olgunlaştıkça mesleki bilgi ve becerileri arttıkça verilen eğitimin niteliği de artardı. Örneğin yamaklık ve çıraklık döneminde 124 usul öğretilirken en üst kademe olan ustalıkta 740 usul ve erkân bilinmesi gerekiyordu. Aynı şekilde çırak ve kalfalara belirli sanatlar öğretilirken temel bilgiler öğretilir sonra aşama aşama zorlaşırdı (Demir: 1998: 20-30). Bu da bizlere Ahi Teşkilatında verilen eğitim bir temeli olduğunu ve sistematik olduğunu, gelişigüzel şekilde planlanmadığını, belirli bir profile sahip insan yetiştirilmek istendiğini göstermektedir.

3.1.1.4. Şed Bağlama Töreni

Bir kalfanın usta olabilmesi için en az üç yıl bir ustanın yanında deneyimlerini artırması, hakkında şikâyet olmadan çalışması, diğer kalfalarla, esnaflarla, müşterilerle ve çıraklarla güzel ilişkiler kurması, işini yaparken dikkatli ve kaliteli yapması gerekirdi. Şayet kalfa bu hususlara dikkat ederse “Şed Bağlama” adı verilen törenle ustalığa yükselirdi. (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 98)

Yamak, çırak, kalfa ve usta kademelerinin birinden diğerine geçerken bireylere tuzlu su içirilip peştamal bağlanırdı. Bu tip törenlerin toplumda eğitici ve birleştirici bir işlevi olduğundan törenlerdeki bu uygulamalar uzun yıllar boyunca devam etmiştir (Turan, 1992: 28). Kademelerdeki geçişlerin törenlerle yapılması toplumdaki bireylerin de meslek sahibi olmaya karşı olumlu bakış açısı geliştirmelerini sağlamıştır.

Şed“ bir şeyi sağlamca ve sıkı bir şekilde bağlamak” manasında Arapça kökenli bir kelime olan “şedde” fiilinden çoğaltılmıştır. Sözlükte ise yünden veya pamuktan üretilen bağ, kemer, bele sarılan kuşak ve peştamal” manalarını taşır. İslam kültüründe tasavvuf ve fütüvvet yolundan giden kişileri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Şed Bağlayan kişi elini, belini ve dilini haram, gıybet ve iftiraya karşı

korur böyle olan kişi de cömert, tevazu sahibi hakkın rızasını gözeten bir birey olur (Göksu, 2014: 323-325). Görüldüğü üzere şed bağlama sadece bir kuşak bağlama değildir manevi olarak değeri belki de ölçülemeyecek kadar önemli hayat tarzını baştan değiştiren bir uygulamadır.

Şed bağlama töreninde fütüvvetin bölümleri arasında yer alan şüribiler, bellerine yün kuşak bağlarken, kavli olanlar bez, seyfi olanlar ise kayıştan yapılan kuşak bağlardı. Bele bağlanacak kuşak ve kuşağın bağlama şekli kişinin sahip olduğu mesleğe göre değişmekte olup tören esnasında Hz. Muhammed, Hz. Ali ve 12 İmam'a dualar edilip kur-an'ı kerim ayetleri okunur ve güzel temennilerle tören gerçekleştirilirdi. (Gölpınarlı, 2011: 44-49).

Şed kuşanırken; fütüvvet yoluna giren bireyin dili yalan, iftira ve dedikoduya karşı bağlanır, beli haramdan korur, ayakları Allah rızasına uymayan yerlere gitmez, nefisini hırs ve heveslerine karşı korur, gözlerinin görmediği ve kulağının duymadığını konuşmazdı (Ceylan, 2013: 21).

3.1.1.5. Meslek Sırrı

Çırağını en iyi şekilde yetiştirmek ustanın göreviydi. Bu nedenle ustalar yaptıkları mesleklerin bütün püf noktalarını çıraklarına adeta bir nakış gibi işlerdi. Çıraklığını bitiren ustanın önerisi ve bağlı olduğu birliğin onayı ile kalfalığa yükseltilirdi bu işlem kalfalar için de geçerlidir. “Şed Kuşatma” (diploma) töreni adı verilen merasimlerde çırak veya kalfanın yaptığı ürünlerdeki işçiliği inceleyen mesleğin ustalarının ve Ahi birlikleri başkanının olduğu bir heyet eğer olumlu karar verirse kişi bir üst kademeye yükselirdi (Demir, 1998: 20-30). Bu da görevde ilerlemenin hiyerarşik bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Alan yazına bakıldığında Ahiliğin 740 kuralına ve ahlaki değerlerine ilişkin bilgilerin kitap haline getirilirken, mesleği icra eden ustaların sırlarını kitap haline getirip öğretmede aynı derecede ilgili olmadığını görmekteyiz. Bunun nedeni çeşitli üretim ve sanat dallarını öğrenip o mesleği yapmaya ait teknik bilgilerin işten anlamayan, olgunlaşmayan, mesleki terbiyeyi almamış meslekte yetersiz kişilerin zamanından önce bu bilgilere sahip olacağı endişesi taşıdıklarından olabilir. Belki de bu nedenle eski dönemlerde yaşamış nice ehil ustalarına ait günümüze kadar gelmiş birçok sanat eserinin nasıl yapıldığını mayasına ne katıldığını bilmiyoruz.

3.1.2. Loncalar

Osmanlı Devleti kendinden önce kurulan Türk- İslam devletlerinden askeri, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlar gibi pek çok alanda etkilenmiş ve onlarda olan birçok kurum Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Bunların başında Anadolu Selçuklu Devletinden aldığı Ahi Teşkilatı gelmektedir. Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenildikten sonra Anadolu'daki Ahiler bazı Türkmen beylikleri ile birlikte savaşın Anadolu'daki izlerini silip yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bu da Ahilerin gücünü ve otoritesini artırmıştır.

Ahiler Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli bir etkidir. Aşıkpaşazade (1992), eserinde ilk sayfadan son sayfaya kadar ele geçirilip feth olunan yerleri anlatınca Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında dört unsura dikkat çeker bunlar:

1. Anadolu'daki Dervişleri
2. Anadolu'daki Bacıları
3. Anadolu'daki Gazileri
4. Anadolu'daki Ahileridir.

Osmanlı Devletinin tarihine bakıldığında kuruluş döneminde başta Şeyh Edebali olmak üzere pek çok Ahinin desteğinin alındığı ve padişahların Ahilere önem verdiği görülmekte olup özellikle Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrasında Ahilerin Osmanlıda siyasi bir güç niteliğinden çıkıp klasik Osmanlı esnaf teşkilatı olarak oluşmaya başladığına denk gelmekteyiz. Esnafın ekonomik ve idari alanlar öncelikli olmak üzere diğer pek çok işini düzenleyen bu kurum lonca olarak isimlendirilmiştir (Kazıcı, 1988: 541). Yani Loncalara temelini Anadolu'da yıllardır devam eden Ahilik sistemden ve fütüvvetten alan ve kendine has kuralları olan esnaf teşkilatıdır denilebilir. Ahiliğin Osmanlı Devleti'nde daha da sistematığe oturmuş halidir.

Osmanlı Devleti'nde serbet esnaf loncalara bağlıydı. Her iş kolunun birliği anlamına gelen bu kelime günümüzdeki istihsal kooperatiflerine denk gelirken aynı zamanda dönemin sendikal faaliyetlerini de yürüten bir kurumdur (Soykut, 1971: 117). Bu doğrultuda işçi ve işverenler haklarını esnaf ve toplum ilişkisini belirleyici kanunları bulunmaktadır.

Ahi Evran yardımseverlik, sanat, meslek etiği, konukseverlik vb. nitelikleri sentezleyerek oluşturduğu Ahilik kurumu zamanla daha da örgütlü hale gelerek padişahların bile kuruma üye olmayı kendilerine şeref saydığı daha saygın ve üstün nitelikli bir kurum haline gelmiştir. Osmanlı Devletinin padişahlarından Orhan Gazinin ve 1.Murad'ın aynı zamanda ahi oldukları bilinmektedir (Çağatay, 1988: 495). Arkasına devrin önde gelen yöneticilerini ve toplumsal değerleri alan Ahi Teşkilatı Osmanlı Devletinde zamanla Lonca adı verilen birliklere evrilmiştir.

Lonca kelimesinin kökenine baktığımızda İtalyanca “loggia” dan gelmektedir Fransızca hali ise loge kelimesidir. Türkçede, “hücre yahut oda, özel tahsis edilmiş mekan” manalarına gelen kelime Osmanlı Devletinde örgütlenmiş esnaf toplulukları için kullanılır (Kal'a, 2003: 211) .

“Lonca” sözcüğü İspanyolcadan dilimize gelen bir mefhum olarak, “aynı meslekte kimselerin, özellikle esnaf ve zanaatkarların çalışma ve pazar sorunlarını çözmek, mesleğe yeni eleman yetiştirmek amacıyla kurulan birlik” olarak tanımlanmıştır. (Benk, 1986b: 7534)

Osmanlı, Anadoludaki siyasi birliği sağlayıp merkezi otoriteyi daha da güçlendirince Anadoludaki Ahi birlikleri yerini zamanla loncalara bıraktı. Ahiliğin lonca niteliği kazanmasıyla ahiliğin manevi oluşumunda yer alan “Ahi Baba” geleneği yerini zamanla “kethüdalık” kavramına bıraktı (Ceylan, 2013: 32). Yani Ahilik kendine has gelenek ve göreneklere bağlı mesleki ihtiyaçları karşılayan bir kurumken Lonca devlet otoritesi altında ahilik temelli oluşan bir kurum olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Baltacı (1999:143)' a göre, 15. yy.da fütüvvet ve Ahiliğin devamı olarak esnafların kurduğu mesleki bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Döneminin en önemli yaygın eğitim kurumlarından. 1768 yılına kadar Müslüman ve gayrimüslimler ortak loncalar etrafında birleşirken bu tarihten itibaren esnafların Müslüman, Yahudi veya Hristiyan olma durumuna göre ayrı çatı altında loncalar kurulmuştur.

3.1.2.1. Loncaların Amacı

Loncalar, kendi üyesi olan toplumdaki esnaf ve sanatkarların çıkarlarını muhafaza etmek ve mesleki düzen ve disiplini sağlamak amacıyla kurulan örgütlerdir (Turan,

1992: 31).

Osmanlı loncaları Ahi geleneğine bağlı bir şekilde hayatlarına devam ederken Osmanlı devlet anlayışının ve dünyadaki ticari sistemin değişmesi ayrıca Ahilerin siyasi ve askeri alanlardaki faaliyetlerinden elini çekmesiyle birlikte Ahilik kurumu yerini zamanla lonca adı verilen esnaf teşkilatlarına bırakmıştır. (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 84-85). Bu durumda Osmanlı Devleti kendisine miras kalan bir sistemi kurumsallaştırmıştır. Osmanlı kentlerinde ticaretinin ana dinamiği konumunda yer almaktadırlar.

3.1.2.2. Loncaların Görevleri ve İşleyişi

Osmanlı Devletinde büyük şehirlerde her meslek grubu kendi loncasını oluşturmuş ve bu şekilde teşkilatlanmaya gitmişken küçük şehirlerde ise benzer meslekler aynı çatı altında toplanmıştır. Bu loncalar yöneticilerini demokratik yöntemlerle seçmiş olup yöneticilerine “kethüda” yardımcısına ise “yiğitbaşı” denilmiştir. Kethüda etrafında iyi özellikleriyle (ahlaklı, dürüst, namuslu vb.) tanınan en az beş yıl usta olarak görev yapan ve en az üç usta yetiştiren kişilerin arasından oylanarak seçilir, keza yiğitbaşı da aynı şekilde seçimle belirlenirdirken yiğitbaşı ile birlikte kadı onayıyla göreve başlardı (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 85-86). Esnaf bir sıkıntıyla karşılaştığında haklarını aramak için loncalara müracaat ederdi. Yani loncalar üyelerinin hakları koruyarak esnaf ile vatandaş arasında bir köprü vazifesi görürlerdi.

Loncaların, bir ürünün üretiminde gerekli ham maddeyi temin edip esnafa dağıtmak, mamul maddelerin kalitesini kontrol etmek, esnaf teşkilatlarıyla ilgili nizamnameleri oluşturmak ve devletin koyduğu kanunlara uyup uyulmadığını denetlemek gibi görevleri vardır (Kal'a, 2003: 211).

Loncalarda her esnaf kolunun ayrı ayrı yönetim kurulu varken ihtiyar heyetlerince yönetirdi. Altı kişiden oluşan bu grup “Altılar” olarak adlandırılırdı. Bu altı kişi birincisi aynı zamanda heyetin başkanı esnaf şeyhi, ikincisi esnaf kethüdası, üçüncüsü yiğitbaşı, dördüncüsü işçibaşı, beş ve altıncısı ise Ehl-i Hibre adı verilen esnafın içinden en çok sevilen kişilerdir (Soykut, 1971: 117-118). Görüldüğü üzere yönetici kademesi belirlenirken tepeden inme bir atama şekli belirlenmeyip aksine mesleği ve ihtiyaçları bilen kişilerin de içinde olduğu bir heyet yönetimi elinde bulundurmıştır.

Loncalar arz talep ilişkisini sağlar, çeşitli kurallar koyarak ticari hayatı düzenlerdi. Dükkan açıp kapatmak, bir ürünün fiyatını belirlemek, stokçuluk ve karaborsacılığı engellemek gibi toplum hayatına direkt etki eden uygulamaları da bulunmaktadır (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 86). Günümüz ekonomik sistemlerinde önüne geçilemeyen ve adeta bir çiban gibi gündün günden büyüyen karaborsacılık, stokçuluk gibi uygulamalar lonca teşkilatı sayesinde Osmanlıda neredeyse görülmemiş böylelikle tüketicinin de hakları korunmuştur.

Loncarın bir görevi de sahip oldukları orta sandıkları aracılığıyla üyeleri arasında birlik, beraberlik ve dayanışmayı artırmasıdır. Bu sandıklara esnaflar belirli bir para koyar evlilik, cenaze işlemleri, iş kurmak, toplumda meydana gelen doğal afetlerde ihtiyacı karşılamak gibi eylemlerde buradaki parayı kullanırdı (Soykut, 1971:117-119). Bu sayede esnaflar ekta paraya ihtiyaç duyduğunda tefecilerin eline düşmemiş korunmuştur.

3.1.2.3. Loncalarda Meslek Edinme

Loncaların meslek edinmedeki rolünü şu şekilde ifade edebiliriz. Loncaların temeli Ahilik kurumuna dayandığı için meslek edindirme süreçleri de Ahilik Teşkilatının meslek edindirme süreciyle benzerlik göstermekte olup temelinde usta-çırak ilişkisi bulunur.

Yaklaşık 10 yaşlarında zanaat öğrenmek isteyen çocuk velisinin de izniyle bir heyet tarafından incelenerek çıraklığa kabul edilirdi. Meşakkatli bir eğitim süreci geçirip dini eğitim ile mesleki eğitimi işin başında ustasının denetimi altında alırdı. Yaklaşık 3 yıl yada 1001 gün çıraklık yapardı. Bu süre kuyumculuk gibi zor ve ince işçilik isteyen bazı mesleklerde 20 yılı bile bulmuştur. Bu süre sonunda başarılı olan çırak şed (kuşak) bağlama töreniyle kalfa olurlardı. Bu terfi işlemi başında kethüdanın olduğu lonca kurulunun verdiği onayla gerçekleşirdi. Kalfalıkta üç yıl çalışıp başarılı olanlar yine ahalinin ileri gelenlerinin (müftü, kadı, diğer esnaflar vb.) olduğu kuşak bağlama töreniyle usta olup kendi iş yerini açma hakkına sahip olurdu. Dükkan açma izni lonca üyelerinin dışında başka kişilere verilmemiş olup açılacak dükkânların sayısı da sınırlı tutulmuştur (Özkaya, 1985: 65; Ceylan, 2013: 70). Loncalar bu işlevleriyle toplumdaki çocukları ve gençleri başıboş kalmaktan kurtararak aynı zamanda toplumdaki zararlı ve kötü alışkanlıklara karşı gençleri koruma vazifesini

de üstlenmiştir. Dükkanların sayısının sınırlı tutulması günümüz ekonomik anlayışına göre garipsenmekteyse de temelinde arzın fazlalığının fiyatların düşmesine dolayısıyla ticaret yapan esnafın zarar görmesine, talebin fazlalığı ise fiyatların yükselmesine dolayısıyla tüketicinin zarar görmesine neden olacağı düşüncesi yer almaktadır.

3.1.2.4. Loncalarda Verilen Cezalar

Esnafların yalan konuşup hile yapması halkı aldatması veya kişinin sahip olduğu mesleği kötüye kullanması gibi nedenlerle ceza verilirdi. Küçük cezalar Altılar denilen ihtiyar heyetince verilirken büyük cezalar esnafın bulunduğu yerin belde kadısı tarafından verilirdi. Cezayı yiğitbaşı uygularken ceza suçun niteliğine göre bireysel yada kolektif uygulanabilirdi (Soykut, 1971: 117). Yani asıl suçlu çırak veya kalfa iken ustaya veya ustanın iş yerine de ceza kesilebilirdi. Bu durum ustaların çalıştırdığı elemanlar üzerindeki sorumluluğunu artırmıştır.

Verilen bazı cezaları Güzel (2004: 519-525) ve Soykut (1971: 119-121)' de şöyle belirtmiştir: İstanbul 'da kılıç yapan bir esnafın sapını abanoz ağacından yapılmış gibi göstermek için boyadığının anlaşılması üzerine esnaf meslekten çıkarılmıştır. Kalitesiz ayakkabı satan kişinin ayakkabısının dama atıldığı, başka bir örnekte sütün içerisine su karıştıran sütçünün kuyudan aşağı sarkıtıldığı, diğer bir örnekte bozuk terazi ile satış yapan bir oduncunun terazisini sırtına vurularak çarşı pazarda dolaştırıldığı, bozuk pekmez satan bir kişinin pekmez küpünün kafasına geçirildiği, selam verilmediği, dükkânının kapatıldığı, mal satışlarından hisse verilmediği, suçluyu masraf ve ikram yapmaya zorlama vb. cezaların verildiğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere cezalandırma usulüne bakıldığında işlenen suça karşı caydırıcılığı sağlamak adına toplum tarafından ayıplanabilecek veya kınanabilecek nitelikleri olan cezalar verilmiştir.

Belirtilen cezaları alan bireyler“ yolsuz” ilan edilir. Hatalı davranışlarından dolayı toplum tarafından dışlanırdı. Kahvehanelere ve büyük topluluklara giremez, herhangi bir ürün üretmek isterse kimseden ham malzeme alamazdı. Burada kişilere toplumun vermek istediği mesaj bu yanlışın tekrar yapmaması hileden ve dolandırıcılıktan uzak durmasıdır.

3.1.2.5. Yârân Odaları

Ahi kurumunun köylerdeki uzantısı denilebilecek bu odalar Türk konukseverliğinin, yardımlaşmasının en iyi örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu odalar temelinde sade bir imecenin dışında sistematik ve örgütlü bir çalışmayı ifade eder.

Ahilik sisteminin ve devamı niteliğindeki Lonca teşkilatının Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinde kurdukları ve bizlere kalan en önemli kültürel miras öğelerinin başında gelen bu odalar esnaflar arasındaki ilişkileri düzenlemek, yardımlaşma ve dayanışmayı artırmak amacıyla kurulmuştur. Ayın belirli günlerinde şehrin önemli esnaflarında “Yârân Geceleri” düzenlenerek esnaflar toplanır yaptıkları meslekler hakkında veya dini nitelikli sohbet ederlerdi (Akdağ & Kurtuluş, 2016: 92-93).

Anadolu köylerinde görülen ve genelde iki kat şeklinde düzenlenen bu odalar, yukarıda gelen misafir gruplarının konaklaması için iki büyü oda, aşağıda ise toplantılar ve eğlenceler için geniş bir avlu, hayvanlar için ahır ve tuvaletten oluşurdu. Sonbaharın gelmesiyle birlikte köylerdeki koşuşturmaca biter bu odaların önemi artardı. Köylüler kendi içinde bir “yaran başı” seçer bu odaların her işiyle onlar uğraşır. Bu odalar bazen köydeki kurullarca sorunların çözümünde mahkeme olarak bazen düğünlerde yemek verilen yer olarak bazen de toplumdaki kutlamalarda kullanılırdı. Ayrıca kocası ya da oğlu askerde olduğu için toprağını işleyemeyen bir kadına veya yangında samanı yanan bir köylüye veya evi yıkılan birine yaranla birleşerek imece usulüyle yardım ederdi (Çağatay, 1988: 495-500). Görüldüğü gibi bu odalarda sadece misafir ağırlandı değil olup bu odalar çeşitli durumlarda toplumsal birlik ve beraberliğin sağlandığı bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.3. Batı Tarzında Açılan Okullar

Kendi içine kapalı bir biçimde yaşayan Osmanlı Devleti batıdaki değişim ve gelişimlerden de habersizdi. Bir zamanlar silah, teçhizat ve ordunun gücü açısından diğer batılı devletlerden üstün durumda olan, üç kıtaya yayılan ve batıyı küçümseyen devlet 18. yy.ın sonu ile 19. yy.ın başlarında bilim ve teknik açıdan batılı toplumlarının gerisinde kalmış ve bu sorunun çözümü devletin yöneticileri tarafından batıya ayak uydurmakla batıdaki gelişmeleri takip etmekle mümkün olacağı kararlaştırılmıştı. Bu doğrultuda eğitim sisteminde batı tarzı eğitim veren okullar açılmıştır (Güven, 2004: 13).

Sultan Abdülmecit 1839'da tahta çıkınca, Sadrazam Reşit Paşa'nın tesiriyle, Gülhane Hatt-ı Hümayûn'u ismi verilen Tanzimat Fermanını yayınlamış ve bazı siyasi ve sosyal düzenlemeler yapacağını duyurmuştur. Böylece, Tanzimat (düzenlemeler) Dönemi başlamıştır. Özellikle bu dönemden sonra açılan bu okullarda Osmanlılık fikri savunulmuş ayırım gözetilmeden bütün milletlere açık olarak kurulmuştur. 1770 yılında Çeşme Limanında Osmanlı donanması ateşe verilip yakılınca Osmanlı yöneticileri ilk iş olarak askerî deniz mühendislik okulu kurmayı düşündü. Meslekî ve teknik eğitimin temelleri ilk kez açılan bu okullarda bu dönemde atılmıştır (Akyüz, 2011: 12).

3.1.3.1. Batı Tarzında Açılan Askeri Okullar

18.yüzyılda Osmanlı Devleti batıdaki devletler karşısındaki siyasi, askeri ve ekonomik açıdan geri kalmışlığı kabul etti ve öncelikle askeri alanda batıdaki teknik gelişmeleri ve yenilikleri takibe başlanılarak ilk batı tarzı askeri okullar açıldı, batıya öğrenci gönderilerek batıdan, açılan okullar için uzmanlar getirildi (Turan, 1992: 32-33).

Tanzimat Döneminde askeri okulların açılması gündeme gelmiştir. Bu noktada batılı kurumlar örnek alınarak bazı yeni kuruluşlar kuruldu. Batı tarzı askeri kurumların kurulmasında devletin askeri gücünün önemli bir bölümünü oluşturan yeniçeri ocağının bozulması çok önemli bir etkidir fakat yalnız başına değişimi bu faktör sağlamamıştır.

Şeker & Topçu (2006: 72)'ya göre; savaşlardaki yenilgilerin artması, yabancı uzmanların etkisi ve sivil hayatta medrese düzeninin hakim olması nedeniyle toplumda batılılaşmanın askeri kurumlara ağırlık vermekle olacağı fikri batı tarzı okulların açılmasını tetiklemiştir.

18.yy.ın sonu ile 19.yy.ın başlarında bilimsel ve teknik açıdan daha üstün olan Avrupa orduları karşısında alınan yenilgilerin artmasından dolayı devlet adamları bu kötü gidişatı durdurmanın çözümünü batıdaki gelişmelere ayak uydurulmasında ve Osmanlı ordusunun batılı devletlerin yeni savaş teknikleriyle eğitilip donatılmasında buldular. Bu doğrultuda ilk ilişkiler Lale Devri'nde başlamış, çeşitli Avrupa başkentlerine elçiler gönderilerek onlardan raporlar istenmiş ve padişahların da bireysel çabalarıyla ilk askeri okullar kurulmuştur (Güven, 2004: 13-14).

Bu dönemde açılan okullar şu şekildedir:

3.1.3.1.1. Hendeshane (Fen Okulu)

Hendese kelimesi “doğru parçası, yüzey ve cisim gibi sürekli nicelikleri konu alan bilim dalı.” (Süveysi, 21.06.2023) olarak tanımlanır.

Osmanlı ordusu Lale Devri olarak bilinen dönemde batıdaki ordulara karşı üstünlüklerini kaybetmeye başlamıştı. Savaşlar kaybediliyor ve sonunda çok ağır koşulları olan antlaşmalar imzalanıyordu. Bu duruma çözüm bulmak isteyen dönemin padişahı I. Mahmut orduda çağdaş bilgilere sahip subayların olması gerektiğini düşünüyordu (Bilim, 1998: 19-25).

1729 yılında Osmanlı İmparatorluğuna gelip dinini değiştirip Müslüman olan ve ismini Ahmet olarak değiştiren Comte de Bonneval (1675-1747), Osmanlı ordusunda askeri, teknik ve eğitsel bakımdan yeniliklere gidilmesi gerektiği konusunda devrin yöneticilerini ikna etmişti. 1731 yılında dönemin Sadrazamı Topal Osman Paşa tarafından beylerbeyi unvanı verilerek humbaracı ocağını ıslah etmekle görevlendirilmişti bu nedenle de Humbaracı Ahmet Paşa olarak nam kazanmıştı (Cihan, 2007: 38-41). Humbara kelimesi farsça kökenli olup “Demir veya tunçtan dökülmüş, yuvarlak ve boş olan içine patlayıcı maddeler doldurulup havan topu veya el ile atılan, yuvarlak bir bomba türü, kumbara” anlamına gelmektedir (TDK, 21.06.2023). Yaptığı çalışmalara nitelik açısından bakıldığında Humbaracı Ahmet Paşa'nın askeri-teknik eğitimin uygulamaya geçirilmesi konusunda büyük katkıları olduğu söylenebilir.

1734 yılında Humbaracı Ahmet Paşa İstanbul Üsküdar'da çağa göre modern denilebilecek bir humbarahane kurdu ve bu alanda teknik eğitim vermek için de bir Hendesehane'yi açtı (Doğan, 1997: 425-426).

Kurumun hocaları genel olarak ulemadan seçilmekle birlikte bu kurumun hocalarından Pirizade Mehmet Sait Efendi topçular için “iki yaylı kadran” gibi kendi geometri aletlerini yaptı ve kendi geometri kitabını bastı. Yine dönemin yeni basılan geometri ve fen kitapları tercüme edilip bu kurumda okutulmuştu (Kıratlı, 1993: 49). Bu tercüme eserler sayesinde Türkiye’de modern fen ve matematik eğitimi verilmiştir.

Tam anlamıyla bir okul olmasa da eğitim alanında Türkiye’de açılan ilk çağdaş kurum olan Hendesehane’ye yeniçerilerin tepkisi çekilmemesi adına saray bostancılarından ve Boğaziçi’ndeki yamaklardan eleman alındı. Hendesehane, çalışanlarına humbara için gereken geometri ve hendese öğretilen bir kurs niteliğindedir. Yeniçerilerin tepkisi, geleneksel zihniyet ve dönemin Sadrazamı Silahtar Mehmet Paşa’nın Ahmet Paşa’yı Kastamonu’ya sürgün etmesi vb. nedenlerle Hendesehane’deki eğitim sekteye uğradı ve 1750 yılında okul kapandı. Daha sonra açılması için girişimler yapıldıysa da bu girişimlerde muvaffak olunamadı (Bilim, 1998: 23-25). Bu duruma bakılarak toplumda yenilikleri benimseyen ve yeniliklerden rahatsızlık duyan iki zıt kesimin olduğunu göstermektedir.

3.1.3.1.2. Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn (Mühendishane-i Tersane-i Âmire)

1781 senesinde Mühendishâne-i Tersâne-i Âmire adıyla anılmaya başlanan kurum 1782 senesinde devrin padişahı I. Abdülhamit zamanında Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn adını alan kurum günümüz Deniz Harp Okulu’na temel teşkil etmektedir (Beydilli, 12.06.2023).

Dönemin şartları göz önüne alındığında devletlerin karada güçlü bir orduya sahip olması gerektiği kadar denizlerde de güçlü olması gerekiyordu.

Çeşme Deniz Savaşında (1770), Ruslar, Osmanlı donanmasına çok büyük bir darbe vurunca donanmanın ihtiyacı olan mühendisleri yetiştirmek amacıyla kuruldu. Başlangıçta dört sınıf halinde maaş ve yaşları devler tarafından karşılanan okulunun 1796 da çıkarılan fermanla temel bilgilerden başlayarak Geometri, Coğrafya, Matematik, Savaş Tarihi, Arazi Ölçüm Bilgisi, Astronomi vb. derslerde eklenmişti. Temel amacı belirli bir öğretim süresine bağlı kalmadan mimarlık ve mühendislikle alakalı işlerde çalıştırılacak nitelikli insanlar yetiştirmektir (Güven, 2004: 15).

Dönemin Kaptan-ı Derya’sı Cezayirli Hasan Paşa’nın girişimi ve Osmanlı Devletinin hizmetine giren aslen Macar olan Baron de Tott’un da yardımlarıyla Tersane-i Âmire yakınında Mühendishane ismiyle kurulan okulda baş hoca olarak da Cezayirli Seyyid Hasan Efendi görevlendirildi (Dölen, 1985: 511-512).

Tersane ve donanmanın çağın gereklerine uygun şekilde geliştirilmesi ve çalışanlarının eğitilmesi gayesiyle açılan bir teknik okuldur.

Çınar (2007: 20) eserinde Mühendishane-i Bahrî-ı Hümâyûn'u, örgün eğitim kurumu kapsamında kurulan ilk mesleki teknik eğitim kurumu olarak tanımlar.

1775 yılında Sultan III. Mustafa döneminde "Hendeshane Odası" veya "Hendeshane" adı verilen tersanelerde çok az bir öğrenciyle kuruldu. Öğrencileri devletin yüksek kademelerindeki memurların veya eski kaptanların çocukları arasından seçilmiştir. Öğrenci seçiminde sınav yapılmış Matematik ve Coğrafya 'da yetkin olma şartı aranmıştır. Okulda kullanılan eğitim araç ve gereçleri Paris'ten getirilmiş Fransız öğretmenlerce genellikle alan dersleri, Hendese, Matematik ve Coğrafya gibi dersler işlenmiştir. 1830 yılında Heybeliada'ya taşınmıştır (Aydın & Özdemir, 2019: 34).

Batıya açılan pencere niteliğindeki okulların ilki olan bu okula, kaynak olabilecek başka bir okul olmadığından önceleri okuma yazma bile bilmeyen küçük çocuklar alınırken daha sonraki dönemlerde bu durum değişmiştir. Müfredatı bugünkü ilk ve kısmen de orta öğretim seviyesindedir. Süresi üç yıl olan okulda bir ve ikinci sınıfta ilmihal, Arapça, Hendese, Hesap, Resim ve Matematik derslerini ortak alırken son sınıfta uzmanlaşma olur uzmanlaştıkları alanla alakalı dersler okutulurdu. 1842'den sonra İngilizce zorunlu Fransızca ise seçmeli hal almıştır (Akyüz, 2001: 133).

Osmanlıların batılılaşma yolunda attığı adımlar Rusların işine gelmediği için Ruslar, Fransızlara baskı yaparak okula gönderdikleri hocaları geri çağırmalarına neden oldular. Osmanlı bu durumda İsveç ve Londra'dan hoca getirtmiş daha sonraki dönemlerde ise okulda Anadolu'dan gelen hocalar başa geçmiştir (Güven, 2004: 17-18). İlerleyen yıllarda ise kuruma nitelikli hoca ve öğrenci bulunamadığı için kuruma son verilmiştir.

3.1.3.1.3. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn (Kara Ordusu Mühendislik Okulu)

1795 yılında Sultan III. Selim'in kurduğu Nizâm-ı Cedîd adı verilen kara ordusuna donanımlı subaylar yetiştirmek amacıyla İstanbul'da kurulmuştur. Bu kurumdan Üsküdar'da bulunan Humbaracı Ocağına ve Levend Çiftliği'ne ordunun ihtiyaç duyduğu mühendis niteliğindeki subaylar yetiştirilmiştir. 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı - Rus Savaşı döneminde askeri hastane olarak kullanılan bina Balkan Savaşları (1912-1913) döneminde kapalı kalmış 1914 senesinde açılmıştır. Fakat Osmanlı Devletinin I. Cihan Harbinde cephelerde çok fazla kayıp vermesi üzerine

askeri öğrencilerde silâh altına alındığı için kuruma öğrenci bulunamamış ve bu kurum kapatılmıştır (Aydın & Özdemir, 2019: 35).

O dönemdeki eski okullarda öğrenim gören öğrencilerin toplanmasıyla oluşturulan okulda 1795 yılında yapılan düzenlemeyle on'ar kişiden dört sınıf oluşturulmuştur. Bir müdürü ve her sınıfın bir hocasıyla birde kalfası vardı. Son sınıfın hocası baş hoca olurken diğer hocalarda kendi içinde sınıflandırılmıştır. Okulda ders veren hocalardan yabancı dil bilmesi ve kitap yazması koşulu aranmıştır. Hocalar ağır suçlara karışmadıkça ya da kendi isteği ile ayrılmadıkça görevinden alınamaması kararlaştırılmıştır (Güven, 2004: 17-18). Bu durum öğretmen kadrosunun bağımsız çalışmasına ve dış etkilerden uzak kalarak eğitim yapılmasına etki etmiştir.

1847 de çıkarılan nizamname ile Harbiye ve Mimar Mektebine çevrilen kurum Türkiye’de teknik öğretimin temeli olarak kabul edilmektedir. Buradan mezun olan öğrencilere sahada uygulamalı çalışmalar yaptırılmış, staj sırasında gittikleri bölgelerin haritaları çıkarttırılmıştır (Dölen, 1985: 512-513). Bu durum eğitimde klasik anlayıştan uzaklaşıp çağdaş anlayışlara yönelimlerin olduğunu göstermektedir.

Bu okulda okutulan dersler aşağıda (**Bkz. Tablo. 3.5**) tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3.5: Mühendishane-i Berri-i Hümayun ’un kuruluşunda okutulan dersler

Sınıf-ı rabi (1.Sınıf)	Sınıf-ı sâlis (2.Sınıf)	Sınıf-ı sani (3.Sınıf)	Sınıf-ı evvel (4.Sınıf)
Hüsn-i Hat	Hesap	Cebir	Fenn-i Remi
Arabi	Usûl-i Hendese	Tahtit-i Arazi	Fenn-i Lağım
Mukaddimat-ı Hendese	Arabî	Tarih-i Harp	Fenn-i Mahrutiyat
Resim	Fransızca	Coğrafya	Cerre-i Eşkalim-i Heyet

Fransızca	Coğrafya	Tarih-i Harb	İstihkâm
Rakam			Talim Nazariyatı
İmla			Hesab-ı Tefazulive Tamami

Kaynak: Akyüz (2001: 134).

Görüldüğü üzere çok geniş bir skalada çeşitli dersler verilerek öğrencilerin gelişimine katkı sunulmaya çalışılmıştır.

3.1.3.1.4. Tıphane-i Amire Cerrahhane-i Mamure (Tıp Okulu)

Osmanlı Devleti'nde 19. yy. itibarıyla tıp alanında uzmanlaşma başladı. Bu kapsamda ilk adım 14 Mart 1827 yılında, Sultan II. Mahmud tarafından "Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane"nin açılmasıdır. Başlangıçta yeni kurulan "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" ordusunun doktor ihtiyacını karşılama gayesi taşıyan bu kurum 1897 senesinde Alman yetkililerce ıslah edildi. Bu bağlamda 1898 senesinde Gülhane Askerî Rüştiye Okulu'nda yenilikler yapılarak burası "Gülhane Seririyat Hastanesi" ne çevrilmiştir (Kalafat & Kaya, 2023: 165). Zaman içerisinde Ankara'ya taşınan okulun ismi defalarca değişmiş son olarak 1947 senesinden sonra Gülhane Askerî Tıp Akademisi (GATA) ismiyle anılır olmuştur.

Ordunun artan sağlık ihtiyaçları, Yakın Doğu bölgesinde yayılan kolera salgını, yabancı hekimlerin sayısının kontrolsüz olarak artması vb. nedenler Tıbbiye'nin açılmasını zorunlu kılan nedenlerin başında gelmektedir. 1827'de ilk tıp okulu "Tıphâne-i Âmire" ismiyle açıldı. Hemen ardından (1828 ya da 1829'da) "Cerrahhane" ismiyle bir okul daha açıldı. 1831 yılında bu iki okul ıslah edildi. Cerrahhane'nin ıslahı için Sade de Galiere ülkeye davet edildi. Fakat asıl Tıbbiye'nin kuruluşu, 1838'de bu iki okulun birleştirilmesiyle başladı (Akt. Kuyaş, 2003: 185).

1827 yılında II. Mahmud tarafından Avrupa'daki tıbbi gelişmeleri takip edebilmek adına Şehzadebaşı'nda Tıphane-i Âmire ismiyle kurulan bu kurumun tıp alanındaki modernizasyonun ve batılılaşmanın ilk adımı olduğu varsayılır. Tıphane-i Amire 'den sonra Yeni Saray'a bağlı olarak Cerrahhane-i Âmire (1832) ismiyle tıp eğitimi veren başka bir okul daha açıldı. Daha sonraki yıllarda Tıphane, Cerrahhane'nin olduğu binaya taşınarak yapısı tekrardan düzenlendi. 1838 yılında bu iki kurum

birleştirilip Mekteb-i Tıbbiye olarak anılmaya başlandı. Padişah II. Mahmud tarafından Avrupa'dan hocalar getirilerek kurumda eğitim verdirildi. 1839 yılında Galata Sarayına taşınan okul son olarak "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" ismiyle anılır hale gelmiştir (Aydın & Özdemir, 2019: 36). II. Mahmud' un gerek okulun açılmasında gerek hocalarının temininde ve sonrasında çaba harcaması yeniliklere önem verdiğini göstermektedir.

Başlangıçta Asakir-i Mansure acemilerinden, Süleymaniye Medresesi'ndeki tıp mezunlarından ve yetenekli gençlerden öğrenci alan kurumda sınıflar büyükten küçüğe sıralanmış olup hocaları yerli ve yabancı kimselerden maaş alan halife ve muallimlerden oluşuyordu. Öğrencilere eğitim gördüğü sınıfa göre 20 kuruş ile 50 kuruş arasında harçlık verilmiştir. Burada okuyan öğrencilere Topkapı Sarayı sahilinde yer alan Hastalar Odası'nda Asakir-i Hassa-i Şâhâne Cerrahhânesi ismiyle kurulan Cerrahhane'de staj uygulaması yaptırılmış Kurşun Çıkarma, Kırık, Savaş Cerrahisi, İtalyanca ve Fransızca dil eğitimi, Eczacılık vb. pek çok alanda meslek öğrenimini esas alan dersler almışlardır (Sarı, 2004: 2-5). Müslümanlardan cerrah ve tabip yetiştirmeyi amaç edinen okulun 4 yıl süren programında Arapça, Türkçe, Fransızca, Sarf ve Nahiv, tıp bilimine giriş düzeyi dersler, çeşitli ilaçların, hastalıkların ve bu hastalıklara çare olacak bitkilerin Fransızca isimleri, din dersleri, Cerrahlık Uygulaması, Anatomi vb. dersler verilirken eğitim dili Cerrahhane'de Türkçe, Tıbbiye'de Fransızcaydı (Akyüz, 2001: 134-135).

Yıllar içerisinde eğitim süresi, eğitim yapılan kurumun yeri, sınıf seviyelerinde verilen derslerin içeriği vb. uygulamalarda değişiklikler yaşayan kurum tıp eğitiminde Osmanlı Devletinin mihenk taşı denilebilecek önemli kurumlar arasında yer almış doktorluk ve eczacılık mesleğini icra eden kişilerin yetişmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

3.1.3.1.5. Mektebi-i Ulum-u Harbiye (Harp Okulu)

Ordunun nitelikli subay ihtiyacını karşılamak üzere 1834 yılında kurulmuştur. Okuldan mezun olan kişiler askerlik mesleğine adım atarak çeşitli rütbelerle orduda görev almıştır. Bu tarih günümüzde Kara Harp Okulunun kuruluşu olarak anılmaktadır.

Kurulduğu yıllarda Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne, Mekteb-i Ulûm-i Harbiyye, Mekteb-i

Hâssa, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye ve Mekteb-i Harbiyye-i Mansûre gibi isimlerle bilinen bu kurum II. Mahmut'un 1835 yılındaki ziyaretinden sonra Cumhuriyet'e kadar resmî olarak Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Şahâne ismiyle, gayriresmî olarak ise Mekteb-i Harbiyye ismiyle bilinmiştir. Okulun öğretmenleri Avrupa'dan getirilmiş olup Fransızca zorunlu ders olarak okutulmuştur. Okulda 1847'den 1883 yılında ilk Alman askerî yardım heyetinin gelişine kadar Fransız tarzı bir öğretim verilmişti. Okulda Fransızcanın yanı sıra Binicilik, Fenn-i Harb (Taktik ve Strateji), Askerî Mimarlık, Manej, Haritacılık, Topçuluk ve Süvari Taktikleri, Arazi Taksimi, Geçici ve Daimî Tahkimat İnşası, Meç ve Kılıç talimleri müfredatta yer alan temel askerî derslerdi. (Msü.kho.edu.tr., 13.10.2023).

Bu okul kendinden önce kurulan askeri okullarla kıyaslandığında daha çağdaş bir yapıya sahip olsa da okula gelen öğrencilerin okuma yazmadaki yetersizliklerinden dolayı başlangıçta tam anlamıyla yükseköğretim niteliğine sahip değildi. Öğrencilerine “er” denilen okulda 1834-1851 yılları arasında geleneksel medrese eğitiminden pek de farklı bir eğitim verilmezken daha sonraki yıllarda ders programı gelişmiş çağdaş bir yapıya kavuşmuştur (Savaş, 2023: 116-118).

Öğrenciler toplamda dokuz yıl süren eğitim hayatına tabiydiler bunun ilk sekiz yılı “birinci mektep” olarak adlandırılırken, son senesine “ikinci mektep” ismi verilmiştir (Aydın & Özdemir, 2019: 38). Günümüz Kara Harp Okulunun temelini oluşturmuştur.

3.1.3.1.6. Askeri Rüştüyeler

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti başta ekonomik ve siyasi sorunlarla uğraşırken, idari, iktisadi, sosyal ve askeri alanda reform yapma ihtiyacı hissetmişti. Askerî alanda verilen eğitimin modernizasyonuna yönelik gayretler kapsamında Askerî yenilikler yapılmış yapılan bu yeniliklerde batı tarzı askeri eğitim örnek alınmış bu kapsamda okullar açılmıştır.

Askeri eğitimin lise düzeyinden önce başlatılmasını içeren tasarı 1867 yılında yürürlüğe alındı. Bu kapsamda Askeri liselere (İdadi) ek olarak askeri ilkokul (Sıbyan) ve askeri ortaokulların (Rüştiye), yeni eğitim sistemi içinde devreye sokulacaktı. Önceleri Avrupa'daki askeri okullarda başlayan bu uygulamaları Osmanlı Devleti de yakından takip etmiştir. Fakat bu tasarı imkân ve mali kaynak

eksikliğinden dolayı yapılamamıştır. 1874 yılında Paris’te kurulan “Mekteb-i Osmanî” binası ve arsaları satınca buradan elde edilen gelire kurulacak olan askeri ortaokulların büyük bir kısmının bina ve diğer giderleri karşılandı. 1875 yılına gelindiğinde ülke çapında otuz adet askeri ortaokul vardı. Bunlardan yalnızca dokuzu İstanbul’da yer almaktaydı (Erler, 2013: 80-81).

1845 yılından itibaren askerî idadilere öğrenci sağlamak amacıyla askerî rüştiyeler açılmıştır (Koçer, 1991: 76). Bu amaçla Hasköy’de bulunan yatılı okul kapatılmış yerine ise gündüzleri eğitim verecek Askeri Rüştiyelerin açılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda 1875 senesinde İstanbul’da Soğuk Çeşme, Gülhane, Koca Mustafa Paşa, Fatih, Hasköy, Kasım Paşa, Beşiktaş, Üsküdar, Paşa Kapısı, Toptaşı Rüştiyeleri açılmıştır. Bu okulları ülke geneline yaymak için taşrada da açılması için çaba harcanmış Bosna, Erzurum, Bağdat gibi şehirlerde birer idadi okulu açılmıştır (Şevket, 1909/1983: 88).

1846 yılı itibarıyla açılan rüştiyeler ortaöğretimin ilk basamağını oluşturuyordu. Buradan mezun olanlar çoğunlukla devlet kurumlarında memur olarak çalışıyorlardı. 1880’ li yıllarda idadilerin ülke genelinde artmasına kadar, devletteki en önemli modern devlet okulları rüştiyelerdi. 1861-1876 yılları arasında padişah Sultan Abdülaziz dönemine denk gelen dönemde İstanbul’da açılan rüştiyelerden devlet fayda görünce Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876- 1909) de rüştiyelerin sayısı artırıldı. Özellikle askerî idadilerin ve ordu merkezlerinin olduğu bazı illerde yeni askerî rüştiyeler açıldı. XX. yüzyıl başlarında Balkanlardan Arap Yarımadasına kadar uzanan büyük bir coğrafyaya yayılan askeri rüştiyelerin sayısı 20’yi geçmiştir (Korkmaz, 2020: 115-122).

Askerî rüştiyelerde eğitim, genel (mülki) rüştiyelerden daha disiplinli ve kaliteliydi. Bu okulların yöneticileri asker hocalar ve müdürler, asker dâhiliye zabitleri olurken, öğrencileri askeri üniforma giymiştir. Mezunları ise askerî idadilere girmek zorunda olmayıp bazıları okulu bitirince meslek sahibi olurken bazıları ise mülkiye idadilerine devam etmiş bir kısmı da memuriyete girmeyi tercih etmiştir. Eğitim süresi ilk yıllarda üç yılken daha sonrasında dört yıl olarak belirlenmiştir. 1913 yılında çıkarılan “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı” düzenlemesiyle rüştiyelerle iptidai okullar birleştirilmiş, askeri rüştiyeler ise kaldırılmıştır (Aksoy, 17.10.2023).

3.1.3.1.7. Askeri İdadiler (Askeri Liseler)

Askerî idadilerin kuruluş amacı; Bahriye, Mühendishane, Harbiye ve dahi Tıbbiye mekteplerine nitelikli eğitim alan öğrenci yetiştirmektir. Ordunun modernize edilmesine yönelik yenilikler kapsamında askeri idadilerin kurulması kararlaştırıldı.

Mehmet Emin Paşa'nın 1841 yılında Mekteb-i Harbiye Nazırı olunca askeri idadilerin kurulması için çalışmalar başlamış oldu ve nihayet 1845 yılında beş yıllık eğitim veren idadiler ordu merkezi olan bölgelerde kurulmaya başlandı. Bu amaçla Harbiye iki kısma ayrıldı. Bunlardan birincisi; dört yıllık yükseköğrenimden oluşan Mekteb-i Ulum-u Harbiye ve ikincisi; üç yıllık hazırlık eğitiminden oluşan Mekteb-i Fünun-u İdâdiyedir. Yine o dönemde Tıbbiye ve Mühendishanelerin orta öğretim bölümleri birbirinden ayrılmış ve idadilere devrolunmuştu. Harp Okulunda yalnızca savaş eğitimi verilirken, idadilerde ise Harbiyelere hazırlık niteliğinde dersler okutulmuştur (Savaş, 2023: 122).

İlk yıllarda idadilerde yalnızca yazı, basit hesap, Arapça ve Farsça gibi dersler verilirken 1850'li yıllardan sonra öğretim programlarına Astronomi, Geometri, Cebir, Fransızca, Mantık, Dil Bilgisi, Hat, Matematik vb. dersler eklenmiştir (Ergün & Duman, 1996: 494-511)

Kuruluşundan sonra eğitim programı zamanın şartlarına göre değişen idadilerde 1914 yılında yapılan düzenlemeyle seviyesi yükseltilerek ders programları baştan düzenlendi. Yapılan düzenlemeye göre üç yıllık askeri idadiyi bitiren bir kişi Harbiye'ye başlamadan evvel "Zabıt Namzedi" sıfatıyla altı ay kıta hizmeti yapacak daha sonra Kuleli İdadisinde toplanarak yeniden eğitim alacak ve bu süreç sonunda başarılı bulunanlar Harp okullarına girebilecekti (Gülcü, 2018: 109).

1923 yılında bütün ortaöğretim kurumlarına "Lise" ismi verilince genel ve askeri bütün idadiler kapatılarak isimleri lise olarak değiştirildi.

3.1.3.1.8. Menşe-i Muallimin (Askeri Öğretmen Okulu)

1875 yılında askeri okullarda meslek dersler kapsamı dışında kalan diğer dersleri okutacak sivil öğretmenleri yetiştirmeyi amaçlayan yüksek dereceli eğitim kurumudur. Harbiye Mektebi içinde açılan bu kurumun amacı, Edebiyat, Matematik, Resim, Tarih, Coğrafya, Topoğrafya vb. alanlarda branşında yetkin öğretmenlerin

yetiştirilmesini sağlamaktır (Taştekin, 2019: 1160).

Açılışı konusunda farklı araştırmacılar farklı tarihler belirtmişse de genel olarak 1875 yılında açıldığı kabul edilmektedir. Subayların askeri okullarda öğretmenlik yapmalarından dolayı kendi görevlerini yapamayınca sivil derslere öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu okulun öğrencileri genellikle medreselerin çalışkan ve kabiliyetli öğrencileriydi. Tatil süresi dört ay olan okul idadi ve yüksekokul olarak iki kısma ayrılmıştı. İdadi kısmı askeri idadiye benzeyen okulun beş sınıfı bulunmaktaydı. İdadiyi bitirenler sınavla yüksekokul kısmına girebilirdi. Yüksekokul kısmı on bir şubeden oluşup iki ile dört yıl arası eğitim vermekteydi. Bu kurumun yüksekokul kısmını bitirenler hemen öğretmen olamayıp tecrübeli bir öğretmenin yanında iki yıl öğretmen yardımcılığı yapma ve yabancı bir dilden eseri tercüme edebilmesi şartı aranmıştır. Bu şartları yerine getiremeyen bireyler öğretmen olamamıştır (Altın, 2014: 13-17).

Mekâtib-i Askerîye ve Darüşşafaka ders nazırı Süleyman Hüsnü Paşa tarafından kurulan ve çok geniş kapsamda eğitim veren Menşe-i Mualliminden mezun olup göreve başlayanlara 1200 kuruştan 3500 kuruşa kadar aylık verilecek, Hicaz, Yemen, Bağdat ve Trablusgarp gibi uzak vilâyetlere gönderilecekler ayrıca beşer yüz kuruş zam yapılacaktı. Ayrıca bu öğretmenler On beş yıl zorunlu göreve tabi tutulmuştu. On beş seneyi bitirenlerden birinci sınıf muallimler 5000, ikinci sınıf muallimler 4000, üçüncü sınıf muallimler 3000 kuruş maaşlarla yüksek mektepler muallimliklerine atanmıştı. Kurum devrin tek öğretmen okulu olan ve öğrencilerinin çoğu medreselilerden oluşan Darülmualimin 'den ve hatta 1900 yılında açılan Darülfünundan bile üstündür (Ergin,1977: 715-721).

Eğitim tarihinde önemli bir yeri olan bu kurumun alan yazın incelendiğinde II. Abdülhamid'e Süleyman Paşa ve faaliyetleri hakkında verilen bir jurnalden dolayı kapatıldığı belirtilmektedir.

3.1.3.1.9. Mızıkâ-i Hümayun (Müzik Okulu)

Tarihe bakılınca örneğine çok sık rastlanmayan bu kurum bünyesinde sarayın Opera ve Operet Orkestralarını, Askerî Saray Bاندosu'nu ve saraydaki her türlü müzikal organizasyonu içine alan oluşumdur.

Buradaki kişilerin sayısı dönem dönem değişmekle birlikte bazı dönemlerde 750

kişiyeye kadar çıkmış olup II. Meşrutiyetin ilanından sonraki dönemlerde 120'ye kadar düşmüştür Bu kadar geniş ve önemli bir yapıya sahip olduğu için bir veya birkaç kişinin değil paşa rütbesi verilen musikiden anlayan musikîşinasların yönetimine tabidir (Özcan, 02.06.2023).

Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırılana kadar ocağa bağlı musiki kurumları "Mehterhane" ve saray halkı ile Enderun'dakilere özel "Meşkhane" idi. Bu kurumlardan en önemlisi olan Mehterhanede görev alanları "Mehter Takımı" olarak isimlendirilmiştir. Geçmiş dönemlerde girişilen savaşlarda orduya moral vermek ve coşturmak, cülus dağıtımı, bayram günleri, padişah ve şehzadelerin düğünleri gibi özel günlerde ve kutlamalarda çeşitli müzik aletlerini kullanarak marşlar çalardı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılınca resmi musiki kurumu olan Mehterhane de kaldırıldı. Bu alandaki ihtiyacı karşılamak adına Mızıkâ-i Hümayun 1834'te Maçka'da açıldı (Aydın & Özdemir, 2019: 37; Taşkıran & Yüceer, 1999: 65).

Açılan bu okula hoca olarak Fransa'dan Manguel ve İtalya'dan Giuseppe Donizetti getirildi. Donizetti devrinde adeta şahlanan kurumda Osmanlı İmparatorluğunun ilk resmi marşı olan ve II. Mahmut adına bestelenen Mahmudiye Marşı ile Sultan Abdulmecid adına bestelenen Mecidiye Marşı döneme damgasını vurmuştur. Yaptığı emekleri karşılığında Donizettiye Paşalık rütbesi verilmiştir. 1853 yılında ise eski Dolmabahçe Sarayı yerine şimdiki Kargir Sarayı yapılırken Gümüşsuyu'nda Musika ve Hademci Hümayun Efendileri adına da bir okul yapılmış böylelikle Muzıkâ-i Hümayun, Türkiye'de çağdaş musikin ve musiki okullarının öncüsü olmuştur (Aydın & Özdemir, 2019: 37). Böylece batı tarzı müziğin Osmanlı İmparatorluğundaki gelişim süreci italyan ekolüyle başlamış oldu.

Bu kurum günümüzde ünü dünyaya yayılan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının çekirdeğini oluşturmaktadır.

3.1.3.2. Batı Tarzında Açılan Sivil Okullar

3.1.3.2.1. İptidailer (İlkokullar)

Osmanlı Devletinde halka yönelik açılan eğitim kurumları medreseler ve sıbyan mektepleri idi. Eğitim ihtiyacı yüzyıllar boyunca bu kurumlar tarafından karşılanmıştı. Sürekli gelişen ve değişen ekonomik, politik, sosyal ve eğitsel şartlar

karşısında bu kurumlar değişim ve yeniliklere ayak uydurmamış bu da bu kurumlarda verilen eğitimin toplum ve devletin ileri gelenleri tarafından eleştirilmesine neden olmuştu. Sıbyan mekteplerinin eğitim yöntemi pedagojik ilkelere uygun değildi ve öğrencileri ezberciliğe yöneltmekteydi. 19. yy. da Osmanlı toplumunun geneline tesir eden yenileşme ve değişim hareketinden eğitimde payını almış bu kurumlarda bazı değişiklikler yapılmış fakat istenilen sonuç alınamamıştır. O dönemde mektep ve medreselerden mezun olan ve onları destekleyen ulemanın tepkisinden çekinildiğinden yapılacak yenilikler zamana yayılmış eski ve yeni tarz eğitim kurumları bir müddet birlikte varlığını devam ettirmiştir.

19. yy. ın ikinci yarısından itibaren eğitim sisteminde yetersizlikler göze çarpmış sıbyan mekteplerinde de yenileşmeye gidilmiştir. Usûl-i cedide (yeni usûl) diye bilenen yeni okulların ilki İstanbul'da Nuru Osmaniye Cami Külliyesinde iptidai ismiyle 1872 yılında açılmış ve daha sonra Anadolu'ya yayılmıştır. Batı tarzı eğitim yapılan bu okullar günümüz ilkokullarına denk gelmektedir. Bu okulların kızlara ve erkeklere özel ayrı ayrı kurulanları olduğu gibi karma eğitim verenleri de vardı (Bayar, 2022: 213-214).

Usûl-i Cedide; öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerinin yerine modern ve etkili yöntemleri kullanması, ders işlerken kullandığı araç ve gereçlerde modernleşmeyi ifade etmektedir. Usûl-i Cedîde'nin uygulandığı iptidailerde öncelikle okuma yazmayı zorlaştıran öğrenci seviyesinin üstündeki dini kitaplar yerine seviyesine uygun klasik kitaplarla "usul-i savtiye" ve "meddiye" olarak da bilinen harf öğretimine dayalı bir öğretim verilmiş böylece okuma yazma kolaylaşmıştır. Bu sınıflarda öğretmen masası, öğrenci sırası, yazı tahtası, çeşitli haritalar, dünya küresi vb. materyaller derslerde kullanılmıştı. Ders hocaları, sıbyan mekteplerindeki gibi hediyeyle geçimini sağlayan mahalle imamı ve karısı değil onun yerine özel eğitimle yetiştirilmiş maaş karşılığı çalışan öğretmenlerdir (Gökmen, 2006: 154-156).

Bu okullarda aynı rüştiyelerde olduğu gibi Maarif Nezaretine bağlanmıştı. İlköğretimin zorunlu olması konusu 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'de tekrar gündeme gelmesi ve devletin dâhil olduğu savaşların azalması ile iptidailer, II. Abdülhamid Dönemi'nde yurt çapında yaygınlaştı. Buralarda verilen dersler 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre şöyledir: Usul-i Cedide'ye göre verilecek

Tecvid, Elifba, Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Ahlakla Alakalı Hikâyeler, Osmanlı Tarihi, Yazı, Coğrafya, Hesap ile Yararlı Bilgileri içeren kitaplardı. Bir yıl hazırlık sınıfı olan iptidailerde eğitim süresi hazırlık dışında genel olarak üç yıldan oluşmakta ve her sene sonunda yapılan sınavlarla öğrenci başarısına karar verilmekteydi (Kırpık, 2023: 153-193).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi kapsamında açılan bu okullara Mektep-i İptidai, İptidaiye Mektebi veya Usûl-i Cedide Mektebi de denmiştir. Sıbyan mekteplerinden farklı olarak dini eğitimin yanında Hesap, Nafia, Coğrafya ve Tarih gibi derslerde verilmiştir. Bir yandan yeni tarz eğitim verilirken bir yandan da eski tarz eğitim veren sıbyan mektepleri iptidaiye dönüştürülmüş ve ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. 2. Meşrutiyet döneminde 1913'te çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiyye Kanun-ı Muvakkatı Kanunuyla iptidailerde öğrenim süresi 6 yıl, sıbyan mekteplerinde 4 yıl olarak belirlenmiş, ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması, her köy ve kasabaya bir okul kurulması kararlaştırılmıştır (Yolalıcı, 1999: 286).

Yeni usûl olarak bilinen eğitim tarzıyla önemli yeri olan bu kurum 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kapatılmıştır.

3.1.3.2.2. Rüştiyeler (Ortaokullar)

19. yy. a kadar ilköğretim sıbyan mekteplerinde, orta ve yükseköğretim ise medreselerde gerçekleşiyordu. Bunların dışında saraya ait Enderun ve birkaç meslek okulu vardı. Şüphesiz ki bu okulların devlete ve millete büyük katkısı olmuş fakat bu okullar artık ihtiyaçları karşılayamayıp Avrupa'daki yenilik ve gelişmeleri takip edemiyordu, çağın gerisinde kalıyordu. Bu nedenle eğitimde reformlara ihtiyaç duyulmaktaydı.

Eğitimde yeniliklere gidilirken sıbyan mekteplerindeki eğitimin yetersiz olduğu görülmüş ve bu alanda yetkiyi elinde barındıran Meclis-i Vala da görüşülen kararlar 1838 yılında yeni okulların açılması kararlaştırılmıştı. Bu karara göre sıbyan mekteplerine "sınıf-1 evvel" açılacak yeni okullara ise "sınıf-1 sani" denilmesi kararlaştırıldı. Fakat dönemin Padişahı II. Mahmut bu isimlendirmeyi uygun bulmayarak sınıf-1 evvel yerine iptidai, sınıf-1 sani yerine de çocukların buradan mezun olduktan sonra rüştlarının sabit kalacağını düşünerek rüştiye ismini vermiştir. Bu okulların idaresini sağlamak için de Mekâtibi Rüşdiye Nezareti kurulmuş başına

dönemin ünlü hocalarından İmamzade Esat Efendi getirilmişti (Ergin, 1977: 402-403).

Rüştiyeler başlangıçta ilkokulların üzerinde bir hazırlık okulu daha sonra ise ortaöğretimin ilk basamağı haline evrilmiş bir okul niteliğindedir (Yolalıcı, 1999: 286). Bugünkü eğitim sisteminde karşılığını tam olarak bulmanın zor olduğu rüştiyeler ilkokullar (sıbyan mektepleri) ile liseler (idadiler) arasında yer almaktadır.

1839 yılında Sultan Ahmet Camisi içerisinde kurulan Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Süleymaniye Külliyesi'nde kurulan Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye rüştiye seviyesindeki ilk mektepler olarak karşımıza çıkmaktadır (Unat, 1964: 42). Başlangıçta sadece İstanbul'da kurulan rüştiyeler zamanla Anadolu'ya yayılmıştır.

Rüştiye genel anlamda 12 - 14 yaşında bitiyordu ve eğitim süresi dört yıl olacak şekilde belirlemişti. Fakat Dar-ül Maarif, Osmanlı eğitiminin bir parçası olunca eğitim süresi altı yıla çıkarıldı, 1863 yılında ise bir talimatnameyle bu süre beş yıla indirilmiştir. 1869 tarihli Maarif Umumiye Kanunnamesiyle nüfusu 500'den büyük her yerde bir rüştiye açılması, 1-23 ağustos arasında okulların tatil edilmesi, rüştiyeyi bitirenlerin sınavla idadiye alınacağı, öğretmenlere rütbesine göre maaş verileceği belirlendi. Yine aynı kanunnameye göre rüştiyelerde okutulan derslerin içeriği ise şöyledir: Din İlimlerine Giriş, İmla ve İnşa, Tertib-i Cedide, Arapça, Farsça, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Jimnastik, Osmanlıca vb. dersler işlenmiştir (Kodaman 1991: 91-114)

Rüştiye mekteplerinde derse giren öğretmenlerin kökenleri farklı olmakla birlikte bazıları Darülmualimin mezunu olmakla birlikte çoğunluğu medrese mezunuydu. Okula başlayan öğretmenler öncelikle "muallim-i sani" olarak göreve başlar daha sonra "muaalim-i evveliğe" yükselirdi (Bilim, 1998: 223-236).

Tekeli & İlkin (1993: 76) ise rüştiyelerde ahlaki ve dini eğitimin yanı sıra Türkçe İnşa vb. yeni derslerde müfredata eklenmişti. Fakat en büyük yenilik rüştiyelerin eğitim tekniğiydi. Sıbyan mekteplerinden farklı olarak yerde oturmak ve her öğrenciye tek tek ders anlatmak yerine sıralarda oturmuş öğrencilere toplu olarak ders anlatılmıştı. Böylece büyük öğrenci gruplarına ders anlatılıyordu.

Rüştiyelerin açılmasında, dönemin yüksek derecedeki mektepleri ile yabancı dilde eğitim veren askeri okullarına ihtiyaç duydukları öğrencileri yetiştirme ve devlet

dairelerinin memur ihtiyacını karşılama etkili olmuştur. “*Tanzimat döneminde açılan ortaöğretim kurumları arasında rüştiyeler (1838), Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye (1839), Mekteb-i Maârif-i Adlî (1838), Askerî İdadiler (1846), Mülkiye rüştiyeleri (1847), Dâru’l-maârif (1849) sayılabilir. Meclis-i Umûr-ı Nâfia’nın 1838’de hazırladığı “Umûr-ı maârife müteâllik işler hakkında”ki lâyhaya göre kurulan bu okullar bir rüştiyeler sistemi oluşturmaktadır.*” (Tenger, 2005: 18).

Tanzimat Döneminde açılan rüştiyelerde nitelikli eğitim verilmiş bu da toplum tarafından ilgi görmüştür. Rüştiyelerde eğitim gören öğrenci sayısı ve açılan rüştiyeler günden güne artmıştır. 1860 yılında tüm ülkede toplam rüştiye sayısı 48’e ulaşmıştı. Yine bu dönemde ilk defa kızlar için 1859 yılında açılan Cevri Kalfa İnas Rüştiye Mektebi tarihte açılan ilk kız rüştiyesi olarak tarihe geçti. 1869 yılında İstanbul’da 7 okul daha kız rüştiye mektebine dönüştürüldü. Bu mekteplerin programına Coğrafya, Matematik, Tarih vb. derslerin yanına evin tertip ve nizamına faydası olan derslerde eklendi (Dumanoglu, 2019: 136-138). O zamana kadar kızlar sibyan mektepleri veya medreselerde az bir eğitim görürken kız rüştiyelerinin açılması ve kızlara eğitim verilmesi dönemin şartları düşünüldüğünde büyük bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır.

1875 yılından itibaren sivil rüştiyelerin dışında kara, deniz ve tıp alanında askeri yüksekokulların aydın ve yetişmiş öğrenci ihtiyacını temin etmek amacıyla başta İstanbul olmak üzere bazı merkezlerde askeri rüştiyeler de açılmıştır. Gayrimüslim halktan çocukların da alındığı bu okullarda öğrenim süresi dört yıl olup sivil rüştiyelerde izlenen eğitim öğretim programına benzer bir program izlenmiştir (Zengin, 2004: 47-48).

1880 yılından sonra idadiler önem kazanmaya başlayınca rüştiyeler ikinci planda kaldı. 1888 yılında Maarif Komisyonu tarafından çıkarılan irade ile idadi bulunan yerlerdeki rüştiyelerin kapatılmasına bu tip rüştiyelerin devletten aldığı tahsilatın kesilerek idadi binalarının yapımına harcanmasına, rüştiyelerde eğitimin 2 yıla indirilmesine, talebesi az rüştiyelerin iptidailere çevrilmesine, yapılacak iptialerde rüştiye sınıfı açılmasına ve idadi bulunan yerleşim yerlerinde rüştiyerin idadilerle birleşmesine karar verildi (Kodaman, 1991: 114). Böylece rüştiyelere verilen değer azaldı ve rüştiyeler zamanla tasviye edilme yoluna gidildi.

3.1.3.2.2.1. Mektebi Ulumu Adli ve Mekteb-i Ulumu Edebiye ve Adli

Tanzimat Döneminde her alanda kendini gösteren yenileşme hareketi eğitim alanında da kendini göstermiş bu bağlamda ilki 1838 yılında açılan rüştiye mekteplerinden sorumlu olacak Mekatip-i Rüştiye Nezareti kurulmuştu. Bu kurumun kurulmasından sonra muhteşem denilebilecek rüştiyeler kurulmaya başlandı. Rüştiye derecesinde ilk mektep Sultan Ahmet Camii içinde Mekteb-i Maârif-i Adlî adıyla 1838 yılında açılmış olup bu kurum daha sonraları Maârif-i Adliye ve Ulûm-ı Edebiye olarak iki bölüme ayrılmıştır (Yücel, 1938: 3-4).

Sultan II. Mahmut döneminin sonlarına doğru kademe olarak sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim veren “rüşdiye” okullarının ve dolayısıyla Mekteb-i Maarif-i Adli'nin amacı devlet dairelerine rüştiye mezunu memur yetiştirmektir (Zengin, 2004: 45).

Adli Sultan II. Mahmut'un mahlasıdır. Okulun adı “Adli'ye ait bilgi okulu” manasına gelir. Daha önceleri çıraklık ilişkisi ile yetişen memurların bilgi sahibi olması amacıyla açılmıştır. Halk bu okulu Mekteb-i İrfan ya da İrfan Mektebi olarak isimlendirmişti. O devirde söz sahibi Mithat Paşa, Zihni Paşa, Recai zade Ekrem, Hüseyin Paşa gibi pek çok aydın burada öğrencilik ve öğretmenlik yapmıştır. Bu kuruma 1857 yılında bir idadi eklenmiş böylece Mekteb-i Ulumu Edebiye kısmı kapanmış 1862 yılında rüştiyelerin çoğalması ve memur yetiştirme işinin meslek okullarına geçmesiyle bu okul kapanmıştır (Kahraman, 1991: 44-46).

Mektebin kendisine özel olarak hazırlanan nizamnamesinde öğrenciler ve hocalar için dinlenme alanlarına, 6 dersliğe, bir kütüphane ve depoya sahip olacağı belirtilmiştir. Bu kurumda öğrencilere harçlık verilmiş ve Fransızca teşvik edilmiştir. Yığılma olmadığı sürece mektebe olan ilgiyi artırmak maksadıyla mezun olan talebelerin çalışmak istediği kalemi kendisinin belirlemesi usulü getirilmiştir (Yıldırım, 2010:14-27).

Sadece erkek öğrencilere 3 yıl süreyle eğitim verilmiştir. Bu okullarda üç çeşit sınav yapılmıştır. Bunlardan ilki kayıt esnasında uygulanan sınav, ikincisi imtihan-ı husûsi, üçüncüsü imtihan-ı umûmî'dir. 10 puan üzerinden değerlendirilen ve kayıtları tutulan sınavları başarıyla veren ve şahadetnâme alan bireylerin ataması yapıldı. Okulda Kur'an-ı Kerim, Hendese, Arapça, Farsça, Ma'a Tecvid, Ulûm-ı Dinîye, Tarih, Hesap, Sarf-ı Osmanî, Resim, Kıra'at, Coğrafya, Hesap, Ahlâk, Hat, Malûmat,

Hıfzıssıhha gibi dersler işlenmiş ve sınavlar 10 puan üzerinden değerlendirilmiştir (Çelebi, 2020: 976-1000).

Mekteb-i Maarif-i Adliye'nin yüz kişiden oluşan bir öğrenci kadrosu vardı ve yatılı olarak kurulmuştu. Bu okulda sınıf sistemi uygulaması yapılmıştır (Unat 1964: 41).

Gerek Mekteb-i Maârif-i Adliye'nin gerek de Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye'nin kuruluş amacına ve verilen derslere bakılırsa bu kurumlar devlete memur yetiştirme amacı taşıdığı için bir meslek okuluna benzetilebilir. Fakat ilerleyen yıllarda bu kademedeki hizmet veren mekteplere rüştiye tabiri kullanıldığı için bu okullarda rüştiye olarak kabul edilmiştir. Ama işin aslına bakılırsa bu iki mektep rüştiye değil, rüştiyelerle eşit olarak açılan memur yetiştirmeye yönelik ilk orta dereceli mülkî mekteplerdir.

Eğitim tarihinde mühim yeri olan bu kurum rüştiyelerin iptidailer veya idadilerle birleşmesinin ardından zaman içerisinde önemini yitirerek kapanmıştır.

3.1.3.2.3. İdadiler (Liseler)

Arapça “hazırlamak, geliştirmek” anlamına gelen îdadî kökünden türeyen idâdî kelimesi “hazırlama yeri” manasına gelir. Bu nedenle 1869’a kadar birçok okulun hazırlık sınıfına idâdî denilmiştir. Fakat bazı eğitim tarihçileri idadilerin ilköğretim kurumlarına mı yoksa ortaöğretim kurumlarına mı dâhil olduğunu belirlemek istemiş fakat karar vermekte zorluk yaşadıkları için konuyu ortada bırakmışlardır. Burada hangi aşamada olursa olsun bütün okulların, eğer varsa, hazırlama sınıfları idâdî denilmiştir. Bu karmaşa ancak 1869’ta çıkarılan Nizamnâme ile son bulmuş idâdî yalnız başına bir orta öğretimin kurumu olarak sınıflandırılmıştı (Kodaman, 1991: 114).

Osmanlı Devletinde eğitim kurumları arasında rüştiyelerden mezun olan bireyler devlet kademelerinde görev almakta fakat görevini yerine getirmekte aldığı eğitimin yetersizliğinden ötürü problemler yaşamaktaydı. Bu amaçla öğrencilerin eğitim seviyesini artırmak ve rüştiye öğrencilerinin yüksekokullara hazırlamak için kurulan idadiler günümüz eğitim sisteminde liselere denk gelen bir ortaöğretim kurumudur. Osmanlıda 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine kadar ortaöğretimin ilk kademesini için farklı rüştiyeler açılmış fakat ortaöğretimin ikinci kademesi için Galatasaray Lisesi yani Mekteb-i Sultaninin dışında bir okul kurulmamıştı. Bu da idadilerin açılmasını bir noktada mecburi kılmıştır.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kurulan bu yeni okullardan İlköğretim okulları; sıbyan mektepleri, ibtidailer ve rüşdiyeler olarak, ortaöğretim okulları; idadiler ve sultaniler olarak, yükseköğretim okulları ise Darülfünun ve farklı alanlarda açılan meslekî yüksekokullar olarak üç aşamada ele alınmıştır (Ağırakça, 2013: 23). Bu kapsamda idadi mekteplerinin kuruluşunu eğitim tarihimizde kritik öneme sahip 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlar demek yanlış olmayacaktır.

İlk idadi, Harp Okulu ve Askeri Tıbbiye'ye girmek isteyenler için hazırlık sınıfı şeklinde İstanbul'da 1845 yılı Nisan ayında Mekteb-i Fünun-u İdadiye ismiyle açılmıştır. Bu okul bir süre sonra Kuleli Kışlasına taşınınca Kuleli Askeri İdadisi ismiyle anılmıştır. Programı rüştiyelerin programından çok da farklı olmayan bu okulda 11-14 yaş arası çocuklar eğitim almıştır (Sağlam, 2023: 98-123).

Fakat bildiğimiz anlamda idadiler 1869 Maarif Umumiye Nizamnamesi ile amacı yükseköğretime (Harp Okuluna ve Askeri Tıbbiye) talebe yetiştirmek olan ve seviye olarak ta rüştiyelerin üstünde sultanilerin altında olan "idadi" ismi verilen mekteplerin kurulması planlandı. Bu nizamname kapsamında nüfusu 1000 haneyi geçen her yerleşim biriminde bir idadi kurulacak. Kurulan bu idadilere İstanbul'daki Darümuallimin-i Âliye mezunlarından toplam altı hoca görevlendirilecek. Rüşdiye mekteplerinden mezun olan Müslüman ve gayrimüslim halkın çocukları birlikte karma eğitim görecektir. Öğrenim süresi 3 yıl olacak ve bu süre sonunda yapılacak sınavlarda başarılı olanlar mezun olacaktır. Kurulan bu idadilerin başta personel (öğretmenler ve çalışan hizmetliler) ve inşaat olmak üzere diğer tüm giderleri Vilayet Maarif İdaresi tarafından karşılanacaktı (Örs, 2019: 230-241). Alan yazın tarandığında sonraki yıllarda dönemin şartlarına göre idadilerde öğretim süresinin ve verilen derslerin değiştiği görülmüştür.

1869 Maarif Nizamnamesinde kurulması kararlaştırılan idadilerin önemi Osmanlı eğitim sisteminde anlaşılmış fakat ekonomik imkânsızlıklar ve öğretmen yokluğu nedeniyle ancak 1873' te açılmıştır (Bilim, 1998: 553). Cahit Yalçın Bilim, ilk idadinin açılışını 1873 olarak belirlese de 1874 yılı olarak belirlenen kaynaklar da vardır.

1869 yılında açılması için karar alınan idadiler hemen kurulamamıştır. Bu doğrultuda ilk sivil idadi alınan karardan beş yıl sonra yani 1874 yılında Darümuallimin-i

Âliye'nin içinde İstanbul'da açılmıştı. Bu kurumun öğretmen ihtiyacını karşılamak gayesiyle de yine 1874 yılında Darümuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) açılmıştır (Dumanoğlu, 2022: 211-226). Bunun dışında açılan idadilerin sayısı devletin merkezi İstanbul'da 1876 yılına kadar dört veya beş tanedir. Merkezde durum bu şekildeyken taşrada ise ilk idadi mektebi 1875 senesinde bölgedeki rüştiye mektebinin dönüştürülmesiyle kurulan Yanya Yenişehir İdadi Mektebi'dir. İlk kurulan idadilerde, Farsça ve Arapçanın dışında İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dil dersleri ile Osmanlı Tarihi, Kavaid-i Osmaniye (Dil Bilgisi), Kıraat, Jimnastik, Hesap, Dünya Tarihi, Resim, Kitabet-i Türkî Coğrafya, Kimya, Cebir, Hendese vb. dersler okutulmuştur (Öztürk, 2000: 464-465). Böylece idadiler hemen hemen aynı denilebilecek yılda hem merkezde hem de taşrada kurulmuştu.

II. Abdülhamid Dönemi idadilerin altın çağını yaşadığı dönemdir. Bu dönemde idadilerin sayısı İstanbul'un dışında yani taşrada belirgin bir şekilde artmaya başlamıştır (Yıldız, 2020: 242-261). Ülke geneline bu yeni eğitim kurumunu yaymak bina ve inşaat giderlerini karşılamak için güçlü bir ekonomiye ihtiyaç duyulmuştu. Dönemin Sadrazamı Said Paşa'nın çabalarıyla maddi olanaklar sağlanmış ve idadi mektepleri özellikle 1885 yılından sonra ülke geneline yayılmaya başlamıştır. Açılan bu idadiler ilk yıllarda 1869 Maarif Nizamnamesine göre idare edilmiş daha sonra 1892 yılında idadilere özel detaylı bir talimatname hazırlanmıştır. Bu talimatnamede idadilerin müdürleri ve hocalarının görevleri ve öğrencilerle alakalı konular detaylı bir şekilde kararlara bağlanmıştı. Yapılan bu yeniliklerle idadilere olan talep artmış bu da bu okulların sayısını artırmıştır (Cengiz, 2020: 103-124). 1906 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğuna ait topraklarda kurulan hususi, resmî ve askeri idâdîlerin sayısı 109'a ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 20.000'e yaklaşmıştır (Gökmen, 2008: 101-128). Bu sayılar Osmanlı tebaasının idadilerde meslek edinmeye ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti bir bölgede idadi kurarken bölgenin şartlarına dikkat etmiştir. İlla yeni bir bina kurmamıştı. Mesela Şam'da kurulan idadi için bölgedeki bir tüccara ait konağı yine buna benzer şekilde Kayseri'de kurulan idadi için Seyfullah Efendi'ye ait konak, Adana, Mardin, Denizli gibi illerde oralardaki rüştiye binaları idadiler için kullanılmıştı (Türkmen, 2022: 533). Bu durum devletin ekonomik olarak sıkıntılı günler geçirmesine rağmen eğitim hizmetlerinden maksimum verim alınması

yönünde çabaların olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yine bu dönemde “Umûm Mekâtib-i İ’dâdiye-i Mülkiyenin İdâre-i Dâhiliyelerine Mahsûs Ta’limat” isimli bir talimatname ile o dönemde görülen maddi yetersizliklerden dolayı il merkezlerinde rüştiyeler de dâhil yedi yıllık(leyli idadiler), sancak merkezlerinde ise beş yıllık idadiler görülmüştür. Bu durumun nedeni maarife ayrılan bütçenin her il ve sancakta yatılı olarak yedi yıllık idadiler açmaya yetmemesidir. Bu nedenle maarif gelirinin az olduğu illerde ve sancaklarda beş yıllık eğitim veren gündüzlü idadiler açılmıştır (Dumanoğlu, 2022: 215).

Gülmez (2021: 106-131)’e göre, 1887 yılında toplanan Maârif Komisyonu, aldığı kararda o tarihe dek açılan idadilerin muhafaza edilmesini fakat bundan sonra idadi açılmamasını kararlaştırdı. II. Meşrutiyet’in ilân edilmesinden sonraki süreçte vilâyet merkezlerinde bulunan idadilerin bazıları sultanilere dönüştürüldü. Cumhuriyet yıllarına kadar eğitim veren idadiler, 1923 yılında bütün genel ortaöğretim kurumlarına lise isminin verilmesiyle kapatılmıştır.

3.1.3.2.3.1. Galatasaray Sultanisi

1846 senesinden itibaren Osmanlı ülkesinde rüşdiye sayısı artmıştı. Buradan mezun olanlar kimi zaman devlet kademelerine yerleşiyor kimi zamanda klasik eğitim kurumlarından medreselerde yükseköğretime devam ediyordu. Fakat rüştiyelerdeki eğitim yeteriz olduğu için rüştiyeler bireyleri yükseköğretime hazırlamaktan çok uzaktı. Hal böyle olunca rüştiye ile medrese arasında eğitim verecek bir kurumun ihtiyacı hissedilmişti.

Osmanlı Tanzimat Döneminde Avrupa’ya öğrenci göndermiş ve Paris’te 1856 yılında Mekteb-i Osmani adıyla Fransızca eğitim veren bir okul açmıştı. Amaç buradan yetişen gençleri mezun olduklarında Osmanlı ülkesinde hizmet edecek aydınlar yapmaktı. Fakat Sultan Abdülaziz yurtdışı gezisinde bu gençlerin amaçları dışında işlerle uğraştıklarını gördü. Bu okulu kapatıp İstanbul’da Collage de France örnek alınarak bir okul açma fikri uyandı. Öte yandan Islahat Fermanı ilan edilmiş üzerinden 10 yıl geçmiş fakat ciddi bir ıslahat olmamıştı. Fransa 22 Şubat 1867’de Bab-ı Aliye muhtıra vermiş ve eğitim dili Fransızca olan bir okul açılması istenmişti. Bu gelişmeler ışında Sadrazam Ali Paşa, Maarif Vekili Saffet Paşa ve Keçeçizade Fuat Paşa önderliğinde Mektebi Sultani kuruldu (Semiz, 2008: 40-70).

Yine bu okulun açılmasında Fransa Elçisi M.Bourrée da çabaları etkili olmuştu. Okula müdür olarak Fransız De Salve belirlenmiş yanına da yine bazı Fransız öğretmenler verilmişti. Bu okulda Müslüman ve gayrimüslim birlikte okuyacak, eğitim dili Fransızca olacak ama kimi dersler Türkçe verileceğinden Türkçe ve Fransızca olarak iki kısım sınıf bulunacaktı. Fen ağırlıklı dersler Fransızca işlenirken, Sosyal Bilimler odaklı dersler Türkçe işlenecekti. Bu doğrultuda kuruluşunda 341 öğrencisi olan okulda öğrencilerden 34 'ü Musevi, 48' i Gregoryen Ermeni, 19'u ise Katolik Ermeni, 34'ü Bulgar, 147' si Müslüman, 36'sı Rum ve 23'ü Katolik Latin'den oluşmaktaydı (Mekteb-i Sultani'nin Kuruluşu, 19.07.2023; Sungu, 1943: 315-347).

Mekteb-i Sultani, Osmanlı Devleti'nin gereksinimlerine uygun olacak bir şekilde Osmanlılık fikrine uygun olarak farklı dinlere inanan bütün halkın eğitim alması için Avrupa'daki ikinci derece mekteplere (ortaöğretime) denk gelen eğitimi karşılamak üzere 1 Eylül 1868 yılında Galatasaray'da açılmıştır. Günümüzde Galatasaray Lisesi adıyla eğitime devam eden bu binanın geçmişi Sultan II. Bayezid (1481-1512) zamanına kadar uzanmaktadır. O dönemde Galata Sarayı ismiyle kurulmuş ve Enderun'a gönderilecek acemilerin hazırlık saraylarından birisi olarak kullanılmıştır (Çelikleş, 2021: 141-180). Bu açıdan bakıldığında kuruluş ve yükselme döneminde Osmanlı bürokrasisine insan kaynağı olan kurum Mektebi-i Sultaniye ismiyle kurulduğunda da aynı işlevi devam ettirmiştir.

Galatasaray Mektebi- Sultaninin kuruluşundan hemen sonra kendi çıkardığı nizamnamede okula 9-13 yaş arası toplamda 600 öğrenci alınacağı yarısının Müslüman yarısının gayrimüslim halktan olacağı, mezun olanların tıbbiye, deniz, askeriye ve mühendislik alanında çalışabileceği belirtilmiş okutulacak dersler ise şu şekilde sıralanmıştı. Osmanlı Tarihi ve Dili, Dünya Tarihi, Kimya, Fizik, Eczacılık, Hukuk, Tıp, Beden, Resim, Botanik, Osmanlı Devletinin Tarım ve İdari Coğrafyası, Genel Coğrafya, Defter Tutma, Matematik vb. dersler programına alınmıştı (Semiz, 2008: 70-73) . Mekteb-i Sultaninin açılmasından bir yıl sonra çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde sultanilere de yer verilmişti. Buna göre büyük illerin merkezinde birer sultani mektebi açılacaktı. Sultanilerde verilen öğretimin süresi altı yıl olacaktı. Kısım-ı adî ve kısım-ı âli isimli sınıflar olacaktı. Eğitimin ücretli olacağı fakat başarılı olup da maddi imkânlardan yoksun öğrencilere indirim yapılacağı ve

ders programları gibi konulara değinilmişti (Kılınç & Kurt, 2019: 139-141). İlk mezunlarını 1871 yılında veren kurumun bir muadili Osmanlı eğitim tarihinde hiçbir zaman açılmamış uzun yıllar boyunca tek başına lise eğitimi veren kurum olarak kalmıştır.

Mekteb-i Sultani üç bölümden oluşturulmuştur. Bunlardan birincisi hazırlık sınıfı olarak da bilinen idadi veya sunûf-i iptidaiyedir. Mektebe alınmak için istenilen 9-13 yaş arası çocukların istenilen düzeyde olmayanları üç yıl eğitime tabi tutulurdu. İkinci kısım sultaniye diğer adıyla sunûf-i tâliye veya aliye olarak bilinen asıl kısmı ve üçüncü olarak Dâfülfünun-i Sultani burada dört yıllık eğitim süresi öngörülerek 1874-1875 öğretim yılında bir Hukuk Mektebi ile Turuk ve Mâabir Mühendishanesi açılmıştı. 1877'de de Edebiyat Mektebi açılmıştı (Kocamanoğlu, 2003: 141-146).

Bu okulun öğrencileri İstanbul'un en Avrupai semti denilebilecek Pera'da Fransızca gazete ve dergiler okumuş, batılı ve entelektüel bir yaşamı hayat tarzı olarak benimsemiş, iletişime ve etkileşime açık bireyler olarak, kaliteli cafeler, barlar ve film gösterilen mekânların daimi müdavimleri olan, kendi tiyatrosunu ve konserini hazırlayıp sunan bireyler olmuşlar başta resim olmak üzere çeşitli sergiler açmışlar hatta öyle ki her pazar halka yönelik bilgilendirici konferanslar bile vermişlerdir (Uslu, 2018: 1759-1778).

Gerek yerli gerek yabancı basında okula, müdürlerine, öğrencilerine karşı propaganda çalışması yapılmış fakat bir sonuç alınamamış olan okul değişikliklerle günümüzde bile eğitim kurumları arasında çok önemli bir konumda olmayı başarmıştır. Tarihi boyunca pek çok ünlü kamu görevlisi, siyasetçi, yazar, şair ve spor adamları çıkarmış olup Türkiye'nin dününü ve bugününü etkilemiştir.

3.1.3.2.3.2. Darüşşafaka

Kelime anlamı olarak Par (1984: 70)'e göre: 19.yy. sonlarında kimsesiz, öksüz ve yetim çocukların eğitilmesi amacıyla açılan kurum ve şefkat yurdu anlamlarına gelir.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Döneminde toplumun büyük kesiminde görülen okuma yazma eksikliği aydınların da dikkatini çekmişti. Bu durumun çözümü sadece örgün eğitim kurumlarında aramak yanlıştı. Bu gayeyle toplumun ileri gelenlerinden oluşan bir grup gönüllü eğitici ücretsiz dersler vermeye başladı. Böylece Osmanlı tarihindeki ilk halk eğitim kurumu olan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye' yi 30 Mart

1863 tarihinde kurdu (Darussafaka.org, 23.10.2023).

Adı sonraki yıllarda Darüşşafaka olarak değişen Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye, Beyazıt'ta Valide Ümmetullah Kadın Mektebinin yanına açıldı. Cemiyetin kurucuları arasında ilerleyen yıllarda Maliye Nazırı olacak Yusuf Ziya Bey, Vidinli Tevfik Paşa, Ahmet Muhtar Paşa ve vb. devrin önde gelen kişilikleri vardır. Bu Cemiyetin açtığı okul, 1873 senesine dek varlığını sürdürmüş her yıl ortalama 350 öğrenciye okuma-yazma öğretmişti. Toplamda üç sınıftan oluşan kurumda, birinci sınıfta İlmihâl, Elifba, Kur'an, Hat Talimi, Malûmat-ı Nafia, ikinci sınıfta, Kavaid-i Osmaniye, İmlâ, Hat Talimi, üçüncü sınıfta ise Hendese, Coğrafya, Hesap, Kitabet gibi dersler okutuldu (Şahbaz & Bağcı, 2008: 25).

Osmanlı Devleti'nin Paris Elçisi Sakızlı Esad Paşa'nın İstanbul'a döndüğünde Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'ye girmesiyle Paris'te gördüğü kimsesiz ve yoksul öğrencilere eğitim veren Brytanée Militaire De La Flénch'e benzer bir okul açmayı düşündü. Bu düşüncesi kapsamında İstanbul'da Fatih ve Sultan Selim Camileri arasında yer alan bir arsada okulu kurmak için 1869 yılında çalışmalara başladı. Dört yıllık inşa süreci sonunda 1873 yılında bina eğitim hizmetine başladı (Kahraman, 1991: 72-73).

25 Mart 1872 yılında kurumun kendi çıkardığı nizamnamesinde, inşa halindeki okula on yaşından büyük olmayan kız ve erkek çocukların alınmasını, öğrencilerin her türlü masrafının cemiyet tarafından karşılanmasını, idare ve eğitim kurulu oluşturulmasını, mektebe birer müdür ve müdire tayin edilmesini kararlaştırılmıştı. 1971 yılına dek okula kız öğrenci kayıt edilmemiştir. Darüşşafakat'ül İslamiye, başlangıçta 54 öğrenciyle parasız yatılı ve hususi statülü bir okul olarak düzenlenmişti. Okulun eğitim programı iptidai, rüştiye ve idadi programlarını bünyesinde barındıracak biçimde sekiz yıl olarak düzenlenip son iki yıl "âli" sınıflar diye bilinen yüksek okul programını uygulayan sınıflar oluşu için okulu bitirenler 1894 yılına kadar yüksek okul mezunu sayılmıştı. 1894 yılında toplam 8 kişiyi ilk mezun olarak verdi bu kişiler Posta ve Telgraf Nazırlığına atandı (Altun, 2020: 24-108).

Uzun yıllar boyunca ülkede Galatasaray Lisesi ve askeri liselerle birlikte idadileri oluşturan kurum Osmanlıdan günümüze hala varlığını sürdürmekte olup özellikle toplumun maddi imkânlardan yoksun yoksul kesimine meslek kazandırma ve eğitim

yaşamında destek olma açısından önem taşımaktadır.

3.1.3.2.4. Darülfünun

Özellikle Tanzimat Döneminde eğitim alanında ilk ve ortaöğretimde yeniliklere gidilmiş fakat yükseköğretim ihtiyacını karşılayacak bir kurum hala kurulamamıştı. Artık medreselerin dışında bir yükseköğretim kurumuna ihtiyaç vardı. Bu eksikliği gidermek amacıyla Osmanlı tarihindeki ilk yükseköğretim kurumu günümüzde İstanbul Üniversitesi olarak bilinen adıyla İstanbul'da kurulmuştur.

“Fenler evi” anlamına gelen bu ismin verilmesi bile medreselerden ayrı bir program uygulanacağına yorulabilir (Olgun, 2002: 185-186) .

Medrese dışında bir Darülfünun açılması fikri ilk defa 1845 yılında Meclis-i Muvakkat-i Maarif tarafından dile getirildi fakat bina, öğrenci, öğretmen ve kitap eksikliği olduğundan bu eksiklerin giderilmesinden sonra açılması kararlaştırıldı. Bu amaçla önce İtalya'dan Gaspare Fosatti getirilerek kurum binasının yapımına başlandı. Daha sonra buraya öğrenci yetiştirmek için 1845 yılında Darülmaarif kuruldu. Burada ders vermesi için Avrupa'ya iki öğrenci gönderildi. Ayrıca bina kurulana ve öğrenciler yetişene kadar okutulacak ders kitaplarının tercümesi için Encümen-i Daniş kuruldu (Karal, 2003: 204-207) .

Resmi olarak açılışı uzun sürecek düşüncesiyle 1863 yılında işlenecek derslerin konferans yoluyla halka açık yapılması kararlaştırıldı. Bu amaçla daha inşa sürecindeyken kimi odalar dershaneye dönüştürüldü ve konferanslar başlandı. Darülfünundaki ilk dersi Kimyager Derviş Paşa 1863 senesinde verdi. 1865 yılında inşası bitmiş ve bina Maliye Nezareti'ne tahsis edilmiştir. Binaya Avrupa'dan araç gereç getirilmiş, ders kitapları konulmuş fakat çıkan bir yangınla daha derslere bile başlanılmadan her şey kül olup kapanmıştır (İstanbul Üniversitesi, 05.12.2023).

Başlangıçta nicelik olarak az sayıda dersin verildiği Darülfünunda daha sonra zamanla derslerin sayısı artış göstermiştir. Verilen dersler genel olarak Fizik, Kimya, Tabii İlimler, İlm-i Mevalid ve Tarih dersleridir. Bu derslere sonradan Coğrafya dersi eklenmiş ve Mekteb-i Mülkiye de Coğrafya öğretmenliği yapan Mehmed Cevdet Efendi görevlendirilmiştir (İhsanoğlu, 1990: 709).

Konferanslara yaklaşık iki sene devam edenlere sınavda başarılı olma durumunda

bitirme sertifika verilmiştir. İlk deneme yangınla sonuçlanınca 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 79. maddesine göre İstanbul'da "Darülfünun-ı Osmani" ismiyle ikinci bir Darülfünun kurulması kararlaştırıldı. 1870 yılında kurulan bu kurumun sorumluluğu ise Hoca Tahsin Efendiye verildi. 1873 yılında kapatılan ve derslerin Türkçe işleneceği bu girişim Ulum-ı Tabiiye ve Riyaziye, Hikmet ve Edebiyat ile İlm-i Hukuk olarak üç şubeden oluşuyordu. Bu kurumda eğitim görmek için ise minimum 16 yaşını bitirmiş olma koşulu getirilmişti (Olgun, 2002:185-186).

Darülfünun-u Osmani çeşitli nedenlerle kapatılınca yükseköğretim alanında medreselerin dışında bir kurum kalmadı. Darülfünun kurma amaçlı üçüncü girişim olarak bu eksikliği gidermek amacıyla Darülfünun-u Sultanî kuruldu.

Osmanlı Devletinde gözle görülür bir şekilde batılılaşma hareketleri yaşanıyordu. Fakat bu hareketler her alanda kendini gösteremiyordu. Adalet hizmetleri geride kalyordu. Bu gelişmeye paralel olarak adli çalışan ve yargıç yetiştirilemiyordu. Bu sebeple ulema ve şeyhülislamlığın tepkisini çekmeyecek işinin uzmanı adli personel yetiştirme gayesiyle Galata'daki Mektebi Sultani bünyesinde bir hukuk mektebi açılması kararlaştırıldı. 1874 yılında açılan bu kurumun halk tarafından bilinmesi 1876 yılını bulmuştur. Darülfünun-u Sultani Hukuk Mektebinde eğitim dili Fransızca ve Türkçe olacak eğitim süresi dört yıl olacak ve Hukuk'a Giriş, Mecelle, Mukayeseli Roma Hukuku ve Roma Müesseseleri; İslam Hukuk' u, Osmanlı Ticaret Hukuku, Mülki ve Ticari Davalar, Ceza Hukuku ve Muhakeme Usulü, İdare Hukuku, Amme Hukuku ve Ekonomi Politik dersleri verilecekti (Özcan, 2003: 115-118).

Hukuk ve mühendislik alanında diploma veren bu Darülfünunun, şubeleri ve düzenli bir programı vardı. Fakat bu girişimde 1892 yılında kapatıldı (Dölen, 2008: 1).

Görüldüğü üzere bir yükseköğretim kurumu kurmak için defalarca deneme yapılmış fakat çeşitli sebeplerden ötürü bir türlü istenilen sonuç alınamamıştır.

3.1.4. Meslek Okulları

1857 Maarif Nezareti kurulduktan sonra 1860 yılına kadar geçen sürede Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı olarak Ayamama 'da 1847 yılında Ziraat Mektebi, 1858 yılında Orman Mektebi ve Maden Mektebi, 1860 yılında Telgraf Memurları Mektebi, 1861 'de Ticaret Mektebi gibi meslek okulları açılmış fakat askeri okullar gibi gelişme gösterememişlerdir (Koçer, 1991: 67).

Osmanlı tarihinde özellikle Tanzimat Döneminde eğitimde yenilik hareketleri artmış bu dönemde batı tarzında eğitim veren kurumlar açılmıştı ama bu okullarda eğitim hizmetini gerçekleştirecek başta öğretmen eksikliği olmak üzere donatı ve bina da dâhil olmak üzere pek çok sorun bulunmaktaydı. Bu nedenle meslek okulları kurulup farklı kademelerde görev yapacak öğretmenleri yetiştirmek amacıyla öğretmenlere has meslek okulları kuruldu. Tanzimat Döneminden sonra eğitim devletin vazifesi olarak görülmüş, cemaatlerin ve medreselerin elinden alınmaya çalışılmıştır. Medreselerdeki hoca figürü yeni açılan eğitim kurumlarında yerini erkeklerde muallim kadınlarda muallime figürüne bırakmıştır.

3.1.4.1. Darümuallimler (Öğretmen Okulları)

Farklı seviyelerdeki okullarda ihtiyaç duyulan öğretmenleri yetiştirmek amacıyla Tanzimat Dönemiyle birlikte açılmaya başlanan okullardır. Bu okullardan sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştireceklere Darümuallimin-i Sıbyan, rüştiyelere öğretmen yetiştireceklere Darümuallimin-i Rüşdi ismi verilirken idadilere öğretmen yetiştireceklere Darümuallimin-i İdadi denilmiştir (Öztürk, 2005: 9-30).

İhtiyaçlar doğrultusunda 1882 senesinde Maarif Nazırı Kemal Paşa'nın girişimiyle hazırlanan nizamname ile İstanbul'da Darümuallimin-i Aliye (Yüksek Öğretmen Okulu) kısmı da açılmıştır. Bu nizamnamede sıbyan ve rüştiye şubelerine ek olarak ulûm ve edebiyat kısımları da bulunan bir idadî şubesinin açılması ve okulun yatılı hale getirilmesi öngörülmüş olup 1886 yılında yatılı okul haline getirilmiş ve eğitim süresi yıllar arası farklılık göstermekle birlikte iki ile üç yıl arası olarak belirlenmişti (Turan, 2022: 1157).

Dârümuallimînlerin taşrada da açılması II. Abdülhamit dönemiyle birlikte hız kazandı. Bu kapsamda 1875 yılında Konya, Bosna ve Girit'te; 1882 yılından sonra ise Musul, Kudüs, Amasya, Sivas, Kastamonu, Erzurum ve Bursa'da darümuallimin okulları açıldı. 1891 yılında Maarif Nezâreti ülkedeki vilayet ve sancaklara gönderdiği talimatta sancak merkezlerinde darümuallimin açılmasını istedi. 1905-1906 yıllarına bakıldığında Hicaz, İşkodra ve Basra'nın dışında bütün vilayet merkezlerinde ve birçok sancakta darümuallimin okulu bulunuyordu (Somel, 2010: 171-174).

Öğretmenlik mesleğinin öğretildiği eğitim tarihinde önemli yeri olan darümuallimin

ve bu kıymetli kuruma bağılı olan- darülmualimin-i sıbyan ve darülmualimin-i rüşdi- diğeri kurumların yapısında zamanda değışimler oldu. Bu kurumlar Cumhuriyet yıllarına kadar varlığını devam ettirdi. Öztürk (2005)'e göre, 6 Ekim 1913 yılında yayımlanan Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkati isimli kanun ve hemen hemen aynı senelerde çıkarılan Vilayetler Umumi ve Hususi İdaresi Kanunuyla her ilde bir öğretmen okulu açılması ve masraflarının mahalli idarelerce karşılanması kararlaştırılmıştı. Yine bu doğrultuda 1915 yılında çıkarılan Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamnamesinin yayımlanması ve savaş yıllarının sıkıntılı havasından dolayı bu okulların giderleri karşılanamadı ve okullara olan ilgi azaldı. İlerleyen yıllarda özellikle Milli Mücadele yıllarında koşulların daha da kötüleşmesi nedeniyle zamanla kapandılar.

3.1.4.1.1. Darülmualimin-i Rüşdi (Ortaöğretmen Okulları) ve Darülmualimin-i Sıbyan (İlköğretmen Okulu)

19. yy. da siyasi hayatta yaşanan gelişmeler sosyal hayatın her bölümünü etkisi altına almaktaydı. Bu dönemde eğitimde millileşmeye gidilmiş klasik medrese eğitiminden vazgeçilmek istenmiş bu kapsamda günümüz ortaokullara denk gelen rüştiye isimli kurumlar açılmış bu kurumlara öğretmen teminini sağlamak üzere ise öğretmen yetiştirme gayesi taşıyan Darülmualimin-i Rüşdi isimli kurumlar oluşturulmuştur.

İlk sivil okul olan rüştiyeler, 1838 yılından itibaren açılmakta olup sayıları hızlıca artmaktaydı. Okulda görev yapacak öğretmenler başlangıçta yenilikçi medrese hocalarından seçilmekteydi. Zamanla bu okulların medreselerin tesiri altına girmesinden çekinen Tanzimatçılar okulda görev yapacak öğretmenleri seçmek için modern bir okulun kurulmasından yanaydılar. Bu amaçla kurulan ilk Darülmualimin'in kuralları başlangıçta çok net değildi. Özellikle Cevdet Paşa'nın okul müdürü olarak görevlendirilmesinden sonra düzene girmiştir (Akyıldız, 1993: 238).

İstanbul Fatih Semtinde Kemal Efendi tarafından 16 Mart 1848 yılında açılan kurumun müdürlüğüne Cevdet Efendi atanmıştır. Öğretmen yetiştirme tarihi açısından önemi bir konumda yer alan okul eğitim tarihinde ise büyük denilebilecek yenilikler getirmemiştir. Okulda Arapça, Farsça, Matematik, Usul-u Heyet, Coğrafya vb. dersler okutulmuş. Eğitim süresi üç yıl olarak belirlenen okula sınavla öğrenci

alınmıştır (Koçer, 1991: 56).

Sıbyan mektepleri ülke genelinde daha yaygın olduğu için bu kurumların daha fazla kişiye hitap ettiğini söylemek yerinde olacaktır.

Ülke çapında görülen on binlerce sıbyan mektebi vardı. Bu okullardaki eğitim nitelik açısından oldukça düşüktü. Çağı geriden takip eden bu okullarda niteliği artırmak ve bu okulda görev yapacak ilk öğretmenleri yetiştirmek amacıyla 15 Kasım 1868 yılında “Darülmualimin-i Sıbyan” yani (Erkek İlköğretmen Okulu) açıldı. Fakat bu kurumundan mezun olan öğretmen sayısı bir yılda 20 -30’u geçmiyordu bu durumda varlığını sürdüren sıbyan mekteplerinin öğretmen ihtiyacı karşılanamıyordu. Bu durumda Darülmualimin-i Rüşdi okulların sayısını taşrada da artırma yoluna gidilmiş fakat niteliği göz ardı edilmiştir (Bilir, 2011: 229).

3.1.4.2. Darülmualimat (Kız Öğretmen Okulları) 1870

Bilindiği üzere İslam dini erkeklerin olduğu kadar kadınların da yetiştirilmesine önem vermiştir. Fakat Osmanlı toplumunda hayatın birçok alanında olduğu gibi eğitim alanında da erkeklerin egemen olduğu bir yapı olduğu için kızların eğitimine yeterince önem gösterilememiş ve genellikle sıbyan mekteplerinden sonra kızlar okutulmamıştır.

Kızların okuması fikri ilk defa 1850 yılında Darülmualimin-i Rüşdi’nin kurucusu Kemal Efendi tarafından ortaya atılmış fakat o dönemde mümkün olamamıştır. 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kız çocukları için kadın hocalara ihtiyaç duyulmuş bu doğrultuda Darülmualimat açılmasına karar kılınmış ve nihayet 1870 yılında Ayasofya Cami civarında bir binada kurulmuştur. Öğrenim süresi üç yıl olup hem kız rüştiyelerine hem de sıbyan okullarına öğretmen yetiştirilmiştir (Koçer, 1991: 112-114).

Okul başlangıçta iki şubeden oluşuyordu. Bu şubeler de kendi içinde Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin eğitim alabileceği biçimde iki kısma ayrılmıştı. Dârülmualimât’ın açılmasının üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen bir düzen kurulamamıştı. Ancak 1895-1896 yılında okula müdür olarak görevlendirilen Mehmet Hulusi Efendi zamanında okulda bir düzen oluşturuldu. Okuldan mezun olan öğrencilerden dolayı taşradaki kız okullarının sayısı artmış ve ülke genelinde kız çocuklarının okullaşma oranını artırmıştır. İkinci Meşrutiyet Dönemine dek iki şube

olarak devam eden ve zaman içerisinde bölümlerinde değişiklikler olan kurumda 1910 yılında okula bağlı günümüz anaokulu öğretmeni yetiştirecek Ana Muallim Mektebi açılmış 1915'te kapatılmıştır. 1924-1925 öğretim yılında ise isim değiştirerek İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır (Turan, 2022: 1156).

3.1.4.3. Ziraat Mektebi (Ziraat Fakültesi) 1847

Osmanlı devletinin en önemli gelir kaynakları arasında tarım, hayvancılık, orman ve madene yönelik ekonomik faaliyetler gelmekteydi. Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin ekonomisi ziraate dayalı bir devlettir. Fakat 17. yy. dan itibaren ekonomik olarak gerilemeler yaşanınca yeniden eskisi güzel günlere dönmek için yeni ekonomik hamlelere ihtiyaç duyuluyordu.

Bu amaçla, Tanzimat Döneminde ekonominin üç önemli ayağı olarak görülen orman, mâden ve ziraat ile ilgili işleri yürütmek üzere 7 Şubat 1893 tarihinde Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti ismiyle bir bakanlık kurulmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan sanayi bitkilerinin üretiminin teşvik edilmesi tarım aletlerinin ve tarımda kullanılan yöntemlerin modernleşmesi düşüncesiyle birlikte modern tarım aletlerini kullanacak tarımda yetkin ziraatçileri yetiştirmek gayesiyle ziraat mektebi açıldı. Bu okul Osmanlı Devleti'ndeki ilk meslekî-teknik eğitim okuludur. Kuruluş amacı eğitim alan öğrencilere hem teorik hem de uygulamalı eğitimi bir arada vererek İstanbul Yedikule'de kurulan Bez Dokuma Fabrikası'na iplik üretmek bu doğrultuda hammadde olan pamuk tarımında gelişimi ve modernizasyonu sağlamaktır (Çeşme, 2011: 4-5).

Osmanlı Devleti tarımı bugünkü anlamından daha geniş bir perspektifle algılamış ve kurulacak okuldaki eğitimi de bu minval üzere planlamıştı. Kurulacak okuldaki eğitim tarım, hayvancılık, bağcılık, yol ve köprü yapımı, hayvan ve bitki hastalıklarını içerecek şekilde planladılar (Önsoy, 2001:483). Bu kapsamda Tanzimat'ın ilk yıllarında İstanbul civarında ilk Ameli Ziraat Okulu (Ziraat Talimhanesi) 24 Ocak 1847 yılında Ziraate ait Fünun Mektebi ismiyle açılmış ve Amerika'dan hoca getirtilmiştir (Koçer, 1991: 57).

Kurulan bu talimhanede uygulaması yapılacak yeni tarım tekniklerinin öğrenciler ve işçilerce öğrenilmesi, verime ve zamana bağlı olacağı için eğitim süresi altı yıl olarak belirlenen okulda dersler Amerika'dan gelen öğretmen Davis ve beş ziraatçi

eşliğinde işlenecekti. 1848 yılında ilk öğrencilerini alan okul takribi 4 yıl faaliyet göstermiştir. Talimhaneye alınacak öğrenciler ve işçiler için üç sınıf oluşturulmuştur. Bunlar: sınıf-1 evvel, sınıf-1 sâni ve sonuncusu olan sınıf-1 sâlistir. Uygulamalı eğitime Talimhane arazisinde mevsimlere göre değişen hububat tohumları ve ağaç çekirdeklerinin ekimi ve terbiyesi ile başlanacaktı. İkinci yıl hayvan ve boya maddelerinin tımar ve terbiye işleriyle ilgilenilecekti. En son dört yılda ise ürünlerin gelişimi gözlemlenecek takibi yapılacaktır (Yıldırım, 2008: 223-227).

Unat (1964: 77) eserinde kurulan bu talimhaneyi “mesleki ve teknik öğretim kurumlarının öncüsü” şeklinde nitelemektedir.

Gayrimüslim ve Müslüman öğrencilere birlikte hizmet veren talimhanede birçok modern tarım aletleri kullanılırken programında yer verilen dersler ise şunlardır: hesap, toprak analizi, coğrafya, ilm-i ziraat, geometri, bahçivanlık, felsefe, şeker terkip ve istihsali, yol ve köprücülük, ipek kurtları, icmâlen teşrih-i hayvanat, merinos koyun yetiştiriciliği, miktar-ı kafiyede fenn-i baytarı, mufassalen ameliyat-ı ziraat, ilm-i nebatat’tır. Okula ödenek gelmediği için masraflar artmış ve beklenen fayda sağlanamadığı öne sürülerek okul kapatılmış ve buradaki öğrenciler Tıbbiye’ye nakledilmiştir. 1867 yılında il merkezlerinde bir tane ziraat mektebi ve numune çiftlikleri kurulması planlanmış ama sonuç alınamamıştı. Daha sonra Halkalı ’da 1889 yılında ikinci ziraat mektebi ve okula bağlı baytar mektebi kurulmuş fakat bu girişimde de başarı sağlanamamıştır (Demirel & Doğanay, 2011: 183-189).

Talimhane başarısız olunca ziraat alanındaki modernleşme ve yeniliklere II. Abdülhamid dönemine kadar ara verilmiştir. II. Abdülhamid’in kurduğu Halkalı Ziraat Mektebi’ne kadar ziraatçilik mesleğini profesyonel olarak uygulayan ve öğreten başka bir kurum yoktur. Ziraat mektepleri toplumun genelinin ekonomik uğraş alanı olan ziraatçilik mesleğinin profesyonellik esaslarının öğretilmesi ve pratiğe dökülmesi açısından önem arz etmektedir.

3.1.4.4. Orman Mektebi (1870) ve Maadin Mektebi (Orman ve Maden Fakültesi 1874)

Tanzimat Döneminde açılan meslek okullarından biri de orman ve maadin mektebidir. Osmanlı İmparatorluğu geniş sınırlara sahipti ve bu sınırlar içerisinde zengin ormanlar ve madenler yer almaktaydı. Dönemin Avrupa ülkeleri madenler ve

ormanlar gibi doğal kaynaklardan büyük gelir elde ederken Osmanlı Devleti bu kaynaklardan yararlanamıyordu. Bu duruma çözüm bulmak için orman ve maden mektepleri kurma çalışmaları başladı.

Tanzimat Fermanının ilanından sonra ekonomik olarak gelir kaynağı elde etmek isteyen Osmanlı İmparatorluğu, 1839 senesinde Ticaret Nezaretine bağlı bir Orman Müdürlüğü kurmuştur. Fakat bu müdürlük teknik manada ormancılık yapmamış genellikle orman ürünleri alım satımını vergilendirmeye uğraşmıştır (Özden & Ekinci, 2010:7)

Yine Tanzimat Döneminde ormanların keşfi ve daha verimli değerlendirilebilmesi için Fransa'dan Aleksandr Estem ve Louis Tassy isimli iki mühendis görevlendirildi. Ormancılık alanında teknik eğitime geçiş bu iki mühendisin 1857 yılında Orman Mektebini açmasıyla başlar (Akagündüz & Nizamoğlu, 2021: 8-9). Tassy, İstanbul'da Ticarethane'de açılan bu okulun kurucu müdürü olduğu için kurumun ismi kaynaklarda "Tassy Orman Mektebi" olarak da zikredilmektedir.

Ormancılık birkaç kişiyle yapılamayacak kadar zor bir iş olduğundan çok fazla elemana ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir. Bu bağlamda orman memurlarını yetiştirecek bir mektep ihtiyacı duyuldu. Gerek öğretmenlerin Fransız olması gerek de ders kitaplarının Fransızca basılması üzerine okula alımlarda iyi derecede Fransızca bilme şartı arandı. Fakat bu seferde öğrenciler okuldan sonra işsiz kalacağı ve okulun geleceğinin belirsiz olmasından dolayı öğrenci bulamama sorunu ortaya çıktı. Bu sıkıntı da çözülmeye Ticaret Nezaretine bağlı olarak kurulan okulda eğitim dili Fransızca olup ihtiyaç duyulduğunda Alemdağ'a uygulamalı eğitime gidildi. İlk mezunlarını dokuz kişiyle 1861 yılında verdi fakat mezunları bir süre iş bulamadı (Keskin, 2005: 20-24).

Tassy'nin kurduğu bu kurum bir mektepten ziyade kurs niteliklerine daha uygundu. Bu kurum Tassy'nin Fransaya dönmesiyle eğitime ara vermiştir. Daha sonra Tassy tekrar İstanbul'a gelmiş ve 1868 - 1869 yılına kadar kurumdaki çalışmaları devam ettirmiştir. Tassy bu dönemde geri dönmek üzere gidince kurumun idaresi M. Chevreau'ya ve onu takiben de M. Simon'a emanet edilmiştir. M. Simon'un idaresinde kurum gerçek kimliğine kavuşmuş 1871 yılında çıkardığı nizamnameyle mektebe esaslı yenilikler getirmiştir. Bu nizamnameye göre, kurum Maliye Nezaretine bağlanmış, kurumun eğitim süresi iki yıl olarak belirlenmiş ve bu sürede

önce harita yapmak ve arazi ölçmek için gereken matematik başta olmak zere Botanik, Kimya, Fizik gibi dersler okunacak sonrasında sivil kültür, orman koruması ve ormancılık mevzuatına ait bilgiler verilecekti. Ayrıca öğrenciler dersleri uygulamak için 15 - 20 gün aralıklarla ormanlarda dolaşacaktı (İlkmen, 1957: 9-10).

Ormancılık mesleğini icra etmeye muktedir kişilere ihtiyaç duyulmasından dolayı eğitim süresi dört yıldan iki yıla düşürülmüş ve orman mektebi'nden mezun olanlara dördüncü dereceden memuriyet verilmiştir.

Madencilik konusunda ise Osmanlı ve devamı olan Türkiye Devleti'nde Cumhuriyetten önce okul disiplini içinde gerçek madencilik eğitime rastlanmaz. Madencilik eğitimi 19. yy. da başladı. Madencilikle ilgili ilk eğitim deneyimimiz 1880'lerde başarısız olduğunda, Avrupa ülkelerinde madenciliğin hemen hemen 150 yıllık bir geçmişi vardı. Ve madencilik bir ekonomik faaliyet olarak gelir kapısı niteliğindedi. Osmanlı Devleti madenlerin çeşitliliği ve rezervi bakımında zengin olmasına rağmen bu madenleri işleyecek üretime kazandıracak maden mühendislerinden yoksundu. Maden mühendisleri genel olarak yurt dışından geliyordu bu durum da hem milli menfaatlere aykırıydı hem de istenilen fayda elde edilemiyordu.

Bu durumun çözümü için 1851 yılında özellikle Tophane'deki madenlerde görevlendirilmek için Harbiye'nin 4. sınıf öğrencileri içinden seçilen öğrencilerin İngiltere ve Fransa'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Fakat bu durumda ihtiyaçları tam olarak karşılayamıyordu. Maden mühendisi yetiştirecek bir okula ihtiyaç vardı fakat bunun için zaman ve para kısıtlıydı. Maden İdaresi Başmühendisi Ernest Weiss'a hükümete sunduğu teklifte başmühendis kadar ileri düzey olmasa da ihtiyacı hissedilen madenlerin keşfi, çıkartılması ve eritilmesi gibi daha kolay işleri yapabilecek ikinci sınıf maden mühendislerinin yetiştirileceği bir mektebin kurulabileceğini belirtti. Orman mektebinin örnek alınarak açılacağı bu mektebe rüştiye mezunu, coğrafya, hesap, Arapça ve Farsça bilen hevesli öğrencilerden Maden İdaresi bünyesinde bir maden mektebi açılabilirdi (Keskin, 2010: 84-85; Kış, 2015: 111-121)

Ve nihayet 1874 şubat ayında 2 yıl eğitimden sonra mühendis yetiştirecek maden mektebi kuruldu. Bu kurumun kurulmasında 1840 yılında Fransa'da madencilik eğitimi alan Ethem Paşa'nın da büyük gayretlerini göz önünde bulundurmak

gereklidir (Kaya, 1998: 21). Kurulan maden mektebinde haftada ikişer saat olarak bu dersler işlenmiştir. Birinci sınıf dersleri: geometri, sayıların kökleri ve kuvvetleri, cebir, logaritma, fizik, trigonometri, yüzey ölçümü, fenn-i madeniyat ikinci sınıfta ise topografya, taşların vasıfları ve tarifi, muhtasar fenn-i kimya ve muhtasar fenn-i ma'âdin gibi dersler okutuldu (Keskin, 2005: 33-38).

Ma'âdin mektebi'nden mezun olan öğrenciler Osmanlı ülkesindeki illerde zamanla mühendis olarak göreve başlıyorlardı.

Maden mühendisi ihtiyacı göz önünde bulundurularak büyük beklentilere girilmeden ve düşük maliyetle kurulan bu kurum çok kısa sürede gerekli teçhizat ve öğretmen temin edilerek eğitime başlamıştı. Fakat ülkenin içinde bulunduğu siyasi açıdan buhranlı günler eğitim kurumlarını da etkilemiştir. Okulda derslere giren bazı subayların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılması gerektiği için dersler sekteye uğradı. Yaklaşık 6 yıllık eğitim geçmişi olan bu kurumda düzenlemelere gidildi. (Kıış, 2015: 111-121)

1870'li yılların sonlarına doğru kamu kurumlarının bütçesinde tasarruf yapma amacıyla kısıtlamalara gidilmişti. Bu doğrultuda 1880 yılında orman mektebi ve maadin mektebi ile birleştirilip orman ve maadin mektebine dönüştürüldü. Eğitim süresi dört yıl olarak belirlendi. Kurum kendi içinde idadiye ve müntehi sınıfına ayrıldı birinci bölümde maden ve orman mühendisliğine ortak eğitim verilirken, ikinci bölümde orman veya madencilikle alakalı üst düzey eğitim verildi. Bu iki bölümün birbiriyle uyumsuz olması nedeniyle 1893 yılında kurum kapatıldı. Burada okuyan öğrenciler Halkalı Ziraat Mektebine aktarılmıştır (Önsoy, 2001: 484-486)

Açılan bu teknik okullar ilk yıllarda kendinden beklentileri karşılamada yetersiz kalsa da daha sonra bu alanda kurulacak olan kurumların ilki olma açısından önemlidir. Gerek ziraat ve orman mektebi gerek de maadin mektebi bireylere meslek kazandırma açısından Avrupa'da kurulan benzerlerinin ülkemizdeki ilk örnekleridir. Bu okullarda görevlendirilen uzman ve öğretmenler Avrupa'nın gelişmiş bilim ve tekniğinin Osmanlı ülkesine girmesine katkıda bulundular.

3.1.4.5. Telgraf Mülazım Mektebi 1861 (Fünûn-ı Telgrafiye/ Telgrafhâne-i Âmire Mektebi)

Osmanlı Devletine ilk telgraf 1839 yılında telgraf'ın mucidi olan Samuel Mors'un

ortağı bir Amerikalı olan Chamberlain isimli vatandaşa İstanbul'a getirildi. Amacı Sultan Abdülmecid'e sunup patent almaktı. Fakat bazı problemlerden dolayı cihaz çalıştırılmadı. Yine bir Amerikalı profesör olan J. Lawrence Smith, 9 Ağustos 1847 yılında başarıyla gönderilmiş ilk mesaj denemesini gerçekleştirdi. Sultan Abdülmecid'in huzurunda Beylerbeyi Sarayı'nda yapılan bu denemeden sonra Abdülmecid tarafından Smith'e bir nişan verilmiştir (İbrahim, 2018: 189).

Osmanlı topraklarında kullanımı ve yaygınlaşması ise 1853 Kırım Savaşından sonra oldu. Osmanlı Devleti ile müttefik olan İngiltere ve Fransa savaşın Rumeli'den Kırima geçmesi üzerine orduyla iletişimin kopmaması adına telgraf kurmaya karar verdiler. Bu doğrultuda hemen harekete geçilerek ilk telgraf hatları Varna'da kuruldu. Daha sonra İngilizlerce Varna-İstanbul hattı kuruldu (Yıldırım, 2010: 266). Şüphesiz ki dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda iletişim alanında önemli yeri olan telgrafın savaşların neticelendirilmesinde en az barut veya silah kadar önemlidir. Bu nedenle ilk testinden sonra kısa süre içerisinde ülkeye yayılma çabaları görülmektedir.

Gönderilen ilk telgraflar Fransız ve İtalyan memurlarca Latin Alfabesiyle Fransızca şeklinde gönderiliyordu. Başlangıçta yabancı telgraf memurlarından eğitim alarak yerli memurlar yetiştirilmesi fikri ortaya atıldı ve Babıali'deki tercüme odasından yabancı dil bilen Fevzi Bey gibi kişiler alınarak yetiştirildi. Telgraf gibi çok mühim ihbar ve istihbar aracı olan bu kurumun yabancıların elinde olması ve muhaberenin yabancı dillerde yapılması devletçe hoş karşılanamazdı. Bu durumda yerli telgrafçı gereksinimini karşılamak ve telgraf muhaberesini Türkçeleştirmek adına 1861 senesinde Telgraf Memur Mülazım Mektebi Soğuk Çeşme'de açıldı. Eğitim süresi iki yıl olan kurumda eğitim alan bireylere 250 kuruş harçlık verilmiş olup çeşitli nedenlerle sadece iki dönem sonra kapatılmıştır (Ergin,1977: 621).

Daha sonra 1881 senesinde tekrar açılıp dokuz yıl eğitim vermiş ve yine kapatılmıştır. 1872 yılında eğitim dili Fransızca olan Galatasaray Mekteb-i Sultanisinin ders programına telgrafçılıkla alakalı dersler eklenerek, bu kurumdan yerli telgrafçı ihtiyacı karşılanmak istenmiş fakat başarılı olunamamıştır. 1880 senesinde ise Darüşşafaka Lisesi'nin son sınıfına telgraf ve elektrikle alakalı ders konulmuş ve burayı bitirenler Telgraf Nezaretine bağlı fen kalemine memur olarak atanmışlardır (Olgun, 2016: 149).

Programında telgraf fenninin tarihi, elektrik nazariyeleri, pillerin yapılışı ve kullanılışı tarzları, cereyanı elektrikî mıknaşsiyet bahisleri, telgraf aletleri ve kullanılış suretleri, postaların tanzimi ve şebekeye ait bilgiler gibi dersler olan kurumda öğleden önce bu derslerle ilgili bilgi verilip öğleden sonra da muhasebe usulü, telgraf muhaberesi, telgraf işletmesi ve nizamları gibi tatbikî ve tecrübî gibi uygulamalı dersler öğretiliyordu. Öğretilen dersler kurumda teorik dersler cuma ve pazar hariç diğer günler günde bir buçuk saatten oluşacak uygulamalı eğitim ise salı ve perşembe günleri öğleden sonra iki saat olacaktı (Yıldırım, 2010: 273-275).

3.1.4.6. Posta ve Telgraf Mektebi 1872

Tanzimat Fermanının ilanından sonra Osmanlı ülkesinde yaşayan vatandaşların posta gereksinimlerini karşılamak amacıyla ilk posta teşkilatı olan Posta Nazırlığı 23 Ekim 1840 tarihinde kurulmuştur. Bu kapsamda İstanbul'da Yeni Camii avlusunda Postahane-i Amire ismiyle ilk postane kurulmuş olup ilk görevlileri Süleyman Ağa ve Tahsildar Sofyalı Ağyazar yabancı dillerde yazılan gönderilerin adreslerini tercüme etmek amacıyla görevlendirilmişti. 1843 senesinde telgraf icat edilmiş 1854 yılında ise Osmanlı ülkesinde hizmet verir hale gelmişti. Verilen bu hizmeti disipline etme amacıyla 1855 senesinde Telgraf Müdürlüğü kuruldu. 1871 senesinde ise bu iki kurum birleştirilerek Posta ve Telgraf Nezaretine çevrilmiştir (Ptt.gov.tr, 17.11.2023).

Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi kapanınca var olan telgrafhanelerde çalışacak görevlilerin yetiştirilmesinde zorunlu olarak eski usule dönüldü. Posta ve Telgraf alanında memur yetiştirmek için 1871 yılı sonlarında Bâbîâlî' den İstanbul'da bir mektep açılması talep edildi. Postaya dair işlemler ve telgrafa dair konularda eğitim verilecek mektebe hoca olarak Telgrafhanede görevli Emin ve Amil Efendiler ile birlikte iki tane dil hocasının kâfi geleceği belirtildi. Ayrıca sınıflara bölünecek talebelere de aylık 10.000 kuruş maaş bağlandığı takdirde istenilen niteliklere sahip talebelerin yetiştirileceği belirtildi. 13 Ocak 1872 yılında onay verilerek 8000 kuruş aylıkla İstanbul Postane 'sinde kuruldu (Yıldırım, 2010: 276-277).

Telgraf Mektebi, başlangıçta Soğuk Çeşme Rüştiyesinin olduğu alanda Terzihane olarak anılan binanın bir odasında kurulup daha sonra Çemberlitaş'a nakledilmiştir. Toplamda dört sınıf üzerine kurulu mektepte coğrafya, imla, hesap, hüsnühat, hesap,

mebâdi-i elektrik ve Fransızca dersleri gösterilmiştir. Bu okulun öğretmenlerini ise Salim, Emin, Mustafa Asım Rıfat Efendi ile Emile Locaine oluşturuyordu (Parlak, 2013:28).

Telgraf Mektebi aracılığıyla öğrenim gören talebeler telgrafın çalışmasında etkili olan alet, edavat ve hatların bakım ve onarımını yapmış ve uygulamalarda yetkinlik sağlamıştı. Böylece Telgraf Müdürlüğünün ihtiyaç duyduğu eleman gereksinimi bu mektep aracılığıyla giderilmiştir.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından (93 Harbi) sonra öğrenci mevcudu azalarak eğitim öğretim faaliyetlerinde aksaklıklar görülmüş ve 1880 yılında mektep kapatılmıştır.

3.1.4.7. Mektep-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) 1859

Tanzimat Döneminde gerçekleşen reformlar ve oluşan yeni bürokratik birimler çıkarılan kanun ve tüzükleri bilip uygulayabilecek kalifiye memur ihtiyacını ortaya çıkardı. 1858 yılında memur yetiştirme sorunu Meclis-i Vâlâ da ele alındı. Kaymakamların ve üst düzey müdürlerin idarî ve malî mevzuattan bi haber oldukları merkezden gelen emirleri okuyup doğru anlayamadıkları uygulamakta sıkıntılar yaşadıkları vb. belirttikten devletın bu durumdan zarar gördüğü vurgulandı. 1859 yılında Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'ne bağılı Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye ismiyle bir okulun açılmasına karar verildi (Akyıldız, 20.06.2023)

İlk sivil yüksek öğretim kurumu olarak 1859 yılında kuruldu. Amacı müdürlük ve kaymakamlık gibi idari işleri yapacak memurları temin etmektir. Ders programında: hat, kompozisyon, coğrafya, nizam-ı cedide, tarih, aritmetik, politik, ekonomi vb. dersler varken 1861 yılında ilk mezunlarını verdikten sonra eğitim süresi dört yıla çıkarılarak devletler hukuku, Fransızca ve usul-i defteri ve muhasebe gibi dersler eklendi (Akyüz, 2001: 156-157).

Temelleri Maarif Nazırı Sami Paşa döneminde atılan mektep, rüştiye ve idadi arasında sayılabilecek iki yıl eğitim süresi olan bir ortaöğretim kurumu niteliğindedir. Daha sonra 1877 yılında geliştirilerek, üç sınıflı idadiden, iki sınıflı yüksek kademedeki oluşan bir yüksek okul kimliği kazanmıştır. 1883 yılında ise yatılı okul olmuş, 1892 senesinde de bir sınıflı yine eklenmiş olup öğretim süresi altı yıla çıkarılmıştır. 1913 yılında ise Paris Siyasal Bilgiler Okulundan ilham alınarak,

yeniden düzenlenmiş olup okulda uzmanlaşmayı sağlamak üzere idari, mali ve siyasi şubeler açılmıştır (Serin, 1985: 9-16).

İlk olarak Ticarethanede açılan okulun 6 hocası 25'i medreseler ve Bab-ı Ali kalemlerinden zeki olanların arasından 25 'i de yapılacak sınavla seçilen 50 öğrenciyle açıldı.Okulun 11 maddeden oluşan kendi nizamnamesi vardır (Bilim, 1998: 225-234).

Kaymakamlık mesleği “kariyer bir meslek” haline ilk kez Mekteb-i Fünun-u Mülkiye ismiyle İstanbul’da kurulan bu okulda getirilmiştir. Müfredatı ile dikkatleri üzerine çeken okul 1877 yılında II. Abdülhamit’in emri ile yüksekokul statüsüne getirilmiş giderleri Sultan tarafından karşılandığı için “Mektebi-Mülkiye’yi Şahane” ismiyle anılmıştır. Meşrutiyet döneminde ise okul, “şahane” sıfatını kaybetmiş, ismi yalnızca “Mekteb-i Mülkiye” olarak tescil edilmiştir. 1920 senesinde Maarif Nezaretine bağlanan okula daha sonra Atatürk tarafından ” Siyasal Bilgiler Okulu” adını verilmiştir. 1935 yılında çıkarılan kanunla okulun adı “Siyasal Bilgiler Okulu” olmuş ve 1936-37 ders dönemine bu adla ve Ankara’daki yeni yerinde başlamıştır (Akgönenç, 20.06.2023).

Mülkiyeden mezun olanların bazıları 1873 yılından sonra açılan idadilerde yönetici ve öğretmen olarak görev yapmışlardır. Buralarda modern bir anlayışla zihin açıcı bir eğitim anlayışı geliştirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Türk eğitim tarihinde önemli bir konumu olan Mülkiye Mektebi’nin aydın öğretmen ve eğitim idarecisi yetiştiren bir pınar olduğu görülmektedir (Akyüz, 1983: 151-159).

Devlet bürokrasisinin en ana damarlarına yönetici ve personel temin eden bu kurumdan uzun yıllar boyunca başbakanlar, çeşitli bakanlar, elçiler, milletvekilleri, valiler ve kaymakamlar çıkmıştır. Etkinliği zamanla azalmış olmasına rağmen halen bile ülke siyasetinde yön veren kişilerin önemli bir kısmı Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışıdır.

3.1.4.8. Sanayi Mektepleri 1868 (Sanayi Okulları)

Özellikle 18. yy. da sanayi inkılabından sonra ülkeler arasında sanayileşme yarışı görüldü. Ülkeleri sanayi tesisleri kurma ve buralarda çalışacak teknik personel yetiştirmek için çaba harcadılar. Osmanlı Devleti’nde teknik eleman yıllar boyunca loncalardan usta çırak ilişkisi içinde yetiştirildi. Fakat bu girişim, Avrupa ülkeleriyle

karşılaştırıldığında çok yetersiz kalıyordu. Bu doğrultuda mesleki ve teknik eğitim kurumlarının açılması için çalışmalara başlandı.

Sanayi mekteplerinin ilk filizleri ve nizamnameleri Tanzimat Döneminde ortaya çıkmıştır. II. Mahmut'un Viyana Elçisi Sadık Rıfat Paşa hükümete sunduğu "İdare-i Hükümetin Kavaidi Esasiyesi" isimli risalesinde mesleki teknik eğitime önem verilmesini el sanatları ve endüstride çalışacak uzman elemanların yetiştirilmesini öngördü. Bu doğrultuda Sultan Abdülmecid döneminde önce 1847'de Yeşilköy'de bir tarım okulu açıldı daha sonra yine İstanbul Zeytinburnu'nda fabrikaların eleman ihtiyacını karşılamak için 1848 yılında bir sanayi mektebi açıldı (Semiz & Kuş, 2004: 275-277).

Meslek okulları Tanzimat Döneminde askeri okullar kadar ilgi çekmiyordu. Meslek okulları sahasında en büyük devrim Mekteb-i Sanayi isimli mekteplerin açılmasıdır. Barutçubaşı Dalyan Efendi'nin öncülüğünde fabrikalara teknik personel yetiştirmek amacıyla 1848 yılında açılışını yaptığı ilk sanayi mektebinden sonra bilhassa dokuma sanayide teknik eleman gereksinim duyuluyordu. Zeytinburnu'nda açılan bu mektepte zamanla çeşitli nedenlerle kapatılmıştı (Nizamoğlu, 1995: 58).

İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken devrin önemli devlet adamlarından olan Mithat Paşa'nın hizmetlerinden biri de 1861 yılından sonra ülkenin farklı yerlerinde açtığı İslahane'dir. Osmanlılık fikri çerçevesinde eğitim veren bu okullarda, 12-13 yaşındaki imparatorluğun her yerinden fakir ve kimsesiz çocuklara hatta hapis cezası alan çocuklar bile ayırım yapılmadan eğitim vermiştir (Akagündüz & Nizamoğlu, 2021: 7). İlköğretim seviyesinde eğitim yapılan İslahaneler beş sınıf halinde düzenlenmiş olup hem teorik dersler hem de usta çırak ilişkisine dayalı uygulamalı dersler verilmiştir. Sanat dersleri okulun açıldığı ilin hammadde ve diğer üretim imkânları doğrultusunda belirleniyordu. Eğitimi verilen başlıca sanatlar başta dokumacılık olmak üzere terzilik, deri işlemeciliği (debbağlık), matbaacılık, kunduracılık ve demircilikti. Başlarda İslah-ı Sanayi Mektebi ismiyle açılan bu okullardan mezun olanlar kalfa diploması alacak askerliğini ise ordunun imalathanelerinde yapacaktı (Kurt, 2013: 154-155; Tekin, 2018:184). İki İstanbul Sanayi Mektebi ismi ile açılan mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinden sorumlu bu okullar Sultan II. Abdülhamid döneminde iyice önem kazanmış ve Osmanlı ülkesinin pek çok yerinde sayıları hızlıca artmıştır (Gönüllü, 2019: 179).

Mithat Paşa'nın başlangıçta yetimhane olarak planladığı ıslahhaneler ilerleyen yıllarda mesleki ve teknik eğitimin en önemli kurumları sayılabilecek Sanayi Mekteplerine dönüştü. Temeli kurulan ıslahhanelere dayalı olan sanayi mektepleri özellikle fakir ve eğitime muhtaç çocuklara meslek kazandırma açısından önemlidir. Toplumun ihtiyaç duyduğu teknik elemanların birçoğu buradan elinde mesleği ile mezun olmuştu.

3.1.4.8.1. Erkek Sanat Okulu

1848'de ilk Erkek Sanayi Mektebi İstanbul'da açıldı fakat hemen ardından kapandı. Daha sonra Mithat Paşa 1822 ile 1884 yılları arasında kimsesiz çocukların eğitilmesi ve sanat öğrenmesi amacıyla hayırseverlerin desteğiyle ilk örneği Niş'de ve Rusçuk'ta kurulan daha sonra Anadolu'ya yayılan Islâhhane adı verilen kurumları kurmuştur. Bu okullar ilerleyen yıllarda Mekteb-i Sanayi yani sanat okullarına temel teşkil edecektir (Turan, 1992: 35). Mithat Paşa bu okullar için çıkardığı Islahhaneler nizamnamesine göre bu okullarda eğitim öğretim yatılı olarak toplamda beş sınıfta gerçekleşiyordu. Sabahları dersliklerde ikişer saat ilköğretim düzeyinde dersler gördükten sonra ayrılıp terzilik, kunduracılık matbaacılık, dokumacılık ve tabaklık öğreniyorlardı (Akyüz,2001: 158-159).

Islahhanelerde eğitim dili kozmopolit bir yapı olduğu için ıslahhanenin bulunduğu bölgeye göre değişmekle birlikte Türkçe dışında Bulgarca, Rumca ve Ermenice de olmuştur. Burada eğitim gören çocuklar sabah uyandıktan sonra hangi dine inanıyorsa dinine ve mezhebine göre ibadetini ve daha sonra kahvaltısını yapardı. Yoklama alındıktan sonra sınıflarına geçer dersini işler ders bitimiyle birlikte meslek eğitimin verildiği atölyelere geçerdi. Burada hesap, dini bilgi dersleri, okuma yazma gibi derslerin dışında kalan mesleki derslerin dışındaki derslerin hemen hepsi uygulamalı mesleki derslerden oluşmaktadır (Aslanyürek, 2015: 4).

Bu okullardan İstanbul'da eğitim ve öğretime başlayan sanat okulunun öğretim programının içeriğinde demircilik, ciltçilik, dökümcülük, makinecilik, terzilik, mücellik, marangozluk, kunduracılık, mimarlık vb. mesleklere ait eğitimler veriliyordu (Turan, 1992: 35).

Sanat dersleri kışın en az beş saat yazın ise en az altı saat şeklinde düzenlenmiş olup atölyelerde iş başında çalışma şeklinde düzenlenmişti. Bu okullarda eğitim gören

öğrencilerden birinci sınıfta yapılan sınavı kazananlar çırak, iki, üç ve dördüncü sınıfta yapılan sınavlarda başarı sağlayanlar kalfa olurken beşinci sınıfı bitirenlere ustalık hakkı tanınmış olurdu (Akyüz, 2001: 158-159).

Islahhaneden mezun olacak bireyin hayatında iki seçenek vardı birincisi öğrencilik yaptığı işlerden kazandığı ve içerde biriken parasını alıp yevmiye karşılığı günlük çalışmaya devam edebilir yada iş yeri kurmak için borç sermaye alabilirdi (Koç, 2007: 120).

Erkek sanat mektepleri gençleri kötü alışkanlıklara karşı koruması, yerli sanayinin ihtiyaç duyduğu üretimi yapacak teknik elamanları yetiştirmesi ve tolumun bilgi düzeyini artırması açısından önem taşır.

3.1.4.8.2. Kız Sanat Okulu 1869

Tanzimat Döneminde mesleki ve teknik eğitimden kızlarında yararlanması hususunda çalışmalar yürütülmüş bu kapsamda kız sanat okulları açılmaya başlanmıştır.

Kızlara yönelik açılan ve teknik eğitim veren ilkokul müfredatında “kadınlara mahsus sanayi” dersi olmasından dolayı 1859 yılında İstanbul’da kurulan Cevriye Kalfa mektebidir. Bu okulu Mithat Paşa tarafından yetim ve yardıma muhtaç kızlar için açılan ıslâhhane izlemektedir. Rusçuk’ta kurulan bu ıslâhhane’de Osmanlı ordusunun kumaş ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmıştır. Yine 1869’da İstanbul, Yedikule’de askeri elbise dikmek ve sargı bezi üretmek için bir kız sanat okulu kurulmuştur (Akyüz, 2001: 159).

1878’de İstanbul’da ilk önce Üsküdar’da bir yıl sonra Aksaray’da ve bir süre sonra da Cağaloğlu’nda olmak üzere toplamda üç tane kız sanat okulu açıldı. Öğrenim süresi beş yıl olan bu okullarda yönetim ve işleyişin nasıl olacağı 1884 yılında çıkarılan bir yönetmelikle düzenlendi. Çıkarılan bu yönetmeliğe göre coğrafya, matematik, tarih gibi genel bilgilerin verildiği derslerin yanında aynı zamanda kurulan atölyeler aracılığıyla genel olarak el emeği gerektiren işlere yönelik dikiş ve nakış, resim vb. uygulamalı dersler de verildi (Doğan, Alkan, & Sezgin, 1980: 25-35).

1885 tarihinde Üsküdar’da bulunan Kız Mektebi, Kız Sanayi Mektebi’ne

dönüştürülerek o dönemdeki altı yıl eğitim veren rüştiyelerin müfredatını uygulamanın yanında eğitim gören talebelere kurulan atölyelerde iş başında eğitim vermiştir (Turan, 1992: 37).

Yatılı ve gündüzlü eğitim veren Kız Sanayi Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi ve Ticaret Mektebi ilk olarak Ticaret Nezaretine bağlı kuruldu. Daha sonra 1886 senesinde Maarif Nezaretine devredildi. 7 yıl eğitim süresi olan bu mekteplerde işlenen derslerin başında şu dersler gelir: elifba, Kuran-ı Kerim, tecvid, ahlak, kitabet, hat, kıraat, Arapça, Farsça, Osmanlıca, Fransızca, hesap, coğrafya, hendese, tarih, resim gibi derslerin dışında bir de meslek edinmeye yönelik dikiş, nakış, halı ve bez dokumacılığı, aşçılık ve tatlıcılık gibi dersler birlikte öğretilmiştir (Aslanyürek, 2015: 11-19).

Görüldüğü üzere kadın bir bütün olarak değerlendirilip hem teorik eğitimle dil eğitimi verilmiş buna ek olarak meslek edinmesi için belirli dallarda uygulamalı eğitimler yapılarak kadınların mesleki gelişimine katkı sağlamaya yönelik etkinlikler yapılmıştır.

3.1.4.9. Ticaret Okulları 1883

1883 yılına kadar Osmanlı Devletinde ticarete ve sanata gereken önem verilmemiş bu nedenle bu alanlarda yetkinlik genellikle azınlıklarda ve yabancıların elinde kalmıştı fakat özellikle Tanzimat'tan sonra batı ile ilişkiler artınca bu okulların eksikliği iyice hissedilmeye başlanmış bu doğrultuda bazı yenilikler yapılmış ama netice alınamamıştır (Turan, 1992: 37).

Osmanlı Devleti, dış devletlerle ticareti kolaylaştırmak amacıyla özellikle Müslüman halkı eğitmek istedi. Çünkü Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan gayrimüslim halk batı ile ticaret yaparken onların dilini, kültürünü ve ticari bakış açısını bildiği için ticarete sıkıntı yaşamamış bu durumu çocuklarına aktarmış ve ticarete hâkim taraf olmuştu fakat Müslümanın çocuğu mülki ve askeri mekteplere gitmiş devlet kurumlarına atanmış ve ticaretten uzaklaşmıştı. Bu durumu fark eden yöneticiler, özellikle Müslüman halka ticaretin inceliklerini, usul ve yöntemlerini öğretmek ve ticaretle uğraşmalarını sağlamak gayesiyle ticaret mektebini açmaya karar vermiştir (Cengiz, 2023: 2-3).

İlk ticaret mektebi İstanbul'da 1883'te Hamidiye Ticaret Mekteb-i Alisi adıyla açıldı.

Okulun idadi ve fenni olarak iki bölümü bulunmaktaydı. Bu bölümlerden idadi olanında genel bilgiler öğretilirken, fenni bölümde yabancı dil ve mesleki eğitimin esas alındığı dersler öğretilmekteydi (Doğan vd., 1980: 43-48).

Erdoğan (2019: 36) ise eserinde Osmanlı Devletinde açılan ilk resmi ticaret mektebinin 1883 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi olmakla birlikte imparatorluk sınırları içerisinde gayrimüslim halka özellikle Tanzimat döneminde verilen ayrıcalıklarla birlikte kendi eğitim kurumlarını açma hakkının da verildiğini ve bu doğrultuda Hamidiye Ticaret Mektebinden önce Heybeliada'da Rumların özel girişimleriyle 1831 yılında açtığı Rum Ticaret Mektebi'nin ilk ticaret mektebi olduğunu söylemektedir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yy. da açtığı yükseköğretim kurumları içerisinde ticaret, işletmecilik ve muhasebe eğitiminde öne çıkan en önemli kurum ticaret mektebidir. Okul bünyesinde verilen serbet ticaret dersleri ile gençlere ticari alanda uzmanlaşma ve ticaret ahlakı kazandırma amaçlamıştır.(Özkul, 2016: 323).

Güvemli (2005: 16-23)'ye göre, Hicri 1332 yılı ticaret eğitiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yıl ticaret eğitimi ile alakalı bir talimatname yayınlanmıştır. Yayınlanan bu talimatnamede ticaret eğitimi veren okullar kısım-1 evvel (ticaret liseleri) ve kısım-1 sani (yüksek ticaret okulları) olarak ayrılmış olup kurumların nasıl yönetileceğinden hangi profile sahip öğrenci alınacağına kadar çeşitli açıklamaları içerisinde barındırmıştır. Yukarıda sözü edilen kısım-1 evvel günümüz ticaret liselerinin temelini oluşturmuş olup hâlâ varlıkları devam etmektedir. Kurulan bu ticaret okullarının ilki olan Hamidiye Ticaret Mektebinin kuruluş yılı günümüzde Marmara Üniversitenin kuruluşu olarak benimsenmiştir.

3.1.4.10. Hukuk Mektebi - Mekteb-i Hukuk-ı Şahane 1874

Tanzimat Döneminde yenileşme hareketleri tıp, mühendislik ve askeri alanlarda kendi göstermiş daha sonraki süreçte II. Mahmud dönemiyle sivil okulların açılmasına başlanmıştır. Bu okullardan biri de hukuk mektebi olmuştur.

Şen (2023: 374)'e göre, Osmanlı Devletinin hukuk sistemi kaynağını Kur'an-ı Kerim, icma, kıyas, sünnet vb. gibi İslam dininden alan şer'î hukuk ve kaynağını gelenek görenek ve törelerden alan örfî hukuk kurallarında oluşturuyordu. Bunlardan şer'î hukuk sisteminde yasama faaliyeti, şeyhülislamın fetvaları ile sağlanıp kadılar

tarafından uygulanırken, örfi hukuk sisteminde yasama faaliyeti padişahın örfi meselelerle alakalı emirlerinin nişancılarca ferman ismiyle yayınlanmasıyla uygulanırdı.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren her köy kasaba ve şehir birer kadılıktan oluşacak biçimde kazalara bölünerek her kazaya bir kadı görevlendirilmişti. Konusu ne olursa olsun he türlü davayı çözme yetkisi bu kadılara verilmişti (Kenanoğlu, 2005: 24). Mahkemelerde günümüzde görülen uzmanlaşma o dönemde görülmemiştir.

Tanzimat Döneminde hemen hemen bütün alanlarda yeniliklere gidilirken hukuk alanında da düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde iyileştirme ve kanunlaştırma çabaları görülmüş bu kapsamda toprak hukuku, ceza ve ceza usul hukuku, kara ve deniz ticaret hukuku, usul hukuku ve medeni hukuk alanlarında önemli kanunlar çıkarılmıştır (Akçaoğlu, 2009:368). 1869 senesinde ise mevcut şer'î mahkemelere ek olarak batılı devletler örnek alınarak oluşturulan Nizâmiye Mahkemeleri kurulmuş ve şer'î mahkemelerde ise birtakım düzenlemeler yapılmıştı. Osmanlı Devleti'nin klasik devrinde hukuk eğitimi medreselerde yapılmıştı. O dönemde medreselerden mezun olan kadıların (hukukçu) yetersizliği nedeniyle 1854 yılında şer'î mahkemelerde görev alacak kadıların yetiştirmek için, Meşihata bağlı düzenli eğitim veren ve eğitim süresi iki yıldan oluşan Muallimhâne-i Nüvvâb açılmıştır (Urhan, 2021: 349-350).

Hukuk mektebi kurulmadan önce 2 Temmuz 1870 tarihinde, Adliyye Nezaretince yeni sisteme uygun kanun ve usullerin öğretildiği ve kanunlara aşına memur yetiştirmek amacıyla "Kavanin ve Nizamât Dershanesi" kuruldu. Bu dershanede, eğitim görmeyen hiç kimse nizamiye mahkemelerinde vazife alamayacaktı. Bu dershanede usûl-i kavanin, kavanin ve nizamât öğretilenkti. Fakat Kavanin ve Nizamât Dershanesi gelişen ve artan ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalınca yeni arayışlara gidildi (Öztürk, 2017: 134).

Daha sonraki süreçte Tanzimat sonrasında hukuk alanında yenilenip değişen hukuk kurallarının uygulanmasından sorumlu kişilerin yetiştirilmesi ihtiyacı hukuk mektebinin kuruluşunda etkili olmuştur. Bu düşünceyle İstanbul dışında açılan en yaygın modern yükseköğretim kurumları hukuk mektepleridir. Selanik, Beyrut, Konya ve Bağdat gibi merkezlerde de açılmıştır (Çelik, 2022: 116). Osmanlıda yükseköğrenim düzeyinde hukuk eğitimi veren iki kurumdan bahsedilir. İlki, 1874-

1875 yılında dönemin Maârif Nâzırı Saffet Paşanın, Mekteb-i Sultânî Müdürü Sava Efendi'ye hukuk mektebinin açılması için yaptığı çağrıdan sonra Mekteb-i Sultani (Galatasaray Sultanisi) bünyesinde açılan Mekteb-i Hukuk-ı Sultanidir (Ergin, 1977: 698). Bu kuruma 1880 senesinde Adliye Nezareti'ne bağlı olarak açılan Mekteb-i Hukuk-ı Şahane eşlik etmektedir (Koyuncu, 2012: 163-164).

Fakat bu iki başlılık uzun sürmemiş bu kurumlardan Mekteb-i Sultani 1878 yılında kapatılıp Mekteb-i Şahane ile birleştirilmiş ve Adliyye Nezareti'nin bahçesinde 17 Haziran 1880 yılında yeni bir Mekteb-i Hukuk-ı Şahane olarak bilinen hukuk mektebi açılmıştır. Kurum 1886 yılında Maarif Nezareti'nin sorumluluğuna girmiştir. 1909 senesine dek Darülfünundan ayrı olarak eğitim vermiştir (Öztürk, 2017: 136).

Açılan bu mektepte öğrenim görmek isteyenler için idadi mezunu olma ve sınav tabi olma koşulu getirilmişti. Eğitim genel anlamda eylül ayında başlayıp haziranın sonuna kadar devam etmiş sınavlar ise haziran- ağustos arasında yapılması kararlaştırılmıştı. Öğretim süresi Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'de dört yılken diğerlerinde üç yıl olarak belirlenmişti. Programında ise mecelle-i ahkâm-ı adliye, mecelle-i ahkâm-ı adliye, ceza kanunu, vesâyâ ve'l ferâiz, hukuk-ı düvel, hukuk-ı idare, hukuk-ı düvel, kitâbü'n-nikâh, usûl-ı muhâkemât-ı cezaiye, usûl-ı fıkıh, tanzim-i alâmet-i cezaiye, usûl-ı muhâkemât-ı hukukîye, arazi kanunu, uhud, usûl-ı fıkıh, ceza kanunu, kitâbü'd-diyât, ticaret-i berriye kanunu, ticaret-i bahriye kanunu, mukayese-i kavânîn gibi dersler yer almıştır (Cengiz, 2023: 194-199).

Öğretim kademesinin genellikle bürokrasinin üst kademelerinden oluştuğu okulda Adliyye Nazırı Ahmed Cevdet Paşa, Hasan Fehmi, Münif Paşa, Kostaki Paşa ve İbrahim Hakkı Paşa ile Mahmut Esad, Büyük Haydar, Ali Haydar, Ali Şahbaz ve Ömer Hilmi Efendi gibi dönemin önemli hocaları ders vermiştir. Mektepte kesintisiz ve özürsüz toplamda sekiz gün devamsızlık yapan öğrenci mektebi terk etmiş sayılarak kaydı silinecek, eğitim öğretim ücretsiz olacak, sadece mezun olan öğrenciler yazdıkları doktora tezini kendileri çoğaltacaktı. Mezunları ise Nizamiye Mahkemelerinde bir yıl üye şeklinde istihdam olunacak. Daha sonra Dersaadet ve vilayet mahkemesi üyeliğinde bulunarak adliye hizmetinde kalabileceklerdi (Koyuncu, 2012: 168-180).

3.1.4.11. Mahrec-i Aklam 1862

Tanzimat Döneminden önce genellikle rüştiye mezunları kısa bir eğitim sürecinden sonra devlet dairelerine memur oluyordu çok kısa bir eğitimden geçtiği için resmi yazı yazmada, konuşmada vb. vatandaşla ilgili iş ve işlemleri yaparken sıkıntı yaşayabiliyorlardı. Nitelikli devlet memuru yetiştirmek için daha öncede bahsettiğimiz Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Ulum-u Edebiye kurulmuştu fakat bu kurumlarda eksik kalıyordu.

Bu alandaki eksikliği gidermek için dönemin Maarif Nazırı Kemal Efendi'nin etkisiyle bu kurumların yerine Mekteb-i Mülkiye'ye ait binada hizmet verecek Mekteb-i Aklam isimli okulun açılması kararlaştırıldı. Bu kurum daha sonra Mahrec-i Aklam ismiyle anılır oldu. Müfredatında zamanla değişimler olmakla birlikte 1875 senesinde kurumun birinci sınıfı olan sınıf-ı evvel 'den son sınıf sınıf-ı salis'e kadar Türkçe, Fransızca, Arapça ve Farsça gibi dil dersleri, Tarih ve Coğrafya, Resim ve Müzik ve Hat, Hendese-i Sathiyeye ve Hikmet-i tabiiye ile Kimya (Neyzi, 2021: 107-113). Dersleri verilmekteydi. Görüldüğü üzere güzel sanatlar ve okuma yazma ile yabancı dil bilgisi üzerine dönemin memurlarının ihtiyaç duyabileceği dersler müfredatta yer almıştır.

Karal (2003: 207) 'a göre, devlet dairelerine memur daha özele inilecek olunursa kâtip yetiştirmek gayesiyle 1862 yılında kuruldu. Başlangıçta bu kurumun eğitim süresi rüştiyeden sonra bir yıl olarak düşünülmüş fakat daha sonra 3 yıl olarak belirlenmiştir. 1874 senesinde 59 öğrencisi olan kurum 1876 yılında, mülkiye mektebinin genişletilip yenilenmesiyle kapatılmıştır.

Tanzimat Dönemi kurumlarının genel özelliği sayılabilecek kısa süreli oluş ve sürekli değişim bu kurumda da karşımıza çıkmış ve açıldıktan kısa süre sonra kapatılmıştır.

3.1.4.12. Lisan Mektebi 1864

Bilindiği üzere Osmanlı ülkesinde birçok dil konuşulmaktaydı. Toplumunu oluşturan birçok millet ve bu milletlerin konuştuğu pek çok dil vardı. Tanzimat döneminde modernleşmeyle birlikte kamuda özellikle askeri ve yabancı hukuk mevzuatında tercüme ihtiyacı duyulmaktaydı. Bu durumda görev yapan memurlara dil öğretme

ihtiyacı hissedildi.

Balcı (2008: 77)'ya göre, Osmanlı Devleti 'nde tercümanlık benzeri yabancı dil bilgisinin şart olduğu memuriyetlere 1821 senesine kadar Fenerli Rum Beyler getiriliyordu. Daha sonraki yıllarda Müslümanları getirme politikasına gidildi. Tercüme faaliyetlerine bakması için Bab-ı Ali bünyesinde kurulan Tercüme Odası 'nın 1860'lı yıllardan sonra yabancı dil öğretilen okul olma görevini kaybetmesiyle bu alandaki ihtiyacı karşılamak üzere bir mektep açılması gündeme geldi.

Karal (2003: 207)' a göre, 1864 yılında İstanbul'da kamu kurumlarında yabancı dil bilen çalışanlar yetiştirme gayesiyle kuruldu.

Dönemin Maaarif-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi 3 Mart 1866 tarihli tezkeresinde Mahrec-i Aklam mektebine dâhil ve okul mezunlarının da devam edeceği bir mektep kurulmasını önerdi. Aynı sene içinde toplamda yirmi talebeyle faaliyete başlayan mektepte başlangıçta Fransızca eğitim verilmiş fakat sonradan düsturların Ermenice, Rumca ve Bulgarca gibi farklı dillerde yayınlanması sebebiyle bu dillerde eklenmiştir. 1879 senesine gelindiğinde Sultan Abdülhamid bu okula El sine Mektebi ismini vermiş ve programına Farsça ile Arapçayı da ekletmiştir (Neyzi, 2021: 113). Bu bakış açısıyla bakılırsa kurumun birçok dilin eğitimini veren bir filoloji merkezi haline geldiğini söyleyebiliriz.

Sırasıyla Lisan Mektebi, Hukuk ve Mülkiye Mektebi, Dar-ül Finun Fizik ve Kimya Laboratuvarı, Dar-ül Muaallim ve Sanayi-i Nefise-i mekteb-i Alisi olarak hizmet veren bina günümüzde İstanbul'da Cağaloğlu Anadolu Moda Tasarımı Meslek Lisesi olarak hizmet vermektedir.

4. BÖLÜM

ENDERUN MEKTEBİ

4.1. Enderun Kelimesinin Etimolojik Kökeni

Eğitim tarihine bakıldığında Roma ve Yunan şehir devletlerinde, Avrupa ve Çin'deki krallıklarda, Japon samuray okullarında, Selçuklularda ve İslam devletleri gibi birçok büyük devletin geçmiş yıllardaki uygulamalarında devleti yönetecek kişilere özel bir

ilgi ve alakasının olduğunu ve devirlerinin önde gelen öğretmenlerinden özel eğitim aldıkları kurumlara rastlanmaktadır. Fakat Enderun Mektebi bu kurumlardan birçok bakımdan ayrılmakta olup nevi şahsına münhasır denilebilecek bir yapıya sahiptir.

Bu mektep hakkında yapılan alanda en önemli kaynak diyebileceğimiz eser Bernatte Miller'in 1941 tarihli *The Palace School of Muhammed the Conqueror* başlıklı çalışması ile Hızır İlyas Bey'in Tarihi Enderun (1859) adlı eseridir. Bunun dışında İsmail Hakkı Baykal'ın *Enderun Mektebi Tarihi* de diğer önemli başucu niteliğindeki çalışmalardandır. Bunların dışında Halil İnalçık, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Ergin ve Ahmed Refik'in de konuya farklı bakış açıları geliştiren araştırmaları bulunmaktadır (Gündüz, 2013: 52-53). Alan yazın incelendiğinde Ülker Akkutay, İlber Ortaylı, Mehmet İpşirli gibi uzman isimlerin eserlerinin de alanda önemli kaynaklar olduğuna şahit olunmuş olup öte yandan bilineni tekrardan öteye geçilmemiş birçok makale, yüksek lisans ve doktora tezine de denk gelinmiştir.

Farsça kökenli bir kelime olan Enderun iç, harem, iç kısım ve dâhili gibi anlamlara gelmektedir. Topkapı Sarayı'nın duvarlarının içinde kalan iç kısmını tanımlayan bu kavramın önemi Osmanlı toplumundaki üstün yeteneklilerin eğitim aldıkları ve Osmanlı devletinin idarî, mülkî, askeri ve diplomatik alandaki bireylerin yetiştirildiği ve istihdamının sağlandığı saray okulu olmasından gelmektedir (Işık & Güneş, 2017: 3; Benk, 1986a: 3691) .

Kelime anlamı olarak bakıldığında Enderun, Osmanlı Devletinde askeri ve idari kadroların yetiştirilmesi için sarayda kurulan eğitim kurumudur (İpşirli, 1995: 185).

Osmanlı Sarayında padişahların özel hayatını geçirdiği Harem ile dış kısım olan Birun arasındaki kısımdır. Bu kısım aynı zamanda önemli devlet adamlarının yetişmesini sağlayan üst düzey bir okuldur (Somerville, 1992: 147-148).

Enderun hem Osmanlı hükümdarlarının özel yaşamını geçirdiği sarayın bir bölümünün adı hem de sarayda yer alan ve gulamların eğitildiği bir okulun adıdır (İnalçık, 1973/2019: 110).

Bilim (2002: 12)'e göre: Enderun, Osmanlı askeri teşkilatı içinde yer alan kapıkulu ve devşirme sisteminden kaynağını alır. Savaşlarda ele geçirilen çocukların yetiştirildiği ve devlet kadrolarına alındığı okulun adıdır.

Alikılıç (2002: 2)'e göre: Enderun saray ve mabeyn karşılığında kullanılan bir

kelimedir. Teşkilat anlamında ise padişahın günlük hayatını geçirdiği dinlenip, eğlenip tüm işlerini yaptığı bölümdür. Topkapı Sarayının üçüncü ve dördüncü bölümlerini içine alan Enderun köşkler, oda isimli koğuşlar, eğitim birimleri, hamam, cami ve hazineden oluşmaktadır.

Çağbayır (2007: 1444)'a göre: Enderun, bir şeyin içerde kalan yüzü, padişahın sarayı ve yönetimin gerçekleştiği kurum, padişahın günlük yaşantısını sürdürdüğü kısım vb. anlamlara gelir.

Turan'a (2018: 48) göre: *“Enderun kelimesi bir anlamda sadece eğitim kurumunun kendisini değil eğitilecek çocukların seçimi, eğitim kurumuna alınışı, eğitilmesi ve değerlendirilerek devlet adamlığı ve diğer görevlere tayin edilmesi ile ilgili bir yaklaşımı, anlayışı ve sistemi ifade etmektedir.”*. Bu kapsamda Turan, Enderun'u çok daha geniş bir perspektifte değerlendirmiştir.

Enderun Mektebi, Osmanlı imparatorluğun İdarî yönetim sistemini yönetecek seçilmiş personelin yetiştirildiği saray içinde bulunan eğitim kurumudur (İhsanoğlu, 1998: 337). Buradan da anlaşılacağı üzere Enderun Osmanlıda medreselerden sonra gelen ikinci bir eğitim kurumudur.

Akkutay (1984: 15)'e göre: Enderun Mektebi, İstanbul'daki Topkapı Sarayında yer alan vazifesi sarayda ve orduda çeşitli görevlerde bulunacak personeli yetiştirmek olan tarihte mühim bir yeri bulunan eğitim kurumlarından.

Sönmez (2022: 3)'e göre: Enderun Mektebi, Osmanlı Devletinin önde gelen eğitim kurumlarından. Osmanlı İmparatorluğunda devletin kalbinin attığı yer olan Saray-ı Hümayunda padişahların günlük yaşamlarını geçirdikleri kısma Enderun denilmiştir. Kelimenin köklerine bakıldığında köken olarak Farsça “Antara” kelimesinden kullanım esnasında zamanla “Andar” (İç) kelimesine dönüştüğü görülmekte olup şu manalara gelmektedir:

“1. Klasik dönem Osmanlı saraylarında sultanın hayatını geçirdiği, harem ve hazine dairelerinin bulunduğu iç bölüm.

2. Osmanlı Devleti'nde yetenekli devşirmelerin ve ileri gelenlerin çocuklarını eğiterek devleti yönetecek yüksek kadrolara hazırlayan saray okulu “(TDK, 01.08.2023).

Bu geniş tanımlamalara bakarak Enderun'un, Osmanlı Devletinde sarayın içinde yer alan bir bölüm olduğu ve bu bölümün de padişahın hem devlet işlerini yürüttüğü hem de özel hayatını geçirdiği kısım olduğu anlaşılmış olup burada açılan mektebin ise devletin gücünü muhafaza etmeye yetenekli kapıkulu sınıfını yetiştirmek amacıyla kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Burada yetişen acemi oğlanlar, ilerleyen yıllarda aldıkları eğitimin de etkisiyle hem devletin idari ve siyasi teşkilatlanmasına katkı sağlayacak olan genellikle mülki ve askeri yönetici sınıfı oluşturmuş hem de sarayda padişah ve ailesinin özel hizmetini sağlamıştır. Enderun'u kısaca tanımlamak gerekirse; sanat akademisi, yönetici ve saray okulu olarak tanımlanabilir.

4.2. Enderun Nedir?

Asıl halini Sultan II. Mehmed (Fatih) zamanında alan Enderun, öğrencilere uyguladığı katı ve disiplinli eğitim ile döneminin en seçkin okullarındandır. Bu seçkin kurumu tanımak için önce Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatını anlamak gerekir. Devletin padişahları her daim ihtiyaçlara göre saray teşkilatında düzenlemeler yaparak iç düzeni sağlamaya çalışmışlardır. Saray teşkilatı "Birun" ismi verilen ve dış sarayı ifade eden kısım, "Harem" ismi verilen ve kadınların eğitimin yapıldığı kısım ve "Enderun" adı verilen devlet adamlarının ve saray hizmetlerinin yerine getirilmesinde işgücü ihtiyacını karşılayacak seçkinlerin yetiştirildiği kısımdan oluşmuştur (Akçakaya, 2018: 208-209).

Osmanlı Devleti'nde padişahın yaşadığı sarayda, Enderun adı verilen bölümde verilen eğitim ve yapılan hizmetlerle hükümet hizmetlerinin aynı özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Yapılan incelemelerden devlet makamlarına saray hizmetlerini yürüten sarayda çalışan saraya hizmet eden kişilerin getirildiği gözlenmiştir (İnalçık, 2016: 67-69). Bu noktada karşılaşılan Enderun Mektebi hem Osmanlı sarayında bulunan bir bölüm olarak hem de devletin bekasına hizmet edecek elit yönetici tabakayı yetiştiren bir okul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı sarayında Şehzâdegân Mektebi, Meşkhane ve Enderun Mektebi olarak üç farklı eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bu okullardan Enderun Mektebi, başlarda Hristiyan tebaadan devşirilen ve adına devşirme oğlanı da denilen -sonraki yıllarda Türklerinde alındığı görülmüştür- gençleri hakiki bir Müslüman, başarılı, güvenilir ve nitelikli bir asker ve devlet adamı olarak yetiştiren bunların içinden sanatkâr ruhlu

olanların ise yeteneklerine göre ayırıp geliştirmeyi gaye edinen bir okuldur (İnal & Karakoyunlu, 2021: 140-141).

Enderun eğitim yapısını tekdüze bir bakış açısıyla bakıp burayı yalnızca bir okul gibi düşünüp buna göre değerlendirme yapmak yanlış bir değerlendirme olur. Türk devletlerinin geçmişinde ve geleneğinde özel becerileri olan fertlerin keşfi ve eğitimi ile devletin idari ve siyasi teşkilatında konumlandırılması ile tamamlanan bu düzenin kilit noktası olarak Enderun Mektebi sarayda yer alan bir okuldur. Eğitim sosyolojisi perspektifinden bakıldığında Enderun, dünyaya Türklerin bir hediyesidir. Enderun'da kabiliyetlerine göre sınıflandırılan ve yaklaşık 10-15 sene eğitim verilen çocuklar eğitim sonunda bir devlet görevlisi, üst rütbeli bir asker veya sanatçı olarak yetiştirilmiştir (Ataman, 1998: 181-182).

4.2.1. Enderun'un Kuruluş ve Gelişimi

Enderun Mektebinin kuruluşu hakkında genel anlamda iki farklı görüşten söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi Sultan I. Murad döneminde kurulduğu ve Sultan II. Murad döneminde ise öğretim programının (müfredatının) geliştirildiği, ikincinin de Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed) tarafından kurulduğudur (Akkutay, 1984: 24-25). Alan yazın incelendiğinde bu şekilde farklı iki görüşün oluşmasında Enderun Mektebinin kuruluşunun, kurumsallaşmasının ve son şeklini almasının farklı padişahlar dönemine denk gelmesinin etkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum mektebin oluşumu ve gelişiminin tarihsel bir birikim süreci sonunda meydana geldiğini göstermektedir.

Yine aynı şekilde Kazıcı (2014: 135-143)' e göre kuruluş amacı olarak Osmanlı ideolojisini, yaşam tarzını ve amaçlarının öğretilip geliştirildiği ana eğitim kuruluşu niteliğinde olan Enderun Mektebinin Sultan II. Murad zamanında Edirne Sarayı'nda kurulduğu ancak gerçek ve olgun haline Fatih döneminde ulaştığı belirtilmektedir.

Alan yazın incelendiğinde ortak görüşün Enderun'un kuruluşunun I. Murat döneminde olduğu, gelişiminin ise Fatih Sultan Mehmed döneminde başladığı Enderun'a özel ilgi gösterdiği Enderun'un işleyişi ve düzeni ile ilgili çabalara giriştiği görülmektedir. Bu gelişim süreci Fatih'ten sonra gelen II. Bayezid, Sultan Selim (Yavuz), Sultan Süleyman (Kanuni) döneminde de devam ederken Enderun'da yer alan binaların ise Sultan IV. Murad, Sultan III. Ahmed ve Sultan III. Mustafa

döneminde de bakım onarımının yapıldığı görülmüştür.

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında sarayda tüm uygulamalarda ve yapılan hizmetlerde birliktelik görülürken Sultan II. Murad zamanında yeniden düzenlemeye giderek sarayın iç hizmetlerini ayırmıştır. Bu dönemde acemi oğlanlar ocağından seçilen üstün yetenekli ve becerikli talebeler Enderun Mektebine alınarak burada üst düzey bir eğitime tabi tutulmuş ve Enderun saray görevlilerini yetiştiren bir eğitim kurumu niteliği kazanmıştır (Somerville, 1992: 147-148).

4.2.2. Enderun'un Saray İçindeki Yeri ve Önemi

Enderun Mektebi, Topkapı sarayının içinde idi. Sarayın Birun ile Harem kısımlarının arasında yer almıştır. Sarayda yaşayan Enderun halkının çoğunluğu Hristiyan çocuklardan oluşmaktaydı (Kazıcı, 2014: 135-143).

Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı olan Babüssade ile başlayan Enderun'da kasırlar, kütüphane, talimhane, yaşayanların kaldığı odalar, Meşkhane vb. birçok yapının olduğu bir bölümdür. Bu bölümde elçiler kabul edilir, Divan-ı Hümayun müzakereleri yapılır, bayramlaşma ve kapıkulu askerlerine maaş dağıtılırdı (Oğuz, 2008:36; Demirel, 2010: 34; Halaçoğlu, 1995: 37).

Sarayda Enderun adı verilen bölümde verilen eğitimler Topkapı Sarayı'nın yani Yeni Saray'ın bir bölümü olan Bâbü's-Saâde'nin (Saadet Kapısı) hemen arkasındaki üçüncü avluda yer alan farklı odalarda belirli bir program dâhilinde sürdürülmekteydi. Enderun'un önemi Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kadar devletin idari kadrolarını dolduran seçkin tabakayı yetiştirmesinden ileri gelmektedir.

Yoluk (2010: 46)'a göre: “*Topkapı Sarayı, Enderun Mektebi binalarıyla birlikte, İmparatorluk Hazine Dairesi, Hırka-i Saadet Dairesi ile Padişahın hizmetçileri ve Harem Ağalarının bağlı bulunduğu Ağa Dairesi, Ak Ağalar Koğuşu ve Meşkhaneye çıkılan üçüncü avlunun dörtkenarını çevirmektedir.*” En iyi dönemlerinde Enderun Mektebinde yer alan her oda için ayrı bir bina oluşturulmuştu. Bu binalar eğitim verilip uygulama yapılan yerler olduğu gibi aynı zamanda da yatakhaneydiler.

Enderun'un durumu ve planı günümüzde de Topkapı Sarayı'ndan görülebilir. En önemli oda olan Has Odaya, Revan Köşkünün altında yer alan küçük bir kapıdan

ulaşmaktadır. Bu kapı günümüzde de gidildiğinde görülebilecek yazılı bir emirle Sultan Süleyman (Kanuni) zamanında kapatılmıştır.

Enderun'un, Topkapı Sarayı'ndaki protokol açısından konumuna bakıldığında, burada bulunan mektebin eğitsel bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. Bu mektebin yöneticiliğini yapan ak ağaların protokolda ön sıralarda yer alması mektebin saray içindeki konumunun ne kadar mühim olduğunu göstermektedir (Akkutay,1984: 29-34).

4.2.3. Pençik ve Devşirme Sistemi

Enderun'un temeli kul sistemine dayalıdır. Kul sistemi Osmanlı Devleti'nden önce kurulan Türk İslam devletlerinde de görülmüştür. Osmanlılarda bu sistem geliştirilerek pençik ve devşirme usulüne dönüştürülmüştür.

Bu sistemin gayesi, askeri bürokrasinin eleman ihtiyacını karşılamaktır. Bu sistemde toplumla herhangi bir bağı olmayan yalnızca padişaha kul yetiştirmek esas alınmıştır (Aslan, 2021: 1).

Kul, diğer adıyla abd, köle, bende adı verilen sistemde devleti yöneten üst tabaka Osmanlılarda görülen merkeziyetçi yapının etkisiyle, kendini padişahın isteklerine adanmış ve koşulsuz sadakat göstermeliydi. Bir kulun en belirgin vasfı hükümdara sadakat ve bağlılıktır. Hükümdara karşı herhangi bir güvencesi olmayan kullar padişaha ve devletin bekasına dolayısıyla bürokratik işleyişin devamına katkı sağlamakla yükümlüydüler (Arslan, 2021: 944).

Enderun'u anlaşılabilir kılmak için devşirme sistemini iyi analiz etmek gerekir. Bu sistemin temeli askerlik ve savaş esirlerine dayanır. Osmanlı'da devşirme sistemi, askeri alanda gerçekleşen bir uygulama olarak Selçuklulardaki (gulam) sisteminin tesiriyle gelişmiş olup zaman içerisinde üst düzey devlet adamı yetiştirmek ve Enderun'un personel ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. İslâm hukukuna bakılırsa, savaşlarda esir edilen erkeklerin beşte biri devletin payına düşerdi. Bu esirler savaşlarda devlet adına savaşması için asker yapılırdı. Temelleri İslam dinine dayanan Osmanlı'da da bu sistem "pençik (beşte bir)" ismiyle uygulanmış, zamanla gelişerek "devşirme sistemi" ismini almıştır (Gündüz, 2017: 21-35). Bu durum Osmanlı Devletinin kendisinden önce kurulan Türk-İslam devletlerinde kullanılan bazı uygulamalara benzer uygulamaları tatbik ettiğini göstermektedir.

Farsçada penç beş, yek ise bir demektir. Penç-yek olarak da isimlendirilen bu kanunda gaye savaşlarda ele geçirilen ganimetlerin beşte birinin devletin hazinesine bırakılmasıdır. Ele geçirilen ganimetlere savaş esirleri de dâhil edilmiştir. Ele geçirilen esirler yeteneklerine göre imtihanlara tabi tutulur ve orduya katılırdı (Lee, 20220: 52-62). Bu sistem sayesinde devletin ihtiyaç duyduğu yeniçeriler ve kapıkulu askerleri yetiştirilmiştir.

Temeli Orhan Gazi dönemine kadar uzanan bu sistem I. Murad döneminde devletin sınırlarının genişlemesine mukabil artan asker ihtiyacını karşılamak için kuruldu. Savaşlarda ele geçirilen gayrimüslim çocuklar Türk ailelerinin yanına verilir. Türk adet, gelenek ve göreneklerine göre yetiştirilirdi. Pençik oğlanı adı verilen bu çocuklar yetiştirilip yeniçeri ocağına asker olurdu (Uzunçarşılı, 1988a: 446; Enderunlu Abdullatif, 2013: 24). Bu sistem sayesinde hem devletin asker ihtiyacı karşılanmış olup hem de Müslüman nüfus artarak Türk gelenek ve kültürü genişleme olanağı bulmuştu. Ayrıca devlet kademelerine kan bağına göre başa geçen kadrolardan ziyade disiplin ve eğitimin temel alındığı farklı kültürlerden liyakat sahibi bireyler yönetici pozisyonlarına yerleştirilmiştir.

Fakat 1402 Ankara Savaşından sonraki süreçte Yıldırım Bayezid'in vefatıyla Osmanlı Devleti Fetret Dönemine girmiş ve bu sistem dönemin şartları göz önüne alındığında karışıklıklardan dolayı sağlıklı bir şekilde uygulanma fırsatı bulamamıştır. Fetret dönemine son vererek tahta çıkan I. Mehmet (Çelebi) zamanında, pençik sisteminin eksiklerine de son veren devşirme sistemi oluşturuldu (Özcan, 1994: 254-257). Sultan II. Murad zamanında ise devşirme sisteminin eksiklikleri belirlenmiş olup daha sistematik hale getirilip kanunlaştırıldı.

Kısaca açıklamak gerekirse kapıkulu ocağındaki sipahilerle, yeniçeri ocağının asker ihtiyacını karşılamak için yaşları 9-14 yaş arasındaki Balkanlarda, Orta Anadolu'da ve Kafkaslarda yaşamını sürdüren Hristiyan ailelerin çocuklarının genelde 2-3 yılda bir birkaç bin çocuğun – bazı durumlarda Türk çocuklarında alındığı görülmüştür - devşirme emini ya da devşirme kâtibi aracılığıyla belirli kurallara göre alınıp Müslüman köylü ailelerin yanına verilip Türk adet ve geleneklerine göre büyütülmesi ve devlet işlerinde kullanılmasıdır (Ortaylı, 2006: 27-34). Ağaç yaşken eğilir anlayışına uygun olarak erken yaşta devşirilen çocuklar eğitime diğer çocuklara göre daha açık olacağından daha kolay eğitilebilirdi. Bu nedenle yaş

aralığı ne çok küçük ne de çok büyüktür. Akli başında ailesini ve geçmişini hatırlayacak sağlıklı çocuklar alınır. Yürüyerek belirli merkezlere getirilen çocuklar sünnet edilerek tanınmış Müslüman ailelere verilir.

Devşirme usulünün kendine has çok ince ve keskin hatları olan kuralları vardı. Genel olarak Balkanlarda bulunan yerleşim birimlerindeki Hristiyan ailelere mensup çocuklar devşirmeye tabii tutulmuştur. Fodullar, babası köy kethüdası olanlar, çoban çocukları, köseler, keller, evli olanlar devşirilmemiştir (Gündüz, 2017: 25-26). Ayrıca çocuğun yaşının 7-17 arasında olması, ortalama kırk evden bir çocuk devşirilmesi önemli kurallardandır. Bunun dışında, alınacak çocuğun Türkçe bilmiyor olması, ailenin rızasının olması, papaz çocuğu olması, çocuğun daha önce İstanbul'a gelmemiş olması, vücudunda bir sakatlık veya engelin olmaması, güçlü, gürbüz, kuvvetli, diri ve sağlam olması, bir ailenin tek çocuğu ya da tek erkek çocuğu olmaması vb. devşirme yapılabilmesinde göz önünde bulundurulmuş kurallardandır. Ayrıca Ruslar, Acemler, Yahudiler ve çingenelerden devşirme yapılmazdı. Osmanlı Devleti devşirmeye önem vermiş ve yapılan devşirmelerin kayıtları tutulmuştur (Şişman, 2019: 214-216; Demir, 2017: 21-22).

Alan yazında devşirme sisteminin kültürleri yok etme çabasında olan bir sistem olduğuna da denk gelinmiştir. Hadrovics (1947: 48)'e göre bu durum yanlış bir bilgidir. Devşirilen çocukların geçmişini unutmaması için kimlik bilgilerini, doğum yerlerini ve ailelerine ait bilgileri içeren bilgilerin kayıt edilmesi ve Türkçe öğrenen gençlerin kendi aralarında ana dillerinde konuşmalarına izin verilmesi gibi uygulamalar kültürlerini yaşamalarına müsaade edildiğine dair önemli kanıtlar olarak sunulmuştur.

Müslüman ailelerin çocuklarının da devşirildiği görülmekle beraber bu sistem genel anlamda Gayrimüslim tebaanın çocuklarına uygulanmıştır. Bu durumun nedenleri başlıca şöyle sıralanabilir: Birincisi, Müslümanlar devşirilirse ilerde yüksek görevlere geldiğinde saltanatta hak iddia edebilir bu da devlete zarar verebilirdi. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman sadece Türklerin ve Müslümanların devleti değildi içinde birçok farklı dilden, dinden ve kültürden insanlar vardı. Kozmopolit bir yapıya sahipti bu nedenle barındırdığı bütün uluslara eşit olmak zorundaydı. Üçüncüsü, toplumdaki zeki, kabiliyetli, yetenekli kişiler devletçe korunup kollanmalı devlet açısından faydalı işlerde kullanılmalı devlete katkı

sağlamalıdır. Bu gibi nedenlerle devşirmede genel olarak gayrimüslim tebaaya mensup çocuklar tercih edildi.

Pençik ve devşirmelerden güzel, terbiyeli ve zeki olanları yeteneklerine göre belirli bir eğitim süzgecinden geçerek saray için ayrılırlar ve dış saraylarda yetiştirildikten sonra padişahın sarayına verilirlerdi (Uzunçarşılı, 1988a: 447; Ortaylı, 2006: 27-34). Bu uygulama Enderun'un temelini oluşturmuştur.

Devşirme sisteminde gayrimüslim halkın akıl ve zekâ bakımından en yetkinleri elenerek alındığı için İstanbul devletinin beyin gücünü de içinde barındırıyordu. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın gelişmiş ülkelerine doğru yapılan beyin göçü o dönemde Osmanlı ülkesine doğru olmuştur devlet bu bireyleri eğitip kendi hizmetinde kullanmıştır. Bu açıdan bakıldığında devşirme sistemi süper zekâyâ sahip bireylerin eğitilmesi ile ilgili ilk uygulama kabul edilebilir (Demir, 2017: 21).

4.2.4. Hazırlık Sarayları

Enderun okul sistemi iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Hazırlık sarayları olarak bilinen Edirne, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Paşa Sarayıdır. Bu sarayların hepsi ayrı birer mektep özelliğinde iken İkincisi ise ihtisas mektepleridir ki bunlar Topkapı Sarayında bulunan Enderun-u Hümayunun içindeki her bir odadır (Sönmez, 2022:23).

Devşirme sonucunda alınan oğlanlar devletin merkezine getirildikten sonra padişahın huzuruna çıkarılırdı. Bunların içinden kapı ağası uygun gördüklerini padişahın onayına sunar ve uygun görülenler ilerleyen yıllarda Topkapı Sarayında yer alan Enderun'da hizmet etmek için Galata, Edirne, İskender Çelebi ve İbrahim Paşa Sarayına eğitim almak için ayrılır seçilmeyenler ise yeniçeri ocağına gönderilirdi. Alinyazında eğitim için gönderilen bu saraylar hazırlık sarayı olarak geçmektedir. Hazırlık sarayı adı verilen bu saraylarda devşirmelere saray adabı ve saraydaki işleyişin öğretildiği eğitimler verilmiştir. Buralarda sıkı bir eğitim süreci sonunda bedeni ve ruhi yeteneklerini geliştirecek dersleri aldıktan sonra eleminasyonla seçilen bireyler ancak Enderun'a alınabilmiştir.

Eğitim seviyesi penceresinden bakılırsa saray mekteplerinin hepsinin sahip oldukları tesis ve amaçları aynı olduğu gibi eğitim tarzları, eğitim programları, idari kadroları

ve disiplin anlayışı birbirine eşittir. Sadece Enderun'un üst kademedeki odalarında verilen eğitim diğerlerinden yüksektir (İsfendiyaroğlu, 1954: 89)

Hazırlık saraylarının süresi genel olarak 6-7 yıl arasındadır. Bunlardan ilki II. Bayazıt zamanında İstanbul'da kurulan Galatasaray'ıdır. İkincisi öncesinde şehzade okulu olarak hizmet gören Edirne Sarayı, üç ve dördüncüsü ise sırasıyla Kanuni Sultan Süleyman zamanında At Meydanında kurulan İbrahim Paşa Sarayı ile en büyük hazırlık saraylarından olan İskender Çelebi Sarayıdır (Enç, 2004: 54-55).

Bu saraylarda eğitim gören acemilerin arasında zamanı gelince yeteneklileri Enderun'a gönderilirken diğerleri kapıkulu süvari ocağı'na gönderilirdi. Bu saraylardan Galatasaray'ı özellikle Kıraat, Kuran-ı Kerim, Hüsn-ü Hat ve Musiki gibi derslerde öne çıkmıştı. Bu nedenle Enderun'daki, hazine ve kiler odasında yer açıldığında buradaki kıdemlilerden birinin alınması gelenektir (Tuncay, 2015: 29-31).

Enderun sistemi sarayın dışında bulunan üç hazırlık okulu ve saray içindeki bir okuldan oluşur. Bu sistemde hazırlık okullarında 1000-2000 öğrenci bulunurken, bunların içerisinde yapılan elemeye 300 kadarı Enderun saray okuluna dâhil olabiliyorlardı (Ceylan, 2017:31).

4.2.5. Enderun Mekteplerine Öğrenci Seçimi

Alan yazında padişahın özel hizmetindeki itaatkâr, yetenekli, eğitilmiş ve sadık hizmetlileri anlatmak için farklı isimlendirmelere gidilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı ve kabul göreni iç oğlanı olarak bilinse de bunun dışında gılman, gulam, iç ağası, oğlancık kelimeleri de kullanılmıştır (Kıran, 2018: 12). Anlaşılabileceği üzere Enderun da görev yapan öğrencileri betimlemek için de iç oğlan tabiri kullanılmıştır.

Sönmez (2022: 23-24)'e göre Enderun'a öğrenci hazırlamanın iki seçeneği vardır. Bunlardan birincisi devşirme oğlanının Türk aileye verip Türk ve Müslüman kültürüyle yetiştirip hazırlama Enderun'a alma ikincisi ise hazırlık sarayları ile öğrenci hazırlamadır.

Birçoğu padişahın şahsi işlerinde ve sarayda yürütülen mühim devlet işlerinde görevlendirileceği için Enderun'a alınacak iç oğlanlarının seçilmesinde özel bir hassasiyet gösterilmiştir. Bu nedenle talebe seçiminde pek çok faktör göz önünde bulundurulmuştur.

Akkaya ve Özkan (2020; 152-164) ve Dereli (2023: 78)'a göre bunlardan bazıları şunlardır; Enderun Mektebine öğrenci seçimi yapılırken kullanılan tekniklerin başında devşirme usulü gelmektedir. Bir diğer yöntem ise savaşlarda esir alınarak öğrenci seçimi yapmaktır. Yine o devirde sıkça rastlanan “İlm-i Kıyafet” denen insanların iç yüzünü keşfetme, gelecek hakkında doğru tahminlerde bulunma melekesi şeklinde tanımlanan yöntemle de öğrenci seçimi yapılmıştır. Bu sayılan yöntemlerin yanında çeşitli yetenek testleri kullanımına yer verilmiş, alınacak bireylerin soylarına bakılmış, akrabalık ilişkileri ile alımlar yapılmış, padişahlar ve bazı üst düzey devlet adamları da bazı durumlarda bireyleri himayesine almış bu şekilde alınmış ve son olarak da bağlı devletlerin beylerinin çocuklarını devletin devamı açısından geliştirdiği politika vesilesiyle rehin tutmuş eğitimini Enderun'da aldırılmıştır.

Acemi oğlanı ismiyle de anılan devşirmeler, İstanbul'a geldikten sonra önlerinde dört seçenek vardı. Birincisi Topkapı Sarayı ve diğer saraylarda eğitime devam etmek, ikincisi sarayların dış hizmetlerinde görev almak, üçüncüsü Müslümanlaşmak ve Türkleştirilmek üzere Türk çiftçilerine emanet edilmek ve son olarak da bostancı ocağına asker olmak üzere verilmektir. Bunlar arasından Edirne, İbrahim Paşa ve Galata gibi hazırlık sarayı'nda askeri ve ilmi dersleri bitiren öğrencilerin içinden kabiliyetli, zeki ve sadık olanlar, Topkapı Sarayı'na sevk edilmek üzere yeniden bir seçime tabi olurlardı. Enderun'a alınacak olanları belirleyen bu seçim Ayasofya Camisi'nin arka kısmında yer alan Aya İrini Kilisesi'nin de içinde olduğu meydana yapılırdı (Gündüz, 2017: 25-26).

Devşirme Sistemine tabi tutulan çocuklar acemi oğlanlar ocağına gelirlerdi burada genel olarak iki ana gruptan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi askeri yetenekleri gelişmiş olanlardır bunlar yeniçeri ocağına yönlendirilir diğeri ise becerikli, zeki ve güzel olanlardır ki bunlar da saray hizmeti için görevlendirilirdi.

Bu noktada Enderun'a alınan iç oğlanlara “saray acemi oğlanları” veya “celeb” ismi verilirken yeniçeri ocağına alınan acemilere ise “Şadi” denilirdi (Yoluk, 2010: 48).

Ana kural devşirme sistemi ile Hristiyan ailelerden toplanan acemi oğlanlar içinden zeki, kabiliyetli ve güzel olanları Enderun'daki acemi oğlanlar koğuşuna yerleştirip basitten karmaşığa bir şekilde farklı farklı sorumluluklar vererek uygulamalı olarak eğitmektir (W.Goetz, 1993: 251). Bu anlayış sonucunda siyasi ve resmîyetçi

uygulamaları bilen, görev bilincine sahip, devletine sadık bireyler yetiştirilmiştir.

Devşirmeler İstanbul'a getirilir vücut ve karakter olarak en iyileri seçilir bazen padişahlarda öğrenci seçimine katılırdı. Saraya seçilenler İstanbul'da Galata ve İbrahim Paşa Sarayına, taşradakiler ise Edirne ve Manisa Sarayına gönderilerek gerekli eğitim verilirdi. Saraya ayrılanlara iç oğlanı yeniçeri olacıklara ise acemi oğlanı denilirdi (İnalçık, 1973/2019: 89-117).

Burada karşımıza çıkan "acemi oğlan" kavramını tanımlamak gerekir. Bu kelime "acemi" ile "oğlan" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Savaşlardaki esirlerden veya devşirme usulüyle Hristiyan tebaadan toplanan yeniçeri ocağına temel oluşturan çocuklara acemi oğlan ismi verilmiştir. Anadolu'da güvenilir Türk ve Müslüman ailelerin yanında eğitilen çocuklar bu ocağa alınmıştır.

XVII. yüzyılın başlarına kadar acemi oğlanlar parça parça Anadolu ve Rumeli'de yaşayan güvenilir Türk ailelerin yanına, sorumlu devlet adamları eşliğinde verilmiştir. Üç ile sekiz yıl arasında süren ve devşirmenin Türkleştirilip İslamiyet'i benimsemesinin amaçlandığı bu dönem "Türk'e vermek" olarak isimlendirilmiştir. Bu sürede Türkçeyi öğrenip fiziksel, ruhsal ve zihinsel açıdan kuvvetlenen acemi oğlanlar, İstanbul'da tekrardan değerlendirilmiş ve dağıtılmıştır. Değerlendirilenlerin arasından en zeki iki bin kişi Bursa, İstanbul ve Edirne'de padişahın "bostancıbaşı" olarak hizmet verirdi (Yoluk, 2010: 47).

Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayarak saray görevlilerini sayısı ve nitelikli eleman ihtiyacındaki artış göze çapar duruma geldi. Sarayın en üst düzeyde yöneticisi olan babüssade ağası (kapağası) emri altındaki diğer ağalarla sarayın Birun, Enderun ve Harem bölümlerindeki işleri yürütülmesinden sorumludur. (Somerwille, 1992: 147-148). Enderun'a alınan öğrencileri sürekli bir şekilde denetleyen, onlara yapılması gereken görevleri öğretene, saraydaki disiplini koruyan bu gayeyle hadım edilmiş köleler vardır bu kölelerin başına babüssade ağası denir. Emrindeki, Enderun'un üç odabaşı (hazinedarbaşı, hasodabaşı ve kilercibaşı) ile birlikte hükümdarın kişisel işlerini görüp geceleri nöbet tutardı. Doğrudan padişaha arz yetkisi vardır (İnalçık, 1973/2019: 107). Babüssade ağalarına bu kadar geniş yetkiler verilmesi ve sorumluluğu altındaki kişilerin padişahın kişisel yaşamında önemli bir yeri olması Enderun'a öğrenci seçiminde daha titiz daha dikkatli davranmalarına etki etmiş olabilir.

Devşirilen gençler hemen Yeni Saray'a (Topkapı Sarayı) alınmaz önce Galata Sarayı, Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayına gönderilir oralarda hizmet edip yetenekleriyle öne çıkanlar Enderun-i Hümayun'a alınır.

Üst düzey devlet adamı ihtiyacını gidermek amacıyla kurulan bu kurum devşirme sistemi sayesinde ayakta durmuş olup kendi içinde mükemmel denilebilecek seviyede kurallı ve detaylı bir öğrenci seçme, eleminasyon ve kariyer sistemine sahip olan bu kurum dünya eğitim tarihine Osmanlı Devletinin bir katkısı olarak gösterilmektedir (Gündüz, 2013: 50-60).

Devşirme yasasına göre devşirme şu şekilde olmuştur: bu işin hakkını verebilecek dürüst, tecrübeli kişiler seçilirdi. Bu kişiler arasından devşirmeleri toplamak üzere "yayabaşı" ismi verilen bir kişi görevlendirilirdi (Arı, 2004:22).

Devşirmeden sorumlu memur (devşirme ağası), kendine verilen fermanla devşirme bölgesi olarak belirlenen kaza ve sancaklara gider, bölgede bulunan sipahi, kadılar, sancakbeyi ve beylerbeyinin de destekleriyle dolaşır ve kilise heyetleri aracılığıyla yaşları sekiz ile on sekiz arasında olan çocukları devşirirdi. Genellikle 3-7 yıl arası değişen bir zaman diliminde sayıları 3000 ile 12000 arası çocuk devşirmeye tabi tutulmuştur. Bu kanun kapsamında ailede tek çocuk varsa soyun devamı için alınmazdı. Fakat çocuk sayısı birden fazlaysa sadece bir çocuk alınır. Alınacak çocuğun soyunun nitelikli olmasına ve ideal boy ve kiloda olmasına özen gösterilirdi; boyu kısa, çelimsiz ve meslek erbabı olan, gözü açık bireyler, sığırtmaç ve çobanlarla bunların çocukları, dilsiz, kel ve fodul çocuklar, doğuştan sünnetli olanlar, gerektiği kadar aile eğitimi görmediği için öksüzler, paraya düşkün oldukları için Yahudi çocukları alınmazlardı. Devşirilen çocukların arasından uzun boylu göze çarpan güzel ve zeki olanları saray için ayrılırdı. Bu şekilde her bölgeden devşirilen çocuklar, yüz elli ile iki yüz kişilik gruplar şeklinde sürü başı ismi verilen yetkili eşliğinde başkente gönderilirdi. Başkente gelen sünnet olup, İslamiyet'i kabul ederek Müslüman ismi alırdı. Sonraki süreçte yaşları, doğum yerleri, anne ve baba durumları, nerede istihdam edileceği vb. gibi bilgileri içeren geniş kapsamlı bir defter tutulurdu (Uzunçarşılı, 1988a: 447; Enç, 2004: 51-54; Enderunlu Abdüllatif, 2013: XXXIII; Demirel, 2010: 33).

Devşirme sistemine göre alınacak çocuklardan Enderun hizmetine alınacaklar için de ayrıca özel defterler tutulur burada alınan bireylerin kimlik bilgileri, kişisel

özellikleri, çalışma kapasiteleri, yetenekleri vb. kayıt altına alınırdı (Benk, 1986a: 3692) . Çocuklar toplandıktan sonra isimlerini ve eşkâllerini içeren bilgilerle iki nüsha olarak deftere kaydedilirdi. Çocuklarla birlikte bu defterlerden biri de İstanbul'a Yeniçeri Ağasına gönderilirdi. Sonradan herhangi bir nedenle liste dışı birinin eklenmesine ya da listedeki birinin çıkarılmasına mahal vermemek için çocuklar İstanbul'a ulaştığında iki defter birbiriyle karşılaştırılırdı (Arı, 2004: 23). Bu bilgiler ışığında öğrenci seçimi yapılırken çok titiz, planlı ve sistematik davranıldığı söylenebilir.

Enderun'a alınacak öğrencileri seçmek babüssaade ağasına ait görevlerin başında gelmektedir. Enderun'da öğrencilere hem belirli görev ve sorumluluklar verilir bunları belirli periyotlarda uygulamaları istenir hem de kurumsal bir eğitim verilirdi (Somerwille, 1992: 147-148). Bu şekilde bir eğitim tarzında gaye daha genç, kabiliyetli, becerikli ve aynı zamanda elit bir yönetici zümresi oluşturmaktı.

Bu noktada akla milli hislerin etkisinde kalınarak Osmanlı Devletinin neden Müslüman çocukları seçmek yerine devşirme çocuklardan Enderun'a öğrenci seçip ilerleyen yıllarda devlete yönetici yapma fikrini sorgulama ve yerli olan ile devşirilmiş olan ayrılığı meydana gelmiş olabilir. Bu noktada dönemin ekonomik, sosyal, dini, siyasi ve askeri koşulları göz önüne alındığında Müslüman olmayanlara ilgi göstermemek onları dışlamak veya kendi haline bırakmak olası tehlikelere ayaklanmalara zemin hazırlayacak bu da devlete uzun vadede zarar verecektir. İnsanları kaybetmek yerine onları kazanmak ve endişenin yerini emniyete bırakması adına bundan daha başarılı bir fikir düşünülemez (Kazıcı, 2014: 135-143). Konuya bu açıdan bakıldığında tabiatla sürekli olarak karşılaşılan her ölümün yeni bir başlangıca neden olduğu gerçeğine rastlamaktayız. Bu noktada ecdat ileri görüşlü padişahlar sayesinde hem devletin varlığına tehlike arz edecek unsurları önlemiş hem de bunu karşı silah olarak kullanıp vatan savunmasında kullanmıştır.

4.2.6. Enderun'un Bölümleri

Topkapı Sarayı içinde yer alan Enderun-ı Hümayun; önüne taht kurulan ve cülus törenlerinin yapıldığı Bab'üs-Saade (Saadet Kapısı) isimli kapıdan girilince başlar. Sarayın Enderun isimli bu bölümünün en göze batan niteliği, bir mektep özelliği taşımasıdır. Hazırlık saraylarında eğitim alan iç oğlanlarından en donanımlı olanları

buraya yönlendirilirdi (Simit, 2019:327). Hiyerarşik bir düzenin olduğu “Oda” isimli koğuşlarda aşama aşama eğitimden geçerek üst mevkilere gelinirdi.

Topkapı Sarayı’nda bulunan Enderun Mektebi’ne girmeye hak kazananlar, çeşitli gruplara ve farklı odalara ayrılır ve eğitime alınırdı. Enderun aşağıdan yukarıya doğru: büyük ve küçük oda, doğancı odası, seferli odası, kiler odası, hazine odası ve has oda olarak altı bölüme ayrılmış olup bu odalar arasında hiyerarşik bir geçiş düzeni mevcuttur. Yani bir odada başarı sağlanarak ancak diğer odalara geçilebilirdi.

Fakat bu durumun istisnaları da görülmektedir. Osmanlı padişahları istemesi halinde aşağı odalarda eğitim gören bir genci has odaya alabilirdi. 17. yy. ın ünlü Vezirlerinden Siyavuş Paşa daha seferli koğuşunda eğitim gören bir acemi iken yaya ciridi oynarken IV. Murad tarafından görülüp beğenilmiş ve has odaya alınmıştır (Koçu, 1960: 126).

Şimdi bu bölümler teker teker incelenecektir.

4.2.6.1. Büyük ve Küçük Odalar (Hane-İ Sağır)

Kaynaklar incelendiğinde Büyük Oda için sıklıkla Hâne-i Büzürg ile Hâne-i Kebir, Küçük Oda için ise Hâne-i Sağır tanımlamaları yapılmıştır (Kıran, 2018: 35). Babü’s-saâde’den içeri girildiğinde sağ tarafta Büyük Oda bulunurken sol tarafta ise Kuşhane ve Has Oda arasında Küçük Oda bulunur. Bu odalara hazırlık sarayı olarak bilinen Galata, İbrahim Paşa ve Edirne Saraylarında eğitim görerek başarılı olan acemi oğlanlar getirilip farklı hocalardan saray kültürü, Türk gelenek ve görenekleri, İslam dininin kuralları vb. öğretilirdi.

Kıdem ve saygınlık açısından Enderun’un en alt odaları olan Büyük ve Küçük Odalarda dolama ve çuha giyen iç oğlanları bulunuyordu. Bu nedenle bu iki odada eğitim alan iç oğlanlar dolamalı yahut çuhalı iç oğlanları diye anılmıştır (Bobovius, 2013: 21). Enderun’da giyinilen elbiselere göre isimlendirme yapıldığına şahit olunmaktadır.

Başlangıçta mevcudu 150 civarında olan oda bir dönem 400 kişiye kadar çıkmıştır. Bu odanın çalışanları doğruluk, saray adabı, okuma yazma, ahlaki konularda yetiştirilir aynı zamanda saray hizmetlerini yapar karşılığında da maaş alırlardı (Yılmaz, 2008: 175-176). Buradaki tahsilini bitiren doğancı koğuşuna gönderilirdi.

Bu odanın zabiti saray kethüdasıdır. Bu oda genel olarak okuyup yazma ve sanat öğretme hizmetini gerçekleştirirdi. Hocaları saray dışından gelip ders veriyordu. Bu odada hizmet verenlere günde sekiz akçe ulufe verilirdi. Bu odalardan mezun olanlar Hazine ve Kiler-i Hassa Odası ile iç doğan oğlanları arasına verilirdi. Gidenlerin yerine ise ya Edirne Sarayında daha önce eğitim alan oğlanlardan ya da Eski Saray'da bulunan gılmanlardan derhal yeni iç oğlanlar getirilirdi (Baykal, 1953: 68-69). Bu iki odanın atama ve terfi işlemlerine saray ağası bakardı. Büyük Odadan terfi edecekler için, saray ağası eğer gerekli görürse padişaha dilekçeleri kapı ağasıyla gönderirdi. Padişah dilekçeye kendi el yazısı ile “*yoluyla verdim*” yazıp geri gönderirdi. Küçük Oda dilekçeleri ise odaları kethüdası ve kapı ağaları aracılığıyla padişaha arz edilir. Padişah tarafından “*kaftan altına verdim*” diye yazılarak terfi ederdi. Terfi alanlar böylece dolamalı olmaktan çıkıp kaftanlı olurlardı (Akkutay, 1984: 86-88).

Bu iki odadakiler sadece okuyup yazarlardı. Enderun'un ilkokul veya hazırlık sınıfı denilebilecek kısmıdır. “Dolama” adı verilen bir elbise giyindikleri için burada okuyan öğrencilere “Dolamalı” da denirdi (Kazıcı, 2014: 140).

Bu odada dört yıl eğitim görüp gerekli terbiyeyi alanların arasından çıkma adı verilen elemenden geçenler Kiler veya Hazine Odasına alınırken elemenden geçemeyenler ise kapıkulu ocağına geri gönderilirdi (İnalçık, 1973/2019: 108).

Bu odalar sarayın meslek okulu denilebilecek hazırlık sınıfıydı. İki odanın farkı sadece fiziksel olarak odaların birinin diğerine göre daha büyük olmasıdır.

Eğer padişah ölürse bu odanın görevlileri ona Kur-an'ı Kerim okurdu. Bu odalardaki eğitimin içeriğini Türkçe, Farsça ve Arapça, Kur'ân-ı Kerim, tecvid, hat, yazı, ilm-î hâl, cilt, oymacılık, resim, tezhib, kiraât, meşk, şiir, müzik oluşturmaktaydı. Bunun dışında koşu, güreş, at binme eğitimi, ok atma (kemankeşlik), gülle atma, kılıç kullanma gibi fiziksel beceriler ve savaş becerilerine dayalı eğitim verilip başarılı olanlar yeteneğine göre değerlendirilirdi. Bu oda mensupları yüzlerce çeşit sarık sarmak, deri işlemek, sadak süslemek, eğer takımları yapmak gibi görevler de üstlenirdi. Üst düzey görevlilerin (saray erkânı ve vezirler) çocukları da burada eğitim görebilirdi (Küçükaşçı, Erdoğan, Karal, Ayhan, & İpek, 2019: 66). Günümüzde Enderun'un hizmet binaları olarak kullanılmaktadır.

4.2.6.2. Doğancılar Odası (Hane-İ Bazban)

Gerek İslamiyet'ten önce gerekse de İslamiyet'ten sonra kurulan Türk devletlerinde ve dahi Osmanlı Devletinde avlanmaya önem verilmişti. Avcılık gelişmiş ve ülke geneline yayılmış durumdaydı. Hatta öyle ki “avcı” lakabıyla anılan padişahlar bile olmuştu. Yine padişahların av partileri ve şöenler düzenledikleri bilinmektedir.

Şimşirgil (2005: 120) 'e göre, bu odanın görevlileri avlarda kullanılan ve padişaha ait olan doğan ve şahin gibi yırtıcı besleyerek bu hayvanları ava alıştırırlardı. Av zamanı gelince ise padişahın yanında veye önünde bu kusları uçurarak ava yardımcı olurlardı. Bunun dışında padişahın olmadığı sırada saraya av hayavanı getirenlere getirelen hayvanı arz etmek ve bu kişilere bahşış vermek bu odanın sorumluluğundaydı.

Parmaksızoğlu (1966: 416)'na göre, burada görevlendirilen doğancılar, taşrada görevlendirilenler ve saraydaki iç oğlanlar olarak ikiye ayrılıyordu. Tez konusunu oluşturan saray doğancıları devşirilen iç oğlanlar arasından seçilip dönemin hazırlık saraylarında yetiştirilen doğancı çırakları içinden Enderun'a seçilip gelirdi.

Diğer ismi Hane-i Bazban olan Doğancılar Odasında 40 kişi bulunmuş olup bunlar padişahların av esnasında kullandığı doğanlardan sorumludur. Bu odadan sorumlu kişiye “doğancıbaşı” denilmiş olup odanın varlığına Sultan IV. Mehmet (Avcı Mehmed) tarafından 1675 yılında son verilmiştir (Kazıcı, 2014: 140). Bu oda kaldırılınca Enderun'da yüksek eğitimin ilk basamağı Seferli Koğuşu olmuştur.

İç oğlanları, bâzî, toğanî veya doğancı isimleriyle bilinen odanın mensupları hem ilmî eğitim alır hem de odada kendinden önce bulunanlardan doğancılığı öğrenirdi. Bir doğancı, Büyük Oda'daki eğitimi bitince sırasıyla Seferli Koğuşu, Hazine Koğuşu ve son olarak Has Oda'ya alınırdı. Has Oda'da sırasıyla üçüncü doğancı, ikinci doğancı ve nihayetinde doğancıbaşı ünvanını alarak dış saray doğancılarının ve Doğancı Koğuşu'nun amiri olurdu. Düşük kıdeme sahip doğancıların çıkmaları kapıkulu sipahi bölüklerinde görev alırken Has Oda doğancıların çıkmaları vezirlikten kapıcıbaşılığa kadar farklı vazifeler üstlenirdi (Kıran, 2014: İİİ). Bu odanın önemi zamanla azalmış olmakla birlikte Enderun'un kapatılan ilk kaftanlı koğuşu niteliği taşımaktadır.

4.2.6.3. Seferli Odası

Kayıtlara göre 1679 yılında 134 kişinin görev yaptığı bu odanın en büyük sorumlusu saray kethüdasıdır (Gündüz, 2012: 61). Bu oda zamanla sarayın sanat mektebine dönüşmüştür.

Sultan IV. Murad zamanında (1635) Osmanlı Devleti, Revan Seferine hazırlanırken Büyük ve Küçük Oda talebelerinden seçilen öğrencilerden oluşturulduğu için bu koğuşa sefere çıkan manasında olan “Seferli” ismi verilmiştir. Bu odadakiler padişah sefere çıkarken onunla sefere çıkmış, Sultanın kişisel ihtiyaçları olan çamaşırlarına bakıp sarık ve seccadesiyle ilgilenmişlerdir (Kazıcı, 2014: 141).

Öte yandan sarayda görevli cüceler ile bî-zebân denen dilsizler de bu koğuştaki yer almıştır. Has Odaya hiçbir şekilde terfi edemeyen dilsizler sarayda çeşitli işleri yerine getirirdi. Bunlardan bazıları şöyledir: sultanı eğlendirmek, sultana kitap okumak ve hükümdar ile sadrazamın görüşmelerinde odada bulunmak gibidir (Abdullatif, 2013: XLIV; Küçükaşçı vd., 2019: 66).

Özellikle 17. yüzyıldan sonra bazı özel hizmetler için bu oda kurulmuştur. Bu odada devrin önemli tellakları, pehlivanları, sarayın soytarıları, berberleri, şairleri vardır. Bu odada sanata büyük önem verilmiş ve büyük sanatkârlar yetişmiş olup Enderun’un Mehterhanesi bu odada yer almaktadır (İnalcık, 1973/2019: 108). Bu oda 1831 yılına dek açık kaldı. Bu odanın müdavimleri bu tarih itibarıyla Hazine Odasına ve Kiler Koğuşu’na gönderildiler. Aldıkları eğitimle devrin pek çok önemli musikişinasları, şairleri ve hanendeleri bu odada yetiştirilmiştir.

Saraya alınan devşirmelerin müziğe yeteneklileri bu odada bulunan Meşkhane’de eğitim alırlardı. Haftanın belirli günlerinde sabah dokuz civarında derslere başlanır öğlene kadar Türk Müziği (Sâzendegân-ı Hâssa) öğlen ve akşam arasında dansçılar ve soytarı eğitimi, akşam saatlerinde ise mehter takımı eğitim görürdü. Dersler, Hazine ve Has Odadan gelen mûsikîden anlayan Enderunlularca işlendiği gibi saray dışından belirli bir ücret karşılığı getirilen öğretmenler tarafından da işlenebiliyordu (Toker & Özden, 2013: 109-110).

Günümüzde padişaha ve şehzadelere ait elbiselerin oluşu Elbise-i Hümâyûn ile birleştirilmiştir.

4.2.6.4. Kiler Odası

Şüphesiz ki bu kadar büyük ve kalabalık nüfusa sahip bir sarayda yaşayanların gıda ve beslenme ihtiyacını karşılayacak bir kurum gerekliliği ortaya çıkmıştı. Sarayda bu ihtiyacı karşılamak için bir Kiler Odası kurulmuştu.

Osmanlı Devletinde padişah ve sarayda yaşayanların yeme içme işiyle uğraşan gruptur. Bu odada eğitim gören Enderunlu talebeler okuma ve yazmanın dışında fen bilimleri alanında da eğitim alırdı. Yemek ve salataları hazırlamak, kahveleri pişirmek çeşitli reçeller ve şifalı şurupları hazırlamak bu odadaki personele aittir. Bu odanın yöneticisine “kilercibaşı” denilirken bu kişilerin hünkârın yemeklerinin tadına bakıp zehir olup olmadığını denetlemek gibi hayati görevleri vardır (Kazıcı, 2014: 141). Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulan bu odaya “Ser Kilar-ı Hassa” ismi de kullanılmıştır (Akkutay, 1984: 94-97).

Uzunçarşılı (1984: 313-315)’ya göre, 16. ve 17. asırda tahmini 30 kişiden oluşan bu oda “kaftanlı” olarak bilinen sınıfların içinde yer alır. Buranın içoğlanlarına yılda dört nöbet üzere elbise parası, kuşak parası ve ikişer defa ise takye ve düğme parası verilirdi. Bu koğuşun görevlileri her yıl nisan ayında yağın nisan yağmurunu padişaha takdim eder ve bahşiş alırdı. Bunun dışında saray odalarında yanan mumların tedariki, yaralara sarılan muşambaların yapımı ve tedariki, padişah ile Harem-i Hümayun’un kuruyemiş, et, tatlı, şerbet vb. yiyecek ve içeceklerin hazırlanması bu odanın görevlilerinin sorumluluğundadır.

Zamanlı sayısı artan ve 144 talebenin bulunduğu bu odayı “kilercibaşı” ismi verilen bir albay ile 7 yüksek rütbeye mensup subay birlikte yönetiyordu (Yılmaz, 2008: 176). Bu kişiler öncülüğünde hem sultanın yiyecekleriyle ilgilenilir hem de gerekli eğitimler verilirdi.

Bu odanın başı olan kilercibaşı saray içinde terfi alırsa, hazinedârbaşı olur, taşraya çıkarsa beylerbeyi olurdu. Bu odanın subay olan öğrencilerinin sayısı 16. yy. ın sonunda 30 civarında olup Enderun’un kapatıldığı son yıllara kadar varlığını sürdürmüştür (Gündüz, 2012: 61-62).

4.2.6.5. Hazine Odası

Enderun-u Hümayundaki en yüksek derecedeki odadır. Fatih döneminde 32 içoğlanı

ile ağa görevlendirilen oda Yavuz Sultan Selim döneminde kutsal emanetlerin korunduğu hırka-i saadet dairesi eklenerek oda genişlemiştir. Bu odanın büyük zabitleri yukarıdan aşağıya sırasıyla “has odabaşı, silâhdâr, çuhadar, rikâbdâr, tlbend gulamı ve miftah gulamıdır. Bunların ilk dördüne arz ağaları denirdi.” (Gündüz, 2012: 62)

Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulmuş olan oda, Yavuz Sultan Selim tarafından geliştirildi ve teşkilatlandırıldı. Hazine Odası, Kiler Odası ile Has Oda arasında yer alırken bu odanın yönetici koltuğunda hazinedar başı ile hazine kethüdası vardı (Kazıcı, 2014: 135-143; nal, 2007: 40)

Bu odanın görevlileri saray hazinelerini korumakla görevlendirilmişlerdir. Eğer Hazine Odası aılacaksa; padişahın emri ile odadan sorumlu bütün görevliler hazır bulunur ve mevcut bütün mühürler incelenerek oda açılırdı (Akkutay, 1984: 97-104). Grldğu üzere hazinenin sorumluluğu hiçbir zaman tek kişinin denetimine verilmemiş olup hazinenin dolu olup olmama durumuna göre zaman içerisinde odadan sorumlu olanların sayısında değişimler olmuştur.

Osmanlı Devletinde her padişahın bir takım elbisesinin hatıra olarak hazinede saklanması bir gelenektir. Odanın sorumlusu hazinedârbaşı bu vazifesini yaptıktan sonra beylerbeyi olurken, yardımcısı olan hazine kethüdası da sancakbeyi görevine atanırdı (Yılmaz, 2008: 176-177).

Günümüzde Kur’an-ı Kerimden farklı sure ve ayetlerin olduğu çeşitli el yazmaları ve hat çalışmalarının sergilendiği eserler yer almaktadır.

4.2.6.6. Has Oda

Enderun’un içindeki en yüksek kdeme sahip odadır. Bu odadaki eğitimin temel hedefi devletin çeşitli alanlardaki yönetici kadrolarını yetiştirmektir. Kırk kişiden oluşan ve adlarına “zlfl” denilen talebelerden oluşan bu odaya alımlar için çeşitli eleme sınavlarından geçmek gerekiyordu. Fatih zamanında kurulan odanın yöneticisine ise has odabaşı denilirdi (Kazıcı, 2014: 138-143). Alan yazın incelendiğinde bu odadaki eğitimin tefsir ve Kuran-ı Kerim tilaveti gibi dine dayalı olduğunu ve seviye olarak medreselerden bile yüksek olduğunu görülmektedir. Enderun’un kalburüstü diye nitelendirilebilecek kısımdır.

17. yy. ın son dönemlerine kadar derece olarak yukarıdan aşağıya bu odadan sorumlu altı arz ağası bulunmaktadır. Bunlar: törenlerde hükümdarın elbisesini giydirmek ve çıkartmaktan sorumlu olan has odabaşı, sarayda hükümdara ait ok, yay, kılıç, tüfek ve zırh gibi silahları ve bazı değerli eşyalardan sorumlu silahdar ağa, hükümdarın kürkleri ve kaftanlarından sorumlu çukadar ağa, hükümdarın çizme ve ayakkabılarından sorumlu rikabdar ağa, hükümdarın sarıklarıyla çamaşırlarından sorumlu dülbend ağası ve bunlara ek olarak birde anahtar ağası'dır (Güngör, 2007: 57-79).

I. Selim'den sonra bu odadaki Enderunlular var olan görevlerine ek olarak peygambere ait kutsal emanetlerin korunduğu hırka-i şerif dairesine bakmıştır. Fatih çıkardığı Kanunnamesinde Has Odanın padişahın silahını taşıyan bir silâhdâr ile 32 Odaoğlanı, padişahın ayakkabılarından sorumlu bir rikâbdâr, elbiselerinden sorumlu birçok adâr ile padişahın iç çamaşırlarından sorumlu bir dülbendoğlanı'ndan oluşturmuştur (İnalçık, 1973/2019: 108).

Çıkma ya da memuriyete geçiş şu şekilde olmaktadır (**Bkz. Şekil.4.1**)

Şekil.4.1: Çıkma Usulü

ENDERUN	BİRÜN	EVALET
a) Ağalar	a) Ağalar	
Kapı Ağası	Yeniçeri Ağası	Beylerbeyi Beylerbeyi Beylerbeyi/Sancakbeyi
Saray Ağası		
Ak Hadimlar		
Has Oda Baş		Beylerbeyi/Sancakbeyi Beylerbeyi/Sancakbeyi
Silahtar	Miralem	
Cuhadar	Kapıcıbaş	
	Mirahur	
	Çakırcıbaş	Sancakbeyi/Subaşı
Rikabd ar	Çeşnigar	
Dülbendoğlan	Kapıkulu Siğahi Ağaları	
	Cavuşbaş	
	Mütefferikalar	Subaşı
b) Yukarı Odalar		
Has Oda / Hazine	Bostancıbaş	Sancakbeyi
	Kapıcılar Kethudası	
	Cebecibaş	Subaşı
Kiler	Topçubaş	
Suferli Oda	Arabacıbaş	
c) Asağı Odalar	b) Kapıkulu Ocakları	
Büyük Oda	Sipahiler(altı bölük)	Subaşı/ Tımarlı Sipahiler
Küçük Oda	Cebeciler	
	Topçular	Tımarlı Sipahi
	Arabacılar	
	Yeniçeriler	
	c) Saray Hizmetkarları	
	Kapıcılar	
	Has Ahır Hademesi	
d)Acemiler	Aşçılar	Tımarlı Sipahi
	Bostancılar	
	d) Acemioğlanları	
Tutsaklar/Devsirmeler	e) Türkoğlanları	

Kaynak: İnalçık (1973/2019: 112-113).

4.2.7. Enderun'un Kapatılma Süreci

Enderun Mektebinin açılışı gibi kapatılışı bir anda olmamış aksine bu bir süreci içermektedir. Önce değişim ve yenileşme süzgecinden geçmiş daha sonra kapatılmıştır. Eğitimde yenileşme hareketlerinin görüldüğü 1795 yılında batı tarzı okullara benzer özelliklerde yükseköğretim kurumu olarak açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun baz alınırsa kapatılması yaklaşık 150 yıl sürmüştür (Simit, 2019: 323).

Osmanlı tarihine göz atıldığında birçok elit düzeyde denilebilecek yöneticinin yetiştirildiği adeta fabrika niteliğinde olan Enderun özellikle 18. yüzyılda başta askeri olmak üzere siyasi, sosyal ve ekonomik gerilemeye engel olacak yönetici yetiştirme konusunda başarılı olamamıştır. Bu da Enderun'da verilen eğitimin yetersizliğini ön plana çıkarmıştır.

16. yy. ın sonlarından itibaren devşirme sisteminin bozulmasıyla insan kaynağı azalmaya başladı ve sebeple Müslüman ailelere yönelişler başladı. Özellikle devlet

kademelerinde görevli kişilerin çocukları ve akrabaları Enderun'a alınmaya başladı. Odalar arasında geçişlerde ve işleyişte sıkıntılar oluşmaya başladı (Avaner & Babaoğlu, 2020: 819-820).

İnalcık'a göre Enderun'un bozulmasındaki sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Esir kaynaklarının ve maliyenin bozulması.
2. Kapıkulu Ocağındaki bozulmalar
3. Hristiyan tebaanın arasından devşirme yapılmasının zorlaşması
4. Savaşların kaybedilmesi ve esir sayısının azalması
5. Enderun mensuplarının devşirme kökenli çocuklar yerine kendi çocuklarını yetiştirilmesi

Gulam (kul) sistemine dayanan Osmanlı idari yapısı 16. yüzyılın sonlarına doğru iyice gelişti. Kapıkullarının sayısı 80.000'i geçti. Zamanla padişahın otoritesi zayıfladıkça kapıkullarının disiplinsizliği ve devlet yönetimindeki etkisi artmaya başladı. Bu disiplinsizlik Enderun'a da sıçradı. Sultan IV. Mehmed'in cülusa geç çıkması üzerine saraylardaki içoğlanları ayaklanmış 1675'te Büyük ve Küçük Odalar ile Galatasaray'ı ve İbrahim Paşa Sarayı kaldırılmıştır (İnalcık, 1973/2019: 114-116).

Sultan III. Ahmet (1703-1730) döneminde Enderun'u düzeltme çabasına girişilmiş bu kurumun örgütlenmesi Silâhdâr Çorlulu Ali Paşa tarafından yeniden düzenlenmiş Galatasaray'ı yeniden açılmıştır. (Arslan, 2010: 260-265). Fakat bu düzenlemenin tesiri uzun sürmemiştir.

Enderun-u Hümayun Mektebinin eğitim tarzı II. Mahmut dönemine kadar sürmüştü. O dönemde yeniçeri ocağı kaldırılarak yerine nizam- cedid ordusu kurulmuş olup Enderunlular bu yeni orduda küçük ve büyük subay olarak görev almıştır. Bu durum Enderun'un önemini azalttı. Daha sonraki yıllarda açılan Mekteb-i Harbiye ve diğer batı tarzı mesleki okullardan sonra Enderun ikinci sınıf bir okul haline geldi. Sultan Abdülmecid (1839-1861) Dolmabahçe Sarayını yaptıınca oraya taşınan Enderun zamanla önemini yitirdi (Oğuz, 2008: 31). En nihayetinde Enderun Mektebi, çıkarılan bir kararname ile 1909 yılında kapatılmıştır.

1826 yılından sonra önemini yitiren Enderun Mektebine 1850 yılında ıslah çalışması yapılmış kuruma Farsça, Arapça ve kütüphane hocaları atanmış burası iptidai (ilkokul) seviyesine düşürülmüş ve buraya alınan öğrencilerin sınavla alınması usulü

getirilmişti. Sonraki senelerde üç yıl eğitim veren üst sınıflarda eklendi (Sakaoğlu, 2003: 40). Enderun'da verilen eğitim yetersiz kalınca buranın eksigi batılı tarzda çağın gereklerine uygun yeni eğitim kurumları açılarak doldurulmaya çalışılmıştır. Dönemin hükümdarı Sultan II. Mahmud zamanında bazı yenilikler yapılmış ve Enderun'un yönetsel denilebilecek vazifelerinin çok büyük bir bölümü Hazine-i Hassa Nezareti ile Mabeyn Müşürlüğü, Serkurenalık gibi yeni kuruluşlara devredilmişti. Dolmabahçe Sarayı yaptırılıp devlet merkezi olarak kullanılınca Mabeyn, Enderundan ayrıldı. Hırka-i Saadet ve Hazine-i Hümayun görevleri hazine kethüdalığına bırakıldı. Ve nihayetinde 1909 yılında Enderun resmen kapatılmıştır (Gündüz, 2012: 63). Enderun her ne kadar bir dönemin başarılı yöneticilerini yetiştirmişse de özellikle Tanzimat Döneminden sonra meydana gelen gelişmelere ayak uyduramaması kurumun var olma sebebini ortadan kaldırmış ve yaklaşık 500 yıl nefes alan kurumun kapatılmasına zemin hazırlamıştır.

4.2.8. Enderun Mekteplerinde Eğitim Öğretim

Enderun'da uygulanan eğitim- öğretim programı büyük erdemleri içinde barındıran kendini terbiye etme gücü yüksek eşsiz bir toplumun ürünüdür. İçoğlanların Enderun'a alındıkları ilk günden mezun olup gidecekleri güne kadar edep ve kibar davranış şekillerini, askeri yeteneklerini, İslam'ın emrettiği inanç ve yaşam şeklini yani kısaca söylemek gerekirse vücudun ve aklın gereksinim duyduğu bütün faziletleri aktarmaya yönelik bir eğitim verilmiştir.

Tablo 4.2: Enderun'da Verilen Eğitimin Niteliği

Eğitsel Parametreler	Eğitimin Niteliği
<i>Eğitim Anlayışı</i>	Eğitim ve öğretim yapma. Bilgi ve beceri kazandırma. Yetenekleri geliştirme
<i>Eğitim Amaçları</i>	Devleti yönetecek kadroyu tahsis etmek. Bireylerin Türkleşmesini ve Müslümanlaşmasını sağlamak. Gayrimüslim tebaanın güvenini kazanmak.
<i>Yönetim Süreçleri</i> <i>Yönetici Özellikleri</i>	Planlama, Örgütlenme, Düzen, Uyumlaştırma, Denetim Yöneticilerden Disiplinli, Problem Çözücü, Lider ve Değerlendirici olması beklenirdi.
<i>Yönetici Seçiminde</i> <i>Liyakat (Yeterlilik)</i>	Yeteneklileri seçme İyi yetişme ve başarılı olma Kabiliyetleri yöneltme ve destekleme
<i>Terfi</i>	Kıdem ve liyakat esas alınmıştır. Yedi yılda bir veya her padişah değişikliğinde terfi yapılmıştır. Boş kadro olma zorunluluğu uygulanmıştır
<i>Öğrenci Seçiminde,</i> <i>Değerleme Merkezi</i>	Devşirme seçim heyeti
<i>Eğitime Başlama Yaşı</i>	Devşirme sistemine kabul ve eğitime başlangıç olarak 8-18 yaş kabul edilmiştir.
<i>Verilen Dersler ve</i> <i>Sınıf Geçme</i>	Geçme sınavları Dini dersler (İlmihal, Kur'an, tecvit, Arapça), Kültürel dersler (Türkçe, Farsça, Tarih), Sanatsal dersler (meşk, tezhip, hattatlık, resim), Bedeni dersler (askeri sporlar), Ahlak dersleri (nezaket kuralları) ve Uygulamalı dersler (padişahın özel hizmetleri; sefer, kiler, hazine, has)
<i>Okula Giriş Sınavı,</i> <i>Mülakat ve Sağlık</i> <i>Kontrolü</i>	Mülakat, Kişilik ve karakter tespiti (Beden İlmî) Fiziksel uygunluk
<i>Ceza Sistemi</i>	Bireyin rütbesine göre alınacak cezalar değişiklik göstermekle birlikte, tehdit, dayak, azarlama ve saraydan kovulma şeklindedir.
<i>Mükâfat ve</i> <i>Ücretlendirme</i>	Üç ayda bir maaş Önemli günlerde ve durumlarda para, giysi vb. yardımlar Yeme, içme, barınma, üniforma ve çamaşır yardımı

Kaynak: Türkyılmaz (2009: 285-311).

Kısaca yukarıdaki tabloda özetlenebilecek Enderun eğitim sistemi hakkında şimdi daha detaylı açıklamalara geçelim.

Enderun'un eğitimde benimsediği beş prensibi Coşkun, (insanvehayat.com, 01.11.2023) şöyle belirlemiştir. Bunlar:

1. Karakter eğitimi

2. Kişiyeye özgü eğitim modeli
3. Eğitimde süreklilik ve takip
4. Öğrencilerin çok yönlü yetişmesi
5. Estetik ve entelektüel birikim

Enderun Mektebindeki eğitimin aşamaları şu şekildedir. Birincisi devşirme bu kısımda olup iç oğlanlar seçilir, İkincisi aileye verme seçilen iç oğlanlar Türk ve Müslüman ailelerde terbiye edilir, üçüncüsü hazırlık sarayları terbiyesini alan iç oğlan saray adabını öğrenmesi için hazırlık aşamasına alınır, dördüncüsü ise asıl eğitimini alarak göreve hazırlanacağı nihai aşama olan Enderun-u Hümayundur (Bilgili, 2004: 37-38). Dördüncü aşamadan sonra ana eğitim başladı.

Enderun'da verilen eğitim temel olarak iki ana başlıkta toplanabilir. Birincisi saraydaki yöneticilere hizmet etmeye yönelik eğitimler ikinci ise teorik eğitimlerdir. Sarayda eğitim verilirken iç oğlanlar teorik eğitimlerinin dışındaki tüm zamanlarda sarayda farklı işlerde görevlendirilir, yanlarında usta görevlilerden hayat dersleri alırlardı (Kurt, 2018:18). Fakat burada verilen teorik eğitimin dönemin diğer okullarındaki eğitimden daha üst seviyede olduğunu belirtmek gerekir.

Enderun'a alınan bir gence öncelikle lala tayin edilir ve bu lala ile abi kardeş bağı kurmaları istenirdi. Lalalar ellerine verilen çocuğun tahsil ve terbiyesinden birinci derece sorumluydu. Lala acemisine önce Kur-an okumasını, İslam adabını, okuyup yazmayı öğretirdi. Kendisinin bilmediği konularda saraydaki diğer hocalardan yardım alırdı. Acemisinin yeteneklerine göre sanata, biniciliğe, silahşörlüğe vb. yönltilmesini sağlardı. Eğitim esnasında laubaliliğe yer verilmez en ufak suçlar cezalandırılırdı.

Ders işlenirken gürültü edilmez boş oturmak ve aylaklık yapmak, sanat öğrenmemek ayıp sayılırdı. Ağır bir suç işleyip saraydan atılmasına karar verilen Enderunlularının önce zülüfleri koparılır ve elbisesinin yakası yırtılır daha sonra meydan dayağı atılır ve cezası kadar sopayı yedikten sonra ayak yalın sokağa bırakılırdı. Eğitimde talebenin işlediği suçun niteliğine göre suçlar önce uyarı daha sonra falaka cezası alınmasına neden olurdu (Koçu, 1960: 126-128). Kişisel temizliğine dikkat etmek, görgü ve adap kurallarına uymak, konuşmalarına dikkat edip küfür etmemek vb. davranışlar Enderunluların uyması gereken en temel kurallardandır.

Enderun'da kullanılan eğitim dili Türkçeydi. Bunun dışında sanatta ve edebiyatta ise Farsça kullanılırken, ilim ve din de ise kesin olarak Arapça eğitim verilmekteydi (Gündüz, 2017: 29). Görüldüğü üzere farklı alanlarda yetkinleşmek üzere farklı dillerde eğitim verilmiştir.

Enderun'da verilen eğitim iki aşamadan oluşuyordu. Bunlar: Teorik eğitim ve uygulamalı eğitimdi. Teorik olanlar: Farsça, Arapça ve Türkçe, Türk ve İslam kültürü ile yazı yazma iken; uygulamalı eğitim, savaşçılık becerileri, görgü kuralları, saray ve protokol hizmetleri, musiki ve beden eğitimini içerirdi. Enderun'un aynı zamanda üç belirgin vasfı vardı. Bunlardan birincisi öğrencilerinin gayrimüslimlerden seçilmesi ikincisi eğitimin mektep ve medreselerden farklı olarak dinsel ağırlıklı değil de yönetici yetiştirmek üzere düzenlenmesi ve son olarak da buradan mezun olanların sınıf ayrımı yapılmadan devletin en yüksek kademelerine kadar yükselbilmesidir (Bilim, 1998: 13-14).

16. yüzyılın başlarında Galata ve Edirne Sarayında 300'er içoğlanı vardı. Bunlar 2-7 yıl arası bir zaman dilimde sıkı bir eğitim alır daha sonra çıkma adı verilen ikinci bir eleme süzgecinden geçenler padişahın ikamet etiği Yeni Saray'a Büyük ve Küçük Oda adı verilen bölümlere alınıp saraya alınmayanlar ise kapıkulu sipahi bölüğüne gönderilirdi (İnalçık, 1973/2019: 103-117). Buradan sonra saray eğitimi odadan odaya geçecek şekilde başlamıştır.

Acemi oğlanlar ocağından Enderun için seçilen gençler önce hazırlık okulu niteliğindeki Edirne ilinde bulunan Edirne Sarayı (Eski Saray) ile İstanbul'daki İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı veya İskender Çelebi Sarayına gönderilirdi. Bu okullarda başarılı olanlar İstanbul'daki Topkapı Sarayına (Yeni Saray) alınırdı. Enderun'daki eğitim altı bölümden meydana gelmekteydi. Bunlar: Büyük ve Küçük Oda, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazine Odası, Has Oda adlarını taşıyordu. Söz konusu aşamalardan geçenler sarayda mühim vazifelere gelirdi. Fakat sadece bir veya birkaç bölümü geçenler daha alt görevlere atanırdı. Enderunluların sayısı eğer saray ihtiyaçlarından fazlaysa veya kendileri isterse tamamladıkları aşamaya denk gelen saray haricindeki görevlere atamaları yapılırdı bu şekilde olanlara "çıkma" denilirdi. (Somerville, 1992: 148; Akkutay, 1984: 19) Bu da bizlere Enderun da sistemli bir yapının olduğunu göstermektedir.

Enderun mektebi teşkilatı, kurulduktan sonra zamanla ihtiyaçlar karşısında

değişikliğe uğramış olup özellikle 17. yy. da “acemi oğlanlar mektebine” son şeklinin verildiği sırada kesin haline evrilmiş olup yedi bölüme, sınıfa ayrılmıştır. Her odanın başında ilgili odadan sorumlu bir ağa bulunuyordu (Kazıcı, 2014: 139).

Enderun’da dış dünya ile iletişim olabildiğince kesilir dışarı çıkmak izne bağlanırdı. Enderun çok önemli bir terbiye kurumudur. Burada yaşayanlar birbiri ile seviyeli konuşur, sahip olunan makam ve rütbeye göre “siz” diye hitap ederlerdi. Gençler kendi aralarında bile lakayt davranışlar sergileyemezdi. Koğuştan sorumlu zabıtlere maksimum düzeyde saygılı davranmak bir gerekliliktir. Temel ihtiyaçların (yeme içme, yıkanma, yatma ve kalkma saatleri) karşılanmasında dahi bir düzen ve disiplin vardı. Buradakiler gece gündüz sürekli kontrol altında tutulmuş geceleri koğuşlarda kandil yanmıştır (Ortaylı, 2008, 67). Anlaşılacağı üzere Enderun’da verilen eğitimin en temel dinamiklerinden birisini disiplin oluşturmuştur.

Enderun’da verilen eğitim çok fazla itaat ve disiplin gerektiriyordu. Gençlerin sebatlı, metanetli, dayanıklı ve mütevazı olmalarına büyük önem veriliyordu. Enderun halkı gün doğmadan iki saat önce kalkıp abdest alıp topluca sabah namazını kılardı. En ufak şekilde disiplinsizliğe yer verilmezdi. Kötü ahlak sahibi olmak, yalan söylemek, hırsızlık yapmak vb. davranışlar şiddetli bir biçimde cezalandırılır ve kişiler Enderun’dan atılırdı. Fakat suç atılmayı gerektirmiyorsa o zamanda falaka, verilen yemeği kesme, uykudan mahrum bırakma vb. cezalar veriliyordu (Saydam, 2014: 89-90; Gündüz, 2012: 62-63). Görüldüğü üzere Enderun’un eğitim sisteminde cezalandırmalara da yer verilmiş olup disiplin her şeyin üstünde tutulmuştur.

Enderun Mektebinde her odadan sorumlu bir odabaşı ve bir de kethüda bulunmaktaydı. Her odanın bir kâtibi, hazinecisi, imam ve üç tane müezzini ile bir tane de kütüphaneden sorumlu memur bulunmakta olup başarılı olan talebelerin içinden 12 öğrenciye bir tane halife ya da kalfa seçimi yapılırdı (Tekeli & İlkin, 1993).

Enderun, içinde sınıfların bulunduğu örgün eğitim yapılan bir okul değildir, buradaki insanlar hizmet içi eğitim görerek odadan odaya terfi ederlerdi (Ortaylı, 2006: 175-180). Bu da toplumda bilinen günümüz okul anlayışından ayrılan kısımdır ki eğitim öğretim belirli görevleri uygulamalı ve nitelikli şekilde yapmakla uygulanırdı.

İki yılda bir yapılan seçimlerle bir üst odaya geçme hakkı elde edilirdi (Clot, 1990/1998: 196-201). Acemi oğlanlar Ocağında başarılı olup Enderun-u Hümayun’a

geçenler Kendi içinde kademelendirilen “odalar” ve “koşuflarda” alttan üste geçerek eğitimlerini sürdürmüş olup, giyindikleri kıyafetlere göre temelde dolamalı ve kaftanlı olarak ikiye ayrılırdı (Tekeli & İlkin, 1993: 19).

Odalarda mutlak bir disiplin vardı uyuma, uyanma, yemek ve dinlenme için belirli saatler belirlenmişti. İç oğlanları her istediklerinin başkalarıyla konuşamaz, aileleriyle etkileşime giremezdi. Adeta Hristiyan inancındaki manastır hayatını yaşar, kadın yüzünü bile göremezlerdi. Akşamları yanlarında yatan hadımlar iç oğlanların her türlü hareketini gözlemlerdi (İnalçık, 1973/2019: 103-117). Yine Clot (1990: 199)’e göre iç oğlanların uyudukları odaların pencereleri bile iç avluya bakmakta olup oğlanlara akşam namazından sonra kendi odalarında yaşayanlarla günde bir defa konuşma izni verilmiş diğer odalardakilerle konuşmaları yasaklanmıştır. Görüldüğü üzere mutlak bir disiplinle eğitilmeleri için çaba harcanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde oluşturulan çıkma kanunu ile eğitimin yapısı ve süreci oluşturuldu. Askeri yapıda kadroların çeşitli nedenlerle boşalması, yeni padişahın cülusu vb. nedenlerle çıkma fermanı çıktığında, her odada düzeni sürdürmek için tecrübeli 20-30 kişilik bir grup bırakılır, kıdemliler bir üst odaya veya saray dışındaki görevlere gönderilir odalar bir alt kademeli odalardan gelenlerle yeniden yapılandırılırdı (Tekeli & İlkin, 1993: 19).

Yine aynı şekilde İnalçık (2019: 103-117)’a göre 2 ile 7 yıl arasında bir zamanda çıkma sistemiyle veya her padişahın cülusunda yapılan terfilerle Büyük ve Küçük Odadaki Enderunluların kıdemli olanları, Seferli, Kiler ve Hazine Odasına gönderilirken kalanları sipahi ve silâhdâr bölümüne gönderilirdi. Seferli, Kiler ve Hazine Odalarında yaşayan Enderunluların kıdemlileri de Has Odaya yükselirdi. Kılıç (2010: 49) eserinde, ilk iki odayı “tüm derslerin verilmesi ve branşlaşmanın olmaması” bakımlarından “destek eğitim odası” olarak karakterize ederken, Enderun’da bulunan diğer odaları, “öğrencilerin bireysel gelişimlerine göre düzenlenmesi ve eğitim programlarının oluşturulması sebebiyle bireysel yetenekleri fark etme ve geliştirme programı” olarak betimleyip en son çıkma ismiyle anılan bölümü ise memuriyete başlayıp aldığı eğitimi pratiğe dökme aşaması olarak nitelendirmektedir.

Eğitim hayatını başarıyla sonlandıranlar üzerinde hükümdarın tuğrası olan bir diploma alarak mezun olurlardı (Tekeli & İlkin, 1993: 19). Mezun olduktan sonra

sancakbeyi ve beylerbeyliği 'ne kadar yükselibiliyorlardı. Sistemi incelediğimizde devrin yöneticilerinin tecrübeli elemanlara önem verdiklerini karşılaşılabilecek acemiliklere karşı temkinli olmak istediklerini göstermektedir.

4.2.9. Enderun Mektebinin Amaçları

Enderun Mektebinin asıl amacı, Müslümanlığı hakkıyla yaşayan bir devlet ve savaş insanı, sanattan ve edebiyattan anlayan nezaket sahibi devleti yönetme gücüne muktedir adaletli insan yetiştirmektir (Ünal, 2007: 40).

Enderun'da hem kurumsal hem de belirli görevler verme yoluyla her aşamada uygulamalı eğitim yapılırdı bunun amacı genç yetenekli ve seçkin yöneticiler yetiştirmektir.

Hafız Hızır İlyas Ağa (1987: 21) 'ya göre, Enderun'un iki önemli görevi vardı. Bunlar: padişahın özel hizmetini yürütecek kişileri yetiştirmek ve devlete yönetici yetiştirmektir.

Osmanlı padişahları Enderun'da verilen eğitimin amacını; devletin önde gelen hizmetlerini yürütmekten sorumlu yetenekli gençleri keşfetmek ve bu kapsamda uygulamalı ve teorik eğitimi birlikte vererek ileri hizmetler için kabiliyetli gençleri teorik ve uygulamalı bir biçimde eğitip onlardan faydalanmaktır (Akkutay, 1984: 63). Yani devletin amacı kendi şairini, âlimini, musikişinaslarını ve yönetici idari kadroyu kendi eğitim süzgecinden geçirip yetiştirmektir.

İpşirli (1995: 185) Enderun'un kuruluş amacını betimlerken, '*Daha ziyade mülkî ve askerî idarecilerin yetiştirildiği bu mektep, Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için kurulmuş*' ifadesini kullanmıştır.

Enderun Mekteplerinin amacı Osmanlı Devletine idari, askeri ve mülki yönetici yetiştirmenin yanında taşra ve merkez yönetiminde aktif olarak görev yapabilecek insan gücü profili oluşturmaktır. Burada amaç eğitim alan iç oğlanlara içinde bulunduğu yabancı kültürü, disiplini ve itaati öğretmek geride kalan zamanlarda yetenekleri doğrultusunda farklı bölümlere yönlendirmektir. (Akçakaya & İlhan, 2021: 170-171). Bu kapsamda Enderun'un amacını kısaca söylemek gerekirse, kültürleştirme, disiplin ve yönlendirme olarak tanımlanabilir.

Enderun'un amacı Osmanlı Devletinin ihtiyaç duyduğu kapıkulu ordusuna kabiliyetli

komutanları yetiştirmek olduğu kadar aynı zamanda sınırları sürekli genişleme gösteren bünyesi altında farklı ırklara, dinlere, dillere ve kültürlere sahip halkları idare edecek sağlam yönetici kadroları oluşturmak olarak belirlenmiştir (Kazıcı, 2014: 135-143). Hüküm sürdüğü yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti farklı kültürleri muazzam bir şekilde harmanlamış farklılıklarına saygı duymuş çeşitli bölgelere atanan sorumluluk sahibi, basiretli ve devletçilik şuuruyla hareket eden Enderunlu yöneticilerle ele girdikleri bölgeleri idare etmeyi bilmiştir.

Sakaoğlu ise (2003: 39-40), yukarıdaki tanımlamayla ayrı düşen noktaların da olduğu yorumlamasıyla Enderun mekteplerinin amacını şöyle tanımlamıştır. Enderun'da eğitim görenler saray dışına özel izinle çıkabilen toplumdaki bihaber yaşayan gençlerdi. Bu gençler Türk asıllı olmadıklarından milli duygular bakımından da eksik büyüyen bir kesimdir. Enderun Mekteplerinde amaç aslında kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi için alanında uzman, aydın ve işi bilen personel yetiştirmek olmamıştı. Bunun yerine padişaha en kaliteli ve en kusursuz hizmeti vermek amaçlanmıştır. Buradan yetişip devletin veziriazamlık, vezirlik, beylerbeylik vb. makamlarına gelenler ise toplumun huzur ve refahı için değil padişah için çalışmışlardır demiştir.

Osmanlı Devletinde genellikle askeri ve mülki idarecilerin eğitilip yetiştirildiği Enderun Mektebi, merkezde ve merkezden uzak eyaletlerde bürokrasinin ihtiyaç duyduğu insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur (Kazıcı, 2014: 135-143).

4.2.10. Enderun'da Öğretilen Meslek Alanları

Öğretilen meslek alanlarına bakıldığında Enderun'da bir odadan diğerine geçen hiyerarşik bir yapılanma olduğu için her odada farklı mesleklerde yetkinlik kazanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda oda bazlı meslekler gelişmiştir. Büyük ve Küçük Odadan statü olarak yukarıya doğru ilerledikçe bireyler yeteneklerini keşfedip meslek sahibi olurlardı.

Genellikle mesleki öğretimin ilk olarak Seferli Odasında yapıldığı öne sürülmektedir. Başlangıçta padişahın temizlik işlerinin yapıldığı odada zamanla dokuma, deri işleme, tezhip, tahta işleme, musiki vb. sanat ve becerilerin öğretildiği bir meslekî eğitim merkezi statüsü almıştı. Meşkhane ve devletin Askerî Mızıka Okulu (Mehter-i

Hümayun) da burada olması hasebiyle musiki ile ilgili meslekler burada kazanılıyordu. Fakat meslek öğretimi yalnızca Seferli Odasıyla sınırlanamak gerekir. Örneğin Kiler Odasında günde 20000 kişiye yemek veriliyordu. Osmanlının zengin mutfağı düşünüldüğünde burada nice şeflerin ustaların meslek öğrendiği hakkında çıkarım yapılabilir. Bu odada çeşitli şerbetler, ilaçlar, macunlar ve merhemler yapılmış bu kapsamda bu meslekleri icra eden nice yetenekli bireyler çıkmıştır. Doğancılar Odasında avcılıkla ilişkili meslekler ve doğanların bakımı konusunda yetkinlik kazanılırdı. Hazine Odasında ise padişaha ve devlete ait değerli eşyalar korunmuş ve kaydını tutmuştur. Burada görevli Enderunlular bu konuyla ilgili mesleklerde yetkinlik sağlamıştır (Enç, 2004: 59-61). Bu aşamaların durak noktası olan Has Odadan mezun olanlar ise beylerbeyi, vezir-i azam, çeşitli mevkilerde askeri ve idari yönetici vb. meslek sahibi olmuştur.

Enderun'da odalar arasında kademe ilerledikçe nakkaşlık, hattatlık, musiki gibi sanat dallarında meslek sahibi olunabileceği gibi doktorluk, mimarlık, berberlik, kuyumculuk, demircilik gibi meslek dallarının yanında idari işleyişin devamını sağlayacak saray içindeki düzenin devam etmesine yönelik sır kâtipliği, sarıkçıbaşılık, kahvecibaşılık, hünkâr müezzinliği, cavuşbaşılık, saraydaki kıymetli eşyaların ve kişilerin korunması, müteferrikalık (padişah ve vezirlerin buyruklarını götüren kişi), kapıkulu süvariliği vb. meslekler öğretiliyordu (Saydam, 2014: 89). Enderun'da meslek belirlenirken bireyin içinde bulunduğu oda göz önünde bulundurulmuştur. Has odadan mezun olan bireyle büyük ve küçük odadan mezun olan birey arasında rütbe ve kıdem olarak fark vardır.

Enderun'dan yetişen bireyler başlalalık, müezzinbaşılık, berberbaşılık, tüfekçibaşılık gibi işlerle göreve başlar en son üzenği ağalığına kadar yükselme olanağı bulurdu. Bu kademedен sonra sarayın Birun kısmına geçip sadrazamlığa kadar yükselme imkânı bulup yönetici sınıfa dâhil olabilirdi (Benk, 1986a: 3692)

Enderunlu Abdülatif Ayine-i Derun isimli eserinde (2013: 27-114), Enderun'da eğitim görmüş ve zamanla devlet kademelerinde görev alan ve adına ümera dediği Enderunluların Başta Divan-ı Hümayun'a üye olmak üzere, sadrazamlık, valilik, beylerbeylik, reis-ül küttaplik, kaptanpaşalık ve kaptan-ı deryalık, seraskerlik, çeşitli nazırlıklar ve farklı illerde paşalık, nişancılık, defter eminliği, yeniçeri ağalığı, silahtarlık, kethüdalık, zabıtalık, tabiplik, sipahi oğlanlığı ile çeşitli askeri ve orta

düzyey memurluklarda görev aldıklarını belirtmiş ve bu kişilerin bazılarının detaylı listesini tablo halinde aktarmıştır.

Görüldüğü üzere Enderun mezunları çeşitli mesleklerde görev almıştır. Meslek öğretiminde çağının en önemli kurumlar arasındadır.

4.2.11. Enderun'daki Öğretim Görevlileri

Enderun'da verilen eğitimden sorumlu görevlileri yönetim görevlileri ve öğretim elemanları olarak incelemek mantıklı olacaktır. Enderun'un yönetiminden birinci derece padişah sorumlu olmuştur. Öğrencilerin seçiminden yetiştirilmesine kadar her aşamada bilgi sahibi olan etkisini hissettiren padişahlar olmuştur. Padişahlar eğitim hayatı boyunca bazı durumlarda eğitim gören iç oğlanlara ödüllendirmeler ve cezalandırmalarda bulunmuştur.

Senelere göre değişiklikler olmakla birlikte 1612 yılında Enderun'un seferli odası hariç diğer beş odasında yaklaşık 800 - 900 civarı içoğlanın bulunduğu ve bu iç oğlanlara ders vermek için her gün şehirden saraya yaklaşık kırk öğretim üyesinin geldiği bilinmektedir. Ayrıca genellikle salı günleri meslek okulları ve has odanın en kıdemlilerine müderris ve danışmentler ders vermiştir (Avaner & Babaoğlu, 2020:815). Bu durumda Enderun'daki eğitimcilerin sayısal olarak dönemin şartları göz önüne alınırsa fazla olduğu anlaşılabilir.

Enderunlu Abdüllatif (2013: L) eserinde Molla Gürâni, Molla Zeyrek, Ahmed Paşa, Hocasâde, Kâtıpzâde, Ali Kuşçu ve Mirîm Çelebi gibi devrin önemli âlimlerinin Enderun'da ders verdiğini belirtmiştir.

Padişahın dışında Enderun'un baş yetkilisi yani müdürü denilebilecek kişi silahtar ağaydı. Onun dışında yardımcısı saray kethüdası isimli seferli odabaşısıdır. Ayrıca her odada sorumlu lalalar ve odabaşısı vardır. Öğretim kademesinde ise büyük ve küçük odaların içoğlanlarına Türkçe ve Arapça 'da temel bilgileri öğretmek için vazifelendirilmiş ve devamlı olarak Enderun'da bulunan iki öğretmen vardı. Bunun dışındaki öğretmenler (bazı durumlarda medreselerden müderris ve danışmentlerde gelmiştir) genellikle salı günü saray dışından gelir işi bitince giderdi. Dönemin önemli bilginleri, matematikçileri ve sanatçıları da ders vermek için gelmiştir. Bu hocalar ya belli odaya ders verir ya da saraydaki bütün iç oğlanlara toplu konferans yapardı. 17. yy. da büyük oda öğrencilerine ders vermek üzere yedi kalfa varken aynı

yüzyılım ikinci yarısında ise Seferli, Kiler ve Hazine odalarının her birinde on iki öğretim üyesi bulunuyordu. 1612 yılında Enderun'un beş odasında ders veren 40 civarında öğretim üyesinin her gün saraya gidip geldiği söylenmektedir (Enç, 2004: 65-71).

Enderun da iki türde öğretmenin ders verdiği şahit olmaktayız. Bunlar sarayın içinden olan hocalar ile saray dışından gelen hocalardır. Çok büyük bir ihtimalle medreselerdeki ünlü hocalar da Enderun'da derslere girmiştir. Dışarıdan gelip sarayda derse giren hocalar Topkapı Sarayındaki Saadet Kapısına (Bübüssaade) geldiğinde sarayda eğitim veren hocalar tarafından karşılanmış önce kahve ve şerbet ikram edilmiş sonra derse başlanmış ve ders bitiminde yine aynı şekilde uğurlanmıştır. Saray-ı Hümayuna dışardan gelen hocalar Salı, Çarşamba, Cumartesi ve Pazar günleri gelirdi. Salı günü gelenler önce Buhariî Şerif dersi verdikten sonra Arapça, Akaid ve Fıkıh dersi verirlerdi. Pazar gelen Reissül- kur'a efendiler ise kıraat dersi verirdi. Cumartesi ve Çarşamba günü ise gelen hocalar ise genellikle Sülüs, Nesih ve Talik gibi meşk dersleri verirlerdi. (Tekeli & İlkin, 1993: 20; Baykal, 1953:49). Bu bilgiye bakarak akademik kadrolarda otoritenin açık bir şekilde yapılanmadığı gibi bir gerçeğe ulaşılmaktadır.

Ayrıca Enderun Mektebi gibi devrinin en önemli eğitim kurumlarından birinde sadece saraydan yerli hocalar yer almamış, aksine saray dışından hocalar getirilmiştir. İşlenecek kimi dersler için Şiraz, Bağdat ve Horasan gibi bölgelerden devrin ünlü hocaları da getirilmiştir (Küçükaşçı vd., 2019: 66).

Buraya gelen iç oğlanlara İslam dini, Osmanlı ve Türk kültürü incelikleriyle hocalarca öğretiliyordu. Bu hocalar bilinen tanınan kimselerdi. Nitekim Musikide önemli isimlerden birisi Ali Ufki Bey diye bilinen Albert Bobovius'dur (Ortaylı, 2008: 68).

Enderun'da görev yapan memurun derecesine göre aldığı belirli ücret ve aylıkları vardır. Ayrıca çalışan personellere bazı dönemlerde hükümdar tarafından bahşiş verilmiş, tayin olduğunda ise at, elbise gibi yardımlar aldığı görülmektedir (Paşa, 1992: 152).

4.2.12. Enderun'daki Eğitim ve Öğretim Biçimi ile Ders Programı

Ceylan (2017: 31)'e göre: Müfredat 5 ana bölüme ayrılıyordu bunlar:

1. İslâmî Bilimler: Türkçe, Farsça ve Arapça Eğitimi.
2. Pozitif Bilimler: Geometri ve Matematik
3. Tarih, Hukuk ve Yönetim: Saray Personelinin ve Devletin Görevleri
4. Meslekî Çalışmalar: Sanat ve Müzik Eğitimi
5. Fiziksel Etkinlikler: Silah Kullanma ve Beden Eğitimidir.

Enderun, bir saray okuludur; fakat günümüzde bilinen anlamıyla sınıfların ve sıraların olduğu bir okul değildir. Enderun'da verilen eğitimi günümüz okullarının verdiği eğitimle eşit tutmak yanlışlıktan öteye geçmeyecektir. Burada verilen eğitim illa bir şeye benzetilmek isteniyorsa mesleki öğretiminin teorik eğitimle birlikte yürütüldüğü çıraklık eğitimi kurslarına benzetilebilir. Çünkü bir acemi oğlanı önce büyük ve küçük odada temel eğitimini alır zamanla has odaya kadar yükselir ve en sonunda meslek sahibi olurdu.

Bu mekteplerdeki eğitim anlayışına bakıldığında bireyi ön plana alan disiplin içerisinde uygulamalı eğitime önem veren bir anlayışın olduğu görülmektedir. Enderun mekteplerinin uyguladığı eğitim programına bakıldığında günümüzdeki eğitim kurumlarına bile örnek olacak nitelikte uygulamalara şahit olunmaktadır. Hazırlık okulları da dâhil olmak üzere öğrencinin psikolojik, sosyal ve fiziksel olarak bir bütün olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu programın içeriğine bakıldığında bireysel farklılıklara, karakter ve kişilik eğitimine yer verildiği görülmektedir. Dönemin diğer mekteplerinde görülen İslami derslerin dışında modern bilimler olan matematik, tıp, edebiyat, yabancı dil, tarih ve astronomi vb. bilimler de okutulmuştur. Bunun yanında el becerileri ve sanat öğretimine de yer verilmiştir (Ödemiş, 2014: 69) .

Enderun'daki eğitim, devrin eğitim kurumları ve medrese eğitiminden farklıdır. Enderun'da İslami ilimlere ek olarak Farsça, Arapça ve Türkçe gibi dil ve edebiyat dersleri, siyakat, musiki, inşa, türlü fenler, hat, matematik, harita yapımı, savaş eğitimi, tarih, siyaset, coğrafya ve fiziksel gelişimi destekleyecek spor derslerine ek olarak minyatür, nakş, hattatlık gibi sanat eğitimi dersleri veriliyordu (Arslan, 2021: 951). Görüleceği üzere insan çok yönlü bir varlık olarak ele alınmış ve bütünsel gelişimine yönelik eğitim verilmiştir.

Enderun'da bulunan her oda 10 gruba ayrılıyordu. Her odanın başında öğrenci danışmanı ve her grubun başında lalalar bulunmaktaydı. Burada öğrenciler eğitim

hayatı boyunca toplamda 12 tane terfi alacakları sınava giriyordu (Günay, 2005: 197).

Ortalama 2-7 yılı hazırlık saraylarında geçen eğitim hayatını da sayarsak Enderun'daki eğitim yaklaşık 14 yıl sürmekteydi. Bu eğitimin ardından yeteneklerine göre uzmanlaşan bireyler yatay ve dikey olarak iki şekilde terfi alırdı. İç oğlanlar, alt odadan üst odaya geçmek suretiyle yükseldikleri gibi, görev bakımından da yükselme imkânına sahiptir (Kurban, 2022:147-148).

Enderun Mektebinde eğitim; beden ve sanat eğitimi, iş içinde(başında) eğitim, kuramsal alan olarak üç biçimde yapılmıştır. Beden ve sanat eğitiminde: İç oğlanlarına, kabiliyetleri doğrultusunda atıcılık, güreş, ok atma vb. sporlar yaptırılır, hat, şiir, ciltleme, minyatür, müzik, resim gibi sanat dallarında yetkinleşmek üzere eğitim verilirdi. Enderun Mektebinin Türk müziğinde önemli yeri olan Klasik Türk Müziği ve Türk Sanat Müziğinin temelini oluşmasında ve gelişmesinde önemli yeri vardır. İş başında eğitimdeyse: Sarayda yer olan yedi farklı oda içinde farklı türden hizmetler gerçekleştirilerek yapılırdı. Son olarak kuramsal alanda: Enderun'da, dönemin medreselerinde okutulmayan matematik, edebiyat, Türkçe, Farsça, tarih vb. dersler okutulurdu. Dönemin yüksek medreseleri seviyesinde kavramsal öğretim yapılırdı. (Deniz, 2014: 155).

Enç (2004: 76-77)' e göre, Enderun'un müfredat programına bakıldığında bazı öğretim alanlarını ve buna bağlı dersleri beş ana grupta topladığı görülmektedir. Bunlardan birincisi İslami bilimlerle ilgili öğretim alanları kısmında din dersleri, Kur-an'ı Kerim, tefsir, fıkıh, Arapça, gramer vb. alakalı dersler bu kümeye girmektedir. İkinci kısımda beşeri bilimlerle alakalı alanlarda, Türkçe dil ve edebiyatı, Fars dili ve edebiyatı, tarih, matematik gibi bilimleri kapsar. Üçüncü kısım güzel sanatlarla ilgili derslerde ise çalgılı ve sesli müzik, hüsn-ü hat, tezhib, vb. dallarda verilen öğretimi içerir. Burada yeteneğe göre derinleşen mesleki eğitim verilirdi. Dördüncüsü olan beden eğitimi, spor ve askerlikle ilgili derslerde ise karşıma kılıç ve gürz kullanma, cirit atma, ağırlık kaldırma, çelik - çomak, güreş, binicilik, mızrak atma. Son olarak da meslek öğretimi alanındaki derslerde ise özellikle Seferli Odası çevresinde şekillenen deri işlemeciliği, inşaat, tıp ve eczacılıkla ilgili dersler, musiki, kuyumculuk, tezhip bakım ve onarım vb. ilgili dersler verilirdi.

Saydam (2014: 89)'a göre, eğitim hayatı boyunca çeşitli öğretmenlerden İslam dini ve kültür, mantık, tarih, Arapça, Farsça, Türkçe, edebiyat gibi dönemin önemli derslerini görüp: okçuluk, binicilik, atlama, koşu vb. sporlarla ilgilenecek askeri bilgi ve becerileri kazanmak üzere de ayrıca eğitilirdi.

Enderun'da günümüz sınıf anlayışındaki gibi sınıflar ve örgün eğitim görülmemiş olup aksine hizmet içi eğitim verilirdi. Sözlü ve yüz yüze verilen bu eğitimin içeriğinde Türkçe okuma ve yazma, spor, resim, hüsn-ü hat, edebiyat, din bilgisi vb. de vardır (Ortaylı, 2006: 31). Bu da eğitimin içeriğinin geniş tutulduğunu göstermektedir.

Enderun'daki eğitim temelde iki ana aşamadan oluşuyordu. Eğitim ve öğretim acemi ocağı ve hazırlık saraylarında başlardı buna sonraki yıllarda Galata Sarayı Mektebi de eklenmiştir. Burada temel bilgiler, okuma- yazma ve temel din eğitimi aldıktan so başarılı olanlar saraya getirilerek ikinci aşamaya geçilirdi. Osmanlı Devleti, antik çağlardaki eğitim kurumlarından izler taşıyan Enderun Mektebini sarayda kurmuş ve burada gelişmiş bir zekâ ve sağlam bir vücut için müzik, jimnastik, matematik, dil, edebiyat gibi dersler vermişlerdir. Programı, sarayın ve yönetici kademenin ihtiyaç duyduğu politikadan askerliğe, güzel sanatlardan diplomasiye ve spora kadar birçok alanı içerirdi (Sakaoğlu, 2003: 39). Her alanda donanımlı bireyler yetiştirmek amacıyla birçok alanda eğitim verilmiştir.

Başlangıçta Kur'an, ilmihal ve tecvit gibi sadece dini derslerin öğretildiği bir program varken II. Murad döneminde bunlara ek olarak Arapça ve Farsça dil eğitimi, hadis, tevsir, fıkıh, şiir, feraiz (miras hukuku), müzik, coğrafya, mantık, kelam, hendese, hüsnü hat, belagat ve felsefe gibi derslerde eklenmiştir (Benk, 1986a: 3692).

Enderun'da okutulan dersler ile medreselerde okutulan dersler genellikle benzerlik göstermekle birlikte Enderun, medreselerden dört açıdan farklılaşır. Bunlardan birincisi Enderun'da bir asker veya yöneticinin ihtiyaç duyduğu konular ders programına (harita bilgisi, savaş sanatı, coğrafya, tarih vb.) eklenmişti. İkincisi Türkçe ve edebiyat dersleri daha detaylı anlatılırdı. Üçüncü farklılık ise tezhip, oymacılık, minyatür, hattatlık, cilt vb. el sanatlarına dayalı güzel sanat dersleri işlenirdi. Dördüncü ve son farklılık ise müzik eğitimi alanındaydı. Burada sanatkâr yetiştirilmek için daha planlı eğitim yapılırdı (Tekeli & İlkin, 1993: 19-20). Asıl

amacı devlete yönetici yetiştirmek olan Enderun Mektebinde talebeler sadece akademik yönüyle değil bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda olabildiğince pek çok alanda yetkin bireyler yetiştirmek için çaba harcanılmıştır.

Çok geniş bir alanda eğitim öğretim gerçekleştirildiği için esnek bir program uygulanıyor, öğrencilerin yeteneklerine göre farklı bölümlere ayrılması için teşvik ediliyordu. 7 – 8 yıl süren zorunlu eğitimi tamamlayanlar uzmanlaşacakları bölümlere ayrıldıktan sonra toplam 12-14 yıl eğitim görürlerdi. Kur-an'ı Kerim ve din dersleri ile Arapça, Türkçe okuma – yazma bütün öğrencilerin almak zorunda olduğu ortak derslerdi. Bunların dışında çağın gerektirdiği at binip kılıç kuşanma, cirit, silah atış talimi, çeşitli egzersizler yapılmıştır (Terzioğlu, 1984: 50-55).

Odalardaki iç oğlanlara vücudunu geliştirmek için spor yapmaları teşvik edilir, ağırlık kaldırma ve taşıma etkinlikleri, güreş, yay kullanıp ok atma, tomak ve cirit, kılıç kullanma ve ata binme gibi etkinliklere önem verilirdi (İnalçık, 1973/2019: 107).

4.2.13. Enderun'da Yetişmiş Bazı Önemli Tarihi Kişilikler

Enderun Mektebinden tarih boyunca dönemine ışık tutmuş verdiği kararlarla toplumu etkileyen pek çok şair, bilim adamı, asker, yönetici, mimar vb. kişiler çıkmış olup bu kişilerin Türk toplumuna ve Türk kültürüne önemli etkileri olmuştur

Enderunluların içerisinde benzerine pek rastlanmayan pek çok müzisyen yetişmiştir. Kırdıkları rekorlarla tarihe geçen pek çok sporcu, ismi felsefede ve edebiyatta geçen pek çok ünlü isim burada yetişmiştir. Ve en önemlisi devleti yöneten nice komutanlar burada yetişmiştir. Enderun'dan mezun olanlar; yeniçeri ocağında ağalık yapmış, vezir olmuş, devlet yönetiminde güç sahibi konumlara oturmuştur. Pek çok mezun veren bu kurumun mezunları her zaman akıllarının bir kenarında padişahın kulu olduklarını, padişaha hizmeti bırakmamaları gerektiğini çıkarmamışlardır (Ortaylı, 2008: 67).

19. yy. ın ortalarına kadar toplamda üç şeyhülislam, otuz altı kaptan-ı derya ve yetmiş dokuz sadrazam yetişmiştir. Bunların dışında sayılamayacak kadar vali, beylerbeyi, müderris, mimar, şair vb. kişilik yetişmiştir. Örnek vermek gerekirse Kayseri'de devşirilen Mimar Sinan eserleriyle hala bile Türkiye'de ve dünyada hayranlık uyandıran bir kişi olup mimarlık mesleğinin öncüleri arasındadır. Yine

Osmanlı Devletinde sadrazamlık görevi yapan ve adından söz ettiren Sokullu Mehmet Paşa da devşirme kökenli olup Enderun'da eğitim almıştır (Şişman, 2019: 214-216).

Gündüz (2017: 33)'e göre: Osmanlı tarihinde devşirme sistemine tabi olmuş ve Enderun'da yetişmiş 79 sadrazam vardır. Bunların ilki; Fatih'in sadrazamlarından Hırvat asıllı Şehid Mahmud Paşa iken sonuncusu Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'dır. Bu isimlerin dışında Enderun'un güçlü olduğu 15. ve 17. yy. arasında yetişen birçok sadrazam vardır. Bu isimlerden bazılarının isimleri şöyledir: Makbul (Maktul) İbrahim Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Lala Mehmed Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Kara Ahmed Paşa, Damat Rüstem Paşa, Cigalazade Sinan Paşa, Ferhad Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, Melek Ahmed Paşa, Kemankeş Mustafa Paşa... Bu isimlerin dışında saraydaki çeşitli vazifelerden gelip sadrazam olan 19 devşirme daha vardır.

Güngör (2007:79-84)'e göre ise 17.yy.da yaşamış Abdurrahman Abdî Paşa, Enderun'dan yetişmiş Osmanlı devlet adamı ve tarihçisidir. Has odadan mezun olan çeşitli ilimlere hâkim, özellikle de tefsir ve hadis ilmi konusunda âlim bir kişi olan Ali Ağa ve şairlik âlimlik yönü ağır basan Abdurrahman Çelebi Enderun'da yetişmiş önemli isimlerdir.

Burada yetiştirilen bazı kimseler şunlardır: Nakkaş Hasan Paşa, Kemankeş Mustafa Pasa, Hattat Hasan Paşa, Kavukçu Mustafa Paşa, Tırnakçı Hasan Paşa, Baltacı Mehmet Paşa, Sarıkçı Mustafa Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Şehit Ali Paşa, Kanijeli İbrahim Paşa, Karavezir Mehmet Paşa, Silahtar Ali Paşa gibi değerli isimler vardı (Benk, 1986a: 3692).

Enderunlu Abdülatif (2013: 67-79)'e göre burada yetişen kişilerden bazıları şunlardır: Küçük Hasan Bey, Hacı Abdi Efendi, El-Hac Koca Mustafa Efendi Reisü'-Küttap olarak, Mehmet Sadık Rıfat Paşa Hariciye Nazırı olarak, Toros Paşa Maarif Nazırı olarak, Gedik Ahmet Paşa, Piyale Mehmet Paşa, Kara Davud Paşa, Silahtar Mustafa Paşa Kapudan Paşa olarak, Ayas Mehmet Paşa, Kara Ahmet Ağa, Semiz Ali Ağa, Siyavuş Ağa, Arnavut Ferhat Ağa, Cerrah Mehmet Ağa, Maraşi Halil Ağa Sadrazam olarak görev yapmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti kuruluş ve yükselme dönemlerinde sahip olduğu eğitim sistemi sayesinde yüzyıllar boyunca dünya siyasetinde söz sahibi olmuştu. Bünyesinde barındırdığı yerli halkı ve yabancı milletleri kurduğu eğitim teşkilatı sayesinde harmanlamayı bilmişti. Osmanlı toplumu incelendiğinde irsi olarak soylu bir aristokrat sınıf bulunmamaktadır. Vali, Büyükelçi vb. yönetici sınıfın Avrupa’da soylu bir sınıftan seçilmesine özen gösterilirken Osmanlı İmparatorluğunda böyle bir uygulama görülmemiştir. Hatta kan bağına dayanan bir asaletten daha ziyade liyakat, ehliyet ve sadakate dayalı bir yapının olduğu görülmektedir. Öyle ki 19.yy.ın sonlarına kadar devletin yönetici sınıfını devşirme kökenli kişiler oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti daha küçük bir uç beyliğiiken bile meslek erbabını ve yönetici ihtiyaçlarını kendi içinden sağlamak için çaba harcamıştır. Halkın bir mesleki yetkinlik kazanmasını ve yönetimde yer almasını sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devletinin askere, nitelikli elemana, üst düzey yöneticilere ve sahip olduğu büyük toprakları yönetecek kanunlara ihtiyacı vardı. Yapılan fetihlerle orantılı olarak bu ihtiyaçlarda artıyordu. Asker ihtiyacını pençik ve devamı olan devşirme sistemiyle karşılayan devlet, meslek erbabı ihtiyacını Ahi Teşkilatı, loncalar ve kurduğu çeşitli meslek okulları ile yönetici ihtiyacını ise Enderun Mektebiyle karşılamıştır. Haberleşme ve ulaşım olanaklarının çok kısıtlı olduğu bir dönemde Arabistan’dan Karadeniz’in Kuzeyine, Balkanlardan Kafkaslara, Cezayir ve Fas gibi Kuzey Afrika’dan Avrupa’ya kadar çok büyük topraklara sahip olan hüküm altında birçok milleti ve kültürü barındıran bu sınırları geniş devlette kurulan Enderun teşkilatı ile bu sistemin çıktıkları çok verimli kullanılmış ve topluma hizmet eden kendini toplumdan üstün görmeyen bir yönetici kadro yetiştirilmiştir.

Yapılan araştırmalarda Enderun Mektebinde bireyler bir bütün olarak görülüp sanattan spora, akademik çalışmalardan dini eğitime kadar çeşitli eğitimlerin bireylerin seviyelerine göre verildiği görülmüştür. Bu kapsamda tarihe damgasını vuran nice komutanlar, sadrazamlar, beylerbeyleri, valiler ve nice üst düzey meslek sahibi bireylerin Enderun Mektebinde yetiştiği görülmüştür. Yapılan Topkapı Sarayı ziyaretinde Enderun’da eğitim alan bireylerin çalışmalarına denk gelmiş oradaki yaşam anlaşılmasına çalışılmış ve bu kapsamda verilen eğitimin kalitesinin tartışılmaz bir nitelik taşıdığına kanaat getirilmiştir. Hatta verilen dini eğitim o kadar niteliklidir ki burada devlete şeyhülislamlık yapan kadrolar bile yetiştirilmiştir. Dünya tarihine

bakıldığında stratejik noktaları ele geçirmiş, pek çok medeniyeti bünyesinde barındıran çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devletine ait bir ürün olarak Enderun, Türk yönetim tarihi kapsamında sade bir kurum niteliğinden çıkıp dünya tarihinde eşine az rastlanır parmakla gösterilebilecek idari kadroların yetiştirildiği yönetim okullardan biri olarak göze çarpmıştır.

Enderun Mektebindeki bu olumlu gelişmeler zamanla dünyadaki gelişmelerin takip edilememesi neticesinde olumsuz etkiler doğurmaya başladı. Özellikle Tanzimat Dönemiyle birlikte Enderun Mektebi yavaş yavaş bozulmaya başlarken mesleki ve teknik eğitim veren kurumlar oluşturuldu. Mesleki ve teknik eğitim veren bu kurumların ömürlerine bakıldığında görülmüştür ki bu okullar genel olarak kısa ömürlüdürler. Söz konusu tez yazılırken araştırmalar kapsamında yer alan kurumların, padişahların ömürleriyle ve yenilikçi kişilikleri ile orantılı olduğu görülmüştür. Padişah değişikliğinde kurumlar ya kapanmış ya da değişikliğe uğramıştır. Bu faktörün dışında açılan okullarda öğrenci alım usullerinin, ders saatlerinin, hocaların yevmiyelerinin ve kurum giderlerinin nasıl karşılanacağı konusunda ortak görüşlerin olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Darülmüallimin gibi kurumların son dönemlerinde çıkarılan kanun gereği bazı durumlarda kurumların kendi kaderine bile bırakıldığı ve hatta bazı durumlarda müfredatın bile belli olmadığı, daha önce aynı doğrultuda açılan okullardaki uygulamalara benzer çalışmalar yapılarak günü kurtarma amaçlı uygulamalara denk geldiği gözlemlenmiştir.

Bu noktada devrin geneline yayılan değişim ve yenilik hareketinin aslında yanlış anlaşılma olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu devirde tez canlı bir tavırla yeniliklere girişilmiştir. Yapılan yeniliğin etkisi tam anlaşılmadan padişah değişikliğiyle birlikte aynı alanda yeniden bir yenilik girişimi gerçekleşmiş bu da yapılan yeniliklerin halk ve idare tarafından benimsenmesini zorlaştırmıştır. Bu noktada yeniliklerde halk ve idare arasında bir kopukluk olduğu söylenebilir. Yapılan yenilik hareketlerinde ya halkın ihtiyacı olmayan kurumlar yapılmış ya da ihtiyacın niteliğine uygun olmayan kurumlar oluşturulduğu için bu kurumlar zamanla yıkılmıştır. Posta ve Telgraf Mektebinde olduğu gibi bazı durumlarda bireyler önlüklerini göremedikleri için yeni açılan kurumlara taleplerini sınırlı tutmuş pek rağbet etmemişlerdir. Bu perspektiften bakılınca yıllarca mektep ve medrese temelinde din

temelli eğitim gören bir topluma yapılan reformlarda daha sabırlı ve planlı olunabilir, toplumun yenilikleri özümsemesi için zaman tanınabilirdi.

Çalışmamızda araştırmamızın problemini “Osmanlı Devletinde meslek edinme süreci nasıl işledi ve Enderun Mektebinin meslek edinme sürecindeki önemi nedir?” sorusu oluşturmuştu. Bu doğrultuda klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminde meslek edinme sürecinde devrin örgün eğitim kurumlarından ziyade Ahilik Teşkilatı ve bunun Osmanlı Devletindeki yansımaları olan loncaların etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu iki sistemde de meslek öğretiminin iş başında verildiği ve dini nitelikli uygulamalara dayandığı görülmüş olup toplumda nitelikli meslek ustalarının usta çırak ilişkisi içerisinde yetiştirildiği göze çarpmıştır. Klasik dönemdeki bu anlayış yerini özellikle Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden sonraki süreçte Batılı devletler örnek alınarak oluşturulan askeri, sivil ve mesleki okullara bırakmıştır. Açılan okullara bakıldığında özellikle Galatasaray Lisesi, Orman ve Maden Mektebi, Telgraf Mülazım Mektebi vb. okullarda milli niteliklerden uzaklaşıldığı, Fransa’dan etkilendiği, Fransız okullarının örnek alındığı ve Fransız uzmanların getirilip Fransızca dil derslerinin müfredata eklenildiğine şahit olunmaktadır.

Araştırma probleminin ikinci kısmına değinecek olursak Enderun Mektebi, Osmanlı sarayında bir yöneticilik okulu olarak köklü bir geleneği temsil etmiştir. Yaklaşık 500 yıl boyunca sadrazamlıktan yeniçeri ağalığına kadar pek çok alanda devletin ihtiyaç duyduğu yönetici sınıf yetiştirilmiştir. Bireyler bu okulda yeteneklerine göre eğitim alarak içinde buldukları dönemdeki diğer ülkelere kıyasla eşine az rastlanır bir şekilde yükselme fırsatı bulmuşlardır. Osmanlı tarihi incelendiğinde üstün yetenekli bireylerden en iyi şekilde yararlanan kurumun Enderun Mektebi olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Enderun Mektebi’nin önemini iki şekilde belirtebiliriz: Birincisi dünya eğitim tarihine Osmanlı medeniyetinin bir hediyesi olması, ikincisi ise yaklaşık 600 yıllık bir imparatorluğun büyük bölümünde mülki, idari, siyasi, askeri, bilim ve sanat kadrolarındaki mesleklere ilişkin eğitimlerin burada verilmesinden gelmektedir.

Yapılan çalışma kapsamında daha önce belirtilen alt problemlere de cevaplar aranmış olup alt problemler ile ilgili şu soruları sormak mühim nitelik taşımaktadır. Kurulan mesleki teknik eğitim kurumlarıyla günümüzdeki mesleki teknik eğitim veren kurumlar arasında benzerlik ya da farklılıklar nelerdir? Osmanlı Devleti’nde kurulan

mesleki ve teknik eğitim kurumlarında hangi hatalar göz önünde bulundurularak günümüz mesleki teknik eğitim sistemi oluşturuldu? Osmanlı eğitim sisteminde yer alan Enderun Mektebi ile günümüz eğitim sisteminde yer alan Bilim Sanat Merkezleri veya Mesleki Eğitim Merkezleri arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Kurulan mesleki eğitim kurumlarıyla günümüzdeki mesleki eğitim kurumlarının en önemli benzerliği eğitim süreci sonucunda uzmanlaşma beklentisidir. Bunun dışında mesleki eğitimin verildiği alanlar benzerlik gösterir. Örneğin: Osmanlı Devletinde de ziraat, maden, orman vb. alanlarda kurulan okullar varken günümüzde kurulan mesleki teknik liselerde de başta tarım olmak üzere bölgelere göre değişmekle birlikte madencilik, ormancılık, hayvancılık gibi bölümlerde de eğitim verilmektedir. Farklılık boyutuyla bakacak olursak Osmanlı döneminde kurulan mesleki ve teknik eğitim veren okullarda göze çarpan en büyük eksiklik şudur ki bu okullar günümüzdeki gibi ortak müfredattan yoksundur. Birbirlerine yakın mesafelerde kurulan okullarda bile müfredat farklılık göstermektedir. Okullara alınan öğrencilerin ve okullarda eğitim veren hocaların nitelikleri konusunda da farklılıklar vardır. Günümüzde eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış olup bu okulların hepsinde ortak müfredat uygulanmaktadır. Değil yakın mesafelerde değişmek Türkiye'nin bir ucu ile diğer ucundaki bir okulda herhangi bir derste her hangi bir ayın herhangi bir haftasında işlenen konu bile benzerlik göstermektedir. Okul Öncesinden başlayarak yükseköğretimin sonuna kadar bir bireyin sahip olmak istediği meslek ve standartları belirlenmiştir. Bireyler belirlenen bu rotayı izleyerek meslek sahibi olabilirler. Diğer yandan alınan kadrolu ve sözleşmeli öğretmenlerin hepsi Kamu Personeli Seçme Sınavına girip alanında başarılı olmuşlardır. Bunun dışında öğrencilerin sınıf geçme ve kalma uygulamaları bütünlük gösterir. Bir öğrencinin başarılı olup olmadığına belirli aralıklarla yapılan sınavlarla karar verilir. Osmanlı'da ise eğitim sisteminde yer alan mesleki teknik okullar yenilik hareketleri kapsamında kurulduğu için başta eğitim süresi, okullara yönetici seçimi, okulların kuruluşunda etkili olan kanun ve yönetmeliklerdeki sürekli değişimler olmak üzere bazı eksiklikler görülmüştür. Bu eksikliklerden en önemlisi öğrencilerin bütünsel gelişiminin göz ardı edilmiş olmasıdır. Günümüz mesleki teknik eğitimde hizmet veren eğitim kurumlarına bakıldığında ise öğrencinin bütünsel gelişimin hedeflendiği nitelikli eğitim odaklı eğitim anlayışıyla hizmet verdikleri görülebilir. Günümüz

eğitim kurumları daha sistematikken Osmanlı Devletinde bu sistemli yapı anca Tanzimat'tan sonra kurulmaya çalışılmıştır. Günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı kurmuş olduğu sistemli yapı sayesinde süreklilik gösteren okullarla Osmanlı döneminde görülen varlığını kısa süre devam ettiren okul hüviyetinden uzaklaşmıştır.

Tanzimat Dönemi sonrası kurulan mesleki teknik eğitim kurumlarının en büyük dezavantajı şudur: ağda görülen yenilikler ve değişimler sonucunda bu kurumlar güncellenmeye çalışılmış bu durum da çoğu zaman olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Fakat aradan geçen süre içerisinde mesleki teknik eğitimin eksiklikleri görülmüş, çağın şartlarına uygun yenilikler yapılarak mesleki teknik eğitim kurumlarına bugünkü şekli verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kurduğu mesleki teknik eğitim kurumlarının günümüzde kurulan mesleki teknik eğitim veren kurumlara temel teşkil ettiği görülmüştür. Örneğin Darülfünun, günümüzde İstanbul niversitesi olarak hizmete devam ederken kurulan Ticaret Okulları, Marmara niversitesine temel teşkil etmiştir. Yine bu doğrultuda o dönemde kurulan Lisan Mektebi'ne ait bina günümüzde Cağaloğlu Anadolu Moda Tasarımı Meslek Lisesi olarak hizmet vermektedir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin geçmişin kurumlarına sahip çıktığına ve ilerlemeyi temel alırken geçmişi göz önünde bulundurduğuna yorulabilir.

Günümüzde sıklıca karşılaşılan Bilim ve Sanat Merkezleri ve Mesleki Eğitim Merkezleriyle Enderun'un birbirleriyle benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. şimdi sırasıyla bu iki kurum açıklanıp daha sonra Enderun Mektebi ile benzer yönleri üzerinde durulacaktır. Bilim ve Sanat Merkezlerinde genel yetenek, müzik yeteneği ve resim yeteneği olarak üç kategoride özel yetenek testleri ile ğrenci seçimi yapılarak belirli bir zekâ seviyesinin üzerindeki öğrenciler alınır. Bu ğrencilere eğitim gördüğü örgün eğitim kurumunun saatleri dışında yeteneklerine göre atölyelerde ve içinde barındırdığı sınıflarda örgün eğitimi destekleyici eğitim verilmektedir. Mesleki Eğitim Merkezlerinde ise 33 alan ve 184 dalda mesleki eğitim verilir. Buraya devam eden bireyler haftada dört gün bir iş yerinde iş başı eğitim görüp bir gün ise Mesleki Eğitim Merkezine gelerek sınıflar ve atölyelerde eğitim almaktadır. Dört yıl süren eğitim süresinin sonunda başarılı olanlara mesleğini icra edebilmesi için kalfalık veya ustalık belgesi verilmektedir. Bu açıklamalara bakıldığında iki kurumun da Enderun Mektebini tam olarak karşılamadığı ve bazı

farkların olduğu görülmektedir. Bunların başında Bilim Sanat Merkezlerinde meslek edindirmeye yönelik eğitimin olmaması, Çıraklık Eğitim Merkezlerinde ise öğrenci seçiminde belirli bir zekâ seviyesinin üzerinde öğrenci aranmaması en bariz farkı oluştururken hepsinde benzer özelliğin ise bireylerin yeteneklerini geliştirmeye yönelik eğitim vermek olduğu söylenebilir.

Bu açıklamalar doğrultusunda bir öneride bulunmak istiyorsak öncelikle şunu söylemekte fayda vardır. Bilindiği üzere devlet yönetiminde tecrübe çok önemlidir. Devletin yönetimini deneyimsiz zihinlere bırakmak felaketle eş değerdir. Söz konusu çalışmamızdan örnek alınarak günümüzde devlet yöneticisi yetiştirmek için geçmiş iyi analiz edilen, eğitime açık, zeki ve ahlaklı bireyler bir ön eleme süzgecinden geçirilip küçük yaşlardan itibaren kamuda özel eğitime tabi tutularak devlet yönetimi, uluslararası ilişkiler, diplomatik kurallar vb. konularda bilgilendirilip ilerleyen yıllarla birlikte devlet yönetiminde etkili olacağı bir meslekte yetkinleştirilebilir. Bu işlemi Enderun Mektebinde görmemiz mümkündür. Günümüzde sadece kamuda görev yapacak personeli yetiştirmek amacıyla hizmet veren tek bir kurum yoktur. 1958 yılında kurulan daha sonra çeşitli nedenlerle 2018 yılında kapatılan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü bu noktada göz ardı edilemeyecek bir kurumdur. Bu kurum sayesinde pek çok üst düzey yönetici yetiştirilmiştir. Bunun dışında Siyasal Bilimler Fakültesi gibi Enderun'a benzetilebilecek benzer kurumlarda ise teorik ve uygulamalı bilgilere aynı anda yer verilmesi gerekir. Enderun'daki bireyler padişahla birlikte saray kültürüyle ve adabıyla ulusal ve uluslararası problemleri görerek bu problemler arasında ilişki kurarak yetişiyordu. Bu noktada bireyleri yönetim ve idare kültürüyle birlikte yetişmesini sağlayacak bir ortamda yetiştirilmesinin mümkün olacağı bir kurum kurulabilir. Bu noktada akla günümüz okullarındaki staj uygulaması gelebilir. Fakat bilinmelidir ki bu uygulama Enderun Mektebindeki gibi eğitim hayatı boyunca sürmemiş belirli dönemleri kapsamıştır. Bu kapsamda yapılan staj uygulamasının süresi artırılıp, eğitim sürecinin geneline yansıtılabilir.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında geçmişten ders alarak geleceği inşa eden ve öğrencilerin eğitim sürecinde aktif olduğu bir eğitim programına sahip oldukları görülmektedir. Eğitim bilimcilerinin ortak görüşlerine göre bir eğitim programının iyi ya da kötü olduğunun ölçütü, o eğitim programında eğitim alan bir öğrencinin

sistemden çıktığında sahip olduğu niteliklerin topluma sağladığı katkıdır. Söz konusu eğitim süreci en az 20-30 yılı kapsayan bir süreçtir. Oysaki Tanzimat döneminde açılan öyle okullar olmuştur ki bu kadar süre ayakta bile kalamamıştır. Böyle bir durumun da başarısızlıkla sonuçlanmasını normal karşılamak gerekir. Bu noktada kişi temelli eğitsel yenilik planlarından ziyade devlet politikası haline getirilmiş, belirli sistematığe oturtulan uzun vadeli eğitsel programlar uygulanıp çıktıklarına bakılabilir.

Bir diğeri mesleki eğitim kurumları özellikle meslek liseleri günümüzdeki gibi akademik başarısı düşük ve sınavla bir okula giremeyen öğrencilerin gittiği okullar olmak yerine algısı ve akademik anlamda başarısı yüksek profile sahip öğrencilerin gittiği, sınavla öğrenci alan nitelikli okullar haline getirilip hak ettiği toplumsal itibarı kazandırılmalıdır. Bunun dışında meslek liselerinde haftada 44 saat gibi yüksek sayıda kültür ve meslek dersleri almaktansa bu süre düşürülebilir. Çünkü günde dokuz saat ders genç yaşta mesleğin temelini alan bir öğrenciye fazla gelebilir. Bu kurumlarda öğrencilerin ilgi ve yetenekleri geliştirilip sosyalleşmelerine katkı sağlayacak imkânlar sunulabilir. Özellikle Mesleki Eğitim Merkezleri gibi mesleki ve teknik eğitim ile uygulamalı eğitimin bir arada verildiği kurumlarda uygulama saatleri artırılabilir. Böylece alanına daha hâkim bireyler yetiştirilir. Ayrıca eğitimin özellikle informal boyutuna odaklanılarak günümüzde büyük bir problem olarak görülen saygı, edep ve terbiye boyutunda öğrencilerin gelişimi desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Abdullatif, E. (2013). *Âyîne-i Derun (Osmanlıya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümayûn)*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Açıkgöz, Ö. (09.11.2023). *Mesleki ve Teknik Eğitim*. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/mesleki_ve_teknik_egitim adresinden alındı
- Ağa, H. H. (1987). *Tarih-i Enderun- Lataif-i Enderun 1812-1830* .(Çev. Cahit Kayra). İstanbul: Güneş Yayınları.
- Ağırakça, G. P. (2013). *Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1839-1923)*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Akagündüz, Ü., & Nizamoğlu, A. (2021). “Osmanlı Devleti’nde Ormancılık Eğitiminin Değişen Boyutları ve Orman Ameliyat Mektepleri”. *Atatürk Yolu Dergisi*, 69: 1-24.
- Akçakaya, M. (2018). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akçakaya, M., & İlhan, K. (2021). “Enderun Mektebi ve Türk Kamu Yönetimi İçin Bir Model Önerisi”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(2): 169-182.
- Akçaoğlu, E. (2009). “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kuruluşu ve İlk Günleri”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 21(80): 367-379.
- Akdağ, Ö., & Kurtuluş, M. (2016). *Ahilik ve Meslek Ahlakı*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Akgönenç, O. (20.06.2023). *Atatürk Ansiklopedisi Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Okulu)*: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mekteb-i-mulkiye-siyasal-bilgiler-okulu/> adresinden alındı.
- Akgündüz, A., & Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akın, A. (2016). “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(29): 171-180.
- Akkaya, M., & Özkan, H. (2020). “Enderun Mektebi'ne Öğrenci Alım Usulleri”.

Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 15(30): 152-164.

Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Aksoy, V. (17.10.2023). *Atatürk Ansiklopedisi Selanik Askeri Rüştüyesi*:
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/selanik-askeri-rustiyesi/> adresinden alındı.

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Akyıldız, A. (20.06.2023). *Mekteb-i Mülkiyye*:
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-mulkiyye> adresinden alındı

Akyüz, Y. (1983). “Mülkiye Mektebinden İlk Çıkanların Bazı Eğitimsel Çabalarına İlişkin Bir Belge”. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1): 151-159.

Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçyan 2001'e Türk Eğitim Tarihi 8.Baskı*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2007 11.Baskı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Akyüz, Y. (2011). “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2): 9-22.

Alikılıç, D. (2002). *17.Yüzyıl Osmanlı Saray Tefrişatı ve Törenleri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Doktora Tezi, Erzurum.

Altın, H. (Haziran 2014). “Osmanlı Son Döneminde Muallim Okulları Dışındaki Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Genel Bir Bakış”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 11-24.

Altın, R. (2007). *Mesleki Eğitim Sisteminde Yeni Eğilimler ve Modüler Sistem*. Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı.

Altun, M. (2020). *157 Yıllık Eğitim Geleneği Darüşşafaka Tarihine Bir Yolculuk*. İstanbul: Nev Ambalaj.

Anameriç, H. (2006). “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*

Dergisi (19): 53-78.

Argıt, B. (15.12.2023). *Harem:*

[https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/harem#:~:text=Sultan%20Abd%C3%BClmeçid%20\(%C3%B6.,Topkap%C4%B1%20Saray%C4%B1%20d%C3%B6nemi%20son%20buldu](https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/harem#:~:text=Sultan%20Abd%C3%BClmeçid%20(%C3%B6.,Topkap%C4%B1%20Saray%C4%B1%20d%C3%B6nemi%20son%20buldu). adresinden alındı.

Arı, B. (2004). Osmanlı Devleti'nde Yüksek Bürokrasi İçin Üstün Yeteneklerin Tespiti ve Sarayda Özel Eğitim Süreci. A. Kulaksızoğlu, A. E. Bilgili, & M. R. Şirin, *Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı* (s. 21- 48). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Arslan, E. (2021). "Bürokrasiye Eleman Yetiştiren Yöneticilik Okulu Olarak Enderun Mektebi: Kurumsal Bir Değerlendirme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2): 940-964.

Arslan, M. (2010). *Tayyârzâde Atâ Osmanlı Saray Tarihi -Tarih-i Endenun C.1*. İstanbul: Kitabevi.

Aslan, K., Aslan, N., & Cansever, B. A. (2012). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.

Aslan, S. (2021). "Yeniçeri Ocağı'nın Temeli: Devşirme Usulü". *Turkish Business Journal*, 2(3): 1-10.

Aslanyürek, Y. (Temmuz 2015). "Osmanlı Devleti'nde Islahhaneler (Sanayi Mektepleri)". *Asia Minor Studies*, 3(6): 1-21.

Ataman, A. (1998). Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler. (Ed. Süleyman Eripek). *Özel Eğitim* (s. 173-194). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Atik, İ. (2018). "Science Technology Engineering and Mathematics (STEM) Education in Effective Vocational Education For Skilled Labor". *Journal of Higher Education and Science*, 8(2): 254-263.

Atsız. (1992). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Avaner, T., & Babaoğlu, C. (2020). "İdari ve Askeri Bilginin Teşkilatlanması: Enderun Mektebinde Yönetici Eğitimi". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3): 805-826.

- Aydın, E. B. (2007). *Kariyer Geliştirmesi ve Bir Kariyer Geliştirme Programı Olarak Koçluk Uygulamaları*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Aydın, N. (2015). “Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakının Hz.Peygamberin Sünnetindeki Temel Referansları”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1): 87-104.
- Aydın, S., & Özdemir, Ü. (2019). *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki Ve Teknik Eğitim 11.YY - 21.YY*. Ankara: T.C Milli Eğitim Bakanlığı .
- Balcı, S. (Eylül 2008). “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44): 77-98.
- Baltacı, C. (Haziran 1980). “Dâru’l- Hadîsler”. *İslam Medeniyeti Dini, İlmî, Edebi Araştırmalar Mecmuası*, 4(4): 35-40.
- Baltacı, C. (1999). “Osmanlıda Eğitim Sistemi”. (Ed. Bekir Şahin), *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih, Medeniyet, Kültür C.2* (s. 7-144). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Baltacı, C. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (29: 6), Ankara: TDV Yayıncılık.
- Başaran, İ. E. (1984). *Eğitime Giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Başaran, İ. E. (1993). *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara: Gül Yayıncılık.
- Battuta, İ. (2000). *İbn Battuta Seyahatnamesi / Ebu Abdullah Muhammed Ibn Battuta Tanca*. (Çev. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayar, M. (2022). “Osmanlı Dönemi Giresun’da Eğitim Öğretim”. *Akra Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, 10(26): 213-214.
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun Mektebi Tarihi*. Kuran: Fatih Sultan Mehmed C: 1-2. İstanbul: Halk Basımevi.
- Baykal, O. (Kasım, 1979). “İslam İctimai Hayatında Mescid ve Cami”. *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 4(2): 13-53.
- Baykara, T. (03.07.2023). *Lala*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/lala> adresinden alındı

- Bayram, S. (1994). "Ahilik ve Bir Ahi Şeceresi", *Bellekten*, 58 (22): 296.
- Baysal, A. (2009). "Batılıların Gözüyle Harem: Gerçek ve Fantezi" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*.4 (1): 591-603
- Behar, C. (2006). *Aşk Olmazsa Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Belge, M. (2005). *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Benk, A. (1986a). "Enderun", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi* (7: 3692). İstanbul: Milliyet Yayıncılık.
- Benk, A. (1986b). "Lonca", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi* (14: 7534). İstanbul: Milliyet Yayıncılık.
- Beydilli, K. (12.06.2023). *Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhendishane-i-bahri-i-humayun> adresinden alındı.
- Bilgili, A. E. (2004). "Bir Türk Eğitim Geleneği Olarak Enderun'un Yeniden İnşası". (A. Kulaksızoğlu, A. E. Bilgili, & M. R. Şirin), *Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı* (s. 31- 48). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 64.
- Bilim, C. Y. (1998). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilir, A. (2011). "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin Tarihsel Evrimi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(2): 223-246.
- Bobovius, A. (2013). *Topkapı Sarayında Yaşam Saray-ı Enderun* (Çev.Türkis Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 1665.
- Bozgedik, A. (2017). *Eğitimde Yeni Bir Model Olan Temel Lise Öğrencilerinin Üniversite ve Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Bozgeyikli, H. (2019). *Mesleki ve Teknik Eğitimin Geleceği. Analiz Raporu 2*. İstanbul: İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Bozkurt, N. (1993). "Dârülkurra". *TDV İslam Ansiklopedisi* (8: 543-545). İstanbul:

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt, N. (07.06.2023). *Dârülhadis*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulhadis#1> adresinden alındı.

Cathelina, S., & Mala, K. (2019). “Problems of Vocational Education and Sustainability Through National Education Policy 2019”. *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, 18(4): 2244-2250.

Cengiz, A. (Şubat 2020). “Kudüs-i Şerif İdadi Mektebi (1890-1913)”. *History Studies International Journal Of History*, 12(1): 103-124.

Cengiz, A. (Ekim 2023). “Bağdat Hukuk Mektebi”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (34): 186-208.

Cengiz, A. (Eylül 2023). “Osmanlı Yenileşme Döneminde Mesleki Teknik Eğitim Teşebbüsü: Leyli (Yatılı) Beyrut Ticaret Mektebi”. *Ekev Akademi Dergisi Özel Sayısı*: 1-17.

Ceylan, K. (2013). *Ahilik Türk-İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem*. Ankara: T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları.

Ceylan, S. (2017). *Enderun Mektebindeki Matematik Öğretiminin Miftâhü'l- Hisab Işığında İncelenmesi ve Örnek Uygulamalarla Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Cihan, A. (2007). *Osmanlıda Eğitim*. İstanbul: 3F Yayınları.

Clot, A. (1998). *Fatih Sultan Mehmet Çağ Açan Hükümdar* (Çev.N.İşık). İstanbul: Milliyet Yayınları,1990.

Coşkun, T. (2011). “*Dahilerin Okulu Enderun*”. <https://insanvehayat.com/dahilerin-okulu-enderun/> adresinden 01.11.2023 tarihinde alındı

Çağatay, N. (1988). “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”. *Belleten*, 52 (203): 485-500.

Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük C.2-3*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çakır, B. (2023). “Meslek Seçimi Neden Önemli”. *İşkur Meslek Seçimine Destek*

Dergisi, (9): 6.

- Çay, G. (2021). *Meslek Seçiminde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisi: Hemşirelik Mesleği Örneği*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Antalya.
- Çelebi, A. (2012). *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi* (Çev. Ali Yardım). İstanbul: Damla Yayınları. 1983.
- Çelebi, E. (Haziran 2020). “Taşra Rüşdiye Mekteplerinde Öğrenci İşlerine Dair Bazı Muamelât”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2): 976-1009.
- Çelik, A. (2007). “Hatıralarla Sıbyan Mektepleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27): 133.
- Çelik, H. İ. (2022). “Hukuk Tarihi”. (Ed.). Nuran Koyuncu, *Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı* (s. 110-140). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, K. (Temmuz 2020). “Trablusşam Darüşşifa (Bimaristan) Vakfı (1845-1880)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2): 443-458.
- Çelik, N., & Üzmez, U. (Mayıs 2014). “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Çağrı Merkezi Hizmetleri Örneği”. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOİR)*, 2(1): 94-105.
- Çelikkaya, H. (1991). “Eğitimin Anlamları ve Farklı Bakış Açılarında Görünüşü”. *M.Ü Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3): 73-85.
- Çelikleş, H. S. (2021). “Mekteb-i Sultanî Müfredatındaki Ulûm-ı Diniye Derslerinin Niteliği”. (Ed.). Ahmet Hamdi Furat. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası XIX. Yüzyıl* (s. 141-180). İstanbul: Zetincburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çeşme, V. (2011). *Halkalı Ziraat Mektebi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Çevirgen, D. (2013). *Osmanlı Klasik Dönem Şehzade Eğitimi (1429-1603)*. Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Çinar, E. (2007). *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mesleki ve Teknik Eğitim*.

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Konya

Darussafaka.org.

(23.10.2023).

“Tarihçe”:

<https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce#:~:text=1863,halk%C4%B1n%20e%C4%9Fitim%2D%C3%B6%C4%9Fretimine%20destek%20olmakt%C4%B1>. adresinden alındı

Demir, A. (2017). “Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 19-27.

Demir, E., & Şen, H. Ş. (2009). “Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları”. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2): 39-59.

Demir, G. (1998). *Türk Kültürü Ahilik*. İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.

Demircioğlu, A., & Çelik, B. (Haziran-Aralık 2019). “Yaygın Din Eğitiminin Niteliği”. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1-2): 9-22.

Demirel, M., & Doğanay, F. K. (2011). “Osmanlı'da Ziraat Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21): 183-199.

Demirel, Ö. (1999). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları.

Demirel, Z. (2010). *Osmanlı Medeniyet Bahçesi 2. Baskı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Demirtaş, Z. (2007). “Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1): 173-183.

Deniz, M. (2014). “Üstünlerin Eğitiminin Tarihçesi: Dünyadan Güncel Örnekler ve Enderun” [Bildiri]. A. Şimşek, S. Kaymakçı, & İ. Turan, 3. *Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu* (s. 152-160). Sakarya: ISHE - International Symposium on History Education Bildiri.

Dereli, F. (Nisan 2023). “Enderun Okulu: Üstün Yetenekli Çocukların Belirlenmesi ve Eğitimi”. *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*(11): 78-92

Devellioğlu, F. (1964). *Osmanlıca-Türkçe Okul ve Yazışma Sözlüğü*. Ankara: Doğu Matbaacılık.

- Diker, S. A. (2019). *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi. İstanbul.
- Doğan, H. (1983). “Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1): 167-181.
- Doğan, H., Alkan, C., & Sezgin, İ. (1980). *Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Doğan, R. (1997). “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(3-4): 425-426.
- Dölen, E. (1985). "Mühendislik Eğitimi". (Ed.) M. Belge, *Tanzima'ttan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi C.2* (s. 511-512). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dölen, E. (2008). “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”. *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 10(1): 1-46.
- Dumanoğlu, C. (2019). Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi Eğitim Faaliyetleri. M. Kılınç, & S. K. Kurt içinde, *Türk Eğitim Tarihi* (s. 136-138). Ankara: Pegem.
- Dumanoğlu, S. C. (2022). “Maraş Mekteb-i İdadisi”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(7): 211-226.
- Erunsal, İ. (2015). “Osmanlıda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik”. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(208): 194-199.
- Ekşioğlu, S., & Taşpınar, M. (Aralık, 2019). “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Ortaöğretimin Gelişimi”. *Sakarya University Journal of Education*, 9(3): 614-627.
- Enç, M. (2004). “Enderun”. M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu, & A. E. Bilgili, *1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı* (s. 37-84). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Ensari, M. Ş., & Alay, H. K. (2017). “Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerinin Demografik Değişkenler ile İlişkisinin Araştırılması: İstanbul ilinde Bir Uygulama”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Hümanitas*, 5(10): 409-422
- Erdoğan, A. (2019). “Osmanlı Devleti’nde Kurulan ilk Özel Ticaret Okulu:

- Heybeliada Rum Ticaret Mektebi". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8(1): 35-53.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi Cild:1-2*. İstanbul: Eser Matbaacılık.
- Ergün, M., & Duman, T. (1996). "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları". *Yeni Türkiye*, 7(1): 494-511
- Erler, M. Y. (Ağustos 2013). "Payitaht (İstanbul) Askeri İdadisi'nde Öğrenciler ve Metropoldeki Eğitim Standardı". *Studies Of The Ottoman Domain*, 7(13): 80-81.
- Ermış, Ü. M. (2008). "Sahaflar Çarşısı". *TDV İslam Ansiklopedisi* (35: 510-511). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eroğlu, H. (2004). *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ertürk, S. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Yayıncılık.
- Forster, N. (1994). "The analysis of company documentation" (Eds.) C. Cassell and G. Symon, *Qualitative Methods in Organizational Research: A Practical Guide*. London: Sage Publications.
- Galatasaray Lisesi (19.07.2023). *Mekteb-i Sultani'nin Kuruluşu*. <http://www.gsl.gsu.edu.tr/tr/tarihce/mekteb-i-sultani-nin-kurulusu>. adresinden alındı.
- Gökmen, E. (2006). "Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi" . *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*(20): 154-156.
- Gökmen, E. (2008). "Aydın Vilayeti İdâdî Mektepleri". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (23): 101-128.
- Göksu, S. (2014). *Ahilik Ansiklopedisi C.2*. Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Gölpınarlı, A. (2011). *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. İstanbul: Akademik Yayınları.
- Gönüllü, A. R. (2019). "Sultan II.Abdülhamid'in Bir Yadigârı: Adana Hamidiye Sanayi Mektebi". *Usad Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(10): 179-202.

- Gözütok, Ş. (2013). “Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler”. (Ed.) F. Gedikli, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (s. 199-216). Muş: Muş Alpaslan Üniversitesi Yayınları.
- Güçlü, N., & Bayrakçı, M. (2004). “Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Sistemi ve Hiçbir Çocuğun Eğitimsiz Kalmaması Reformu”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2): 51-64.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l - Hadislerin Yeri*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gül, K. V. (2012). *Anadolunun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülcü, N. (2018). “19. Yüzyılda Askeri Okullar ve Askeri Eğitim Sistemi”. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3): 104-113.
- Güler, A. (7.10.2023). *Atatürk Ansiklopedisi Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması*: [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekke-zaviye-ve-turbelerin-kapatilmasi/#:~:text=%C4%B0slam%20d%C3%BCnyas%C4%B1nda%20din%20ibadetlere%20ili%C5%9Fkin,%20k%C3%BC%C3%A7%C3%BCk%20oda\)%20olarak%20isimlendirilmi%C5%9Fti](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekke-zaviye-ve-turbelerin-kapatilmasi/#:~:text=%C4%B0slam%20d%C3%BCnyas%C4%B1nda%20din%20ibadetlere%20ili%C5%9Fkin,%20k%C3%BC%C3%A7%C3%BCk%20oda)%20olarak%20isimlendirilmi%C5%9Fti). adresinden alındı
- Gülmez, A. (2021). “Osmanlı Devleti’nde İdâdîler”. *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 106-131.
- Gültekin, E. M. (2018). *Eğitim Bilimine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gültekin, M. Ş. (2023). “Mesleki ve Teknik Eğitimde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *ENTIS- Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 11-18.
- Günay, Ö. F. (2005). *Türkiye’de Kamu Yöneticisi Nasıl Yetiştirilmelidir?* Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gündüz, E. T. (2012). *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Matbaacılık.
- Gündüz, M. (2013). *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*. Ankara: Tarcan Matbaacılık.

- Gündüz, M. (Mayıs 2017). “Osmanlıyı Yönetenler Mektebi Enderun”. *Yedikıta*, (105): 21-35.
- Güner, U. (Aralık 2014). “Osmanlıda Lalalık Kurumu”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1(4): 1-6.
- Güngör, T. (2007). *Enderun Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Güvemli, O. (2005). “Türkiye’de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (28): 16-23.
- Güven, İ. (2004). *Osmanlı Eğitiminin Batılılaşma Evreleri 3.Baskı*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Güzel, A. (2004). “Ahilik Sisteminde Sanat ve Ticaret Ahlakına Kısa Bir Bakış”. (Ed.) M. Köksal , *I.Ahi Evran-ı Velive Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Cilt: 1* (s. 519-525). Kırşehir: Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi .
- Haksever, H. (2010) “Osmanlıda İlim ve İrsad Müesseseleri”: <https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/osmanlida-ilm-ve-irsad-muesseseleri-3660> adresinden 23.06.2023 alındı.
- Halaçoğlu, Y. (1995). *XIV-XVII.Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı 2.Baskı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı Devleti Tarihi 1.Baskı*. (Çeviren: Mehmet Ata). İstanbul: Kapı Yayıncılık. 1825-1830
- Hardroics, L. (1947). *Le Peuple Serbe et Son Eglise Sous la Domination Turque*. Paris: Les Presses Universitaires De France.
- Hızlı, M. (1987). “Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2): 278
- Horuz, O. R. (2017). *Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin İncelenmesi (Bartın İli Örneği)*. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- İbrahim, M. A. (2018, Eylül). “Osmanlı Telgraf Mühendisleri”. *Turkish Studies Histories*, 13(16): 185-198.

- İhsanoğlu, E. (1990). "Darülfünun Tarihçesine Giriş". *Bellekten*, 54(210): 699-738.
- İhsanoğlu, E. (1998). "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları". (Ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 2.Cilt* (s. 337). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- İhsanoğlu, E. (2003a). "Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim". (Ed.). H. İncalcık, & G. Renda, *Osmanlı Uygarlığı 1* (s. 344-385). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2003b). *Osmanlılar ve Bilim*. İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- İlkmen, S. N. (1957). "Ormancılık Sahasındaki Tedris Müessesemizin Yüzüncü Yıl Karşısında Taşdığı Mana ve Değer". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1): 9-10.
- İnal, K., & Karakoyunlu, İ. (Aralık 2021). "Enderun Mektebi Örneği Üzerinden Üst Düzey Yönetici Eğitimi Modellemesi". *Türk İdare Dergisi*, (493): 135-168.
- İncalcık, H. (2001). "Harem Bir Fuhuş Yuvası Değildi". (Ed.) M. Çağatay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları* (s. 7-15). İstanbul: Ufuk Yayınları.
- İncalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II (Tagayyür ve Fesad(1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İncalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İncalcık, H. (2017). *Osmanlılar ve Avrupa*. İstanbul: Kronik Yayıncılık.
- İncalcık, H. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300 - 1600 26. Baskı*. (Çev. R. Sezer). İstanbul: Kronik Kitap Yayınları. 1973
- İpşirli, M. (1995). "Enderun" *TDV İslam Ansiklopedisi* (11: 185). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsfendiyaroğlu, F. (1954). *Galatasaray Tarihi C.1*. İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi. İstanbul Üniversitesi. (05.12.2023). "Tarihçe": <https://www.istanbul.edu.tr/tr/content/universitemiz/tarihce> adresinden alındı.

- Işık, A., & Güneş, E. (Aralık 2017). “Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi”. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık*, 4(3): 3
- Işıkdoğan, D., & Korukçu, A. (2015). “Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami-Mescid”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, 8(26): 125-141.
- İşleyen, E. (2021). *Anadolu İmam Hatip Lisesi İslam Kültür ve Medeniyeti*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kahraman, İ. (1991). *1876-1908 Yılları Arasında Türk Toplumunda Eğitim Eğitimde Kadının Yeri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Kal'a, A. (2003). "Lonca". *TDV İslam Ansiklopedisi* (27: 211). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kalafat, O., & Kaya, M. (2023). "Askeri Tıbbın Modernleşmesi: Mektebi Tıbbiye-yi Şahane'den Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne". C. Ünsal, S. Osmanlıoğlu, H. Bilgü, A. Taşdemir, & P. Karademir, *Türk Askeri Tarihi Bibliyografyası* (s. 165). İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Kara, M. (2008). “Tekke Eğitimi ve Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(12): 107-138.
- Karaçivi, C. (2000). *Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitim*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Karadağ, A. (2002). “Meslek Olarak Hemşirelik”. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5(2): 57
- Karal, Z. E. (1994). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856) C.1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları .
- Karal, Z. E. (2003). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876) C.7 6.Baskı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karamant, F., Güzel, E., Zengin, F., & Tozal, Ö. (2018). *Uluslararası Cami Sempozyumu (Kültürel Açından) Cilt: II*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar İlkeler Teknikler)* 28.

Basım. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Kaya, M. (1998). "Dünya'da ve Türkiye'de Madencilik Eğitime Bakış". *Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 11(1): 21
- Kazıcı, Z. (1988). "Ahilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2010). *Osmanlı Devletinde Toplum Yapısı*. İstanbul: Hayat Yayın Grubu.
- Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2015). *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kenanoğlu, M. (2005). *Ticaret Kanunnamesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Keskin, Ö. (2005). *Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Keskin, Ö. (2010). "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri". *Yeni Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 11: 79-92.
- Kılıç, C. (2010). *Enderun Mektebi Örneğinde Günümüz Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminin Değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kılınç, M. (2012). "Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebinin Tarihi Gelişimleri". *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(4): 63-73.
- Kılınç, M., & Kurt, S. K. (2019). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Kıran, B. İ. (2018). *Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.
- Kıran, İ. (2014). *Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Kıratlı, M. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu 5.Baskı*. (Çev. Bernard Lewis) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.1961

- Kırpık, C. (Mayıs 2010). "II. Meşrutiyet'ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21): 99-130.
- Kırpık, C. (2016). *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kırpık, C. (Nisan, 2023). "II. Abdülhamid Döneminde Kayseri İptidai Mektepleri (1876-1908)". *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 87(308): 153-193
- Kıış, S. (2015). "Osmanlı Devleti'nde İlk Maden Mektebi ve Maden Mühendisi Eğitimi". *History Studies Uluslararası Hakemli Dergi*, 7(3): 111-121.
- Kocaaslan, M. (2014). *IV.Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kocamanoğlu, E. (2003). *Yanabı Okullarda Din Eğitimi, Robert Koloj- Mekteb-i Sultani(Galatasaray Lisesi) Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Koç, B. (2007). "Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): 113-127.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiyede Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 - 1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Koçu, R. E. (1960). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat .
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Korkmaz, M. (2020). "Osmanlı Askerî Eğitiminde Modernleşme Çabaları: Kasımpaşa Bahriye Askerî Rüşdiye Mektebi". *Tarih Dergisi*, (72): 115-137.
- Korkmaz, Ö., & Tunç, S. (Aralık 2010). "Mesleki-Teknik Eğitim Öğretmenlerinin Bilgisayar ve İnternet Temelli Öğretim Materyallerinden Yararlanmaya İlişkin Görüşleri". *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3): 263-276.
- Koyuncu, N. (2012). "Hukuk Mektebinin Doğuşu". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(3): 163-186.
- Kurban, S. (2022). "Enderun Mektebi". (Ed.)Özkaya, Y., Erat, V.,İzci, F. & Duran,

- A., *Yönetim Bilimi Ansiklopedisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kurt, B. (2013). “Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak’ında Kurulan Sanayi Mektepleri”. *History Studies Uluslararası Hakemli Dergi*, 5(3): 151-173.
- Kurt, Ö. T. (2018). *Yönetici Yetiştirme Modeli Olarak Enderun Eğitim Sistemi İle Güncel Yönetici Yetiştirme Sisteminin Karşılaştırılması: İstanbul’da Bir İşletmede Uygulanan Yönetici Yetiştirme Sistemin İncelenmesi ve Bir Model Önerisi*. Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurtaran, U. (2014). “Osmanlı Devleti’nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme”. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, (9): 759-778.
- Kuyaş, N. B. (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları.
- Kuzgun, Y. (Aralık 1994). Çağdaş İnsanın En Önemli Kararı Meslek Seçimi. *Bilim Teknik Dergisi*, (325): 50-54.
- Kuzucu, K. (Eylül 2011). “Türk Kültür ve Düşünce Tarihinde Sarafim Kiraathanesi”. *Türk Yurdu*, 31(289): 285
- Kuzucu, K. (2014).” Sarafim Efendi ve Kiraathanesi”. (Ed.) M. Hülagü, M. Şaşmaz, İ. Atnur, T. Karaca, M. Çolak, & R. Karacakaya , *Tarihte Türkler ve Ermeniler Sosyal ve Ekonomik Hayat Cilt:5* (s. 231-238). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Küçükaşçı, M. S., Erdoğan, A., Karal, G., Ayhan, A., & İpek, S. (2019). *Topkapı Palace Museum*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Kültür ve Tuzim Bakanlığı. (10.06.2023). *Kütüphanecilik Hizmetleri*: <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-309396/kutuphanecilik-hizmetleri.html> adresinden alındı.
- Kürklü, G., & Ergün, A. (12-16 Nisan, 2010). “Mesleki ve Teknik Eğitimde Çatı”. 5. *Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu Bildirileri* (s. 73-82). İzmir: Çatı ve Sanayici İş Adamları Derneği.

- Lee, Y. (2020). *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Dönemi'nde Vezir-i Azamlar ve Zağanos Paşa)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- MEB. (2014). *Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Memioğlu, A. Z. (2003). “İmparatorluktan Cumhuriyete İlköğretimimiz”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (21): 241-244.
- Mesleğim Hayatım (10.11.2023). *Neden Mesleki Eğitim:* <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/hakkimizda/mesleki-ve-teknik-egitimin-amaci> adresinden alındı.
- Mesleğim Hayatım. (14.11.2023). *İşbaşı Eğitimi:* <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/isbasi-egitimi> adresinden alındı.
- Mestem (07.12.2023). *Mesleki ve Teknik Eğitimin Durumu:* <https://mestem.subu.edu.tr/page/mesleki-ve-teknik-egitimin-durumu> adresinden alındı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirmek İçin Yapılan Çalışmalar:* <https://bolu.meb.gov.tr/www/mesleki-ve-teknik-egitimi-gelistirmek-icin-yapilan-calismalar/icerik/1439> adresinden 21.11.2023 alındı.
- Milli Savunma Üniversitesi. (13.10.2023). *Kara Harp Okulunun Tarihçesi:* <https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/tarihce.html> adresinden alındı.
- Neyzi, M. A. (2021). “Mahrec-i Aklam Mektebi (1862-1877) Osmanlı Devlet Adamı Yetiştirmek”. (Ed.). A. Furat, *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a XIX. Yüzyıl Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XIX. Yüzyıl* (s. 107-128). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Nizamoğlu, Y. (1995). *Osmanlı Eğitim Sisteminin Atatürkçü Eğitim Sistemi ile Karşılaştırılması*. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Oğuz, M. (2008). *Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Olgun, K. (2002). "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (2): 185-204.
- Olgun, S. (2016). "Posta ve Telgraf Mektebi Talimatnamesi". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 13(25-26): 149-181.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Timaş.
- Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Ödemiş, İ. S. (2014). "Enderun Mektebi ve Demokratik Eğitim Modeli Perspektifinden Mesleki Eğitim: Teorik bir Çözümleme". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3): 65-75.
- Önsoy, R. (2001). Tanzimatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri. (Ed.)H. D. Nuhoglu , *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri* (s. 482). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA.
- Örs, H. T. (2019). "İzmit İdadi Mektebi". *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1): 230-241.
- Özaydın, A. (1997). "Harem" *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (16:132) . Ankara: Diyanet İslam Ansiklopedisi Yayınları.
- Özbay, F. (1996). "Evler, Kadınlar ve Evkadınları", *Diğerlerinin Konut Sorunları*. Ankara: Habitat II Türkiye Mühendis ve Mimarlar Odalar Birliği Yayınları.
- Özbilgen, E. (1996). "Sahhaflık". B. Şahin , *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür C.5* (s. 140-141). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özcan, A. (1994). "Devşirme". (Ed.)A. Özcan, *İslam Ansiklopedisi Cilt 9* (s. 254-257). Ankara: İslam Ansiklopedisi Yayınları
- Özcan, M. T. (2003). "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1(2): 85-174.
- Özcan, N. (02.06.2023). *Mızık-a-i Hûmayûn*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzika-yi-humayun> adresinden alındı.

- Özden, S., & Ekinci, F. (2010, 05). "Orman Mühendisliğinin Dünü, Bugünü ve Geleceği". *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 1*: 17-23.
- Özer, M. (Aralık 2018). "2023 Eğitim Vizyonu ve Mesleki ve Teknik Eğitimde Yeni Hedefler". *Journal of Higher Education and Science, 8*(3): 425-435.
- Özer, M.(2018b). *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Görünümü 2023 Eğitim Vizyonu Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi No:1*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Özguven, İ. E. (1999). *Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Özkan, U. B. (2021). *21. Yüzyılın Eğitim Anlayışıyla Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları 4.Baskı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Özkaya, Y. (1985). *XVIII.Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özkul, A. S. (2016). "Servet-i Fünûn Mecmuası'nda Yayımlanan Ticaret Mektebi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(25): 323-338.
- Öztürk, C. (2000). "İdâdî". *Türkiye İslam Ansiklopedisi* (21: 464-465). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztürk, C. (2005). *Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, C. (01.12.2023). *Dârülmualimin*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulmuallimin> adresinden alındı
- Öztürk, F. (2017). *Osmanlı Devleti'nin Adli Modernleşme Sürecinde Avukatalık Mesleği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pakalın, M. (1971). "Lala". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (2: 354) İstanbul: MEB Yayınları.
- Par, A. H. (1984). "Darüşşafaka". *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (70). İstanbul: Serhat Yayınları.

- Parlak, F. H. (2013). *Ptt Mekteb-i Âlisi*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü 7.Baskı*. Ankara: Yargı Akademi.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). “Doğancı Koğuşu” *Türkler Ansiklopedisi (13: 416)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Paşa, M. N. (1992). *Netayic Ül- Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi C:1-2*. (Çev.Neşet Çağatay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi. 1979
- Pişkin, M. (2023). “Kariyer Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler”. (Ed.)E. B. Yeşilyaprak, *Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı Kuramdan Uygulamaya.Genişletilmiş 15. Baskı* (s. 41-62). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ptt.gov.tr. (17.11.2023). *Tarihçe*: <https://www.ptt.gov.tr/hakkimizda-tarihce> adresinden alındı.
- Saç, H. (2023). “Mesleki ve Teknik Ortaöğretim”. *İşkur Meslek Seçimine Destek Dergisi*, (9): 14.
- Sağlam, T. (2023). “Kastamonu Vilayet Salnamelerine Göre Kastamonu İdadisi ve Sanayi Mektebi (1889-1903)”. *Dicle Akademi Dergisi*, 3(1): 98-123.
- Sak, R., Sak, İ.T.Ş., Şendil, Ç.Ö. & Nas, E. (2021).” Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*. 4(1): 227-250
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarı, N. (2004). "Mekteb-i Tıbbiye" *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi (29: 2-5)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sarıtaş, E., Şahin, Ü., & Çatalbaş, G. (2019). “Velilerin Gözüyle BİLSEM”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, 9(1): 114-133.
- Savaş, G. (2023, 06). “Osmanlı Devleti’nde Askerî Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19.Yüzyıl)”. *Harp Tarihi Dergisi*, (7): 116-118.
- Saydam, A. (2014). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Semiz, A. (2008). *Türk Ortaöğretim Sisteminde Galatasaray Lisesi (Mekteb-i*

- Sultani): Yeri ve Tarihsel Gelişimi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Semiz, Y., & Kuş, R. (2004). “Osmanlıda Mesleki ve Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(15): 275-295.
- Serin, N. (1985). “Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. Yıl”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40(1): 9-16
- Serin, S. (Haziran, 2021). “Osmanlı Sarayında Başlalılık ve Başlala Kulesi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(27): 461-488.
- Sevimli, F., & İşcan, Ö. F. (2005). “Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu”. *Ege Academic Review*, 5(1): 55-64.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı.9.Basım. İstanbul: Güzem Can Yayınları.*
- Sılay, G. (2015). *Osmanlı Döneminde Belviran Kazası Klasik Eğitim Kurumları, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi , Konya.*
- Simit, M. E. (2019). “Kapatılış Sürecinde Enderun-ı Hümayun ve Enderun Mektebi”. *Vakanivüs- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 318-353.
- Somakçı, P. (Haziran-Temmuz 2017). “Osmanlı Sarayında Uygulanan Müzik Eğitimi ve Müzik Kurumları”. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 2(2): 171-182.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin . İstanbul: İletişim Yayıncılık.*
- Somerwille, J. (1992). “Enderun”. *Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi* (6:147-148). İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Soykut, R. (1971). *Orta Yol Ahilik. Ankara: Güneş Matbaacılık.*
- Soysal, Ö. (1998). *Türk Kütüphaneciliği - C.2: Belgeler, Kütüphane Türleri, Görevlendirme İlkeleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.*
- Sönmez, S. (2022). *Enderun Mektebi Felsefesi, Amacı, Politikası ve Didaktik*

Uygulamaları. Erzurum: Ertual Akademi Yayınları.

- Sungu, İ. (1943). "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu". *Belleten*, 7(28): 315-347.
- Super, D. E. (1980). "A Life-Span, Life-Space Approach To Career Development". *Journal of Vocational Behavior*, 16(3): 282-298.
- Süveysi, M. (21.06.2023). *Hendese*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hendese#2-osmanli-donemi> adresinden alındı.
- Şahbaz, N. K., & Bağcı, H. (2008). "Halka Okuma Yazma Öğretmede İlk Önemli Kurum: Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Yayınları". *Ege Eğitim Dergisi*, 9(1): 23-33.
- Şahin, İ., & Fındık, T. (2008). "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3): 65-86.
- "Şehzâdegân Mektebi Nedir?". (26.07.2023). <http://www.sessiztarih.net/2020/05/sehzadegan-mektebi-nedir.html> adresinden alındı.
- Şeker, G., & Çapri, B. (2020). "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Seçiminde Etkili Olan Faktörler". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3): 651-663.
- Şeker, Z., & Topçu, F. (2006). *Ortaöğretim Türk Eğitim Tarihi Ders Kitabı 5.Baskı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Şen, H. (2023). "Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti Devletine Mustafa Kemal Atatürk ile Hukuk". *Eskişehir Anadolu Barosu Dergisi*, 8(2): 372-387.
- Şencan, H. (2008). *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunlar - Öneriler. Araştırma Raporları No:55*. İstanbul: Tavaslı Matbaacılık.
- Şevket, O. M. (1983). *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti (Osmanlı Ordusunun kuruluşundan 1908 yılına kadar)*. (Çev. Nurettin Türsan & Semiha Türsan). Ankara: Ankara Basımevi. 1909
- Şimşirgil, A. (2005). *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*. İstanbul: Tarih Düşünce

Kitapları.

- Şişman, A. (2008). "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 27-43.
- Şişman, E. M. (2019). *Eğitim Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tamer, M., & Özcan, M. (2014). "Örgün Mesleki ve Teknik eğitim Sisteminin Mesleki Eğitim Paydaşlarınca Değerlendirilmesi". *Milli Eğitim Dergisi*, 44(203): 205-224.
- Tanilli, S. (1989). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*. İstanbul: Amaç Yayıncılık
- Taş, K. Z. (1999). *Osmanlılarda Lalalık Müessesesi*. Isparta: Kardelen Kitapevi.
- Taşkıran, C., & Yüceer, N. (1999). *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Devleti*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Taştekin, O. (Aralık 2019). "18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(3), 1143-1166.
- Tatlısu, M. (2019). "Sahaflar Çarşısı'nın Kültürel, Mekânsal ve Sosyal Değişimi". *Müteferrika Kitabiyat Dergisi*(56): 115-158.
- Taylan, N. (Aralık 2020). "Şehzadegân Mektebi ve Şehzadelerin Eğitimi". *Diyanet Aylık Dergisi*(360): 66-69.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (01.08.2023). *Enderun*: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (22.11.2023). *Meslek* : <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (21.06.2023). *Humbara*:<https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tekelioğlu, M. (2013). *Bir Rüyadan Doğan Devlet Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*. Ankara: Sage Matbaacılık.
- Tekin, S. (2018). "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Azınlıkların Yetimlerle İlgili Çalışmalarından Bazı Örnekler ve Devletin Bu Konuya Yaklaşımı". *Tarih*

İncelemeleri Dergisi, 33(1): 183-203.

Temiz, E. (2010). "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden Önce Kurulan Resmi ve Gönüllü Müzik Kuruluşları". *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA*, 5(4): 324-332.

Tenger, S. (2005). *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Terzioğlu, A. (1992). "Bimaristan". *TDV İslam Ansiklopedisi* (6: 163-178). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Terzioğlu, A. (Ekim, 1984). "Saray-ı Hümayunda Teknik Eğitim". *Tarih ve Toplum*,(10): 50-55.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:150.

Thornton, T. (2010). *Bir İngiliz Tacirin İzlenimleriyle Osmanlı'da Siyaset, Toplum, Din Yönetim(1793-1807)* (Çeviren: Ercan Ertürk). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1809.

Toker, H., & Özden, E. (2013). "Osmanlı Devletinde Müzik Eğitimi Veren Önemli Kurumlar (Cilt 1)". *Uluslararası Müzikoloji Dergisi*, 1(2): 107-128

Tokuç, B., Evren, H., & Ekuklu, G. (2009). "Edirne ve Hayrabolu Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri". *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(2): 155-160.

Tontuş, Ö. (2019). "Mesleki ve Teknik Eğitim: Bugünden Geleceğe". *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi*, (83): 50-51.

TRT Haber. (22.06.2023). *Bir Dönemin Kültür ve İlim Merkezi: Kiraathaneler*: <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/bir-donemin-kultur-ve-ilim-merkezi-kiraathaneler-371148.html> adresinden alındı

Tuncay, A. (2015). *Enderun Mektebi ile Bilim ve Sanat Merkezlerindeki Üstün Yetenekli Öğrencilere Verilen Eğitimin Karşılaştırılması*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

Turan, K. (1992). *Mesleki Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüşti Uzel*.

İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Turan, R. (2022). “Osmanlı Devleti’nde Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Dersleri”. (Ed.). İ. Çelik. 7. *Ankara Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (s. 1153-1162). Ankara: Iksad Yayınevi.
- Turan, Ş. (2018). *Enderun Eğitim Sisteminin Türk Eğitim Sisteminde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma*. Marmara Üniversitesi ve Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortak Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türkmen, K. (2022). “Osmanlı’da Modern Eğitimin Günümüze Ulaşamayan Bir Temsilcisi: İnşa Süreci ve Mimari Detayları ile Kırşehir Mekteb-i İdadisi”. *Art Sanat Dergisi*, (17): 529-550. doi:10.26650/artsanat.2022.17.893286
- Türkyılmaz, M. (2009). *Osmanlı Klasik Döneminde, Enderun Mektebindeki Üst Düzey Yönetici Eğitimi İle Günümüzdeki Üst Düzey Yönetici Eğitiminin Karşılaştırılması*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tüz, M. V. (2003). “Kariyer Planlamasında Yeni Yaklaşımlar”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4): 169-176.
- Uçar, C. (2013). “Mesleki ve Teknik Eğitimin Dünya’daki ve Türkiye’deki Konumu”. *Journal of Research in Education and Teaching*, 2(2): 242-253.
- Uludağ, S. (24.05.2023). *Fütüvvet*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet>. adresinden alındı.
- Unat, F. R. (1964). *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Dair Bir Bakış*. Ankara: Meb Yayınları.
- Urhan, V. C. (2021). “Selânik Hukuk Mektebi (1907-1913)”. (Ed.).B. Akyay, *Balkan Tarihi Araştırmaları 1* (s. 349-392). Edirne: Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Uslu, S. S. (2018). “1916-56 Yılları Arasında İstanbul’un Gözde Kültür Mekanı: Galatasaray Lisesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3): 1759-1778.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Tarihi 1.Cild*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ünal, M. A. (2007). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Vahapoğlu, H. (1997). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

W.Goetz, P. (1993). “Enderun” *Ana Btitanica Genel Kültür Ansiklopedisi* (11: 251). İstanbul: Ana Yayıncılık.

Yavuz, A. (2013). “Bir İhtisas Medresesi Olarak Dâru'l-Hadislerin Önemi”. (Ed.). Faruk Gedikli. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*. Muş: Alparslan Üniversitesi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 5.Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım, K., & Şahin, L. (2015). “Osmanlı’dan Günümüze Mesleki Eğitimin Gelişimi”. *Çalışma ve Toplum*, 1(44): 77-112.

Yıldırım, M. (2009). *Hayat Boyu Öğrenme Kapsamında Yaygın Eğitim ve Halk Eğitim Merkezleri*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Yıldırım, M. A. (2008). “Osmanlı’da İlk Çağda Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 24(24): 223-240.

Yıldırım, M. A. (2010). *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Yıldırım, N. (12.10.2023). *Darüşşifa*. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/darussifa> adresinden erişilmiştir.

Yıldırım, S., & Kılıç, Ü. (2018). “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel

Sayı): 603-627.

- Yıldız, H. (2020). “Osmanlı Döneminde Yemen Vilayetinde Açılan İdadi Eğitim Kurumları”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (10): 242-261.
- Yıldız, K., & Yörübulut, M. Ç. (2017). “Türkiye’de İş ve Meslek Danışmanlığı Sisteminin İşlerliği”. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12(1): 97-109.
- Yılmaz, H. (2001). “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2): 329-353.
- Yılmaz, H. K. (2002). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, Ö. F. (2008). *Osman Gazi'den Vahidüddin Han'a Osmanlı Tarihi C.1-2. 3.Baskı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yolalıcı, M. (1999). “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim Kurumları”.(Ed.), Eren Güler. *Osmanlı Ansiklopedisi 5* (s. 289). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yoluk, M. E. (2010). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri* . Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yörük, S., Dikici, A., & Uysal, A. (2002). “Bilgi Toplumu ve Türkiye’de Mesleki Eğitim”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 299-312.
- Yurtseven, G., & Sağır, T. (2018). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Müzik Kurumları Yapılanması ve Müziksel Değişim-1950 Sonrası”. *Inonu University Journal of Art and Design*, 8(17): 124-133.
- Yücel, H. A. (1938). *Türkiye’de Ortaöğretim*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Zengin, Z. S. (2004). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (1839-1876)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

EKLER

EK- 2.1: Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi binası

EK- 2.2: İstanbul Beyazıt'ta bulunan Osmanlı medreselerinden Sinan Paşa Medresesi

EK- 2.3: Topkapı Sarayı Harem'inden bir görünüm

EK- 2.4: Topkapı Sarayı Harem koridorlarından bir görünüm

EK-2.5: Şehzadegân Mektebi

EK- 2.6: Meşkhane'den bir görünüm.

Ek- 2.7: Sahaflar Çarşısı giriş kapısı

EK- 2.8: Münif Fehim'e ait Sahaflar Çarşısı tablosu (Tatlısu, 2019: 121).

EK- 3.1: Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) giriş kapısı

EK- 3.2: İstanbul Cağaloğlu'nda bulunan Lisan Mektebi binası

EK-4.1: Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümâyûn, Bâbüsselâm ve Babüssade Kapısı

EK-4.2: Enderun Mektebi Seferli Koğuşu

EK-4.3: Enderun Hazine-i Hümayunu

EK-4.4: Topkapı Sarayında bulunan Enderun Camisi

EK-4.5: Sultan III. Murad'ın Has Odası

